

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Denetimli Serbestlik Kapsamındaki Hükümlülerin Toplumsal Uyum Süreci: Bilecik Örneği

|Doktora Tezi

Nilgün Dali

Sosyoloji Anabilim Dalı
Sosyoloji Programı
Ankara, 2025

**Denetimli Serbestlik Kapsamındaki Hükümlülerin Toplumsal Uyum Süreci:
Bilecik Örneği**

Nilgün DALI

Tez Danışmanı Prof. Dr. Hacer TOR

Tez Jürisi

Prof. Dr. Serdar SAĞLAM

Prof. Dr. Yaşar ZORLU

Doç. Dr. Mehmet ÖZCAN

Doç. Dr. Mustafa KARATAŞ

DOKTORA TEZİ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

SOSYOLOJİ BİLİM DALI

Ankara-2025

ETİK BEYAN

Bu tezi/projeyi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez ve Proje Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı; tezin/projenin tamamında akademik kurallara ve etik ilkelere uyduğumu ifade ederim. Yararlandığım eserlerin tamamını metin içinde referanslandırıdığımı ve kaynakçada kılavuzda tanımlanan şekilde yer verdiğimi, haricindeki ifadelerin bana ait olduğunu, herhangi bir kaynaktan kopyalama yapmadığımı ya da yapay zeka aracılığı ile üretilmiş ifadelere metinde yer vermediğimi beyan ederim. Herhangi bir zamanda bu beyanıma uygun olmayan bir durumun tespit edilmesi halinde, aleyhime doğacak bütün hak kayıpları dahil tüm hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Nilgün DALİ

09.05.2025

ONAY

**Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyoloji
Anabilim Dalı Doktora Programı Nilgün DALİ öğrencisi tarafından hazırlanan
'Denetimli Serbestlik Kapsamındaki Hükümlülerin Toplumsal Uyum Süreci:
Bilecik Örneği' Başlıklı tez çalışması 09/05/2025 tarih ve saatinde yapılan tez
savunma sınavında aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile DOKTORA
TEZİ olarak KABUL edilmiştir.**

	Kabul	Ret
Başkan (Prof. Dr. Serdar SAĞLAM):	☒	☐
Üye (Prof. Dr. Hacer TOR):	☒	☐
Üye (Prof. Dr. Yaşar ZORLU):	☒	☐
Üye (Doç. Dr. Mehmet ÖZCAN):	☒	☐
Üye (Doç. Dr. Mustafa KARATAŞ):	☒	☐

**Denetimli Serbestlik Kapsamındaki Hükümlülerin Toplumsal Uyum Süreci:
Bilecik Örneği**

Nilgün DALİ

Doktora Tezi

Danışman: Prof. Dr. Hacer TOR

**T.C. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı
2025 Ankara**

ÖZET

Toplum temelli uygulama olarak geliştirilen denetimli serbestlik sistemi, cezaevine alternatif bir yöntem olarak hükümlüyü topluma kazandırmayı hedeflemektedir. Bu sistem, hükümlünün bazı yükümlülükler ve hizmetler aracılığıyla toplumsal yaşama dahil olmasını sağlayan bir süreci kapsamaktadır. Çalışma, denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin toplumsal yaşama uyum süreçlerini ortaya çıkarmak amacıyla planlanmıştır. Çalışma, nitel araştırma olarak tasarlanmış olup araştırma kapsamında amaca yönelik örneklem tekniği kullanılarak Bilecik Denetimli Serbestlik Müdürlüğünde yükümlülükleri devam eden 2 kadın, 27 erkek hükümlü ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerden elde edilen veriler içerik analizi ve betimsel analiz yapılarak yorumlanmıştır. Araştırmanın bulguları (1) suç (2) cezaevi deneyimi (3) denetimli serbestlik sistemi olmak üzere üç ana tema altında analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda; hükümlülerin büyük bir kısmının uyuşturucu madde kullanımı ve ticareti nedeniyle denetimli serbestlik kapsamında yer aldığı ve daha önce de bu sisteme tabi oldukları belirlenmiştir. Araştırmada, denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlüleri hem suça hem de uyuşturucu madde kullanmaya yönelten temel faktörün arkadaş çevresi olduğu, ancak ailenin de bu süreçte önemli bir rol oynadığı da ortaya çıkmıştır. Hükümlülerin pişmanlık duymalarına rağmen suç işlemeye devam ettikleri ve birkaç kez cezaevine girdikleri belirlenmiştir. Hükümlülerin cezaevinde birtakım yoksunluklar yaşamaları nedeniyle cezaevine tekrar girmek istemedikleri ve bu süreci olumsuz bir deneyim olarak değerlendirdikleri ortaya çıkmıştır. Denetimli serbestlik sistemi, cezaevi deneyiminin ardından hükümlüler için bir özgürlük aracı işlevi görmüş ve toplumsal yaşama uyum süreçlerini desteklemiştir. Bu bağlamda, hükümlülerin uyuşturucu madde kullanımından ve suçlu davranışlardan uzaklaştırılması için emniyet güçlerinin sıkı denetimler yapması, bağımlıların tedavi edilmesi ve topluma kazandırılması büyük önem taşımaktadır. Diğer taraftan hükümlülerin toplumsal uyumu için sosyal, kültürel, eğitsel ve sportif etkinlik ortamlarının yaygınlaştırılması sağlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Suç, Denetimli Serbestlik Sistemi, Toplumsal Uyum.

Social Integration Process of Prisoners Under Probation: A Case Study in Bilecik

Nilgün DALİ

Doctoral Thesis

Supervisor: Prof. Dr. Hacer TOR

Ankara Hacı Bayram Veli University, Institute of Graduate Programs

Department of Sociology

2025, Ankara

ABSTRACT

The probation system, developed as a community-based intervention, aims to reintegrate offenders into society as an alternative to incarceration. This system encompasses a process in which offenders engage in social life through various obligations and services. This study is designed to examine the social integration processes of offenders within the probation system. It is structured as a qualitative study, employing purposive sampling to conduct in-depth interviews with 2 female and 27 male offenders currently under probation at the Bilecik Probation Directorate. The data obtained from these interviews were analyzed using content analysis and descriptive analysis. The findings of the study were categorized under three main themes: (1) crime, (2) prison experience, and (3) the probation system. The results indicate that the majority of offenders within the probation system were placed under supervision due to drug use and trafficking, and many had previously been subject to the system. The study further reveals that the primary factor driving offenders toward both criminal activity and drug use is peer influence, though familial factors also play a significant role in this process. Despite expressing remorse, offenders were found to continue committing crimes and had been incarcerated multiple times. Moreover, the deprivation experienced in prison led offenders to resist returning to incarceration, perceiving the prison experience as highly negative. Following incarceration, the probation system functioned as a means of freedom for offenders, facilitating their reintegration into social life. In this context, strict monitoring by law enforcement, treatment for individuals with substance dependencies, and rehabilitation programs are crucial in preventing offenders from returning to drug use and criminal behavior. Additionally, efforts should be made to expand opportunities for social, cultural, educational, and sports-related activities to enhance the social adaptation of offenders.

Keywords: Crime, Probation System, Social Integration.

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasının hazırlanması sürecinde bilgi ve deneyimleriyle bana yol gösteren, destekleyen ve sabırla katkıda bulunan danışmanım Sayın Prof. Dr. Hacer Tor'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tezin gelişmesine katkı sağlayan, tez izleme komitesinde yer alan kıymetli hocalarım Prof. Dr. Serdar Sağlam ve Prof. Dr. Yaşar Zorlu'ya çok teşekkür ederim

Ayrıca, araştırmam sırasında değerli zamanlarını ayırarak bana destek olan, görüşmelerimi yapabilmek için uygun ortam sunan Bilecik Denetimli Serbestlik Müdürlüğü'ne ve bu süreci daha anlamlı kılan verileri sağlayan tüm katılımcılara teşekkür ederim.

Tez sürecinde her zaman yanımda olan, sevgisi, sabrı ve teşvikleriyle bana güç veren aileme ve bu süreçte karşılaştığım zorlukların üstesinden gelmeme yardımcı olan tüm sevdiklerime gönülden teşekkür ederim.

Bu tezin bana kazandırdığı bilgi ve deneyimlerin yanı sıra, bu sürecin hayatıma kattığı her şey için minnettarım.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Özet	iv
Abstract	v
Teşekkür	vi
İçindekiler	vii
Tabloların listesi	x
Şekillerin listesi	xi
Kısaltmalar dizini	xii
1. GİRİŞ	1
2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	9
3. SUÇ, SAPMA VE CEZA KAVRAMLARI	11
3.1. Suç ve Sapma Kavramları	11
3.2. Suç Türleri	14
3.3. Suç Teorileri	17
3.3.1. Bireysel Suç Teorileri	17
3.3.2. Biyolojik Suç Teorileri	21
3.3.3. Psikolojik Suç Teorileri	25
3.3.4. Sosyolojik Suç Teorileri	26
3.4. Ceza Adalet Anlayışının Değişimi	75
4. DENETİMLİ SERBESTLİK SİSTEMİ	83
4.1. Denetimli Serbestlik Kavramı	83
4.2. Denetimli Serbestlik Sisteminin Tarihi	85
4.3. Türkiye’de Denetimli Serbestlik Sistemi	88
5. YÖNTEM	103
5.1. Araştırmanın Yöntemi ve Deseni	103
5.2. Veri Toplama Teknikleri	105
5.3. Araştırmanın Örneklemi	106
5.4. Araştırma Soruları	107
5.5. Verilerin Analizi	108
5.6. Sınırlılıklar	110

5.7. Nitel Araştırmalarda Güvenirlik ve Geçerlilik	111
6. ARAŞTIRMA BULGULARI	115
6.1. Denetimli Serbestlik Kapsamındaki Hükümlülerin Sosyo-demografik Özellikleri ve Suç Türleri	115
6.2. Denetimli Serbestlik Kapsamındaki Hükümlülerin Suç ve Suçluya Bakışı	121
6.2.1. Suç Kavramının Tanımı	122
6.2.2. Suç İşleme Nedenleri	127
6.2.3. Suçlu Bireyin Çevresi	137
6.2.4. Suç Tekrarı	141
6.2.5. Uyuşturucu Madde Kullanma ve Satma Suçu	150
6.2.6. Uyuşturucu Maddeyle İlgili Temel Düşünceler	153
6.2.7. Uyuşturucu Madde Kullanma Nedenleri	157
6.2.8. Uyuşturucu Madde Kullanımının Gündelik Yaşama Etkileri	162
6.2.9. Uyuşturucu Maddeyi Bırakma Nedenleri	166
6.3. Denetimli Serbestlik Kapsamındaki Hükümlülerin Cezaevi Süreci	171
6.3.1. Cezaevinde Boş Zaman Değerlendirme	183
6.3.2. Cezaevinin Caydırıcılığı	187
6.3.3. Cezaevinden Çıkınca Oluşan Duygular, Düşünceler ve Korkular	194
6.3.4. Cezaevinin Düşünce ve Davranışlara Etkisi	201
6.3.5. Cezaevi Sürecinin Aile Üzerindeki Etkisi	206
6.3.6. Dışlanma Deneyimi	209
6.4. Denetimli Serbestlik Sistemi	221
6.4.1. Denetimli Serbestlik Sisteminin Tanımı	221
6.4.2. Denetimli Serbestlik Sisteminde Karşılaşılan Zorluklar	227
6.4.3. Denetimli Serbestlik Sisteminin Faydaları	230
6.4.4. Denetimli Serbestlik Sisteminin Düşünce ve Davranışlar Üzerindeki Etkisi	238
6.4.5. Denetimli Serbestlik ve Suç İşlemeyi Önleme	259
6.4.6. Cezaevi mi Denetimli Serbestlik mi?	261
6.4.7. Covid-19 ve Denetimli Serbestlik Sistemi Uygulamaları	266
6.4.8. Tedavi ve Denetimli Serbestlik	268
6.4.9. Denetimli Serbestlik Kapsamındaki Hükümlülerin Gelecekle İlgili Beklentileri	273

7. SONUÇ	277
Extended abstract	299
Ekler	315
EK- 1. Hükümlülerin Suç Öyküleri	315
EK-2. Görüşme Formu.....	323
EK-3. Etik Kurul Kararı.....	326
EK- 4. Araştırma İzni	328
Özgeçmiş.....	331

TABLoların LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 4.1. 2025 Yılı Mart Ayı Denetimli Serbestlik İstatistikleri	96
Tablo 6.1. Denetimli Serbestlik Kapsamındaki Hükümlülerin Demografik Özellikleri	115
Tablo 6.2. Suç Türleri	118
Tablo 6.3. Hükümlülerin Yükümlölükleri ve Denetim Süresi	248

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 6.1. Suç Tanımı ve Algısı	122
Şekil 6.2. Suç İşleme Nedenleri	129
Şekil 6.3. Uyuşturucu Madde Sınıflandırması	152
Şekil 6.4. Uyuşturucu Madde Kullanma Nedenleri	157
Şekil 6.5. Uyuşturucu Madde Kullanımının Gündelik Yaşama Etkileri.....	163
Şekil 6.6. Uyuşturucu Maddeyi Bırakma Nedenleri	166
Şekil 6.7. Cezaevi Tanımı ve Algısı	173
Şekil 6.8. Cezaevinde Boş Zaman Değerlendirme.....	183
Şekil 6.9. Cezaevinden Çıkınca Oluşan Korkular ve Kaygılar.....	198
Şekil 6.10. Cezaevinin Düşünce ve Davranışlara Etkisi	202
Şekil 6.11. Denetimli Serbestlik Sisteminin Tanımı.....	222
Şekil 6.12. Denetimli Serbestlik Sisteminin Faydaları	230
Şekil 6.13. Denetimli Serbestlik Sisteminin Düşünce ve Davranışlar Üzerindeki Etkisi	238

KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar	Açıklamalar
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AMATEM	Alkol ve Madde Bağımlılığı Tedavi ve Eğitim Merkezi
ARDEF	Araştırma ve Değerlendirme Formu
CGİK	Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkındaki Kanun
CMK	Ceza Muhakemesi Kanunu
DSHY	Denetimli Serbestlik Hizmetleri Yönetmeliği
md.	Madde
SAMBA	Sigara, Alkol, Madde Bağımlılığı Tedavi Programı
TCK	Türk Ceza Kanunu
UNODC	Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi

1. GİRİŞ

Suç, günümüz modern toplumlarının en önemli toplumsal problemlerinden birine işaret etmektedir. Suçun toplumsal bir problem olmasının arkasında işsizlik, eşitsizlik, eğitimsizlik, olumsuz kentleşmenin etkileri gibi birçok sosyal faktör vardır (Burkay, 2009: 288). Suç olgusu birçok disiplin tarafından ele alınmaktadır. Bu disiplinlerden biri olan sosyoloji suçun nedenini açıklarken toplumu odak noktası olarak ele almaktadır. Sosyolojide sapma ve suç iki önemli kavram olarak görülmektedir.

Bireylerin toplumda düzenli bir biçimde birlikte yaşayabilmeleri için toplumda ortak değerler ve normlar bulunmaktadır. Bireylerin toplumda nasıl davranmaları gerektiğini bilmeleri ve diğer bireylerin nasıl davranacaklarını öğrenmeleri sosyalizasyon sürecinde gerçekleşir. Toplumsal normlar ve değerler gibi toplumsal kurallarda sosyalizasyon sürecinde öğrenilir (Browne, 2005: 192). Toplumsal kurallara uymama durumunda ise sapma ortaya çıkmaktadır. Bal'a göre (2016: 23-24) sapma mevcut normlardan uzaklaşmaktır. Bu uzaklaşma durumu kanunlar tarafından suç kabul edilecek boyuta gelirse o zaman sapma suç olarak sayılmaktadır.

Toplumsal sapmanın öteki yüzü olan toplumsal kontrol, sapkın davranışı önleme ya da düzeltme olarak tanımlanır (Berger, 1999: 230). Toplumsal kontrolün olmadığı bir toplum bulunmamaktadır. Toplumsal kontrolün temel aracı toplumsallaşmadır. Toplumsallaşan birey topluma uyum sağlamaktadır ancak toplumsallaşma her zaman istenilen şekilde gerçekleşmeyebilir. Bu gibi durumlarda sapma ve suç davranışları ortaya çıkar. Sapma akla suç kavramını getirmektedir ve bu iki kavram genellikle birlikte düşünülmektedir. Bu iki kavramın birlikte ele alınması tesadüfi bir şey değildir. Her suç aynı zamanda sapma davranışına işaret ederken her sapma suç davranışına karşılık gelmemektedir. Bu tanımlama sapmanın, suça göre daha genel bir kavram olduğunu ve suçu içerisinde barındırdığını göstermektedir (Korkmaz ve Kocadaş, 2015: 9).

Suç davranışı genel olarak hukuk kurallarının dışında kalan davranış biçimi olarak tanımlanması bakımından sapma davranışına göre daha kolay açıklanabilmektedir. Sapma davranışı çok kapsamlı olduğundan ve bir grubun veya toplumun normlarına dayanarak ele alındığından dolayı farklı toplumlarda veya aynı

toplumda bulunan farklı sosyal gruplar arasında zaman içerisinde değişebilmektedir (Browne, 2005:192).

Suç, ceza yasalarında tanımlanan biçimde gerçekleşen ve toplumun düzenini bozan hukuka aykırı davranışlardır. Dönmezer, suçu kanun koyucu tarafından toplumda tehlikeli olduğu düşünülen ya da topluma zarar veren davranışlar olarak tanımlar. Genel olarak sosyologlar suçu toplumsal nedenlerle var olan normlardan sapma olarak tanımlarlar (Bal, 2003: 18). İçli, suç davranışını tanımlarken doğuştan sahip olunan veya sonradan kazanılan özellikleri değil içerisinde bulunulan sosyal durumu değerlendirmiştir (İçli, 2019: 24).

Bireyin neden suç işlediği tarihten günümüze kadar ilgi çeken bir konudur. Bireyin neden suç işlediğini farklı teoriler; bireysel, biyolojik, psikolojik ve sosyolojik olarak açıklamaya çalışmışlardır. Bireysel teoriler, suç davranışını bireysel faktörlere dayandırarak açıklamaktadır. Psikolojik teoriler, bireyin içinde bulunduğu ruhsal durumun suç işlemede etkili olduğunu ileri sürmektedir. Biyolojik teoriler, bireylerin sahip oldukları biyolojik farklılıkların suç davranışına olan eğilimleri belirlediğini vurgular. Sosyolojik teoriler, suç davranışına toplum merkezli açıklamalar getirmektedir (Burkay, 2009: 291-292).

Suç ve ceza kavramları tarih boyunca birlikte var olmuştur. Suçların toplumsal düzeni bozan etkisine karşılık toplum cezalar ile tepki vermektedir. Bu anlamda suçlara karşılık cezaların olması kaçınılmaz bir durumdur. Toplumsal düzenin sağlanmasında etkili olan en önemli faktör cezalardır. Tarihe bakıldığında tüm toplumlarda suçlara karşılık cezaların olması cezalandırma tarihinin de suçlar kadar eski olduğunu göstermektedir. Cezalar da suçlar gibi farklı dönemlerde farklı toplumlarda değişkenlik göstermektedir (Türkmen, 2017: 704).

Ceza, yasaların belirlediği çerçevede topluma zarar veren davranışlara karşılık suçluyu bazı şeylerden mahrum bırakarak toplumun bu davranışı onaylamadığını belirten bir kavramdır (Demirbaş, 2015: 67). Türkmen'e göre (2017: 704) ceza, bireylere zarar veren ve acı çektiren uygulamaları ifade etmektedir. Ceza sadece hukuksal normlara bağlı olarak anlaşılabilen bir kavram değildir çünkü cezanın sosyolojik boyutu da vardır.

Sosyoloji cezalandırmayı sosyal ve tarihi süreçlerden bağımsız olarak ele almamaktadır. Cezalandırma anlayışının temelinde bireysel suçları engellemek ve suç oranlarını azaltmak gibi sebepler yer aldığı için suçların kontrol altına alınması ve cezaların yönetilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda gelişen ceza sosyolojisine göre cezalandırma toplumsal bir kurumdur. Bu kurum sosyal ilişkilere bağlı olarak toplumsal süreçle birlikte değerlendirilmelidir (Garland, 1991: 115-120).

Cezaların uygulanmasının iki temel sebebi vardır. Bunlardan biri suçlunun cezayı hak ettiği düşüncesidir ki bu öç ve intikam alma duygularından kaynaklanır. Diğer ise, bireyleri suçtan vazgeçirme yani suçu engelleme ve rehabilite etme amaçlarını içermektedir (İçli, 2012: 532).

Toplumsal değişimler ceza anlayışındaki değişimleri beraberinde getirmiştir. En yaygın ceza infaz yöntemi olarak hapisaneler kullanılmaktadır. Tarihsel süreçte şiddete dayalı ceza anlayışı yerini cezaevi sistemi içerisinde suçluyu özgürlüğünden yoksun bırakma şeklinde ki ceza anlayışına bırakmıştır. Son yıllarda cezaeviyle ilgili yapılan çalışmalar, cezaevlerinin bireylere ve toplumdaki konumlarına zarar verdiğini ve bireylerin toplumsal hayata yeniden dönmelerini zorlaştırdığını ortaya çıkarmaktadır (Bilgiç, 2014: 9). Toplumsal yaşam ile cezaevindeki yaşamın birbirinden çok farklı olması nedeniyle bireyler cezaevinden çıktıktan sonra çalışma ve gündelik yaşamlarına dönme konusunda zorluklarla karşılaşmaktadır (Tannenbaum, 1951: 455-457). Diğer bir deyişle cezaevlerinin bireylerin toplumsal yaşama ve çalışma yaşamına dönmelerini kolaylaştıran olumlu bir etkisi bulunmamaktadır.

Bireyi özgürlüğünden yoksun bırakmaya yönelik cezalandırma anlayışının yani hapsedmenin belirtilen olumsuzlukları göz önünde bulundurulduğunda bu cezalandırma anlayışının yerini bireyi rehabilite etme ve toplumsal hayata yeniden katabilme konusunda imkanlar verecek uygulamalara bıraktığı söylenebilir. Bu çerçevede ceza adalet sisteminde birçok yeni uygulamaya yer verilmektedir. Bu yeni uygulamalardan biri suçluların rehabilite edilerek topluma kazandırılması amacıyla geliştirilen denetimli serbestlik sistemidir (Atalay, 2016: 11).

Ceza kavramını tarihsel süreç içerisinde değerlendirdiğimizde Durkheim'ın ölüm cezalarından iade edici cezalara doğru bir dönüşüm yaşandığı fikri doğru kabul

edilmektedir. Durkheim'a göre suçluların davranışları artık bireysel sorumluluk çerçevesinde değerlendirilmekte ve suçlular toplumdan uzaklaştırılmak yerine topluma dahil edilerek topluma uyum sağlamalarını kolaylaştıran etkenlerle güçlendirilmektedir (Türkmen, 2015: 40-45). Ceza kavramına yönelik bakış açısının değişmesiyle modern ceza adalet sisteminde karşımıza çıkan denetimli serbestlik sistemi, bireylerin yeniden toplumsal yaşama katılarak uyum sağlamalarını ve suç işleme ihtimalleriyle topluma zarar verme potansiyellerini azaltma noktasında önemli bir yere sahiptir.

Denetimli serbestlik sistemi kişilerin hayatında disiplin ve düzen sağlayarak sorumluluk duygularını geliştirme ve içerisinde yer aldıkları toplumsal yaşama uyum sağlayarak suçtan uzaklaştırma gibi hedefleri bünyesinde taşımaktadır. Denetimli serbestlik uygulamaları değerlendirildiğinde Klauss'un belirttiği gibi (1998: 11), denetimli serbestlik sisteminin bütünleştirici özelliği ortaya çıkmaktadır. Böylelikle kişilerin cezaevi geçmişleri nedeniyle yaşayacakları sosyal dışlanma engellenerek sosyal ortamlarda kalmaları sağlanacak ve kişiler yeniden topluma kazandırılacaktır (Atalay, 2016: 11). Denetimli serbestlik sisteminin kişiyi cezaevi deneyimi yaşamamanın damgalayıcı etkisinden koruyarak toplumsal yaşama daha kolay katılmayı ve uyum sağlamayı hedeflediği dikkat çekmektedir (Whitehead ve Statham, 2006: 280). Denetimli serbestlik sistemiyle kişiye suçlu etiketi yapıştırılmasının önüne geçilmiş olur.

Cezaevlerinin kısıtlayıcı ve toplumdan ayırıcı olması suçlunun iyileştirilme ve topluma uyum sağlama sürecini olumsuz etkilemektedir. Bu durum suçlunun iyileştirilmesini ve topluma kolay uyum sağlayabilmesini hedefleyen yeni geliştirilen alternatif ceza adalet sistemlerinden denetimli serbestlik sistemini ön plana çıkarmaktadır. Avrupa Konseyi'nin 2020 Cezaevi İstatistik Raporu'na (SPACE) göre, Rusya'dan sonra cezaevlerinde en fazla kişinin bulunduğu konsey üyesi ülke Türkiye olarak görülmektedir. Cezaevlerindeki yoğunluğu gösteren rapor, yeni alternatif ceza adalet sistemlerinin uygulanması gerektiğini göstermektedir. Bu çerçevede çalışmada suç ve ceza kavramları sosyolojik olarak tartışılacak ve cezaevine alternatif olan denetimli serbestlik sistemi ele alınarak cezalara yönelik geliştirilen alternatif bakış açısı değerlendirilecektir.

Çalışmada denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin toplumsal yaşama uyum sağlama süreci ve bu süreçte karşılaştıkları zorluklar ele alınacaktır. Bu çalışma ile denetimli serbestlik sisteminin Bilecik ilinde pratikte nasıl uygulandığı ve hükümlülerin sistemi nasıl değerlendirdiği anlaşılmak istenmiştir. Çalışma hükümlünün cezaevi deneyimini ve denetimli serbestlik sistemiyle ilgili temel düşüncelerini ele alarak sistemin toplumsal yaşama uyum sağlama sürecini nasıl şekillendirdiğini açıklamayı amaçlamaktadır. Çalışmada yeni alternatif ceza infaz sistemi olarak ele alınan denetimli serbestlik sisteminin bireyi rehabilite ederek yeniden suç işlemeyi önleme konusunda caydırıcılığı hükümlülerin görüşleriyle değerlendirilmektedir.

Ceza İnfaz Kurumu'nun istatistikleri incelendiğinde, 2011-2019 yılları arasında hükümlü ve tutuklu sayılarının her yıl arttığı görülmektedir (TÜİK, 2021). Demirbaş (2005: 345) ülkemizde ki, cezaevi koşulları ve aşırı yığılma nedeniyle mahkumların ıslah edilmeden tahliyelerinin gerçekleştiğini belirtmektedir. Bu durum Giddens'in (2008:880) ifadesiyle 'suç üniversitesi'ndeki öğrenci sayısının her yıl arttığını ve suçlu kişilerin rehabilite edilmeden topluma karıştığını göstermektedir. Toplum için durumun önemine işaret etmektedir.

Bu veriler doğrultusunda çalışma hükümlülerin damgalanma ve dışlanma deneyimlerini azaltmayı hedefleyen yeni ceza adalet sistemlerinden biri olan denetimli serbestlik sisteminin toplumsal yaşama uyum sürecindeki etkisini ele alarak hükümlülerin duygularına, düşüncelerine ve deneyimlerine ışık tutacaktır.

Araştırmanın Konusu

Çalışmanın konusu, çeşitli nedenlerle suç işlemiş hükümlülerin denetimli serbestlik sürecindeki toplumsal uyum süreçlerini değerlendirmektir. Bu bağlamda, denetimli serbestlik uygulamalarının hükümlülerin topluma uyum sürecine nasıl katkı sağladığı değerlendirilmiştir. Ayrıca denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin topluma ne kadar uyum sağladıkları, uyum sürecinde yaşadıkları zorluklar ve bunlarla başa çıkma pratiklerinin neler olduğu çalışmanın konuları arasında yer almaktadır.

Cezalandırma tarihine baktığımızda suçlulara yönelik pek çok farklı yöntem kullanıldığı görülmektedir. Suçluların hapsedilmeleri veya cezaevine

kapatılmalarının, suçlular üzerinde istenilen veya beklenen düzeyde caydırıcı bir işlev görmediği hatta suç oranlarının arttığı ileri sürülmektedir. Uzun süre cezaevi koşullarında yaşayan birey toplumsal yaşamdan uzaklaşmaktadır. Suç geçmişi nedeniyle damgalanma ve dışlanma ile karşılaşmaktadır. Bu durum bireyin topluma uyum sağlamasını ve toplumla bütünleşmesini zorlaştırmaktadır.

Bu durum cezaevine alternatif yeni yaklaşımların geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir. Özgürlüğün kısıtlanmasına dayalı cezalandırma anlayışı yerine rehabilite edici ve topluma kazandırmaya yönelik anlayış ön plana çıkmalıdır. Bu doğrultuda açık cezaevleri ve denetimli serbestlik gibi uygulamalar hükümlülerin toplumsal hayatta yer almalarını sağlayarak toplumsal uyum süreçlerini kolaylaştırmaktadır. Yeni alternatif ceza adalet sistemi olan denetimli serbestlik sisteminde suçlu toplumdan kopmadan cezalandırılmakta ve toplumla bütünleşmesi sağlanmaktadır.

Bu çerçevede yapılacak olan çalışma denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin gündelik yaşam deneyimleri çerçevesinde toplumsal yaşama uyum süreçlerini sosyolojik bir bakış açısıyla açıklamayı planlamıştır. Bununla beraber çalışma denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin damgalanma ve dışlanma deneyimleri üzerinden toplumsal uyum süreçlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Araştırmanın Amacı

Çalışma denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin topluma uyum sürecini açıklamayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, araştırmanın problemi, hükümlülerin toplumsal uyum sürecinde karşılaştıkları zorluklar ve denetimli serbestlik uygulamalarının bu sürece etkileri olarak belirlenmiştir. Çalışma hükümlünün cezaevi ve denetimli serbestlik süreci deneyimleri ve bu süreçte geliştirdiği toplumsal yaşama uyum sağlama becerileri çerçevesinde toplumla bütünleşme düzeyini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışmanın denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlüye dair alt amaçları şunlardır;

Denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin

a) suç kavramlarını nasıl tanımladıkları ve suçluluğa dair düşünceleri,

- b) suç işlemelerinde etkili olan faktörler, suç işleme nedenleri,
- c) cezaevi süreci ve denetimli serbestlik sürecini nasıl değerlendirdikleri,
- d) yeniden toplumsal hayatta yer almaya dair temel düşünceleri,
- e) sosyal dışlanma ve damgalanma konusundaki düşünceleri ve deneyimleri,
- f) geleceğe dair planları ve beklentilerine ilişkin temel düşüncelerini ve deneyimlerini açıklamak ve değerlendirmektir.

Araştırmanın Önemi

Denetimli serbestlik sürecinin temel hedeflerinden biri olan suçluyu toplumdan koparmadan cezalandırmanın hükümlüler açısından görünümü ortaya konularak yeni cezalandırma anlayışının geçerliliğinin sorgulanması açısından bu çalışma önemlidir. Çalışmanın denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin toplumsal yaşama uyum sağlama süreçleri hakkında bilgi vermesi, hükümlülerin uyum sürecinde yaşadıkları zorlukları ve bu zorluklarla nasıl başa çıktıklarını açıklaması literatüre önemli bir katkı sağlayacaktır.

Literatüre ve yapılan çalışmalara baktığımızda suçlu bireyin toplumsal hayata katılımını sağlamak suçun tekrarını önleyerek toplumsal refahı artırmaktadır. Suçlu bireylerin özellikle iş yaşamına ve sosyal hayata yeniden katılmaları bireyleri suçluluk duygusundan uzaklaştırarak toplumsal hayata bağlamaktır. Bu çerçevede bu çalışma dışlanmanın ve damgalanmanın/etiketlenmenin odağında olan suçlu bireylerin yeni cezalandırma anlayışı çerçevesinde toplumsal yaşama uyum süreçlerini açıklaması sebebiyle önemlidir. Suçlu bireyi hapsedmeden, toplumsal hayattan koparmadan ve topluma dahil olarak rehabilite olma şansı sunması açısından denetimli serbestlik sisteminin değerlendirilmesi son derece önemlidir. Bununla beraber cezaevinin istenilen işleve sahip olmaması, cezaevindeki hükümlü sayısı yoğunluğu ve cezaevi maliyeti göz önünde bulundurulduğunda yeni alternatif ceza adalet sistemlerine olan ihtiyaç göze çarpmaktadır.

Çalışma, denetimli serbestlik sisteminin cezaevine alternatif olarak topluma uyum sürecine katkısını açıklamak ve sistemin işleyişini değerlendirmek amacıyla önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, çalışmada sistemin pratikteki işleyişi analiz edilerek, ceza adaleti süreçlerine olan etkisi değerlendirilmiştir. Hukuk disiplini

dışında suç ve ceza olgularına yönelik bilimsel bakış açılarına günümüzde hala ihtiyaç duyulması çalışmanın bu ihtiyacı karşılama amacında olduğunu göstermektedir.

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Kavramsal ve kuramsal çerçeve başlığı altında ele alınan alt başlıklar arasında öncelikle suç, sapma ve ceza kavramları yer almakta olup bu kavramlar araştırmanın teorik temelini oluşturmaktadır. Suç çeşitleri başlığı, suçun toplumsal bağlama göre farklı biçimlerde ve değişken sıklıkta ortaya çıktığını göstererek, suçun dinamik ve değişken yapısına vurgu yapmaktadır. Suç teorileri ise araştırmanın kuramsal çerçevesini oluşturarak, suç olgusunun açıklanmasında teorik bir temel sağlamaktadır.

3. SUÇ, SAPMA VE CEZA KAVRAMLARI

Suç geçmişten günümüze var olan sosyal bir olgudur. Her çağda varlığını sürdürmüş ve günümüzde de tüm toplumları derinden etkileyen ve her toplumun mücadele etmesi gereken küresel bir sorun haline gelmiştir. Suç, biyoloji, psikoloji, hukuk gibi pek çok disiplin tarafından ele alınan multidisipliner bir konudur. Suçu ele alan disiplinlerden biri olan sosyoloji ise suç ile toplum arasında bir ilişki kurmuştur ve suçu açıklarken toplumu merkeze almaktadır. Toplumu ve bireyi etkileyen suçun tamamen ortadan kaldırılması mümkün olmasa bile yarattığı olumsuz etkileri azaltmak mümkündür. Bu kapsamda toplumu ve bireyi etkileyen suç ve sapma davranışı iki önemli kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Sapma davranışı suç davranışına kaynak olması bakımından önemlidir (Adak, 2009: 287-288). Bu bölümde ilk olarak suç ve sapma kavramlarını ele alınmıştır.

Suç olgusunun toplumsal bir bakış açısıyla ele alınmasında sosyoloji bilimi önemlidir. Suç sosyal bir ortamda yasalara aykırı davranışlara bağlı olarak ortaya çıktığından sosyal ortam ve bu ortamdaki sorunlar sosyolojinin doğrudan ilgilendiği konuları oluşturmaktadır. Bu nedenle suç olgusu toplumdan ayrı düşünülmemelidir.

3.1. Suç ve Sapma Kavramları

Birçok disiplin tarafından farklı suç tanımlamaları yapılmıştır. Hukuk terimi olarak suç, kanunda açık bir şekilde ifade edilen yapılması veya yapılmaması durumunda cezai yaptırıma tabi olan her türlü davranış olarak tanımlanır. Suç yasalara aykırı olan davranışı ifade etmektedir. Bir davranış yasalar tarafından suç olarak belirtilmemişse o davranış suç olarak kabul edilmemektedir.

Psikoloji, suçu bir davranış problemi olarak açıklamaktadır.

Sosyolojik açıdan suç ise toplumsal düzeni bozan davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Toplumsal düzenin sağlanması amacıyla bu davranışların engellenmesi noktasında toplumsal kontrol kavramı önemlidir. Toplumsal kontrol, sapkın davranışları önlemeyi ya da düzeltmeyi ifade etmektedir. Toplumsal kontrolün en etkili aracı ise toplumsallaşmadır çünkü toplumsallaşan birey topluma uyum sağlamaktadır (Bozkurt, 2008: 174).

Suç sosyalleşmeyle yakından ilişkilidir. Koştaş'a göre (1999: 229) sosyalleşme bireyin davranışlarının topluma, toplumun değerlerine, kültürüne ve geleneklerine uyumlu hale gelmesidir. Sosyalleşmenin amacı bireyin toplumca kabul edilen normları ve değerleri öğrenmesi ve içselleştirmesidir. Sosyalleşmenin sağlanamaması durumunda sosyal düzensizliğin ve suçun arttığı görülür. Başarısız sosyalleşme toplumdaki düzensizlik ve suç ile yakından ilişkilidir. Sosyalleşme toplumsal düzenin sağlanması ve korunmasında en etkili araçlardan birisidir (Güçlü ve Akbaş, 2019: 175-176). Sosyalleşemeyen birey toplum için tehlike oluşturmaktadır.

Cezayı hak eden ve cezalandırma ihtiyacı duyulan tutum ve davranışlar suç olarak kabul edilmektedir (Yumak, 2024: 56). Akıncı (2012: 39), suçun ceza hukuku normundan sapma olduğunu ve yaptırımının ceza olduğunu ifade etmiştir.

Anayurt'un belirttiği gibi (2001: 133-134) yasaların suç olarak saydığı, cezai yaptırımlar uyguladığı hukuka aykırı davranışlar suç olarak tanımlanmaktadır. Suç ve cezalar yasalar tarafından konulmakta ve kaldırılmaktadır. Bu yüzden bir davranışın suç olarak sayılabilmesi için yasalar tarafından suç olarak tanımlanmış olması gerekmektedir. Hukuka aykırı olan ama yasalar tarafından tanımlanmayan davranışlar suç olarak kabul edilmemektedir. Kısaca suç, kanun koyucu tarafından cezalandırılması belirtilen davranışları ifade etmektedir (Dönmezer, 1984: 61).

Suç, kanunlarda açıkça yasak olduğu belirtilen ve karşılığında cezai yaptırım uygulanan her türlü davranış olarak tanımlanabilir. Sapma ise toplumsal normların belirlediği sınırların dışında yer alan her türlü eylemdir. İki davranış türüne karşılık bir tepki ve ceza olmaktadır. Sapma davranışına karşılık toplumsal ayıplama ile tepki verilirken, suç davranışına karşılık mutlaka ceza ile tepki verilmektedir. Suç ile yasal bir tanımdan söz edilirken sapma ile toplumsal norm ve değerlerin ihlali kastedilmektedir. Her iki ihlal durumunda farklı norm ve değerler benimsenmesinin yanı sıra iki ihlal durumunun birbiriyle benzer ve farklı olan noktaları bulunmaktadır. Örneğin zina yasalara göre suç olarak tanımlanmazken topluma göre aile kurumunu zedelediği için hoş karşılanan bir davranış değildir (Dolu, 2015: 5). Zina suç olarak sayılmazken bir sapma davranışı olarak tanımlanabilmektedir. Toplumun normları ve değerleri bu tanımlamalarda etkili olmaktadır.

Sapma, suç kavramına göre daha kapsamlıdır. Suç genel anlamda sapan bir davranışı ifade etmekte iken her sapma bir suça işaret etmemektedir çünkü bir davranışın suç olarak sayılabilmesi için hukuk kuralları tarafından tanımlanmış olması ve maddi bir yaptırıma sahip olması gerekir. Her sapan davranışın hukuka aykırılığı ve hukuki anlamda bir yaptırıma sahip olması mümkün değildir. Suç bu çerçevede sapma davranışından ayrılmaktadır (Adak, 2009: 290- 291).

Sapma, bireylerin toplumsallaşma sürecinde edindiği toplumsal norm ve değerlere uymama veya toplumsal beklentilere karşılık verememe durumu olarak tanımlanabilir (Güçlü ve Akbaş, 2019: 13). Toplumsal düzenin devam etmesi için bireylerin bu kurallara uyması gerekmektedir. Giddens'a göre (2008: 842) sapma bir topluluk ya da toplumda birçok kişi tarafından onaylanan normlar bütününe uyum göstermeme olarak tanımlanır. Dolayısıyla sapma toplumsal norm ve değerlere uymamadır.

Sapma kültürün belirlediği örf, adet, gelenek, görenek ve hukuk kurallarına uymayan davranışları ifade eden geniş bir kavramdır. Bu davranışlara yönelik gösterilen toplumsal tepkiler/yaptırımlar ise farklılaşmaktadır. Toplum tarafından ayıplama, kınanma, dışlanma, iletişimi azaltma ya da hukuksal yaptırımlar söz konusu olabilir.

Sapma davranışı kültürden kültüre toplumdan topluma farklılık gösterebilir. Genel olarak sapmanın nedenleri ise şunlardır;

- a) Bireylerin toplumsal normları ve değerleri benimseyememesi
- b) Ekonomik krizler, savaşlar ve doğal afetler gibi toplumun düzenini derinden etkileyen olayların yaşanması
- c) Toplumda düzenleyici yaptırımların yeterli düzeyde olmaması ve zayıf olması
- d) Toplumda var olan yaptırımların tüm bireylere uygulanmaması
- e) Sapma davranışlarının övülmesi veya bu davranışların toplumsal meşruiyet kazanması
- f) Sapma davranışlarının gizli kalabilmesi (Güçlü ve Akbaş, 2019:5).

Toplumsal normlar, kurallar ve kültürün belirlediği özellikler çerçevesinde sapma davranışının ortaya çıktığı görülmektedir. Sosyolojik açıdan sapmanın toplumda egemen olan değerlere uygun davranmama olduğunu ifade etmek mümkündür. Özkalp'in belirttiği gibi (2008:376) toplumsal normlara uymayan davranışlar suç veya sapkın davranışları oluşturmaktadır.

Sapma ve suç zamana, mekâna ve topluma göre farklı anlamlar kazanmaktadır. Belirli bir zaman diliminde sapma veya suç olarak değerlendirilen bir davranış, farklı bir dönemde bu nitelikleri taşımayabilir. Benzer şekilde, belirli bir toplumda suç veya sapma olarak adlandırılan bir eylem, başka bir toplumda farklı hukuki ve kültürel çerçevede ele alınarak farklı bir anlam kazanabilir. Bu nedenle sapma ve suç kavramlarını tanımlamak zordur. Sapma ve suç toplumsal dinamiklere göre farklılık gösterebilmektedir. Örneğin teknolojinin gelişmesi ve bilgisayarların yaygınlaşması ile beraber yeni suç türleri ortaya çıkmaktadır. Bu suçlardan biri bilgisayar aracılığıyla işlenen bilişim suçlarıdır. Bu suç türü ilk olarak ABD'de ortaya çıkmış, 1970'li yıllardan itibaren küresel ölçekte yaygınlaşmıştır (Bal, 2003: 215).

3.2. Suç Türleri

Homojen bir davranış biçimini ifade etmeyen suç kavramını sınıflandırma çabaları eskilere dayanmaktadır. Suçu sınıflandırırken toplumun düzenini bozan ve toplumun refahını olumsuz etkileyen davranışlar suç türlerine dahil edilmiştir. İçli (2019:171) suçu sınıflandırmada kullanılabilecek en temel etkenin toplum da meydana gelen zarar olduğunu ifade etmiştir.

Suçlara dair tek bir sınıflandırma olmadığı farklı şekillerde sınıflandırmalar yapıldığı görülmektedir. Kriminolog William A. Bonger'e göre suçlar; ekonomik suçlar, politik suçlar, cinsel suçlar ve diğer suçlar olarak ayrılmaktadır (Bonger, 1916: 536-537). İçli'ye göre (2019: 171) suçlar şahsa karşı, mala karşı ve toplum ahlakına karşı işlenen suçlar olarak sınıflandırılmaktadır.

Özkalp, sosyologların suçun nasıl olduğu ve toplumun suç nasıl anlamlandığı ile ilgili bir sınıflandırma yaptıklarını belirtmiştir. Böylece suçlar; şiddet ve adam öldürme ile ilgili suçlar, mala karşı işlenen suçlar, mağduru olmayan

suçlar, organize suçlar ve profesyonel kişiler tarafından işlenen suçlar olarak beşe ayrılmaktadır (Özkalp, 2008: 388).

Hukuksal açıdan ele alındığında, suç kavramı 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda dört ana başlık altında sınıflandırılmıştır. Bu başlıkların altında birçok alt başlıkta bulunmaktadır. Bunlar;

1)Uluslararası suçlar başlığı altında soykırım ve insanlığa karşı suçlar, göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti yer almaktadır.

2) Kişilere karşı suçlar başlığı altında hayata karşı suçlar, vücut dokunulmazlığına karşı suçlar, işkence ve eziyet, koruma, gözetim, yardım veya bildirim yükümlülüğünün ihlali, çocuk düşürtme, düşürme veya kısırlaştırma, cinsel dokunulmazlığa karşı suçlar, hürriyete karşı suçlar, malvarlığına karşı suçlar, şerefeye karşı suçlar, özel hayata ve hayatın gizli alanına karşı suçlar yer almaktadır.

3) Topluma karşı suçlarda ise tehlike yaratan suçlar, çevreye yönelik suçlar, kamu barışına karşı suçlar, kamunun sağlığına karşı suçlar, kamu güvenine karşı suçlar, ulaşım araçlarına veya sabit platformlara karşı suçlar, genel ahlaka karşı suçlar, aile düzenine karşı suçlar, ekonomi, sanayi ve ticarete ilişkin suçlar ve bilişim alanında suçlar yer almaktadır.

4) Devlete ve millete karşı suçlar ve son hükümler başlığı altında kamu idaresinin güvenilirliğine ve işleyişine karşı suçlar, devletin güvenliğine karşı suçlar, adliyeye karşı suçlar, devletin egemenlik alametlerine ve organlarının saygınlığına karşı suçlar, anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar, milli savunmaya karşı suçlar, devlet sırlarına karşı suçlar ve casusluk, yabancı devletlerle olan ilişkilere karşı suçlar yer almaktadır (<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5237&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>).

Genel olarak yukarıda ele alınan suçlar, toplum tarafından kabul görmeyen ve istenmeyen davranışları ifade etmektedir. Toplumdan topluma suçun çeşitliliği ve işlenme sıklığı değişmektedir. Toplumsal değişimle birlikte yukarıda

sayılan suç türlerine yeni suç türleri eklenmektedir. Her toplumda farklı şekillerde görülen suçun özellikleri şunlardır;

- Suç, işleyen açısından bireysel bir olgudur.
- Zaman ve mekâna göre evrensel bir olgudur.
- Değişen toplumsal koşullara uyum sağlaması yönüyle dinamik bir olgudur.
- Yasal düzenlemelere ve yaptırımlara göre hukukla ve siyasetle ilgili bir olgudur.
- Kamu vicdanını etkilemesi yönünde ahlaki bir olgudur.
- Kişilere ve topluma zarar vermesi yönünden ekonomik bir olgudur.
- Kişi ve gruplara göre farklı şekilde algılanmasına bağlı olarak kültürel bir olgudur. Suçun yukarıda sayılan ortak özellikleri göstermektedir ki suç toplumsal gerçekliğin temel bir parçasını oluşturmaktadır (Gover ve Şenol, 2017: 197-198).

Suçların sınıflandırıldığı gibi suçlular da sınıflandırılmaktadır. İtalyan ceza hukukçusu ve kriminolog Ferri suçluları; doğuştan suçlular, akıl hastası suçlular, itiyadi (alışkanlık haline getiren) suçlular, tesadüfi (fırsatçı) suçlular ve ihtirasına yenik düşen suçluları şeklinde beşe ayırmıştır. Gustav Aschaffenburg ise suçluları; tesadüfi suçlular, heyecan suçlusu, imkân (fırsat kollayan) suçlusu, tasarlayan (isteyen) suçlu, mükerrir (tekrar eden) suçlu, itiyadi (alışkanlık yapan) suçlu ve mesleki (meslek haline getiren) suçlu olarak yediye ayırmıştır (Demirbaş, 2016: 241-244). Avusturyalı ceza hukukçusu ve kriminolog olan Franz Exner suçluları beş kategoride ele almıştır. Bunlardan birincisi karakter özelliklerine göre aktif durum (fanatikler, psikopatlar vb.) suçluları, pasif durum (dilenciler, bağımlılar vb.) suçluları, aktif fırsatçı (galeyana gelenler) suçlular, pasif fırsatçı (hayır diyemeyenler) suçlulardır. İkincisi suç sosyolojisi ve psikolojisi bağlamında (tehlikeli antisosyaller, meslek haline getirenler vb.) ele alınan suçlulardır. Üçüncüsü genetik bağlamında suçlular (çevresel etkilere ve biyolojik gelişime bağlı suçlular), dördüncüsü suç politikası bağlamında suçlular (sebebe bağlı olanlar, tanı koyulabilir

olanlar vb.) ve beşincisi hukuk bağlamında suçlulardır (yaşla ilgili tipler, durumu fırsata çevirenler vb.). Avusturyalı ceza hukukçusu ve kriminolog Ernst Seeling suçluları sekiz kategoride ele almaktadır. Bunlar suçu meslek haline getiren tembel suçlular, menfaatçi suçlular, saldırı meraklısı suçlular, cinsel isteklerini kontrol edemeyen suçlular, kriz suçluları, ilkel tepkiler veren suçlular, ikna edilen suçlular ve toplumsal disiplin eksikliği olan suçlulardır (Yumak, 2024: 122-123).

Suçlu kişiler üzerinden yapılan çalışmalar sonucunda suç tipolojileri belirlenmeye çalışılmış ve aşağıda suç teorileri üzerinde durulmuştur.

3.3. Suç Teorileri

Suç ve suçlu davranış tarih boyunca insanların dikkatini çekmiştir. Birçok disiplin suç ve suçlu davranış konusunda araştırmalar yapmış ve farklı teoriler öne sürmüştür. Bireyler neden suç işler sorusu her teori tarafından cevaplanmaya çalışılmıştır. Suç davranışını açıklayan pek çok teori vardır.

Bu teoriler genel olarak bireysel, biyolojik, psikolojik ve sosyolojik teoriler olarak dört başlık altında ele alınmaktadır. Bireysel teoriler, bireylerin özellikleriyle suçluluk arasında bir ilişki kurmuşlardır. Biyolojik teoriler, bireylerin sahip olduğu fiziksel ve genetik özellikler çerçevesinde suçlu davranışı açıklamaktadır. Psikolojik teoriler ise, bireyin ruh durumunun suçlu davranışta bulunmasında etken olduğunu ifade etmektedir. Sosyolojik teoriler, suç davranışına toplumsal boyut kazandırmaktadır. Bu bölümde bu teorilerin suç ile ilgili düşüncelerine yer verilmektedir.

3.3.1. Bireysel Suç Teorileri

Bireysel suç teorileri, akılcılık ve rasyonalite fikirleri üzerinde temellenen ve insanı ön planda tutan teorilerdir. Bireysel suç teorilerini temsil eden en önemli yaklaşım klasik ekoldür. Klasik ekol öncesi dönemde suç ve suçluluk doğaüstü güçlerle açıklanmakta ve suçlulara insanlık dışı cezalar verilmekteyken klasik ekolle birlikte suç ve suçluluk bilimsel olarak ele alınmaya başlamıştır. Bu bölümde klasik ekolün suç ve suçlulukla ilgili temel düşüncelerine yer verilmektedir.

3.3.1.1. Klasik Ekol

Klasik ekol, Fransız Devriminden önce var olan hukuk, ceza ve adalet sistemine bir tepki olarak doğmuştur. O dönemde ceza ve adalet sistemi öngörülemez, acımasız ve hiçbir caydırıcılığı olmayan bir sistemdir. Bu durum 18. yüzyılda devletin keyfi ve sert uygulamalarına karşı ceza ve adalet sisteminde reformları ön planda tutan, insan onurunu koruyan, rasyonel ve akılcı, suçu özgür iradenin bir tercihi olarak gören klasik okulun doğmasını sağlamıştır (Güçlü ve Akbaş, 2019: 14).

Klasik ekolün temel varsayımında insanların akıl ve özgür irade sahibi varlıklar olduğu ve diğer davranışlarında olduğu gibi suç oluşturan davranışlarında da özgür iradelerini ve rasyonel tercihlerini kullandıkları, bu davranışlarından sorumlu oldukları düşüncesi yer almaktadır (Williams ve McShane, 2004: 18).

Klasik ekole göre insanların suç teşkil eden davranışları diğer davranışları gibi bireylerin özgür iradelerine dayalı rasyonel kararlar sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu düşünce ekolüne göre, insanlar herhangi bir karar vermeden önce davranışlarının sonucunda elde edecekleri faydaları ve kayıplarını değerlendirerek yani kâr-zarar hesabı yaparak hareket ederler. Klasik ekol için suçun temel nedenleri insanların bencil olması, kendilerini düşünmeleri, zevklerini ve hazlarını arttırmak istemeleri, acılarını azaltmak için sürekli arayış içinde olmalarıdır. Bireyler suç oluşturan eylemler sonucunda elde edecekleri fayda ve kazançları, karşılığında alacakları riskler ve cezalardan daha büyük görürlerse suç işlerler (Dolu, 2015: 67-74). Diğer bir deyişle klasik ekolde insanlar kendi davranışlarını değerlendirdikten sonra suç işlemektedir (İçli, 2019: 67-68).

Cesare Beccaria ve Jeremy Bentham klasik ekolün iki önemli temsilcisidir. Ekolün önemli temsilcilerinden Beccaria, cezanın suça uygun olması gerektiğini ifade ederek kurama büyük bir katkı sağlamıştır. Bu fikir klasik ekol yaklaşımının ana temasını oluşturmaktadır. Ekolün temel varsayımına göre insanlar zevk veren eylemleri seçerken acı veren eylemlerden ise kaçınmaktadır (Adler vd., 1991: 60).

Beccaria, 1764 yılında yayımlanan ‘Suçlar ve Cezalar’ adlı eserindeki denemelerinde cezalandırmayı sistematik bir şekilde ele almıştır. Suçları kişisel güvenliğe karşı olan suçlar, en yıkıcı suçlar ve kamunun rahatını ve huzurunu bozan

suçlar şeklinde sınıflandırarak açıklamıştır. Beccaria suçların topluma verdiği zarar ölçüsünde cezalandırılması gerektiğini vurgular. Suçların ve cezaların orantılı olması gerektiğini ve böylece verilen cezanın işlenen suça yakınlığı ölçüsünde adil ve yararlı olacağını belirtir. Ceza, suçun doğasına uygun olmalıdır (Beccaria, 2003: 59-83). Beccaria'ya göre (2003: 67) cezaların amacı, duyarlı varlıklar olan insanlara acı çektirmek ve üzmek ya da işlenen suçu görmezden gelmek değildir. Cezaların amacı, suçlunun yurttaşlar üzerinde yeni yıkımlara neden olmasını engellemek ve başkalarının benzer suçları işlemesini önlemektir. Bu nedenlerle, uygulanacak cezaların yöntemi ve oranı dikkatle belirlenmelidir. Zira cezanın bireyin belleğinde kalıcı bir etki bırakması, ancak fiziksel zarar açısından en az düzeyde olması gereklidir. Beccaria sadece cezaların eşitliğine odaklanmakla kalmamıştır ayrıca yasaların da eşitlik ilkesi çerçevesinde uygulanması gerektiğine değinmiştir.

Beccaria suç probleminin sadece kötü insanlar için değil, kötü kanunlar için de geçerli olduğunu belirtir. Eski ceza adalet sisteminin yerini alan yeni çağdaş sistem de yasaların insanlara eşit uygulanacağı garanti edilmelidir (Adler vd., 1991: 60).

Klasik ekolde hukuk ve adalet mekanizması rasyonellik ve insan hakları üzerine temellendirilmelidir. Cezaların amacı öncelikle caydırıcılık olmalı, keyfi cezalandırmadan uzak durulmalı ve akılcı, herkese eşit olarak uygulanan ceza sistemi oluşturulmalıdır. Kısacası, Klasik ekol akılcı, seküler, insancıl, objektif ve bilimsel temele dayalı bir suç ve ceza sisteminin inşa edilmesini vurgulamaktadır. Temel hedefinde caydırıcılık olan cezaların hem bireyin hem toplumun haklarını koruması gereklidir (Williams ve McShane, 2004: 18).

Beccaria, cezaların caydırıcı olabilmesi için üç temel özellikten bahsetmiştir. Bu özellikler şunlardır: kesinlik, hızlılık ve şiddetlilik. Kesinlik ile suç arasında ters bir ilişki vardır. Cezaların kesinliği arttıkça suç işleme oranı azalmaktadır. Hızlılık ise suç ve ceza arasındaki bağlantının kopmaması için cezaların suç eyleminden hemen sonra gelmesi demektir. Cezaların şiddetli olması caydırıcılık için önemlidir. Şiddetlilik, cezaların suçlarla orantılı bir derecede olmasını ifade etmektedir (Beccaria, 2003: 21).

Klasik ekolün önemli ilkelerinden bir diğeri faydacılık ilkesidir. Bu ilke, “en fazla sayıda insan için en büyük mutluluğu sağlamak ve acıdan kaçınmak” şeklinde

ifade edilir. Bu ilke Hazcılık (Hedonism) veya Yararcılık (Utilitarianism) olarak açıklanmaktadır. Bu ilkeye göre, insanlar sürekli hazlarını arttırmaya çalışarak acıdan kaçarlar (Yüksel, 2017:10). Bireylerin diğer davranışlarında olduğu gibi suç oluşturan davranışlarında da durum bu şekilde gelişmektedir. Suçun oluşacağını bilen ve isteyen bireyler rasyonel tercihlerine bağlı olarak bu eylemi gerçekleştirmektedir. Birey suç oluşturacak eylemde bulunmadan önce kâr-zarar hesabı yapmakta ve marjinal kârını arttırdığında suç işlemektedir. Bu yaklaşıma göre suçlu eyleme karşılık cezalar arttırılırsa bireyler suç işlemekten uzaklaşabilir çünkü bireyler kâr-zarar durumlarını değerlendirdiklerinde daha fazla zarara uğrayacaklarını fark edebilir (Muş, 2016: 4-6). Klasik ekol de caydırıcılık cezalandırmanın temelini oluşturmaktadır. Kişilerin cezalarla uğrayacakları zararlar arttıkça suçlu davranışların azaldığı öngörülmektedir.

Klasik ekolde birey bir davranışta bulunmadan önce onun sonuçlarını düşünmek zorundadır. Birey özgür iradesi ile kanunları ihlal eden bir davranışta bulunacağı zaman bu davranıştan elde edeceği haz ile bu davranış sonucunda duyacağı acı arasında bir seçim yapmalı ve bu davranıştan vazgeçmelidir (Akıncı, 2012: 120). Yapılan seçimde cezalara rağmen hazdan yana bir tercih varsa burada kanunların ve cezaların suçu önleme işlevini yerine getirmediği görülmektedir. Bentham'a göre (1948: 179-180) cezalar kötü olmasına rağmen daha büyük kötülükleri ortadan kaldırmak için kullanılabilir. Cezalar ancak suçu önleme noktasında gerekli görülmektedir.

Klasik ekole göre, cezalandırmanın iki önemli boyutu bulunmaktadır. Bunlar; genel önleme ve özel önlemedir. Genel önleme ile topluma suçlunun cezalandırıldığı mesajı verilir ve yeni bir suç oluşumu engellenirken; özel önleme ile bireylerin tekrar suç işlememesi için engeller oluşturulmaktadır (Demirbaş, 2015: 54-55).

Klasik ekolün diğer temsilcisi ise İngiliz hukukçu ve filozof Jeremy Bentham (1748-1832)'dir. Bentham suç olarak adlandırılan davranışların aslında topluma karşı işlenen eylemler olduğunu ifade eder. Bentham 'hedonistik hesaplama' adını verdiği yöntemde insanların davranışları sonucunda elde edecekleri faydalar ve kazançlar ile muhtemel alacakları cezalar ve riskler arasında bir değerlendirme yaptıklarını belirtir. Bireyler değerlendirme sonucuna göre daha fazla fayda ve kazanç elde ederse suç

işler, cezanın ağır basması durumunda ise suç işlemekten vazgeçer. Bu nedenle cezaların elde edilecek olan zevklere, hazlara ve faydalara göre baskın hale getirilmesiyle suçun önlenebileceği düşünülür. Bentham'ın düşüncesinde cezaların sırf cezalandırmak için verilmemesi gerektiği esas amacın suçun önlenmesi olduğu yer alır (Brown vd., 1998: 181-182).

Bentham'a göre cezalar başlı başına zarar verici uygulamalar oldukları için esas amaçlarından uzaklaşmamalıdır. Cezaların esas amaçları şunlardır: tüm suçların oluşmasını önlemek, suçun önlenemediği zamanlar suçluyu daha hafif suçlara yönlendirmek, suçlunun çok fazla güç kullanmasını engellemek ve suçu düşük bir maliyetle kontrol edebilmektir (Siegel, 1989: 89).

Klasik ekole göre cezalar bireylerin yeniden suça bulaşmasını engellemek, suçun oluşmasını önlemek, mağdurun öcünün alınmasını veya suçluya hak ettiği cezanın verilmesini sağlamak amacıyla kullanılmaktadır.

Klasik ekol modern ceza adalet sistemini etkileyerek önemli bir altyapı sağlarken bazı noktalarda eleştirilmiştir. Klasik ekol, bireysel tercihler ve kararlara çok fazla odaklanarak toplumsal faktörleri dikkate almadığı için eleştirilmiştir. Suçun oluşmasının sadece bireysel tercihlere indirgenmesi ile birçok toplumsal faktör göz ardı edilmektedir. Klasik ekole yönelik yapılan eleştirilere rağmen ekolün suçun bilimsel olarak ele alınması ve cezalandırmaya yönelik açıklamalarıyla suç literatürüne büyük katkı sağladığı görülmektedir.

3.3.2. Biyolojik Suç Teorileri

Pozitivist yaklaşımın sosyal bilimlerde yaygınlaşmasıyla beraber suç olgusu bu bakış açısıyla ele alınmaya başlamıştır. Pozitivist teorisyenler suçluluğu açıklamaya çalışırken klasik ekolden farklı olarak suçluluğun nedenini bireyin dışındaki faktörlerle ele almışlardır. Diğer bir deyişle suçlu davranışın ortaya çıkmasında bireyin iradesinin değil kişinin kendisinin belirlemediği etkenlerin yani biyolojik, fizyolojik ve psikolojik özelliklerin etkili olduğunu vurgulamışlardır. Pozitivist biyolojik ve psikolojik yaklaşımlar suçun oluşmasında biyolojik ve psikolojik özelliklere odaklanarak bu özelliklerin belirlenip kontrol altına alınması gerektiğini savunmuşlardır. Bu bölümde biyolojik yaklaşımın suçlulukla ilgili temel

düşüncelerine ve biyolojik yaklaşımın önemli temsilcileri olan Lombroso, Galton, Kretchmer, Sheldon'un görüşlerine yer verilmektedir.

Suçu açıklamaya yönelik ilk teoriler suç ile biyolojik özellikler arasında ilişki kurarak insanların biyolojik olarak suçlu olduğunu ileri sürmüşlerdir. En erken savunuculardan biri Darwin'in takipçisi olan Francis Galton'dur. Galton vücut ölçülerini almak için insanları Biyometrika laboratuvarına davet etmiştir. Bu laboratuvarında insanların boy ve kilolarını, bazı kemiklerin boy ve kalınlıklarını ölçerek bireylerin bu bilgilerini diğer aile bireyleriyle karşılaştırmıştır. Galton, Darwin'in fikirlerini onaylayarak bazı ırkların diğer ırklara göre daha üstün olduğunu kabul etmektedir (Demirbaş, 2016: 102-103).

Biyolojik yaklaşımlar suçlu olanlar ile suçlu olmayanlar arasındaki ayrımı biyolojik-fiziksel özelliklerden yola çıkarak açıklamaktadır. Bu yaklaşımın temelinde hasta ya da patolojik olanın toplum veya toplumsal yapılar olmadığı, bireyin biyolojik ve fiziksel özelliklerinin olduğu düşüncesi yer almaktadır. Bu düşüncelerin en temel savunucularından biri Cesare Lombroso'dur (1835-1909). Lombroso, suçun nedenlerini objektif bir şekilde açıklamak için öncelikle Klasik Okul'un özgür irade fikrini reddetmek gerektiğini belirtir. Lombroso, Darwinizm ve Evrimleşme Teorisi'nin etkisinde kalarak suçun evrimleşme sürecini eksiksiz olarak tamamlayamamış kişiler tarafından işlendiğini iddia eder. Suçluların diğer insanlara göre normal dışı bir fiziksel görünümünün olduğuna inanır. Lombroso'ya göre fiziksel görünümdeki bu farklılıklar suçluların, suçlu olmayan insanlara göre evrim sürecinin daha gerisinde kalmış olmalarından kaynaklanmaktadır. Lombroso'nun suçlu sınıflandırmalarından en baskın olanı atavizm olarak adlandırdığı bir geriliğin sonucu olandır. Suçlu kimselerin, kıvrık burna, güçlü köpek dişlerine, geniş çene kemiğine, uzun kollara, çıkıntılı elmacık kemiklere vb. gibi özelliklere sahip olduğunu varsayar. Akıl hastalıkları, alkolizm, frengi, epilepsi gibi hastalıkların nesilden nesile aktarılan özellikler olduğunu, suçlu bir aileye mensubiyetin de kalıtımla geçen birtakım suça neden olan faktörler sonucunda meydana geldiğine inanır (Dolu, 2015: 151- 152).

Lombroso, evrimleşme sürecini tamamlayamamış olan suçlularla vahşi hayvanları karşılaştırmıştır. Karşılaştırma sonucunda vahşi hayvanlar gibi suçluların

da kapatılmaları gerektiğini ancak bu yöntemle toplumun suçlu kişilerin oluşturabileceği zararlardan korunabileceğini iddia etmiştir. Lombroso bu durumun rehabilitasyonla değişebileceğine inanmakta iken hapisanelerin bir düzelme ve iyileşme yeri olmadığını vurgular. Suçluların kısa süreli hapsedilmelerinin bir iyileşme sağlamadığını bu yüzden uzun soluklu rehabilitasyona ihtiyaç duyulduğunu iddia ederek alternatif ceza sistemlerinin önemine değinmiştir (Reid, 1997: 103).

Lombroso ile başlayan araştırmalar, vücut yapısı ve suç arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmaların artmasıyla daha da güçlenmiştir. Ferri ve Garofola, Lombroso gibi doğuştan suçlu olma durumunu kabul etmektedir. Ferri çevresel faktörlere vurgu yaparken Garofola ruhsal bozukluklar üzerinde durmaktadır. Bu noktada Ferri ve Garofola'nın katı bir biyolojik pozitivist olmadıkları ifade edilebilir.

Ernst Kretchmer, 'Beden Yapısı ve Kişilik' adlı eserinde beden tipi ile akıl hastalıkları arasında bir ilişki olduğunu açıklamıştır. Kişileri beden tipine göre üçe ayırmaktadır. Bunlar;

- a) Piknik tipler, orta boylu, yuvarlak hatlı, yumuşak, geniş yüzlü, kısa ve kalın boyunlu ve yumuşak ellere sahip olan kısa boylu bireyler.
- b) Atletik tipler, geniş omuzlu, adaleleri ve bedenleri gelişmiş, gösterişli vücuda sahip olan bireyler.
- c) Astenik tipler, ince yüzlü, boyun, beden, kollar ve bacaklara sahip olan bireylerdir. Kretchmer bu tiplere, karma tip adını verdiği dördüncü bir tip eklemiştir. Dördüncü tip fizik olarak anormal ve vücut orantıları bozuk olan kişilere karşılık gelmektedir (Muş, 2016: 42-43).

William H. Sheldon, vücut yapısıyla suç arasındaki ilişkiyi sistematik olarak ele alan ilk bilim insanıdır. Sheldon doğuştan gelen özelliklerden biri olarak saydığı vücut tipleriyle bireyin karakteri ve kişilik özellikleri arasında güçlü bir ilişki olduğuna inanır. Kretschmer'in çalışmaları üzerine inşa ettiği araştırmaları sonucunda doğuştan geldiğine inandığı vücut tiplerini belirtmiştir (Dolu, 2015: 160).

William H. Sheldon'a göre dış görünüşün üç boyutu şunlardır;

- a) Endomorfik tipler, şişman, yumuşak ve yuvarlak olan tipler.
- b) Mezoformik tipler, adaleli, atletik ve güçlü olan tipler.
- c) Ektomorfik tipler, boyu uzun, zayıf ve beyni iyi gelişmiş olan tipler (Akıncı, 2012: 159).

Modern biyolojik teoriler sonraki araştırmalarında zekâ, hormonlar ve suç arasında ilişki kurmuşlardır. Bu alandaki ilk çalışmalar aile şecerelerinin incelenmesidir. Bu çalışmalar içerisinde en ünlü olanları Henri Goddard'ın Kallikak ailesi ve Richard Dugdale'in Jukes ailesi ile ilgili araştırmalarıdır. Suçlu sayısının her iki ailede fazla olması kalıtımın suç üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır.

Bu alandaki ikinci araştırma ikizler üzerine yapılan çalışmalardır. Bu çalışmalarda ikizlerde suçluluğun genetik şartlı olduğu belirtilmiştir.

Üçüncü önemli araştırma ise kromozomlar üzerine yapılan çalışmalardır. Normal insan hücresinde XX veya XY kromozomları bulunurken bazen iki kromozom yerine XXY veya XYY kromozomları bulunmaktadır. Yapılan çalışmalar fazladan bulunan kromozomun saldırganlık, şiddet ve suç eğilimini ortaya çıkardığını iddia etmektedir.

Yapılan bu araştırmalar suçluluğun bilimsel olarak ele alınmasını sağlamış olsa da biyolojik özelliklerden kaynaklı net bir suçluluktan bahsedilememektedir. Suçlu gen diye bir gerçek bulunmamakta sadece bazı genlerin bazı davranışların daha sık ortaya çıkmasında etkili olduğu söylenmektedir (Dolu, 2015: 178).

Biyolojik yaklaşımlar hem kullandıkları yöntemler hem de öne sürdükleri iddialar bakımından eleştirilmiştir. Bu eleştiriler biyolojik yaklaşımların kullandıkları örneklemin bütün suçluları temsil etmediği sadece kayıtlara geçen suçluları kapsadığı ve yakalanamamış suçluları değerlendirmelerin dışında bıraktığı yönündedir. Birçok eleştiriye rağmen Lombroso ve diğerleri, suç biliminin gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur. Suçun akılcı, deney ve gözleme dayalı, nesnel ve bilimsel yöntemlerle çalışılması biyolojik yaklaşımın temel katkıları arasında yer almaktadır (Burke, 2009: 66). Suç ve suçluluğu açıklarken insan bedenine yönelinmesi birçok araştırmayı beraberinde getirmiş ve suçlu bedenin uygun ortam ve durumlarda suçlu

davranışlarda bulunabileceği düşüncesi kriminologları suç ile çevresel ve sosyal faktörler arasındaki ilişkinin araştırılmasına yönlendirmiştir.

3.3.3. Psikolojik Suç Teorileri

Psikolojik teoriler pozitivist ekolün etkisiyle ortaya çıkmıştır. Psikolojik teoriler suç ve suçluluğu açıklarken bireylerin zekâ durumu, öğrenme düzeyi ve kişilik özelliklerine odaklanmaktadır. Psikolojik teoriler, insan davranışlarını açıklarken zihinsel süreçleri temel aldıkları için suç ve suçlu davranışları da bazı kişilik bozukluklarıyla ilişkili olarak ele almaktadır.

Psikolojik teoriler 3 temel varsayımdan hareket etmektedir; (1) Suçu oluşturan şey bireyin içindeki çatışmalar ve çalkantılardan kaynaklanır ve suçlu davranış bu problemlerin bir göstergesidir. (2) Bireyin problemleri çocukluğuna dayanmaktadır ve bu durum birey yaş aldıkça karakter özelliğine dönüşmektedir. (3) Problemlerin temel kaynağı birey olduğu için suçlu davranışı önlemek için bireyin sorunlarına odaklanmak gerekmektedir (Shoemaker, 2000: 48).

Psikolojik teorilerin temel dayanağı Sigmund Freud'un çalışmalarıdır. Freud bir suç teorisi ortaya koymamış olsa bile geliştirdiği psikoanalitik yaklaşım suçlu davranışı açıklarken kullanılmaktadır.

Psikoanalitik teori Sigmund Freud'un üçlü kişilik yapısı (İd: alt benlik; ego: benlik; süper ego: üst benlik) üzerinden suçu ve suçlu davranışı açıklamaktadır. Bu teoriye göre suç, id'in isteklerini kontrol altına alamayan bir ego ve süper ego gelişiminden kaynaklanmaktadır (Kul, 2023: 67). Birey de id'in baskın hale gelmesi suç ve sapma davranışının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Özetle psikoanalitik teoriye göre suçluluk, benlik ile üst benliğin gelişimindeki yetersizliklerden kaynaklanmaktadır. Bu yetersizliklere alt benliğin denetim altına alınamamasının eklenmesiyle suç dürtüleri ortaya çıkar. Psikoanalitik teoriye göre suç, bireyin yaşadığı iç çatışmaların, bilinçaltına itilmiş ve bastırılmış arzu, istek ve sorunların dışa yansımasıdır (Muş, 2016: 49). Suç kişilik gelişiminde yaşanan sorunların çözülmemesi nedeniyle ortaya çıkan bir davranış olarak görülmektedir.

Psikolojik teoriler, zekâ ile suç arasında bir ilişkinin olup olmadığını araştırmışlardır. Suçlu davranışı açıklamaya çalışan bu çalışmalar zekâ seviyesinin

düşük olmasının suçlu davranışın oluşmasında etkili olduğunu ileri sürmektedir. Bazı akıl hastalıklarının özellikle suçlu davranışın oluşmasında büyük bir rolü olduğu üzerinde durmuşlardır. Örneğin, epilepsi, frengi gibi rahatsızlıkların insan davranışlarını belirleme noktasında büyük bir etkisinin var olduğu düşünülmektedir (Akıncı, 2012: 168).

Psikolojik teoriler suçu ‘normal’ bir durumun ötesinde bireyde var olan patolojik durumlara bağlı olarak oluşan ‘anormalliklerin’ bir sonucu olarak açıklamaktadır (Dolu, 2015: 187). Psikologlar toplumsal sapma ve suçun belirleyicisi olarak kişilik özelliklerine yoğunlaşmaktadır. Psikolojik teorilerin suçla ilgili açıklamaları sınırlı kalmaktadır çünkü birçok suç normal olarak görülen insanlar tarafından işlenmektedir (Bozkurt, 2008: 180-181). Psikolojik teorilerin bu durumla ilgili açıklamaları bulunmamaktadır.

Suçluluğun açıklanmasına ilişkin psikolojik teoriler, suçun yalnızca belli yönlerini açıklayabilmektedir. Suçluların bazılarının farklı kişilik özellikleri gösterdiği görülse bile bütün suçluların benzer kişiliklere sahip olması beklenilmemelidir. Çok farklı suç türleri olduğu gerçeği bu suçları işleyen kişilerin aynı kişisel özellikleri barındırmasını geçersiz kılmaktadır (Giddens, 2008: 841). Nitekim psikolojik teorilerin suç ve suçlu davranışı açıklama konusunda yetersiz kaldığı söylenebilir.

Sonuç olarak suçun toplumsal boyutunu göz ardı eden tüm teorilerin suçu ve suçluluğu açıklamada eksik kaldığı görülmektedir.

3.3.4. Sosyolojik Suç Teorileri

Suç konusunda sosyolojik teorilere göre farklı sınıflandırmalar yapılmıştır. Bu sınıflandırmalar genellikle suç teorilerini sosyal yapı, sosyal süreç ve sosyal çatışma teorileri olarak üç başlık altında ele almaktadır. Bu çalışmada sosyolojik suç teorileri sistematik bir şekilde ele alınmaktadır. Bu teoriler suçu toplumsal bir olgu olarak ele alan, suçun kendisine, ortaya çıktığı toplumsal koşullara ve nedenlerine odaklanan teorilerdir.

Aşağıda suç ile ilgili yapısal- işlevselci teori, marxist teori, alt kültür teorileri, damgalama teorileri, kontrol teorileri, sosyal öğrenme teorileri, sosyal ekoloji teorileri ve feminist teoriler üzerinde durulmuştur.

3.3.4.1. Yapısal-İşlevselci Teori

Yapısal-İşlevselci teoriye göre suç, toplumsal bir olgu olarak değerlendirilmeli ve bireysel özelliklerle ele alınmamalıdır. Bu teoriye göre toplumun olduğu her yerde suç vardır ve kaçınılmazdır. Yapısal işlevselci teori suçu patolojik bir olgu olarak ele alan diğer teorilerden bu noktada ayrılmakta ve suçun ortaya çıkmasını normal; suçun oluşturduğu sonuçları da olumlu olarak değerlendirmektedir. Suç bir toplum için normal olmanın yanı sıra aynı zamanda işlevseldir. Suçun işlevleri dörde ayrılmaktadır. Bunlar; (1) Suç toplumdaki kültürel normları ve değerleri belirlemektedir. (2) Suç, doğru ile yanlış arasındaki ahlaki farklılığı açığa çıkarır. (3) Suçun oluşması durumunda suç ile mücadele edenlerin ortak ahlaki bağları güçlenmektedir. (3) Suç toplumdaki bazı toplumsal düzensizliklere işaret ederek toplumsal değişmeyi gerekli kılmaktadır (Macionis, 2015: 219).

Yapısal işlevselci teorinin önemli temsilcilerinden biri olan Durkheim'in suç ile ilgili yorumları kriminolojiye büyük katkı sağlamıştır. Durkheim'in en önemli katkılarından biri suçu toplumsal bir olgu olarak ele almasıdır. Durkheim'e göre suç tüm toplumlarda görülmektedir ve suçun olmadığı bir toplum düşünülemez. Durkheim toplumsal yapı içerisinde suçun olmasını normal olarak karşılar çünkü suç hem yoksullukta hem de zenginlikte var olan bir olgu olarak insan tabiatının bir parçasını ifade etmektedir (İçli, 2019: 98).

Durkheim suçu normal sosyolojik bir fenomen olarak ele alarak kriminolojiye büyük katkı sağlamıştır. Durkheim'e göre suçun hiç olmadığı bir toplumdan bahsedilemez. Her toplumda her zaman mutlaka cezai bir yükümlülükle karşı karşıya kalan insanlar vardır (Durkheim, 2019: 91).

Durkheim, normal düzeyde seyreden suçun beklenmedik artışlarla süreklilik arz ettiğinde patolojik bir duruma dönüşeceğini savunur. Burada önemli olan suçun hangi düzeyde seyrettiğidir.

Suçtan arınmış bir toplum olmadığını vurgulayan Durkheim için suç normaldir. Ona göre suç ortak bilinç kavramı ile tanımlanabilir. Ortak bilinç, bir toplumu oluşturan bireylerdeki ortalama inanç ve duygulardır. Bu kavramdan hareketle Durkheim suçu ortak bilince zarar veren eylemler olarak ifade etmektedir. Bir eylemin suç olarak tanımlanmasını sağlayan en temel faktör ortak bilinci zarara uğratmasıdır. Başka bir ifade ile 'bir eylem suç olduğu için ortak bilince zarar vermez, ortak bilince zarar verdiği için suçtur.' Durkheim için suçluluk durumunu belirleyen en temel faktör ortak bilinçtir. Ortak bilincin bozulmasına yönelik bir saldırı olan suç, bu özelliğinden dolayı cezalandırılmayı gerektirmektedir (Durkheim, 2018: 109-116).

Durkheim'a göre bütün toplumlarda sadece suç değil yaptırımlarda vardır. Bu yaptırımlar toplum yapısıyla uyumlu olarak değişmektedir. Örneğin güçlü bağlara sahip toplumlarda cezalar suç işlemiş olan bireyleri toplumsal değerlere bağlamak, hangi davranışın doğru hangi davranışın yanlış olduğunu göstermek ve böylece toplumda ortak inanç sistemini koruyarak toplumsal dayanışmayı devam ettirmek için kullanılmaktadır (Adler vd., 1991: 72).

Durkheim suçun oluşmasıyla beraber ortak bilincin gösterdiği tepkiyi ceza olarak tanımlamaktadır. Cezalandırmayı açıklarken toplumsal dayanışma tiplerinden faydalanmaktadır. Toplumsal dayanışma tiplerinden biri geleneksel toplumlarda görülen mekanik dayanışmadır. Bu toplumlarda bastırıcı hukuk kuralları hâkim olmaktadır. Suçlu davranışa yönelik ortak bilince zarar verdiği düşüncesi nedeniyle büyük bir tepki verilmektedir. Mekanik dayanışmanın hâkim olduğu toplumlarda suçlu davranış kısasa kısas yöntemle cezalandırılmaktadır ve suçlu kişi çeşitli işkencelere maruz kalmaktadır (Türkmen, 2018: 21-31).

Tarihsel süreç içinde ekonomik, sosyal ve siyasi koşullardaki değişimler toplumsal yapıların değişmesini beraberinde getirmiş ve bu değişim hukuk kurallarının değişmesini sağlamıştır. Durkheim'in düşüncelerinden hareketle, mekanik dayanışmanın olduğu geleneksel toplumlardaki kısasa kısas cezalandırma anlayışı yerini modern toplumlarda affedici ve bağışlayıcı cezalandırma anlayışına bırakmıştır. Modern toplumlarda iş bölümünün artmasıyla beraber bireyler birbirine bağımlı hale gelmiştir dolayısıyla toplumsal dayanışma anlayışında yaşanan

değişiklik mekanik dayanışmanın organik dayanışmaya dönüşmesiyle ceza anlayışında da değişime neden olmuştur.

Cezalandırma anlayışında yaşanan değişimle beraber onarıcı hukuk kurallarının baskıcı hukuk kurallarındaki gibi suçlu kişiye bedel ödetmeye dayalı olmadığı ifade edilebilir. Yeni cezalandırma anlayışında suçluya olumsuz davranışını telafi etmesini sağlayan ve eski haline dönmesini kolaylaştıran fırsatlar sunulmaktadır. Yasalara aykırı davranarak suç işleyen kişiye suçuyla orantılı ceza vermek yerine kişinin kurallara uygun davranması hedeflenmektedir (Durkheim, 2018: 143).

Durkheim ‘Ceza Evriminin İki Kanunu’ adlı eserinde cezaların tarihsel süreçteki değişimini nicelik ve nitelik yönünden ele almıştır. Cezalar nicelik yönünden gittikçe hafiflerken nitelik yönünden hürriyeti bağlayıcı cezalar yani hapis cezaları tercih edilmektedir (Durkheim, 1966 aktaran Türkmen, 2018: 37).

Durkheim suçun önlenbilmesi için kolektif bilince vurgu yapmakta ve toplumun üyelerinin ortak değerlere ve duygulara sahip olmasına işaret etmektedir. Durkheim’a göre suç işlevseldir ve toplumsal değişme için gereklidir (Durkheim, 2018: 155-158). Suç, toplumun onayladığı davranış kalıplarının belirginleşmesini sağlamakta ve aynı zamanda toplumun üyeleri arasındaki toplumsal bağları güçlendirmektedir. Durkheim’a göre suç işlenmeyen bir toplum yoktur ve suç tüm toplumlar için kaçınılmazdır. Bu nedenle toplumlarda suçun ortadan kalkması mümkün değildir (Kızılçelik, 1994: 127-128).

Durkheim’e göre suç mevcut normların bir ürünüdür. Suçun varlığı toplumun değişmeye açık olduğunu ve toplumsal yapının katı olmadığını gösterir. Bir toplumda suç oranlarının yükselmesi demek toplumsal değişmeye ihtiyaç olduğunu göstergesidir (Siegel, 1989: 159). Bir toplumda suç oranı ne kadar yüksekse, o toplum o ölçüde değişmeye muhtaçtır.

Durkheim’in kriminolojiye yaptığı katkılardan bir diğeri ise ‘anomi’ kavramıdır. Anomi kavramı toplumsal normların ve kuralların etkisiz kalması ve toplumsal değerlerin yok olmasıyla toplumsal ilişkilerin bozulmasına karşılık gelir. Anomi, suçun ortaya çıkmasında etkili bir faktör olarak değerlendirilmektedir (Bal, 2016: 51). Durkheim, anomiyi sadece normsuzluk olarak değil, sosyal dayanışmanın

tamamen ya da kısmen çökmesi sonucu bireyin topluma bağlılığında meydana gelen eksiklik ya da yetersizlik olarak da görmektedir (Güçlü ve Akbaş, 2019: 27).

Durkheim'a göre toplumda denge ve dayanışmanın olmaması anomiye neden olmaktadır. (Moyer, 2001: 56). Durkheim toplumda uyum ve sapma davranışının ortaya çıkışını iki değişkenle ele almaktadır. Bu değişkenler gruba bağlılık düzeyi ve normatif düzenleme derecesidir. Bir gruba veya topluma aşırı veya yetersiz bağlanma sapmaya yol açarken; aşırı ve yetersiz düzenlemede aynı şekilde sapmaya yol açmaktadır. Durkheim denge ve dayanışmanın önemini vurgulamaktadır. Anomi ise, toplumsal normların çöktüğü ve insan davranışlarının kontrol edilmediği durumlarda ortaya çıkmaktadır. Bireylerin arzularının toplumsal normlar tarafından düzenlenmediği ve böylece bireylerin kendi arzularının peşinde koşarken ahlaki boyutu unuttukları bir durumdur (Coser, 2008: 129-131).

Sonuç olarak Durkheim'in suçu açıklarken toplumsallığa önem verdiği ve toplumsallıktan uzaklaştıkça bireysel hazlar ve zevkler ön plana çıktıkça toplumla birey arasındaki bağların koptuğu görülmektedir. Bu kopuş toplumlarda sapma ve suçun artmasına neden olmaktadır. Bu durumun önlenmesi için bireyin topluma uyum sağlaması ve toplumla bütünleşmesi gerekmektedir.

Yapısal - işlevselci teorisinin diğer bir temsilcisi Robert Merton'dır. Merton, Gerilim teorisi ile suçluluk alanına büyük bir katkı sağlamıştır. Merton'ın teorisi hem çocuk hem de yetişkinlerde sapmayı açıklamaktadır.

Merton suçluluk ile ilgili çalışmalarında iki önemli soruyu cevaplamaya çalışmaktadır. Bu sorulardan biri bazı toplumların suç oranlarının neden daha yüksek olduğu iken ikinci soru bazı grupların aynı toplumsal normlara ve kurallara bağlı olmalarına rağmen neden daha fazla suç işledikleridir (Dolu, 2011 aktaran Güçlü ve Akbaş, 2019: 29). Merton'ın suç olgusunu hem mikro hem de makro perspektiften ele aldığı görülmektedir.

Merton, Amerikan toplumunda suçun ortaya çıkma sebeplerini araştırmıştır. Araştırma sonucunda düşük gelire sahip olan kişilerin suçlu davranışta bulunma ihtimalinin daha yüksek olduğunu bulmuştur. Merton, toplumda alt sınıf olarak tanımlanan bireylerin sosyo-ekonomik statülerini yükseltebilmelerini engelleyen bir yapı olduğunu belirtir. Bu yapı nedeniyle Amerika'da alt sınıfta

olanların ve azınlık grupların suç işleme oranları daha yüksek olmaktadır. Merton, alt sınıfta olanların toplumsal statülerini yasal yollarla yükseltmeyeceklerini ileri sürmektedir. Merton'a göre suç toplumsal yapıda meydana gelen bir değişimle (savaş, kriz, devrim gibi) ortaya çıkan bir olgu değildir, suçun kaynağı toplumsal yapıda bulunmaktadır (Merton, 1968: 175-249).

Merton, biyolojik, psikiyatrik ve özellikle Freud'çu teorilere karşı çıkmaktadır. Ona göre temel sorun, farklı toplumsal yapılarda sapma davranışının farklı düzeylerde ve farklı şekillerde nasıl ortaya çıktığıdır. Merton'un tezi toplumsal yapıların bazı bireylerde uyum yerine uyumsuz davranışa neden olacak baskı uyguladığı yönündedir (Bal, 2016: 51).

Merton sapma teorisini geliştirirken kültürel amaçlar ve kurumlaşmış normlar kategorilerine dayanan fonksiyonalist teoriden faydalanmıştır. Merton, Durkheim gibi suç olgusunu açıklarken anomi kavramını ele almış ve anomiyi bağımsız bir değişken olarak kullanmıştır. Merton'a göre anomi, kültürel amaçlar ve yasal yollar arasındaki uyumsuzluk sonucu ortaya çıkmaktadır (Wallace ve Wolf, 2013: 93).

Merton sistematik bir şekilde sapma davranışının sosyo-kültürel özellikleri üzerinde durmuştur. Ona göre toplumun sosyo-kültürel yapısının iki önemli unsuru vardır. Birinci unsur kültür tarafından belirlenen ve o kültüre sahip olan herkes tarafından yasal olduğu bilinen arzular, hedefler ve amaçlardır. İkinci unsur, kültürün belirlediği amaçlara ulaşmak için izlenen yollardır. Bir toplumda bunlar toplumsal kurumlara, örf ve adetlere karşılık gelmektedir ve toplumda bireylerin davranışlarını düzenleyen normları ifade etmektedir. Merton'a göre bu iki unsur arasında denge olmalıdır. Toplumda bu unsurlardan birinin diğerine göre daha çok önem taşımasıyla o toplumda denge bozulmakta ve anomi ortaya çıkmaktadır (Merton, 1968: 132-133).

Merton'a göre sosyo-kültürel olarak dezavantajlı olan bireyler kültürel amaçlara ulaşmak için suç dahil olmak üzere tüm yollara başvururlar. Merton suç olgusunu açıklarken daha çok toplumsal yapıyla kültürel hedefler arasındaki uyumsuzluğa odaklanmıştır. Suç olgusunu toplumsal yapı perspektifinden ele alarak suçun sebeplerini sosyal yapıda aramıştır. Kısaca toplumdaki kültürel amaçlar ve bu

amaçlara ulaşmak için kullanılan yollar arasındaki uyumun bozulmasının en doğal sonucunu anomi olarak görmektedir. Merton kültürel amaçlara ulaşmada beş tip bireysel uyumun var olduğu bir davranış modelinden bahseder. Bunlar; Uyumluluk, yenilikçilik, şekilcilik, geri çekilme ve isyandır (Güçlü ve Akbaş, 2019: 31-32).

Merton'un bahsettiği beş uyum tipolojisini kısaca özetlemek gerekirse;

1. Uyumluluk: bireyler o kültüre ait olan amaçları ve bu amaçlara ulaşmak için gerekli olan yolları kabul ederler.
2. Yenilikçilik: bireyler kültürel hedefleri kabul ederler fakat toplumun kabul ettiği meşru yol ve araçları reddederler.
3. Şekilcilik: bireyler daha önceden belirledikleri amaçları gerçekleştirmekten vazgeçerler ve o an geçerli olan yaşam biçimini benimserler.
4. Geri çekilme: bu davranış modelinde bireyler her şeyi reddederler yani hem kültürel hedefleri hem de meşru yolları ve araçları kabul etmezler.
5. İsyan: bireyler kültürel amaç ve araçlara karşı çıkarak devrim yaparlar ve yeni amaç ve yol belirlerler (Kızmaz, 2015: 155).

Merton'a göre, amaçlar ve yollar arasındaki uyumsuzluk bireylerde hayal kırıklığına neden olur. Bu bağlamda sosyal yapı suçun gelişmesini tetiklemektedir. Gerilim teorisine göre, insanlar yasalara uyarlar ancak yaşadıkları büyük baskılar nedeniyle suça başvururlar. Bu büyük baskılar ise amaçlar ve yollar arasındaki uyumsuzluk nedeniyle ortaya çıkmaktadır (Adler vd., 1991: 112). Amaçlara ulaşılmasına engel olunması nedeniyle ortaya çıkan hayal kırıklığının bireylerde mutlaka suçlu davranışa neden olmadığı hatta hayal kırıklığına uğramış olan bireylerin çoğunluğunun uyumlu olduğu görülmektedir. Diğer bireylerin bazıları ise hayal kırıklığını ortadan kaldırmak için uyum tipolojisinden içerisinde suçunda olduğu bir davranış modelini seçebilmektedir (Agnew, 1991: 275). Özetlemek gerekirse, bireyler hissettikleri hayal kırıklığı ve yaşadıkları gerilime cevap olarak Merton'ın bahsettiği beş uyum davranışından birini seçmekte hatta bu davranış suça

ve sapmaya neden olabilmektedir. Sapma veya suçun oluşmasında Merton'a göre sosyal yapı büyük rol oynamaktadır.

Merton'ın sapma ve suç ile ilgili düşünceleri bazı yönlerden eleştirilmiştir. Merton'a getirilen eleştirilerin başında suç ve sapkınlığı toplumsal sınıf açısından problemli olarak yorumladığı ileri sürülmektedir. Eleştirilere göre Merton'ın teorisi, toplumun daha ayrıcalıklı sınıfları arasında çok daha az sapkın davranışı belirtirken, anominin ortaya çıkmasında etkili olan alt sınıfların daha çok sapkın davranış ve uyumsuzluk gösterdiğini öngörmektedir (Burke, 2009: 122). Başka bir eleştiri ise Merton'ın suç analizinde kadınlara yer vermediği yönündedir (Moyer, 2001).

Yapısal işlevselci teorinin iki önemli temsilcisi olan Durkheim ve Merton'ın sapma ve suç olgusuna ilişkin görüşleri incelendiğinde, sosyal yapının belirleyici bir faktör olduğu görülmektedir. Suçlu davranışın oluşumunda sosyal yapı bireyi doğrudan etkileyerek toplumla bütünleşmesini engellemektedir

2.3.4.2. Marxist Teori

Marx suç konusu üzerinde pek durmamış ve bir sapma teorisi geliştirmemiştir. Marx'ın yazıları iki noktada sapma konusunu çalışanlara rehberlik etmektedir. Bunlardan birincisi Marx'ın sapmayı sosyal çatışmayla ortaya çıkan bir olgu olarak değerlendirmesidir. Marxist düşünceye göre, sapma kapitalist toplumlarda kalıtımla ilgilidir ve bu nedenle sadece ekonomik alt yapının tamamen değiştirilmesiyle ortadan kalkar. İkincisi, sapmanın toplumun varoluşuna hizmet etmesidir çünkü sapma olmazsa çeşitli meslek grupları (avukatlar, hakimler, hukukçular vb.) işsiz kalmaktadır (McCaghy, 1985: 48-49).

Marx'ın suçlulukla ilgili düşüncelerine 'Kapital' adlı eserinde rastlanılmaktadır. Marx bu eserinde suçların özellikle alt sınıflar tarafından işlendiğini belirtmektedir. Özellikle 1844- 1854 yılları arasında İngiltere'nin nüfusunda yoksulluk oranı değişmezken suçluluk oranlarında yaşanan artışa dikkat çekmektedir. Buradan hareketle şu tespiti yapmıştır: yoksulluğu ortadan kaldırmadan zenginliği arttırmanın büyük bir suçlu nüfusu ortaya çıkardığı görülmektedir. Toplumda hukuk ihlallerinin genellikle kanun koyucular tarafından kontrol edilemeyen ekonomik faktörler sonucu oluştuğu görülmektedir (Kürzinger, 1996: 100).

Marx, 'Artı-Değer Teorileri' adlı eserinde Durkheim gibi suçun toplumdaki işlevsel yönüne ve neden olduğu toplumsal gelişmelere dikkat çekmektedir. Suçlunun polisleri, hakimleri, cellatları yarattığını hatta işkenceye dair mekanik icatların ortaya çıkmasını sağladığını belirtmektedir (Marx, 1998: 363-364 aktaran Bal, 2016: 79).

Marxist teori denince Friedrich Engels'in görüşlerine başvurmak gerekir. Engels 'İngiltere'de Çalışan Sınıfın Durumu' adlı eserinde suç ile ilgili düşüncelerini ifade etmiştir. Ona göre sosyal düzene uymama en çok suç ile ortaya çıkmaktadır. İşçiyi zorlayan, moralsiz kılan, katı bir yapıya büründüren nedenlerin normale göre etkisi artarsa işçi suçlu ile yer değiştirmektedir. Engels suç ile ilgili üç tez öne sürmüştür. Bunlar;

1. Suçluluk, kapitalizmin ekonomik ilişkileri içinde yer almaktadır.
2. Suçluluk, işçi sınıfının kapitalist sınıfa bir meydan okuyuşudur.
3. Suçluluk sınıf mücadelesine benzer şekilde verimsiz ve başarısızdır (Demirbaş, 2016: 164).

Özetle Engels suç olgusunu kapitalist toplumlardaki sınıf ilişkileriyle açıklamaktadır. Suç ve suçluluğun işçiler ile kapitalistler arasında yaşanan çatışmayla ortaya çıktığını ve işçi sınıfının mücadeleyi kazanamayarak suçlu bireye dönüştüğünü ifade etmektedir.

Marksist teori içinde suçu geniş ölçekli ele alan ilk kişi William Bonger'dir. Bonger'e göre,

1. Ahlak dışı davranışların ve suçun nasıl oluştuğu düşüncesi sosyal yapıdaki değişmelerle açıklanabilir.
2. Genellikle yasaklı olan davranışlar güçlülerin menfaatine zarar verenlerden oluşmaktadır (McCaghy, 1985: 50).

Bonger, 'Suçun Ekonomik Koşulları' adlı eserinde suçu ekonomik koşulların bir ürünü olarak analiz ederek Marksizme suça uyarlayan ilk kişi olarak bu konuda öncü olmuştur (Bal, 2016: 81). Bonger eserinde Marx'ın fikirlerinden hareketle farklı toplumlardaki suç davranışını ele almış ve özellikle kapitalist toplumlarda ekonomik şartların suçu oluşturduğunu açıklamıştır. Bonger sadece

proletaryanın işlediği suçları değil burjuvazinin de işlediği suçları ele almaktadır ve zengin sınıfın statülerinden dolayı işlediği suçların büyüklüğüne ve çeşitliliğine odaklanmaktadır (Gültekin, 2023: 127-128).

3.3.4.2. Alt Kültür Teorileri

Alt kültür teorileri suçun sosyolojik olarak ele alınmasında önemli bir yere sahiptir. Alt kültür teorilerinin suç ile ilgili düşüncelerine değinmeden önce alt kültür gruplarını tanımlamak gerekmektedir. Alt kültür grupları koruma, yardım ve ortak gereksinimler sebebiyle bir arada olan, benzer düşünceleri ve değerleri paylaşan ve zihinsel yapıları benzer olan bireylerden oluşmaktadır. Alt kültür grupları, geniş kültürün tamamını değil bazı unsurlarını paylaşmaktadır (Bal, 2016: 122).

Alt kültür suç teorileri, toplumda bazı grupların veya alt kültürlerin suçlu davranışını kabul ettiğini ya da suçlu davranışın oluşmasını sağlayan değerleri benimsediklerini ileri sürmektedir. Bu gruplarla etkileşimde bulunan bireyler grubun kabul ettiği değerlere ve kurallara uyum sağlayarak suç işlemeye başlamaktadır (Agnew, 1991: 203).

Alt kültür teorileri, suçun nedenlerini suçlu alt kültüre sahip olan gruplarda aramaktadır. Teoriye göre, suç bir grubun davranışı sonucu ortaya çıkmakta yani işlenen suçta mutlaka bir grup davranışının etkisi bulunmaktadır (Güçlü ve Akbaş, 2019: 35). Alt kültür teorileri grupların suçlu bireylerin ortaya çıkmasında büyük bir rolü olduklarını ve suçlu davranışların kabul edilebilir davranışlar olarak sayılmasında etkili olduklarını açıklamıştır.

Alt kültür teorileri genellikle gençlik ve çete suçluluğunu alt sınıftaki erkekler üzerinden açıklamaktadır. Suçlu alt kültürünün bir parçası olan çetelere ilişkin ilk çalışma Frederick Thrasher tarafından yapılmıştır. Thrasher, 'Çete' (The Gang) (1927) adlı eserinde hiçbir çetenin aynı olmadığını neredeyse bütün çetelerin birbirinden farklı olduğunu belirtmektedir. Çeteleri diğer gruplardan farklı kılan temel özellik ise birdenbire, plansız olarak ortaya çıkmalarıdır (Thrasher, 1979: 4).

Alt kültür teorileri, Merton'un sapmanın toplumun kültürel amaçları ile bu amaçlara ulaşmak için sunulan fırsatlar arasındaki dengesizliğin bir ürünü olduğu

düşüncesine dayanmaktadır. Merton ve Sutherland'ın öğrencisi olan Albert Cohen, 'Suçlu Çocuklar: Çetenin Kültürü' (1955) adlı eserinde suçlu davranışın nasıl ortaya çıktığını ve toplumsal yapının hangi özelliklerinin suça neden olduğunu açıklamaya çalışmaktadır. Cohen'e göre toplumda hâkim olan kültüre zıt olan suçlu alt kültürü, Amerika'nın slum bölgelerinde ortaya çıkmıştır. Bu alt kültürlerin ortaya çıkmasının temel sebebi ebeveynlerin çocuk yetiştirmedeki farklılıkları ve ebeveynlerin arzularından kaynaklanmaktadır. Alt sınıf aileler çocuklarını orta sınıfa yükseltecek şekilde sosyalleştirememektedir. Orta sınıf statülerine yasal yollardan ulaşamayacaklarını düşünen çete üyesi bu çocuklar, başarılı bir şekilde rekabet edebilecekleri alternatif statü sistemi oluşturmaktadır. Çocuklarda oluşan orta sınıfa düşmanlık duygusu onları hâkim kültüre karşı bir alt kültür yaratmaya yönlendirmektedir (Bal, 2016: 122-123).

Cohen'e göre (1955) suç çeteleri ve alt kültür değerleri kentlerin daha çok gecekondulu bölgelerinde görülmektedir. Suçun destekleyici, kötü niyetli, negatif, fayda amacı olmayan ve tahripkâr özellikleri bu alt kültürün temel değerlerini oluşturur. Bu değerlere sahip olan gecekondulu bölgesinde yaşayan gençler bu doğrultuda suç işlemektedir. Cohen suçlu alt kültürlerin insanların karşılaştıkları sorunlara yönelik verdikleri tepkiler sonucu ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Alt sınıf gençler, orta sınıfın amaçlarını istemelerine rağmen kriterlerini karşılamada yetersiz olacakları inancına sahiptir. Cohen, alt ile orta sınıf arasında yaşanan çatışmanın suçlu alt kültürün oluşmasında büyük bir etkisinin olduğunu savunur. Alt sınıfa ait olan çocuklar orta sınıfa karşı olan tepkilerini suç çetelerine girerek göstermektedir (Güçlü ve Akbaş, 2019: 36-37).

Özetle, Merton'un gerilim teorisinden etkilenen Cohen suç ile ilgili açıklamalarında sosyal yapı üzerinde durmuştur. Cohen'e göre, kültürel amaçları benimsediği halde bunlara ulaşamayan alt sınıfta yer alan çocuklar ve gençler suç ve şiddet aracılığıyla bu amaçlara ulaşmaya çalışmaktadır.

Alt kültür kuramı sayılan diğer bir kuram Ayırıcı fırsatlar teorisidir. Ayırıcı fırsatlar teorisi, Merton'un gerilim teorisi, Cohen'in suçlu alt kültür teorisi ile Sutherland'ın ayırıcı birliktelikler teorisi ve Shaw ve McKay'in sosyal düzensizlik

teorisinden yararlanılarak geliştirilmiştir (Akers ve Sellers, 2004 aktaran Güçlü ve Akbaş, 2019: 37).

Cohen'in düşüncesini temel alan, Cloward ve Ohlin tarafından temsil edilen kuram suçun statüsel engellemeler sonucu ortaya çıktığını iddia etmektedir. Ayırıcı fırsatlar teorisine göre bireylerin ekonomik arzularının sekteye uğraması bireylerde düşük benlik algısına ve genel engellenme hissine neden olmaktadır. Bu engellenmeler çete ortamında bulunan bireyi suça yöneltmektedir (Kızmaz, 2005: 159).

Cohen tek bir suçlu alt kültürden bahsederken Cloward ve Ohlin çok sayıda suçlu alt kültürden bahsetmektedir. Onlara göre üç tür suçlu alt kültür bulunmaktadır. Bunlardan birincisi suçlu alt kültürüdür. Bu alt kültürün yasal yolları kullanmadan maddi kazanç elde etmek istemesi en temel özelliğidir. İkincisi çatışma alt kültürüdür. Bu alt kültür dövüşçü çeteler olarak da adlandırılır. Bu alt kültür grubunda statü kazanmak için güçlü, şiddetli ve dövüş bilme özelliğine sahip olmak gerekir. Üçüncüsü, geri çekilmeci alt kültürdür. Bu alt kültür grubunun suç yoluyla zenginlik elde etme ya da statü kazanma derdi yoktur. Kendilerini uyuşturucu ve alkolün kullanımına teslim etmişlerdir (Güçlü ve Akbaş, 2019: 38-39).

Cloward ve Ohlin'e göre, suçlu alt kültürün üç temel özelliği vardır. Bu özellikler şunlardır:

1. Alt kültürel değerleri ifade eden suçlu davranışın toplumda görülme sıklığı.
2. Suçlu alt kültürün içinde yer almanın suçlu bir kariyere neden olması.
3. Suçlu alt kültürünün devamlılık göstermemesi ve değişime karşı olmasıdır (Akgül ve Irmak, 2023: 86).

Merton'un başarılı olmak için mücadele veren insanlardan bir kısmının dezavantajlı olduğu ve sapkın davranışların bu yüzden ortaya çıktığı düşüncesi hem Cohen hem de Cloward ve Ohlin'i etkilemiştir. Cohen alt kültürün nasıl geliştiğini açıklamaya çalışırken, Cloward ve Ohlin ise alt kültürün aldığı farklı şekilleri açıklamaya çalışmıştır. Çete suçluluğu üzerinde duran bu araştırmacıların asıl ilgi alanı suçlu alt kültürlerdir. Alt kültür kuramcıları suç ve suçluluğun çevresel

koşulların etkisiyle oluştuğunu ileri sürmektedir (Williams ve McShane, 2004 aktaran Yüksel, 2017: 20).

Walter Miller alt kültür kuramına önemli katkılar yapan bir isimdir. Miller, ekonomik yoksunluklar yaşayan alt sınıf suçlu erkek çeteleri ile ilgili önemli araştırmalar yapmıştır. Miller, suçlu davranışın neden sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan sınıflarda görüldüğünü açıklamaya çalışmıştır. Sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan sınıflardaki dünyayı algılama ve yorumlama biçimlerinin diğer üst sınıflardan oldukça farklı olduğunu düşünmektedir. Miller'e göre, suçlu davranıştaki temel etken bireyin ait olduğu sınıfın kültürel değerleridir. Bu doğrultuda Miller alt sınıf kültürünün kendine özgü değerlere, normlara ve davranışsal beklentilere sahip olduğunu vurgular. Alt sınıf kültürüne göre, suçluluk bu sınıfa kabul edilmenin ve başarmanın bir yolu olarak görülmektedir. Suçlu alt sınıfın benimsediği temel değerler ise şunlardır: kavgacılık, zekilik, sertlik, kadercilik, heyecan arama, bağımsızlıktır (Güçlü ve Akbaş, 2019: 40). Suçlu alt sınıflarda kavga prestij kazanmak için etkili bir yol olarak kullanılmaktadır. Güçlü, zeki ve sert bir imaja sahip olabilmek, suçlu alt sınıflarda en çok aranan özellikler arasında yer alır. Bu özelliklerin yanı sıra heyecan peşinde koşma, kurallara uymama ve otoriteye karşı gelme gibi davranışlar alt sınıfları suça yönlendirmede etkili olmaktadır.

Marwin E. Wolfgang ve Franco Ferracuti'nin çalışmaları kriminoloji alanında ses getiren çalışmalardandır. Wolfgang ve Ferracuti tarafından alt kültür şiddet tezi geliştirilmiştir. Onlara göre şiddet öğrenilmektedir ve bir alt kültür içerisinde bir kuşaktan diğer kuşağa aktarılmaktadır. Bu davranış ve değer sistemine sahip olan insanlar şiddeti seven bir yaşam tarzına ve zihniyetine sahip olmaktadır (Demirbaş, 2016: 148).

Alt kültür kuramlarına yönelik en önemli eleştiriler Marksist kuramcılar tarafından yapılmıştır. Marksist kuramcılar suç işlemenin alt sınıflara özgü bir olgu gibi ele alınmasına itiraz etmişlerdir. Onlara göre suç oranlarının alt sınıflarda daha yüksek olmasının temel sebebi öncelikle adalet sistemi olmak üzere suçla mücadele eden tüm kurumların ve yasaların egemen sınıfların çıkarlarını savunuyor olmalarıdır (Yüksel, 2017: 20).

3.3.4.3. Sosyal Öğrenme Teorileri

Suç davranışını açıklayan sosyolojik teorilerden bir diğeri sosyal öğrenme teorileridir. Sosyal öğrenme teorileri üçe ayrılmaktadır;

- 1) Ayırıcı birleşimler/birliktelikler teorisi
- 2) Ayırıcı güçlendirme teorisi
- 3) Nötrleştirme teorisi

Sosyal öğrenme teorileri suçu, toplumdaki kurallar, değerler ve davranışların öğrenilmesi ile açıklamaktadır. Sosyal öğrenme teorilerine göre, suç ne biyolojik faktörlere ne kişilik özelliklerine ne de ekonomik duruma bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Teoriye göre suç davranışı bireyin çevresiyle olan etkileşimi sonucu öğrenilen bir davranıştır. Öğrenme teorileri için suçlunun kalıtım yoluyla edindiği biyolojik ve psikolojik özelliklerden daha çok bireyin sosyalleşme sürecinde çevreyle nasıl bir etkileşime girdiği önemlidir. Bireyin çevresi suç işlemeye meyilli kişilerden oluşuyorsa birey de suç işlemeye meyilli hale gelmektedir. Suçlu davranışın nedeni bireyin çevresiyle kurduğu etkileşime bağlı olduğu için suç işlemeye meyilli bireylerle vakit geçirdikçe bireyin suçlu davranışı öğrenmesi kolaylaşmaktadır (Balcıoğlu, 2023: 91).

Sosyal öğrenme teorilerine göre suç davranışı, diğer davranışlar gibi öğrenilen bir davranıştır. Bireylerin suçlu davranışları nasıl öğrendiği ve sonrasında bu davranışları nasıl sürdüreceği ya da terk edeceği genel öğrenme prensipleri ile anlaşılmaktadır (Dolu, 2015: 256).

Sosyal öğrenme teorisinin kökeni Gabriel Tarde'in 'taklit teorisine/yasasına' dayanmaktadır. Bu teoriye/yasaya göre bireyler, etkileşim içerisinde oldukları kişileri ya da grupları taklit etmektedir (Siegel, 1989: 192).

Gabriel Tarde, Lombroso'nun biyolojik anormallik teorisini reddetmektedir. Tarde'ye göre, suçlu bireyler diğer normal bireyler gibidir ve suçlu davranışı diğer yasal olan davranışlar gibi öğrenirler. Bu teze göre, kişiler bir kıyafet modelini kopyalar gibi davranış kalıplarını taklit ederler böylece taklidin belli bir kalıba bağlı olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Tarde, belirli taklit kurallarından bahsetmektedir.

Bunlar;

1. Kişiler diğer bireyleri onlarla ilişkilerinin yoğunluğuna göre taklit ederler.
2. Alt sınıfa dahil olan bireyler üst sınıfa dahil olan bireyleri taklit ederler.
3. İki davranış çatışmaya girdiğinde bir davranış diğerinin yerine geçer (Bal, 2016: 116-117).

Tarde, insan davranışlarında taklidin önemini vurgulamıştır. Bireyler iletişim içerisinde oldukları kişilerin iyi ya da kötü davranışlarını taklit ederek öğrenmektedir (Dolu, 2015: 256). Tarde'nin bahsettiği kurallar öğrenme sürecini şekillendirmektedir.

Sosyal öğrenme teorisyenlerinden biri Albert Bandura'dır. Bandura'ya göre, öğrenmenin temeli gözlem ve diğer kişilerin yaptığı eylemler yoluyla öğrenmeye dayanmaktadır. Suçluluk, öğrenme sürecinin sonucudur. Bandura özellikle bireylerin anti-sosyal arkadaş gruplarıyla iletişime girmelerini suçlu davranışın ortaya çıkmasında risk faktörü olarak değerlendirmektedir. Modern toplumlardaki şiddet davranışlarının temel kaynakları ise aile kurumu, çevresel faktörler ve kitle iletişim öğelerinde aranmalıdır (Bilgiç, 2012: 54-55). Bandura'ya göre, suçlu davranışın ya da normal davranışın öğrenilme sürecinde kitap, müzik, video gibi medya ürünlerinin görme ve işitme yoluyla gözlemlenmesi öğrenme sürecinde etkilidir. Başka bir ifadeyle Bandura, çocukların ve yetişkinlerin saldırgan davranışları, şiddet içeren eylemlerden öğrendiklerini ve yaşamları boyunca bu saldırgan davranışları sosyal ilişkilerinde kalıcı hale getirdiklerini ileri sürmektedir (İçli, 2019: 127). Bandura modern toplumlarda suçlu davranışın öğrenilmesinde ailenin, arkadaşların, çevresel faktörlerin ve kitle iletişim araçlarının rolüne değinmektedir. Bu kaynakların kişilerde suçlu davranış kalıcı hale getirdiğini ifade etmektedir.

Öğrenme teorilerinden biri olan ayırıcı birliktelikler teorisi Edwin Sutherland tarafından geliştirilmiştir. Sutherland, suçun sosyo-ekonomik ve bireysel özelliklerden kaynaklanmadığını savunur. Ona göre suç, diğer bireylerle etkileşim halindeyken öğrenilebilen bir davranıştır. Suçlu davranış çocukluktan itibaren gelişmekte, çocukluktan itibaren diğer davranışlar nasıl öğreniliyorsa suçlu davranışlarda aynı şekilde öğrenilmektedir. Sutherland'a göre, suçluluğun oluşması için sadece suçlularla bir araya gelmek yeterli değildir çünkü suçun oluşmasında

suçlu gruplarla kurulan ilişkilerin sıklığı, süresi, önceliği ve yoğunluğu da oldukça önemlidir. Sutherland teorisinde sadece bireyler arası etkileşimin değil, bireyler arası etkileşim düzeylerinin içeriklerinin de bireylere göre farklılaştığını vurgulamaktadır (Kızmaz, 2005: 162).

Sutherland'a göre suçluluk bireysel özelliklere ve sosyo-ekonomik konuma göre ortaya çıkmamaktadır. Suç, herhangi bir kültürdeki bireyi etkileyen öğrenme sürecinin tamamlanmasıyla ortaya çıkmaktadır (Özbay, 2021: 58). Bu durum da birey suçlu davranışı ebeveynlerinden ve arkadaşlarından yani yakın çevresinden öğrenebilmektedir. Arkadaş çevresi suçu öğrenmede en etkili olan gruptur. Bunun temel sebebi ise arkadaş gruplarında suç işlemeye yönelik motivasyonun yüksek olması ve kuralların ihlal edilmesinin hoş karşılanmasıdır (Güçlü ve Akbaş, 2019: 75).

Sutherland 'Beyaz Yaka Suçluluğu' adlı eserinde üst sınıfta yer alan bireylerin yoğun bir şekilde suça katıldıklarını vurgulamıştır. Üst sınıf ve alt sınıf suçlarına gösterilen farklı tepkiler nedeniyle üst sınıf suçları gizli kalmaktadır (İçli, 2019:132).

Sutherland'ın ayırıcı birliktelikler teorisine göre, suçun dokuz unsuru vardır (Sutherland ve Cressey, 1978: 80-82). Bunlar;

1. Suçlu davranış öğrenilmektedir.
2. Suç oluşturan davranış kişilerle etkileşim halindeyken öğrenilmektedir.
3. Suçlu davranışın öğrenilmesini kolaylaştıran en temel faktör bireyin çok yakın kişilerle kurduğu iletişimdir.
4. Suçlu davranışın öğrenilmesinde etkili olan temel faktörler şunlardır:
 - a) Suç işleme teknikleri: bazen oldukça karmaşık, bazen de kolay olabilen suç işleme teknikleri öğrenilmektedir.
 - b) Suç işlemeyi haklı kılacak sebepler- bireyi suç işlemeye itebilecek belirli gerekçeler ve tavırlar ile birtakım itici nedenler bulunmaktadır.
5. Bireyin suç işlemesini sağlayan gerekçeler ve nedenler, kanunlarda suç tanımlarına karşılık gelen olumlu ve olumsuz tepkiler ile öğrenilmektedir.

6. Bir kişinin suçlu sayılmamasının temel nedeni, o bireyin kanunları ihlal eden eylemleri hoş değerlendiren tanımlamalara, bu eylemleri hoş karşılanmayan ve kabul edilmeyen tanımlamalardan daha fazla denk gelmesidir.

7. Suçlu kişilerle kurulan ilişkiler, görüşme sıklığına, süresine, yoğunluğuna ve önem durumuna göre değişkenlik arz eder.

8. Bireyin diğer kişilerle kurduğu ilişkilerde öğrendiği suç ve suçlulukla ilgili davranışları, suç karşıtı davranışlar gibi öğrenme türleri içerisinde yer almaktadır.

9. Suçlu davranışlar belli ihtiyaçlara ve değerlere bağlı olarak ortaya çıkmış olsa da bu durum suçlu davranışı açıklamak için yeterli değildir çünkü suç içermeyen davranışlarda aynı ihtiyaçlardan ve değerlerden ortaya çıkmaktadır.

Sutherland’a göre, suçun dokuz unsuru değerlendirildiğinde suçlu davranışın bireyin iletişim kurduğu samimi kişilerden öğrenildiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Teorinin anahtar cümlesi ise “yasaların ihlal edilmesini olumlu kabul eden tanımların, olumlu görmeyen tanımlardan fazla olması kişiyi suç işlemeye iter” şeklinedir (İçli, 2019: 129-130).

Sutherland’ın teorisine yönelik eleştiriler yapılmıştır. Sutherland’ın teorisi, biyolojik özellikleri önemsememesi, bireysel arzuları ihmal etmesi, suçun nasıl ortaya çıktığını açıklayamaması, mağdura değinmemesi ve genel sosyolojik teori ve araştırmalardan uzak kalması nedeniyle birçok eleştiriye maruz kalmıştır (İçli, 2019: 131).

C.R. Jeffery, Sutherland’ın teorisinin öğrenilen bir davranış olarak suçu tam olarak açıklayamadığını ve bilimsel olarak test edilemeyeceğini ileri sürmektedir. Bu doğrultuda psikolog Burrhus, F.Skinner’in edimsel koşullanma ilkeleri, psikolojik öğrenme teorileri ve Sutherland’ın Ayırıcı Birliktelikler teorisinden yararlanarak Ayırıcı Pekiştirme Teorisini geliştirmiştir. Bu teoride suç edimsel bir davranış olarak açıklanmaktadır. Jeffery’e göre, normal davranışların açıklanmasında kullanılan edimsel koşullanma suçlu davranışların açıklanmasında da kullanılabilir. Pekiştireç ve cezalarla suç davranışı tekrar edilebileceği gibi ortadan da kaldırılabilir. Sutherland’dan farklı olarak Jeffery suç davranışında arkadaşlık gibi sosyal pekiştireçlerin yanı sıra haz ve menfaat gibi faktörlerinde pekiştireç olarak kullanılabileceğini söylemektedir (Balcıoğlu, 2023: 99-100).

Burgess ve Akers Jeffery'in teorisini eleştirerek Ayırıcı Birliktelik-Ayırıcı Pekiştirme Teorisini geliştirmiştir. Akers, suçun oluşmasında ve gelişmesinde sosyal çevrenin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Akers'e göre, bireyler sapkın davranışları ve bu davranışlarla ilgili tanımları doğrudan ya da dolaylı yollardan taklit ederek öğrenirler. Öğrenilen bu davranışlar pekiştirme ile güçlendirilebildiği gibi cezalandırma ile azaltılabilmektedir (Berberoğlu ve Bilge, 2023: 71-75).

Akers, sapma ve suçlu davranışın nasıl öğrenildiğini açıklarken Sutherland'a getirilen eleştirileri dikkate almıştır. Akers'e göre, ilk suç davranışının öğrenilmesinde kullanılan yöntemler arasında model almak, taklit etmek ve dolaylı pekiştirme sayılabilir (Bal, 2016: 121-122).

Ronald Akers'in sapma ve suç ile ilgili düşünceleri dört ana kavram etrafında özetlenmektedir:

1) Ayırıcı Birliktelikler: bu kavram bireyin norma dayalı tanımlara maruz kalma durumunu ifade etmektedir. Birey gündelik yaşamı boyunca birçok birliktelik ve etkileşim sürecine katılmakta ve bu süreçte onların değer yargılarına, tutumlarına ve kurallarına maruz kalmaktadır. Burada önemli olan bireyin yaşamı boyunca ne derecede normları benimseyen ya da normlara karşı çıkan değer ve tutumlarla karşı karşıya kaldığıdır ki eğer kişi normları ihlal eden değer ve tutumlarla daha fazla maruz kaldıysa bu değerleri benimseme ihtimali ve suç işleme ihtimali artmaktadır.

2) Tanımlar: Kişinin bir davranışa karşı tutumunu veya o davranışa karşı yüklediği anlamı ifade etmektedir. Bu doğrultuda suç ve sapkınlığı benimseyen tanımların sayısının artması bireyin suç işleme olasılığının da artması demektir.

3) Ayırıcı Pekiştirme: Bireyin davranışı sonucunda verilen ödül veya cezalar arasındaki dengeye karşılık gelmektedir. Kişinin suç işlemekten sakınması ya da suç işlemeye devam etmesi durumu, elde edeceği ödülleri ve cezaları belirlemektedir ki eğer kişi eylemi sonucunda ödüllendiriliyorsa kişinin o eylemi devam ettirme olasılığı artarken; kişinin eylemi sonucunda cezalandırılması durumunda o eylemi gerçekleştirilmeme durumu artacaktır.

4) Taklit: Kişinin başkasında gözlemlediği davranışların benzerini yapması olarak tanımlanabilir. Akers, Gabriel Tarde'nin 'Taklit Yasaları'nda ifade ettiği gibi

taklit önemli öğrenme araçlarından biri sayılmaktadır ve bireylerin taklit yoluyla suç eylemlerini gerçekleştirdiğini ifade etmektedir (Güçlü ve Akbaş, 2019: 59-62).

Sosyal öğrenme teorilerinden biri de Skyes ve Matza tarafından öne sürülen Nötrleştirme Teorisidir. Skyes ve Matza'da Sutherland gibi suçu öğrenilen bir davranış olarak tanımlamaktadır. Skyes ve Matza, suçlu davranışın öğrenildiğini vurgularken, suçluların suça ilişkin olumlu bir tavırlarının olmadıklarını belirtmektedir. Diğer bir deyişle suçluların da pişmanlık ve suçluluk duygusu yaşadığını ifade ederler. Suçlular bu duygulara sahip olmalarına rağmen toplumun suça karşı olumsuz tavrına yönelik kendi vicdanları rahatlatmak için birtakım mekanizmalar geliştirirler. Skyes ve Matza bu mekanizmaların olmadığı durumlarda bireyin vicdani sorumluluğu altında ezilerek suç işlemekten kurtulacaklarını belirtir (Dolu, 2015: 264).

Suçluların vicdanlarını rahatlatmak için geliştirdikleri bu mekanizmalar nötrleştirme teknikleri olarak adlandırılmaktadır. Nötrleştirme teknikleri bireylere suç işlemek için fırsatlar yaratmaktadır. Suç işleyen bireyler genellikle suçlu davranışın doğru bir davranış olmadığını bilseler de mağdurun bu davranışı hak ettiğini ya da böyle olması gerektiğini düşünerek suçlu davranışlarında haklılık payı olduğunu savunurlar. Bu düşünceler suçun işlenmesinden hemen sonra gelişmekte ve yapılan eylemin yanlış olduğu düşüncesini nötrleştirerek suç davranışını benimsetmektedir (Cote, 2002: 145). Kısacası Sykes ve Matza suçlu davranışın öğrenme yoluyla ortaya çıktığını ve toplumsal değerlerin ve normların nötrleştirilmesiyle var olduğunu savunmaktadır.

Skyes ve Matza, 1957 yılında geliştirdikleri teoride kişilerin toplumsal norm ve değerleri bilmelerine rağmen neden suç işlediklerini nötrleştirme tekniklerini kullanmalarıyla açıklar. Nötrleştirme, bireyin toplumsal değerleri ve normları etkisizleştirerek suç işlemesidir. Kişi böylece bazı sebepler ve mazeretler üreterek suç işlemeyi kendisine kolaylaştırır ve meşru hale getirir. Bu doğrultuda suçu önleyecek kişisel ve toplumsal mekanizmalar devre dışı bırakılmış olur (Güçlü ve Akbaş, 2019:57).

Skyes ve Matza (1957: 667-669)'nın nötrleştirme teknikleri olarak ifade ettikleri mekanizmalar ise şunlardır:

1) Sorumluluğun Red Edilmesi: Birey, suç davranışına yönelik sorumluluğunu reddetmektedir. Bu durum suçlu davranışın bir hata olmasının ötesindedir. Birey suçlu davranışla ilgili kendisinin aktif olarak bir rolünün olmadığını, olayların kendi kontrolünün dışında geliştiğini ifade eder çünkü bireye göre suç işleminde; kötü şartlar içerisinde olması, sevgisiz bir ailede büyümesi, kötü arkadaşlarının olması, kenar mahallede yaşıyor olması gibi dış faktörler etkili olmaktadır. Birey bu durumda kendisini çaresiz hissetmekte ve bir bilardo topu gibi oradan oraya savrulmaktadır.

2) Zararın Red Edilmesi: Suçlu her ne kadar davranışının kanunların tam tersine olduğunu bilse de bu eylemiyle kimseye bir zarar vermediğine inanır. Kendisi ve suçlu davranışları arasında bağlantıyı sorumluluğun reddiyle ortadan kaldırdığı gibi, zararın reddiyle de kişinin eylemleri ile o eylemlerin sonuçları arasındaki bağı ortadan kaldırmaktadır.

3)Mağdurun Varlığının Red Edilmesi: Birey, suçlu davranışının sorumluluğunu ya da bu davranışa bağlı olarak ortaya çıkan zararı kabul etmesine rağmen mağdurun oluştuğunu reddedebilmektedir. Suçlu birey mağdura verdiği zararın farkında olmasına rağmen bunu gerçek bir zarar olarak görmemektedir çünkü suçluya göre bu bir geri ödetme ya da intikamdır. Bu durumda suçlu haklı konuma gelirken mağdur yaptıklarının karşılığını gören suçlu rolüne bürünür. Bu yöntem özellikle mala karşı işlenen suçlarda ve mağdurun kim olduğu bilinmeyen durumlarda sıkça kullanılmaktadır.

4)Lanetleyenlerin Lanetlenmesi: Bu teknikte ise birey, kendi suçlu davranışından dolayı onu eleştirenlerle karşılaştığında dikkati kendi davranışından daha çok eleştiren kişilere yöneltmek kendi suçlarını ve sorumluluklarını gizlemektedir.

5)Kendi Değerlerini Toplumun Değerlerinden Üstün Görmesi: Sonuncu nötrleştirme tekniği ise suçluların ait oldukları suçlu kültürün değerlerini ve normlarını toplumun değerlerinin üzerinde tutmalarıdır. Birey için suçlu kültürün norm ve değerleri daha baskın geldiği için birey suça yönelmektedir (Skyles ve Matza, 1957: 667-669).

Özetle sosyal öğrenme teorisyenlerine göre, suç çevresel faktörlerin etkisiyle öğrenilen bir davranıştır. Sosyal öğrenme teorisyenleri aile yapısı ve kitle iletişim

araçlarına dikkat çekerek suçlu davranışları açıklamaya yönelik ciddi açıklamalar yapmalarına rağmen sosyal öğrenme teorisyenlerinin ciddi eleştiriler aldıkları görülmektedir. Bu eleştirilerden en baskın olanı kişilerin suç işleme arzularını ve dürtülerini göz önünde bulundurmamalarıdır.

Teoriye getirilen bir başka eleştiri ise bireylerin sadece suça meyilli olan bireylerle biraya gelmeleri sonucu suçlu olamayacakları bazı durumlarda ise suça meyilli bireylerin kendileri gibi kişileri arayıp buldukları gerçeğidir. Eleştirmenler teorinin ifade ettiği sıralamada bir hata olabileceğini belirtmektedir (Dolu, 2015: 288).

Sosyal öğrenme teorileri suçların öğrenilmesinin engellenmesi için ıslah programları önermektedirler. Burada temel amaç suça meyilli olabilecek aile, kardeşler, arkadaşlar ve diğer tüm kişilerin etkilerini olumlu davranış kalıplarıyla değiştirerek suçluluğun önüne geçmektir. Uygulanan yöntemlerden biri, suç işlemiş olan kişilerin kendilerini suça teşvik eden kişi ve çevreden uzaklaştırarak olumlu davranış ve değer yargılarını oluşturabilecekleri ortamlara dahil edilmelerini sağlamaktır. Diğer bir yöntem çocuk yetiştirme konusunda problemlili olan ailelere çocukları üzerindeki olumsuz etkileri azaltmak amacıyla iyi davranışlar öğretilmesidir (Muş, 2016: 184-185).

3.3.4.4. Kontrol Teorileri

Suç teorileri genel olarak insanların kanunlara uyduklarını ve başka değişkenlerden etkilenmedikleri sürece suç işlemediklerini iddia etmektedir. Genel suç teorilerine göre bazı biyolojik, psikolojik ve sosyal değişkenler insanları suça itebilmektedir. Kontrol teorileri ise bu düşüncelere karşı çıkmaktadır. Kontrol teorilerine göre, insanların tabiatında suç işleme vardır ve insanlar kendi imkanları ile baş başa kalırsa suç işlerler. Kontrol teorilerine göre, insanların suç işlemesi doğaldır ve suç işlenmesinde bir sorun yoktur. Kontrol teorisyenlerine göre insanlarda var olan suç işleme dürtüsünü kontrol eden beceriler ve duygular gelişmediği, zayıfladığı ya da ortadan kalktığı zaman suç ortaya çıkmaktadır (Paternoster ve Bachman, 2001: 71-73).

Kontrol teorileri diğer suç teorilerinden farklı olarak insanların neden suç işlediğini değil neden suç işlemediğine odaklanarak suç olgusunu açıklamaya çalışmaktadır. Bu teoriye göre, insanlar fırsat buldukları her an suç işleyebilirken neden suç işlemedikleri araştırılması gereken bir konudur.

Kontrol teorilerine göre suç, suçun oluşmasını kolaylaştıran uyarıcı etkenler ile suçun oluşmasını engelleyen toplumsal kurallar arasındaki dengesizlikten doğmaktadır. Bireylere fırsat verildiğinde sapkın davranışta bulunmayacak hiç kimse yoktur (Giddens, 2008: 854).

Kontrol teorilerine göre, insanlar suç işleme konusunda eşit motivasyona sahiptirler. Eşit motivasyona sahip olan insanların bazılarının suç işlemesine rağmen neden bazılarının suç işlemediği temel sorudur (Güçlü ve Akbaş, 2019: 81). Bu noktada kuramın temel sorunsalını insanların toplumsal kurallara neden uyum sağladığı oluşturmaktadır. Kurama göre, insanların toplumsal kurallara uyum sağlamasının temel sebebi toplumun bireyleri kontrol etmesidir. Toplumsal kontrol mekanizmalarının zayıflamasıyla da sapma ve suç davranışları ortaya çıkmaktadır (Özkalp, 2008: 383).

Bu çerçevede kontrol teorilerinin insan davranışlarının nasıl kontrol edildiği ve kurumların bu kontrol sürecindeki etkileri üzerinde durduğu söylenebilir. Kontrol teorileri insan davranışını şekillendiren ve düzenleyen faktörlerle ilgilenmektedir. Bireylerin davranışlarında belirleyici olan aile yapısı, değerler ve inançlar, çevresel faktörler gibi sosyal değişkenleri suç olgusuyla ilişkilendirmektedir.

Kontrol teorilerine göre, insanların toplumsal normlara uymasındaki en temel etken kontrol edicilerdir. Bireylerdeki suç işleme motivasyonu kontrol edicilere rağmen vardır. Ne zaman kontrol faktörleri zayıflar ya da etkisi azalırsa bireyler toplumsal normlardan uzaklaşarak suç işlemeye başlar (Güçlü ve Akbaş, 2019: 81).

Kontrol teorilerinde sosyalleşme ve uyum kavramı önemli bir yere sahiptir. Teori suçlu davranışı açıklarken bireylerin toplumsal normlara, değerlere ve kurumlara olan bağlılığı üzerinde durmaktadır. Bu bağlılık nedeniyle oluşan sosyal denetim olgusu teorinin ele aldığı diğer bir kavramdır. Teoriye göre, suçluluk sosyal denetimin başarısız ya da eksik olduğu durumlarda ortaya çıkmaktadır (Bilgiç, 2012: 57-58).

Kontrol teorilerinin kökenini Durkheim'e kadar götürmek mümkündür. Kontrol teorileri Durkheim'ın teorisine benzer şekilde suç ve sapma davranışının doğal olduğunu ileri sürmektedir.

Kontrol teorilerinin paylaştıkları ortak varsayımlar şunlardır;

- 1) Suçun ortaya çıkmasını engellemek için bireyleri kontrol altında tutmak gerekir.
- 2) İnsanların suçlu davranışlarda bulunması beklenilmektedir ve bu davranışlar normaldir.
- 3) Toplumsal kontrol mekanizmalarının iyi işlemiyor olması ya da olmaması bireyde suçlu davranışın ortaya çıkmasını sağlamaktadır.
- 4) Toplumun değerleri, kuralları, normları, inançları, doğru ve yanlış kabul ettiklerini ifade eden toplumsal uzlaş ve düşünce ortaklığı vardır (Shoemaker, 2000: 160).

Kuramın öncüleri arasında Albert J. Reiss, Jackson Toby, F. Ivan Nye ve Walter C. Reckless gibi önemli isimler sayılabilir. Travis Hirschi ve Michael Gottfredson ise modern anlamda kontrol kuramının öncüleri olarak ele alınmaktadır (Kızmaz, 2005: 165).

Durkheim'dan etkilenen ve kontrol kuramının öncüsü sayılan Albert J. Reiss 'Kişisel ve Sosyal Kontrolün Başarısızlığı Olarak Genç Suçlular' adlı makalesinde gençlerin kendilerini sınırlayan ve kontrol eden faktörlerin olmadığı durumlarda suç/sapkınlık içeren davranışlarda bulunduklarını belirtir. Bu faktörler kişisel ve toplumsal olarak ikiye ayrılabilir. Kişisel kontrol, bireyin suç işlemeye karşı tepki göstermesi ve kendini durdurmasıdır. Sosyal kontrol ise, sosyal kurumların/grupların kişilerin suç işlemelerini engelleyecek değişmez normları etkili bir şekilde uygulayabilmesidir (Reiss, 1951 aktaran Güçlü ve Akbaş, 2019: 83).

Reiss, genç suçluluğunun aslında toplumda var olduğunu ancak bazı kontrol mekanizmaları nedeniyle bu suçların gerçekleşmediğini iddia etmektedir. Reiss'e göre, suçların ortaya çıkmasını engelleyen çok fazla toplumsal kontrol mekanizması vardır ve bunların en güçlüsü ailedir (Paternoster ve Bachman, 2001: 75).

Kontrol kuramının önemli teorisyenlerinden biri F. Ivan Nye'dir. Nye, suç davranışının öğrenme sonucunda sosyal kontrol eksikliğiyle ortaya çıktığını belirtir. Nye için sosyalizasyon sürecinin sonucunda sosyal kontrol oluşmaktadır. Sosyalizasyon süreci bireylerin doğru ve yanlış duygularını geliştirmesiyle oluşan içselleştirilmiş kontrol formudur (Korkmaz ve Kocabaş, 2015: 174). Nye, bireyin sosyalizasyon sürecinde doğru ve yanlış davranışa dair bilinç geliştirerek kendi kontrolünü sağladığını savunur.

Kontrol kuramının diğer önemli ismi Walter Reckless'dir. Şikago Okulu geleneğinden gelen Reckless, Shaw ve McKay tarafından ortaya atılan ve suçu sosyal düzensizliğin bir ürünü olarak ifade eden görüşü reddetmektedir. Reckless'in teorisi önemli bir soru üzerinden şekillenmektedir. Soru şudur: sosyal düzensizlik suçun kaynağıysa,- şehrin en kötü bölgelerinde yaşayan gençler başta olmak üzere - neden bu tür yerlerde yaşayan bütün gençler suçlu olmamaktadır? Reckless, 1957 yılında yazdığı 'Potansiyel Suçluluk ve Potansiyel Suçlu Olmamak Noktasında Benlik Bileşeni' adlı eserinde çok yüksek suç oranlarına sahip olan bir yerde yaşayan gençlerin bile iyi bir benlik gelişimi ile suç işlemelerinin engellenebileceğini ifade etmektedir. 1961 yılında yayınlanan 'Yeni bir Suç Teorisi' isimli çalışmasında elde ettiği bütün sonuçları 'Engelleme Teorisi' adıyla ele almıştır (Dolu, 2015: 299-300).

Reckless, şu araştırma sorularına cevap aramıştır;

- Neden bazı insanlar toplumsal normlara aykırı hareket etmelerine rağmen diğerleri uyumlu davranış sergiler?

- Neden güçlü toplumsal kontrollerin uygulandığı bölgelerde uyumsuz/aykırı davranış sergileyenler vardır? (Güçlü ve Akbaş, 2019: 85).

Reckless'in sorularından insanların neden suç işlediğini bulmaya çalıştığı görülmektedir. Bu çerçevede Reckless, suçun ortaya çıkmasını sağlayan faktörleri ikiye ayırarak açıklamaktadır. Bu faktörler şunlardır:

1. Bireyin suç işlemesini kolaylaştıran çekiciler,

2. Bireyin suç işlemesini sağlayan dış faktörler veya iticiler.

Bireyi suç işlemeye iten itici faktörler, çevresel nedenlerden ve olumsuz yaşam şartlarından kaynaklanmaktadır. Bu faktörlere yoksulluk, işsizlik, ekonomik

güvencesizlik, grup çatışmaları, azınlık statüsü, fırsat azlığı ve eşitsizlikler gibi birçok olumsuz durum sayılabilir. Çekiciler ise bireyleri suç işlemeye iten başka bir ifadeyle düzgün ve iyi yaşam tarzından uzaklaştıran faktörlerdir. Kötü arkadaş çevresi, suç alt kültürü, suç grupları, medya ve basın propagandaları gibi faktörler sayılabilir (Reckless, 1967 aktaran Güçlü ve Akbaş, 2019: 85-86).

Reckless'e göre, bireyin suç işlemesine engel olacak mekanizmalar ise şunlardır;

1.Güçlü iç engelleyiciler,

2.Kişilerin uyumlu davranışlarını teşvik ederek bu davranışları pekiştirecek yanlış davranışlardan caydıracak dış engelleyiciler (Dolu, 2015: 300-301).

İç engelleme, bireyin öz kontrol mekanizmasının kendisini suç işlemekten uzaklaştırarak uyum davranışı sergilemesidir. Reckless, 'Suç Problemi' aldı eserinde iç engellenmenin dört temel bileşeninden bahsetmektedir. Bu bileşenler şunlardır; pozitif bir benliğe sahip olmak, normlara uymak, hayal kırıklıklarına karşı dirençli olmak, yaşamda hedefler belirlemektir. Dış engelleme, bireyin sosyal ortamının onu suç işlemekten ve hata yapmaktan alıkoyarak bireyin davranışlarını sınırlamasıdır. Dış engelleyicilerin üç şartı bulunmaktadır. Bu şartlar şunlardır; kuralları benimsemek, anlamlı rollere sahip olmak, grubun bireyi olumlu davranışlarda bulunması yönünde etkilemektir (Dolu, 2015: 301-302).

Reckless toplam yedi tane engelleyiciden bahsetmektedir. Reckless'e göre bu engelleyiciler içerisinde en önemli ve en etkilisi iç engelleyicilerdir çünkü bireyin dahil olduğu sosyal çevre ne kadar kötü olursa olsun iç engelleyiciler bireyi suç işlemekten uzaklaştırma noktasında daha etkili olmaktadır (Dolu, 2015: 302).

Özetle Reckless'in sınırlama teorisine göre, suça iten ve çeken faktörler iç ve dış sınırlayıcılar tarafından engellenmediği sürece her insan suç işleyebilir. Güçlü iç ve dış sınırlayıcılara sahip olmak bireyleri suça teşvik eden itici ve çekicilere karşı korumaktadır.

1970'li yıllarda en etkin kontrol teorisini olan Hirschi, önceki kontrol teorisyenleri gibi suç işlemenin insanın doğasında olduğunu kabul etmekte ve suç

teorilerinin neden suç işlendiğini açıklamak yerine neden suç işlenmediğini açıklamaları gerektiğini ileri sürmektedir (Muş, 2016: 112).

Hirschi, Durkheim'in fikirlerinden yararlanmıştır. Hirschi, sosyal kontrol teorisinin temel varsayımının bireyin topluma bağlılığı olduğunu belirtir. Ona göre bireyin toplumla bağı zayıfladıkça suçluluk olasılığı artmaktadır (İçli, 2019: 138).

Hirschi (1969), bireyin topluma olan bağlılığını dört temel kavram üzerinden açıklamaktadır:

1. Bağlılık: Bireylerin bir arada olmasını sağlayan temel faktördür. Böylece bireyler ortak hayat alanlarını düzenleyen normlara ve kurallara uyum sağlarlar (Hirschi, 1969: 16-17).

2. Adanmışlık: Bu kavramla Hirschi bireylerin sahip olduğu tüm servet, makam ve itibar gibi kaybetme riski olan şeyleri göze alamayacağını öne sürmektedir. Bu nedenle birey toplumda elde etmiş olduğu tüm avantajlarını kaybetmemek ve toplumdaki yerini sarsmamak için kurallara bağlılık göstermektedir. Bireyin ulaşmak istediği statü ve arzular toplumsal uyumunu kolaylaştırarak suç işlemesini engellemektedir çünkü işlemiş olduğu suç bireyin yatırımlarına büyük zarar vermektedir (Güçlü ve Akbaş, 2019: 92).

3. Meşguliyet: Hirschi'ye göre (1969: 22) insanların toplumsal geleneklere uygun olan aktivitelerle meşgul olmaları toplumu suç işlemekten alıkoymaktadır. Bu aktivitelerle bütün zamanını ve enerjisini tüketen bireylerin sapma eylemine yönelmesi için imkân kalmayacaktır.

4. İnanç: Bir kimsenin inandığı manevi/ahlaki değerleri ifade etmektedir. Toplumun normlarına saygı duyan ve manevi/ahlaki zorunluluk hissedenden bireyler uyum sağlarken inancı olmayan bireylerin suça bulaşma ihtimali artacaktır (Özbay, 2021: 74).

Hirschi'ye göre bu dört faktör güçlendikçe birey suçtan uzak duracaktır, zayıfladıkça ise bireyin suç işleme ihtimali artacaktır (Geleri, 2013: 8-9).

1969 yılından 1990 yılına kadar Hirschi'nin 'Sosyal Bağ Teorisi' etkisini sürdürerek kontrol teorilerini önemli ölçüde etkilemiştir. 1990 yılında Gottfredson ile

farklı bir kontrol teorisi geliştiren Hirschi, bireylerin öz kontrol seviyelerinin suçu etkilediğini ifade etmiştir (Muş, 2016: 116).

Gottfredson ve Hirschi, ‘Genel Suç Teorisini’ sosyal bağlar teorisinden sonra geliştirmişlerdir. Genel suç teorisinde öz-kontrol ile suç arasında ilişki kurmuşlardır. Genel suç teorisine öz kontrol teorisi adı da verilmektedir. Genel suç teorisinin temel tezleri şunlardır;

1. Bütün suç ve sapkın davranışlar insanlardaki öz kontrol seviyesiyle doğrudan ilişkilidir.
2. Düşük öz kontrole sahip kişiler büyük ihtimalle suç ve sapkın davranışta bulunurlar.
3. Öz kontrol daha çocuk yaşta aile tarafından şekillendirilir ve hayat boyu devam eder (Güçlü ve Akbaş, 2019: 95).

Öz kontrolü düşük olan bireylerin uygun bir eğitim, disiplin ve aile bakımından yoksun kimseler oldukları görülmektedir. Bu nedenle öz kontrolü düşük olan bireylerin daha yüksek bir öz kontrole sahip olabilmesi için gerekli olan ilgi, bakım ve çabanın kendisinden esirgendiği sonucu ortaya çıkmaktadır (Gottfredson ve Hirschi, 2003: 247).

Özetle, bireyin suç işlemesini engellemede toplumsal yapının büyük bir etkisinin olmasına rağmen bireyin kendi kendini kontrol edebilmesi en önemli faktörlerden biri olarak görülmektedir. Kendi kendini kontrol edebilen birey toplumsal kontrol mekanizması düşük olsa bile suçlu davranıştan uzak durabilmektedir.

Kontrol teorileri suçu önlemek ve mücadele etmek için bazı stratejiler geliştirmişlerdir. Bu stratejiler şunlardır; bireylerde güçlü bir öz kontrol geliştirmek, çocukları ve gençleri faydalı etkinliklere yönlendirmek, toplumsal değerleri ve normları öğretme ve içselleştirme sürecinde baskıdan ve zorlamadan uzak durmak şeklinde sıralanabilir (Dolu, 2015: 329).

Kontrol teorilerinin güçlü yanlarından biri suçu önlemede çocukluk döneminden itibaren bireylere öz kontrolün kazandırılması gerektiğini vurgulamasıdır. Teorinin diğer güçlü yönü, insanların emek vererek elde ettikleri kişisel kariyerlerinin, sosyal ilişkilerinin ve toplumsal saygınlıklarının zarar

görmemesi için hatalardan sakınmalarıdır. Bireylerin kaybetme korkuları arttıkça suçtan uzaklaştıkları görülmektedir (Dolu, 2015: 327).

Kontrol teorisinin güçlü yanları olduğu gibi zayıf yanları da vardır. İnsanların kontrol edilmediği zaman suç işleyeceği veya toplumsal normlardan sapacağı düşüncesi ve sosyal bağları zayıf olanların peşinen suça yöneleceklerinin kabul edilmesi teorisinin zayıf yanlarını oluşturmaktadır (Bal, 2016: 130). Bireylerde her zaman suç işleme motivasyonunun bulunduğu ve toplumsal kontrolün olmadığı ortamlarda bireylerin her zaman suç işleyeceğini ileri sürmeleri kuramın zayıf noktasını ifade etmektedir. Kuram sosyo-ekonomik düzeyi ve statüsü yüksek olan, toplumsal normlara uyum sağlayan bireylerin suçlu davranışlarına (uyuşturucu madde kullanımı, cinsel suçlar vb.) yönelik açıklamalarda bulunmamakla eleştirilmektedir.

Kontrol teorileri, cezalandırıcı ve caydırıcı suç önleme yaklaşımını benimseyen geleneksel suç teorilerinden farklı bir bakış açısına sahiptir. Suçun önlenmesi için iç kontrol ve toplumsal kontrollerin güçlendirilmesini önerirler. Suç oranı düşük bir toplum için, sert yaptırımları olan şiddetli ceza adalet sistemine değil, çocuğun ailesi, okulu, yakın arkadaşları ve mahalle çevresine dikkat çekerler çünkü sosyal çevrenin bireyin denetiminde ve kontrolünde önemli bir rolü olduğunu savunurlar (Güçlü ve Akbaş, 2019 :110).

3.3.4.5. Sosyal Ekoloji Teorileri

Sosyal ekoloji teorileri Chicago Okulu'nun düşüncelerine dayanmaktadır. Chicago Okulu suçu açıklarken biyolojik ve psikolojik faktörler yerine bireylerin içerisinde yer aldıkları sosyal çevreye ve sosyolojik değişkenlere vurgu yapmaktadır (Dolu, 2015: 222). Bireyi etkileyen temel özelliklerin fiziksel ve sosyal çevre olduğunu ifade ederek suç teorilerine yön vermişlerdir. Chicago Okuluyla birlikte suç kavramı birey ve şehir arasındaki ilişkiyle ele alınmıştır.

Endüstrileşme ve göçler nedeniyle Chicago kentindeki nüfusun artmasıyla birlikte kentin ekonomik, sosyal, kültürel ve demografik yapısında sorunlar meydana gelmeye başlamıştır. Bu durum Chicago kentini bir araştırma nesnesi haline getirmiştir. Robert Park ve Ernest Burgess bu alanda araştırma yapan önemli

isimlerdendir. Bu isimler nüfusun hızla artmasıyla ortaya çıkan sorunları çevre-insan etkileşimi kapsamında ele almışlardır. Park ve Burgess insan ekolojisi teorisini geliştirmişlerdir (Kızmaz, 2005: 151). Ekoloji, hayvanlarla bitkilerin aralarındaki ilişkileri inceleyen bir bilim dalıdır. Sosyal ekoloji ise insan ile çevre arasındaki ilişkiyi inceleyen bir alandır. Çevre- insan etkileşimine odaklanan bu yaklaşıma göre suç, bireyin yaşadığı çevrenin değişimiyle birlikte ortaya çıkan sosyal değişimin bir sonucudur (İçli, 2019: 111-112). Park ve Burgess, suç oranlarının yüksek olmasını açıklarken suçlu yerine bölgenin özelliklerine odaklanmaktadır (Bal, 2016: 55).

Sosyal ekoloji teorisyenlerinden Ernest Burgess Chicago kentini temel alarak endüstri kentlerindeki yerleşmelerin özelliklerini ortaya koymaya çalışmıştır. Burgess'e göre kentler merkezden çevreye doğru genişleyen daireler şeklinde ele alınabilir. Bu daireler dıştan içe doğru merkezi iş bölgesi, geçiş bölgesi, işçi evleri bölgesi, yerleşim bölgesi ve banliyö bölgesidir. Dairenin en iç halkasında yer alan ilk bölgede iş merkezleri bulunmaktadır. Bu kısımda büyük dükkanlar, oteller, bankalar gibi yapılar vardır. Dairenin ikinci halkası ise geçiş bölgesi olarak tanımlanır. Bu bölgenin temel özelliği yoksul ve gelişmemiş olmasıdır. Geçiş bölgesinde yaşayan insanları genellikle göçmenler ve dar gelirliler oluşturmakta olup bu bireyler suça eğilimlidir. Dairenin üçüncü halkasında mavi yakalılar, endüstri işçileri bulunmaktadır. Dairenin dördüncü halkasında ise genel olarak orta sınıf olarak tanımlanan bireylerin (memurlar, serbest meslekle uğraşanlar, küçük iş sahipleri) yer aldığı ve burada müstakil evlerin bulunduğu, alışveriş merkezleri gibi yapılar yer almaktadır. Beşinci halkada ise kentin en zenginleri yaşamaktadır. Tek bir merkezi olan bu dairede yer alan halkaların ekonomik ve kültürel olarak kendi içlerinde de farklılığa sahip oldukları görülmektedir (Bal, 2016: 56-58). Burgess kente dair bu analizinde dairenin en içteki halkasından çevre halkalara doğru gittikçe suç oranlarının azalmadığını belirtmektedir. Bu durum nüfus sıklığı ve yüksek prestijli suç tipleri gibi bölgenin çeşitli özellikleri ile açıklanmaktadır (Korkmaz ve Kocabaş, 2015: 235).

Sosyal ekoloji teorisinin ve Chicago Okulu'nun önemli temsilcilerinden olan Robert Ezra Park'a göre şehir, hem şehirde yaşayanların tüm hayatı süreçlerini belirlerken hem de insan doğasının bir ürünüdür (Park ve Burgess, 2018: 37). Suç şehrin doğal yapısının bir sonucudur.

Park ve Burgess, sanayileşmiş ve kentleşmiş modern toplumların temel sorunları olan sosyal düzensizliğin suç gibi daha büyük sosyal sorunları beraberinde getirdiğini belirtmektedir (Marsh vd., 2006: 99). Onlara göre, suçun ortaya çıktığı yoksul mahalleler doğal suç alanlarını oluşturmaktadır.

Chicago Okulu suç araştırmalarında iki yöntem kullanmaktadır. Bu yöntemler suç istatistikleri ve nüfus sayımları gibi resmi rakamlardan elde edilen bilgiler ile yaşam öyküsü ve olay incelemesidir (Demirbaş, 2016: 149). İlk yöntemle yoksulluğun ve yüksek suç oranlarının bulunduğu bölgeler belirlenmiştir. Kentin belli bölgelerinin suça daha elverişli olduğu gerçeği ortaya çıkmıştır. İkinci yöntemle ise suçluluğun psiko-sosyal süreci ortaya çıkmaktadır (Bilgiç, 2012: 42).

Sosyal Düzensizlik veya Sosyal Organizasyonluk Teorisi, 1920'li yıllarda Clifford Shaw ve Henry McKay'ın suça dair ekolojik incelemeleri çerçevesinde yaptıkları araştırma sonuçları ile ortaya çıkmıştır. Shaw ve McKay, Park ve Burgess 'ın insan ekolojisi kuramını geliştirerek suçluluk çalışmalarına uygulamıştır (Bilgiç, 2012: 41-42). Shaw ve McKay teorilerinde insanın doğasında suçun var olduğu düşüncesini reddederek coğrafi alana yönelmişlerdir.

Shaw ve McKay, 1900-1933 yılları arasında Chicago'nun bazı bölgelerinde etnik yapıda değişiklik yaşanmasına rağmen yüksek suç oranlarının devam ettiğini ifade etmişlerdir. Bu iddialarına suç oranlarını belirleyen temel faktörün etnik grup değil asıl önemli olanın grubun ekonomik statüsü ve kültürel değerler içindeki yeri olduğunu eklemişlerdir. Shaw ve McKay, Burgess'in tanımladığı geçiş bölgelerinde var olan güçlü suçluluk geleneğinin erkek çocuklarla kuşaktan kuşağa aktarıldığını vurgulamaktadır (İçli, 2019: 115).

Sosyal düzensizlik teorisyenlerine göre, sosyal çözülme en fazla kentlerde olmaktadır. Bu yüzden çalışmalarında sosyal düzensizliğin en çok yaşandığı yerlere odaklanmışlardır (Kızmaz, 2005: 152). Bu teorisyenlerin çalışmalarında daha çok kentlere odaklandığı görülmektedir.

Shaw ve McKay, sosyal düzensizliği dört faktöre bağlı olarak açıklamaktadır. Bu faktörler şunlardır: etnik heterojenlik, nüfus hareketliliği, düşük ekonomik statü ve sağlıklı bir aile yapısının olmayışıdır. Bu faktörlerin olduğu

kentlerde toplumsal kontrol mekanizmaları çöktüğü için sosyal çözülmeye bağlı olarak toplumsal yapı suç üreten bir mekanizmaya dönüşmektedir (Dolu, 2015: 232).

Sosyal düzensizlik kuramı suç ve suçluluğu açıklarken heterojen yapıların, çöküntü bölgelerin, sosyal hareketliliğin, sanayileşme ve kentleşme gibi faktörlerin etkileri üzerinde durmaktadır. Shaw ve McKay'e göre, kültürel heterojenlik, yoksulluk ve fiziksel hareketlilik gibi şehir yaşamının temel özellikleri sosyal çözülmeye neden olmaktadır çünkü bu özellikler, bireylerin toplumsal değerlere olan bağlılığını azaltarak bireyleri suç işlemeye yönlendirmektedir (Ellis ve Walsh, 2000:354; Sokullu-Akıncı: 1999; Dönmezer,1994). Shaw ve McKay suç davranışının ortaya çıkmasında toplumun sosyal organizasyonundaki bozulmanın önemine vurgu yapmaktadır (Vito, vd.,1994: 141).

Sosyal düzensizlik teorisi suçu açıklarken dört varsayımdan hareket etmektedir:

- 1- Suçlu davranış toplumsal kontrol mekanizmalarının ve kurumların etkisini yitirmesi ile ortaya çıkmaktadır.
- 2- Bu toplumsal kontrol mekanizmalarının etkisini yitirmesi daha çok şehirlerde yaşanmaktadır. Bunun temel sebebi ise hızlı şehirleşme, göç ve sanayileşmedir.
- 3- Suçların bölgesel dağılımı rastgele olmamaktadır, belli bir ekolojik sistematığe göre gerçekleşmektedir.
- 4- Sosyal düzensizliğin bulunduğu suçlu değerlerin oluşmasını sağlayarak sonraki nesillere aktarımı gerçekleştirilir. Bu durum suçun devamlılığını sağlamış olur.

(Shoemaker, 2000: 78).

Shaw ve McKay, Şikago bölgesindeki suçlarla mücadele edebilmek için 1930'lu yıllarda Şikago Bölge Projesi geliştirmişlerdir. Bu proje çerçevesinde geleneksel toplumsal kontrol mekanizmaları harekete geçirilerek toplumsal kontrolün sağlanması ve suç gruplarının ve suçlu arkadaşların gençler üzerindeki etkisi azaltılarak gençlerin toplumla bütünleşmeleri hedeflenmiştir. Şikago bölge projesinin yanı sıra teori suçu önleme ve mücadele etme konusunda öneriler sunmuştur. Bu

önerilerin başında suçun oluşmasını sağlayan fiziki ve sosyal düzensizlikle mücadele etmek vardır. Bu mücadeleye ek olarak sosyal düzensizliğin neden olduğu geleneksel toplumsal kontrol mekanizmalarındaki çöküşü, bozulan toplumsal güveni ve kaybedilen sosyal sermayeyi tekrardan kazanabilmek için toplumsal bir re-organizasyon seferberliği başlatılması gerektiği önerilmektedir. Bu doğrultuda toplumu bir araya getirecek sosyal organizasyonlara ihtiyaç duyulmaktadır (Dolu, 2015: 246-248).

Sosyal ekoloji kuramı suçluluğu çevre ve çevrenin özellikleriyle ilişkili olarak açıklamaktadır. Chicago Okulunun kriminolojiye yaptığı güçlü katkıların yanı sıra zayıf yönleri de bulunmaktadır.

Chicago Okulunun güçlü yönleri şunlardır;

1) Chicago Okulu suç ekolojisi kavramını kullanarak suçu açıklamaya yönelik yeni bir bakış açısı geliştirmiştir. Okul o güne kadar suçu bireylerin biyolojik ve psikolojik özelliklerine göre ele alan çalışmalar yerine suç ve çevre ilişkisini vurgulayarak literatüre büyük bir katkı sağlamıştır.

2) Kendisinden daha sonra ortaya çıkan alt kültür teorileri, öğrenme teorileri ve kontrol teorilerine ışık olmuştur.

3) Yöntemsel olarak nicel ve nitel araştırma tekniklerini uygulayarak suçun teori ve felsefe ağırlıklı yönünü ortadan kaldırmıştır.

4) İlk defa nitel araştırma yöntemlerinin suç araştırmalarında kullanılmasına olanak sağlamıştır.

5) Chicago şehrini bir laboratuvar olarak kullanarak suç olgusunu açıklamıştır.

Chicago Okulunun zayıf yönleri ise şunlardır;

1) Suçun oluşumunda etkili olan diğer faktörleri ele almamış ve bu faktörleri açıklamalarına dahil etmemiştir.

2) Aynı bölgede yaşayıp suça karışmayanların davranışını açıklayamamıştır.

(Bal, 2016: 64-65).

3) Kentteki güç dağılımının eşit olmadığını ve sınıfsal çatışmalarını göz ardı etmiştir.

4) Suçun kültürel kaynaklarına yeterli düzeyde yer vermemiştir.

5) Suçluların yaşadığı yerler ile suçun ortaya çıktığı bölgeler arasındaki farkları açık ve net bir şekilde ortaya koymamıştır.

6) Genellikle yoksul mahallelerde kuramı test etmesinden ötürü belli başlı eleştiriler almıştır.

(Kızmaz, 2005: 153).

3.3.4.6. Feminist Teori

Feminist bakış açısı toplumsal hayatı meydana getiren her olgunun özellikle kadın suçluluğunun tekrar gözden geçirilerek sorgulanması gerektiğini ve kadın erkek eşitliği perspektifinden ele alınması gerektiğini ileri sürmektedir.

Feministler, ortaya konulan geleneksel suç teorilerinin erkek egemen bakış açısıyla erkekler tarafından ve erkekler hakkında yapılan çalışmalar olduğunu ileri sürerek eleştirmişlerdir. Yapılan araştırma sonuçlarının kadınlara genellenemeyeceğini ve bu nedenle kadınlara özel suç teorilerinin geliştirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir (Dolu, 2015: 530).

Feminist literatürde kadın ve suç ilişkisini inceleyen bütün çalışmalar temelde iki soruya cevap aramaktadır:

- Kadınlar neden suç işler?

- Kadınlar erkeklere göre neden daha az suç işlerler? (Dolu, 2015: 530).

Feminist kuramcılara göre, klasik teorisyenler suçluluğu açıklarken birçok faktörü dikkate almamaktadır. Klasik teorisyenler erkek suçlular üzerinde durmakta ve suçluluk özelliklerini erkeklere göre belirleyerek kadınların toplumsal rollerini, psikolojilerini ve mağdur olma gibi özel durumlarını göz ardı etmektedirler.

Feminist teorilerin kadın ve suç ilişkisini nasıl ele aldıklarını inceleyelim.

Liberal feminizm, kadın suçluluğunu sosyalleşme süreciyle ilişkili olarak açıklamaktadır. Liberal feministlere göre sosyalleşme sürecinde kadınlar suç davranışında bulunma imkanına sahip olamadıkları için kadın suçluluğu erkek suçluluğundan daha azdır çünkü kadınlar sosyalleşme sürecinde erkeklere göre daha az özgür bırakılmakta ve ayrımcılığa tabii tutulmaktadır. Bu nedenle kadının hareket

alanı sınırlanmakta ve erkeklerin sahip olduğu olanaklara sahip olamamaktadır (Güçlü ve Akbaşı, 2019: 200).

Radikal feminizm, kadın suçluluğu konusunu mağduriyet çerçevesinde ele almaktadır. Radikal feministler kadınların toplumdaki ataerkil anlayışa bağılı olarak istismara açık olmaları, aile içi şiddet, tecavüz gibi suçların mağduru oldukları için bu duruma tepki göstermek amacıyla suç işlediklerini savunmaktadır ancak ataerkil toplum yapısıyla savaşılarak kadının erkek şiddetinden korunacağı belirtilmektedir (Güçlü ve Akbaşı, 2019: 202).

Sosyalist feminizm, kadınlara yönelik olan baskı ve şiddetin temel sebebini erkek egemen kapitalist sistemde görmektedir. Sosyalist feministler, suçu anlamak için sınıf ve cinsiyetin etkileşimini ve kadınlara yönelik baskının olmaması için ekonomik ve sosyal değişiminin farkına varılması gerektiğini vurgular (Polat, 2022: 29).

Marksist feminizme göre, kadınların fakir olması kapitalist toplumda yaşamak için bazı kadınları suç işlemeye itmektedir. Kadınlar kapitalist sistemde ast konumda oldukları için daha fazla tecavüz ve diğer şiddet olaylarına maruz kalmaktadır (Özbay, 2021: 154).

Postmodern feministler suç ve sapma olarak kabul edilen düşüncelerin sosyal olarak oluşturulduğunu ele alır. Postmodernistler mutlak ve objektif gerçeğin olmadığını hatta bu yüzden hukuka aykırılığın anlamının kadınların farklı rollerine göre değiştiğini iddia ederler. Cinsiyet ve suçun doğasının etnisite, sosyal statü ve yaş ile değiştiğini belirtirler (Özbay, 2021: 156).

Bazı feminist kriminologlar kadınlara özel suç teorilerinin geliştirilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Kadınlara özel suç teorileri genellikle iki başlık etrafında ele alınmaktadır. Bu başlıklar ise toplumsal cinsiyet temelli ve biyolojik cinsiyet temelli yaklaşımlardır. Biyolojik cinsiyet temelli yaklaşımlar, kadın suçluluğunun temel sebebini biyolojik yapılarda aramaktadır. Bu teori Geleneksel teorik yaklaşım olarak da adlandırılmaktadır. Kadın suçluluğunun nedenlerini salt biyolojik perspektifle ele alan isimler arasında Cesare Lombroso, William Ferrero, Sheldon ve W.I. Thomas sayılmaktadır. Toplumsal cinsiyet temelli yaklaşımlar, kadın suçluluğunun

nedenlerini toplumsal çevre, toplumsal yapı ve sosyal nedenlere bağılı olarak ele almaktadır. Bu teorinin kadın ve suçluluğı daha çok sosyolojik perspektiften ele aldığı görölmektedir. Toplumsal cinsiyet temelli kadın suçluluğunu ele alan yaklaşımlar özgürleşme teorileri, güç-kontrol teorisi ve centilmenlik teorisi olarak adlandırılmaktadır (Güçlü ve Akbaş, 2019: 205).

Özgürleşme teorisi, kadının her alanda yer almasıyla kadının suçluluk oranının da artacağını ileri sürmektedir. Freda Adler, özgürleşme teorisinde, yaşanan toplumsal değişimle beraber kadınların toplumsal hayatta kazandıkları yeni statülerin ve rollerin artarak özgürlük noktasında erkeklere benzediklerini ifade etmektedir. Bu çerçevede kadın suçluluğı, erkek suçluluğına benzer özelliklere sahip olmaktadır (Dolu, 2015: 530).

Naffine (2014 aktaran Güçlü ve Akbaş, 2019: 207), özgürleşme teorisini üç varsayım üzerinden açıklamıştır. (1) Kadınların özgürleşmesi kadın suçluluğunun artmasının en temel sebebidir. (2) Kadın suç oranlarının artışı, kadınların daha maskülen bir yapıya evrildiğini göstermektedir. (3) Kadın suç oranlarının artması erkeklerle rekabet ettiklerinin bir sonucu olarak yorumlanabilmektedir.

John Hagan, feminist literatürde cinsiyetler arası suç işleme orantısızlığı olarak ifade edilen kadınların erkeklere göre neden daha az suç işledikleri sorusunun cevabını aramıştır. Güç ve kontrol kavramlarıyla sorunun cevabını açıklamıştır (Bal, 2016: 222). John Hagan ve arkadaşları tarafından geliştirilen Güç-Kontrol teorisine göre, aile yapıları ile suçluluk oranları arasında ilişki bulunmaktadır. Hagan ve arkadaşları, ataerkil ailelerde ergen kızların davranışlarının daha yakından izlendiğini ve aileleri tarafından daha sık kontrol edilmeleri nedeniyle onların daha az suç işlediklerini ileri sürmektedir. Eşitlikçi ailelerde tüketim ve üretim alanlarında cinsiyet farklılıklarının yaşanmaması ayırt edici bir özelliktir ve eşitlikçi ailelerde ataerkil ailelere göre, kız çocuklarının suç davranışları ile erkek çocuklarının suç davranışları arasında küçük bir fark vardır (Özbay, 2021:153).

Centilmenlik teorisi, güvenlik birimlerinin ve yasaların suça karışan kadına karşı hassas olduğu varsayımına dayanmaktadır. İstatistiklere bakıldığında erkeklere göre kadın suçluların daha az olduğu görölmektedir. Kadın suçlular kayıtlara geçirilmediği için her zaman erkek suçluluk oranının daha fazla olduğu algısı ortaya

çıkılmaktadır. Bu konuyla ilgili Mannheim, Centilmenlik Teorisini geliştirerek açıklamalar yapmıştır. Ona göre kadın suçluluğuna ilişkin kayıtlar erkekler tarafından yanlı ve subjektif olarak tutulmaktadır (Mannheim, 1965: 691).

Kadın suçluluğu kavramının tanımlanmasında, erkek kanun koyucuların, yargıçların, polislerin, bilim insanlarının, yazar ve şairlerin etkili olduğunu ifade etmektedir. Kadınların yer aldığı suçların kovuşturulma evresinde kadın olmaları nedeniyle özel zorluklarla karşılaşılır. Bu zorluklar aşılsa bile bu suçlar nadiren kayıt altına alınmakta ve kovuşturma aşamasına gelmektedir çünkü kadınlar bizzat suç işleyen değil, teşvik eden, azmettiren ve yardımcı roledir. Bu durumu takip emek ve kayıt altına almak zordur (Mannheim, 1965: 693-694). Mannheim'in açıklamaları, kadınların suçlu olarak tanımlanmasında yaşanan güçlükler nedeniyle suç istatistiklerinde yeterince temsil edilmediğini ortaya koymaktadır.

3.3.4.7. Damgalama Teorisi

Damgalama teorisi, geleneksel suç teorilerinin aksine suçun nedenlerini açıklamak yerine suçluya gösterilen tepkileri ele alarak diğer suç teorilerinden ayrılmaktadır. Damgalama teorisine göre, toplumun ve ceza adalet sisteminin acımasız tavrı kişiyi suçlu olarak damgalayarak toplumdan kopmasına ve tekrar suça bulaşmasına neden olmaktadır (Dolu, 2015: 441).

Damgalama teorisi, kişilerin neden suç işledikleriyle değil, toplumun sapma ve suç davranışına karşı vermiş olduğu tepki ile ilgilenmektedir. Damgalama teorisi iki soruya cevap aramaktadır:

1) Toplum hangi davranışları ve bu davranışlarda bulunan kişileri suçlu olarak damgalamaktadır?

2) Suçlu damgasına sahip olmak, damgalanan kişilerin yaşamlarını ve davranışlarını nasıl etkilemektedir?

Bu sorulardan hareketle damgalama teorisyenleri, suçlu olarak damgalanan kişilerin toplum tarafından tesadüfi bir şekilde belirlenmediğini aksine dezavantajlı, azınlık veya suç işlemeye yatkın görülen kişilere yönelik bilinçli olarak yapıldığını iddia etmektedir (Muş, 2016: 147).

Bu özelliklere bakarak damgalama teorisinin bir ‘suç veya suçluluk teorisi’ olmadığı bir ‘suçlama teorisi’ olduğu ifade edilmektedir (Dolu, 2015: 442).

Damgalama teorisinin kökenleri sembolik etkileşim yaklaşımına özellikle Georg Herbert Mead ve Charles Cooley’in düşüncelerine dayanmaktadır. Sembolik etkileşim yaklaşımına göre, toplum bireylerin sosyal etkileşimlerinin bir sonucudur. Bireyler toplumu oluştururken, toplum da bireylerin ortak davranışlarını kapsamaktadır (Ritzer ve Stepnisky, 2013: 116-117).

Sembolik etkileşimci teorisyenler, incelemelerinde bireyler arası etkileşim süreçlerine odaklanmaktadır. Sembolik etkileşim yaklaşımında bireyler, kendi davranışlarını yorumlayabilen, değiştirebilen varlıklar olarak değerlendirilirken dışsal faktörler tarafından kontrol edilmedikleri vurgulanmaktadır. Bu durum toplumsal kuralların var olmadığı anlamına gelmemektedir ancak bireylerin davranışlarında belirleyici bir etkisinin olmadığı ifade edilmektedir. Bu nedenle bireylerin davranışlarının önceden belirlenen kurallarla ve dışsal faktörlerle açıklanamayacağını ileri sürmektedir (Wallace ve Wolf, 2013: 269).

Sembolik etkileşim yaklaşımı, sapma ve suç birey ve toplum arasında oluşan dinamik bir etkileşim süreci olarak tanımlamaktadır. Bu kurama göre benlik doğuştan gelişen ve değişmeyen bir özelliğe sahip değildir, benlik kişilerin sosyal çevrelerinden gelen yorumlarla şekillenmektedir hatta etiketleme teorisi sembolik etkileşim yaklaşımından etkilenecek suçun etkileşim sonucu oluştuğunu açıklamaktadır (Dolu, 2015: 444-445).

Damgalama teorisi toplumun suç ve suçluya yönelik tepkilerini incelemektedir. Bu çerçevede, sembolik etkileşim yaklaşımı, bireyin toplumun verdiği tepkilerden nasıl etkilendiğini açıklamak açısından damgalama teorisine katkı sağlamaktadır.

Damgalama teorisyenlerine göre, suç sosyal etkileşim sonucunda ortaya çıkmaktadır. Teorisyenlere göre bireyler ebeveynleri, arkadaşları, öğretmenleri, polis ve komşuları tarafından etiketlendikleri için sapmış veya suça bulaşmışlardır (Siegel, 1989: 202). Bireylerin sapmış veya suça bulaşmış olmalarında öğretmen, polis, arkadaş, mahkeme, siyasi liderler vb. ile kurulan sosyal etkileşim en temel belirleyicidir.

Damgalama teorisi, Klasik Okul'un düşüncelerine dayanan cezalandırıcı adalet yaklaşımına eleştirel yaklaşarak bu sistemin bireyleri cezalandırırken damgaladığını ve toplumun bu kişileri damgalama nedeniyle kaybettiğini iddia etmektedir. Suç işleyerek toplumsal normlardan uzaklaşan bireylere cezalandırıcı adalet ile suçlu damgasının yapıştırılması sonucu ayrışmanın daha da artacağı ve bu bireylerin tekrar suça bulaşacağı öngörülmektedir (Dolu, 2015: 442-443). Damgalama teorisi suçlu etiketi üzerinde durarak klasik cezalandırma anlayışını eleştirmiş, suç ve suçluluğa yeni bir bakış açısı kazandırmıştır.

Damgalama kuramı suçlu davranışı bireylerin doğuştan getirdiği kalıtsal özelliklerle değil, bireylere sonradan eklenen etiketlerle açıklamaktadır. Bu çerçevede kuramın inceleme alanını bu etiketler ve etiketlerin bireylerin davranışları üzerindeki etkileri oluşturur (Slattery, 2007: 215).

Etiketleme ve suç ilişkisini ilk ifade eden kişi Frank Tannenbaum'dur. 1938 yılında yayınladığı 'Suç ve Toplum' adlı eserinde kişileri etiketleme sürecini kötülüğün dramatize edilmesi olarak adlandırmaktadır. Tannenbaum, toplumla birey ve grup arasındaki kötü ilişkinin ilerleyen zamanlarda etiketlenme durumunu ortaya çıkardığını savunmaktadır. Toplum bazı gençlerin olumsuz ve uyumsuz davranışlarından rahatsız olmaya başlayarak aralarında bir görüş ayrılığı oluşmaktadır. Bu görüş ayrılığı bir süre sonra çatışmaya dönüşmektedir. Toplum bu tür davranışlarda bulunan gençleri kötü bireyler olarak etiketlemekte ve polisin bu bireylere müdahale etmesini istemektedir. Polisin müdahale etmesiyle beraber bu gençler yetkililer tarafından resmi olarak etiketlenmektedir. Bu kişiler artık potansiyel suçluları oluşturmaktadır. Gençler bir süre sonra kendilerine yapıştırılan etikete uygun olan davranışlar geliştirmeye başlamaktadır. Tannenbaum'a göre, kötülüğün dramatik hale geldiği ilk aşama, polisin yalnızca bir kişiyi arkadaşlarının içinden seçerek göz altına aldığı ve tutukladığı andır. Bu aşamayla birlikte kişiye resmi bir suç damgası yapıştırılmış olmaktadır. Bu ilk etiketlenme kişinin ileride suç işleme ihtimalini arttırmaktadır. Bu durum kişinin gerçekten suç işlemeye başlaması ve devam etmesiyle birlikte pekişerek hem kendisinin hem de toplumun suçlu etiketini kabul etmesine neden olmaktadır. Birey daha fazla suçla ilgili değerleri benimseye ve daha çok suç gruplarıyla birlikte olmaya başlamaktadır. Bireyin

özellikle tutuklanma, cezaevine girme ve hüküm giyme gibi durumlar yaşaması etiketlenme sürecini daha da pekiştirmektedir (Güçlü ve Akbaş, 2019: 125- 126).

Özetle Tannenbaum, suç ve suçlu davranışa odaklanan diğer suç teorilerinin aksine, suç işleyen bireylere gösterilen resmi ve sosyal tepkilere odaklanmıştır. Suçluların, suç işlemeyen insanlardan bir farkının olmadığını vurgulayan Tannenbaum, bireylerin bütün davranışlarının içinden suçlu davranışlarına odaklanıldığını belirterek bu bireylere yönelik bakış açısının değiştiğini iddia etmektedir. Bunu ‘kötülüğün dramatize edilmesi’ olarak adlandırmaktadır (Brown vd., 1998: 347).

Edwin M. Lemert ‘Sosyal Patoloji: Sosyopatik Davranış Teorisine Sistemik Bir Yaklaşım’ adlı eserinde birincil ve ikincil sapma kavramlarını ele alarak damgalama teorisine katkı sağlamıştır. Lemert suçun oluşmasını sağlayan faktörlerle ilgilenmemiştir. Lemert’e göre, önemli olan bir suç tespit edildiği zaman ne olacağıdır. Lemert’e göre herhangi bir sapma, toplumun o davranışa olumsuz bir değer yüklediği zamana kadar anlamlı olmamaktadır (Dolu, 2015: 447). Lemert, kişinin davranışlarından dolayı nasıl etiketlendiğini, sosyal gruplardan nasıl dışlandığını, sosyal tepkilerin kişinin davranışlarını nasıl olumsuz etkilediğini açıklamaya çalışmaktadır. Lemert kişilerin normları ihlal etme ve etiketlenme sürecini birincil ve ikincil sapma kavramıyla açıklamaktadır. Lemert’e göre, birincil sapma, sosyal, psikolojik ve kültürel nedenlerle veya bunların bileşimiyle oluşan ilk sapma davranışdır. Birincil sapma, kendine ve ortama özgü olup geçici bir davranıştır. İkincil sapma ise, aksine toplumun sapma davranışına karşı gösterdiği reaksiyona karşı kişinin kendisi tarafından geliştirilen bir cevaptır. İkincil sapma kişinin toplumdaki statüsü, benlik tanımlaması ve kişilik algısında önemli yan etkileri olup daha fazla sapma ve suça neden olabilmektedir. Birincil sapma davranışları toplum tarafından olumsuz karşılık görmediği sürece birincil sapma olarak kalırken, toplum tarafından olumsuz tepkiler alan davranışlar ikincil sapmalara ve devamında suç etrafında örgütlenmiş bir yaşam biçimine dönüşebilmektedir (Lemert, 1972 aktaran Muş, 2016: 152).

Lemert’e göre, insanların ilk kez suç işlemesi için pek çok neden vardır. Bu sebeple damgalama teorisi ilk suçun nedenleriyle ilgilenmemiştir. Damgalama teorisi

için önemli olan ikincil sapmadır. İkincil sapma ise kişinin işlediği suça karşı gösterilen bir tepkidir. Bu tepki toplumsal ve resmi tepkilerin toplamını ifade etmektedir (Dolu, 2015: 449). Birincil sapma, kişinin çeşitli sebeplerden dolayı ilk kez suç işlemesini ifade eder ve geçici bir özelliktir. Birincil sapma yaşandığında kişinin sosyal çevresiyle ilişkilerinde bir kötüleşme meydana gelmez. Birincil sapmada kişi işlediği suçu unuttur ve yaşamına devam eder. İkincil sapmada kişinin toplumsal statüsü, toplumla ilişkisi ve gelecekteki davranışları olumsuz etkilenmektedir. Kişinin iyi halleri silinir ve sapkınlık o kişi için baskın bir statü haline gelir. Son aşamada damgalanan bu kişiler kendilerine atfedilen bu damgaları içselleştirmeye başlar ve suç işlemede ikincil sapma aşamasına geçilmiş olur (Güçlü ve Akbaş, 2019: 126-129). İkincil sapma aşamasına geçen birey suçlu olduğunu kabul ederek suçlu değerleri yaşamının bir parçası haline getirmektedir. Suçlu damgasına sahip olan bireyin yaşamında suçluluk dönemi başlamış olur.

Damgalama kuramının önemli temsilcilerinden biri Howard Becker'dır. Howard Becker, 1963 yılında yayınladığı 'Ötekiler: Sapma Sosyolojisi Çalışmaları' adlı eserinde suç ve sapkınlık kavramlarını açıklamıştır. Becker bu eseriyle damgalama teorisine farklı bir bakış açısı getirerek büyük katkı sağlamıştır. Becker'a göre (1991: 1-2) toplumlar sosyal hayatın düzenli bir şekilde işleyebilmesi için birtakım kurallar belirlemektedir ve bazı davranışları doğru ve kabul edilebilir, bazılarını ise yanlış ve kabul edilemez olarak adlandırmaktadır. Belirlenen kurallara uyulmaması durumunda, toplum kurallara uymayan kişiye güvenilemeyeceği yönünde bakış açısı geliştirmekte ve bu kişi artık 'öteki' biri olarak görülmekte iken kuralları ihlal edenler de kendileri hakkında hüküm vermeye çalışan kişileri 'ötekiler' olarak görmektedir. Bu durumda hem kuralları koyanlar hem de kuralları çiğneyen kişiler birbirlerine yabancı durumuna düşmektedir.

Becker suçu diğer teorisyenlerden farklı tanımlamıştır. Ona göre suç ceza kanunlarını ihlal eden davranışları ifade etmemekte suç toplum tarafından üretilmektedir. Sosyal gruplar kanunları ve kuralları oluştururken özellikle bu kuralları bazı gruplardan olan insanlara uygulamaktadır. Bu kurallara uygun olmayan davranışlar suç, bu davranışlarda bulunan kişiler de suçlu olarak damgalanmaktadır. Kısaca suç bir davranış değil damgadır, suçlu da suç damgası vurulan kişidir. Becker'in üzerinde durduğu diğer bir konu kuralları uygulayan kamu görevlilerinin

kuralları nasıl uyguladığıdır. Ona göre kamu görevlileri ya da bürokratlar kuralları hiçbir zaman objektif ve tarafsız olarak uygulamamakta, ayrımcılık yapmaktadır (Becker, 1963 aktaran Muş, 2016: 155-156).

Becker, suç olgusunun toplum tarafından öyle adlandırıldığı için var olduğunu savunmaktadır. Becker toplumun ötekileştirmek istediği, kendisi için tehlikeli gördüğü veya kendisinden bir parça olarak kabul etmediği gruplar için yasa ve kurallar oluşturduğunu ve bunları uyguladığını belirtmektedir. Bu durumda sapkınlık kavramı toplumun ötekileştirdiği kişilere verilen bir etiket olarak karşımıza çıkmaktadır. Damgalanma süreci kişinin sapkın olarak nitelendirilen bir davranışta bulunmasıyla değil toplum içinde ahlak bekçileri olarak tanımlanan belirli sosyal grupların sapkınlığın çerçevesini belirlemesiyle yani hangi eylemlerin sapkınlık olduğunu belirten kuralları oluşturmasıyla başlamaktadır. Becker bu kuralların toplumdaki üst sınıf gruplar tarafından konulduğunu iddia etmektedir (Güçlü ve Akbaş, 2019: 128-130). Becker toplumun suç davranışını ürettiğini ve bazı davranışları suçlu davranışlar olarak adlandırdığını ifade etmekte iken bu adlandırmayı toplumun üst sınıflarının yaptığını eklemektedir.

John Braithwaite'in damgalama ile ilgili görüşleri teoriyi yönlendirmektedir.

Braithwaite toplumların suç oranlarını karşılaştırarak bazı toplumların diğer toplumlara göre suç oranlarının daha yüksek olduğunu ve suç oranlarının yüksek olmasının temel sebebinin bu toplumların vatandaşlarının suç oluşturan davranışları etkin bir şekilde ayıplaması olduğunu iddia etmiştir. Suç oranları düşük olan toplumlar bu durumda suçu en çok cezalandıranlar değil, suça karşı en hoşgörüsüz davranan toplumlardır (Braithwaite, 1995: 191). Braithwaite, ayıplama ve utandırmanın suç teşkil eden davranışları önlemede etkin olarak kullanılabileceğini savunmaktadır.

Braithwaite'ye göre (1995: 191) suçlu bireyin toplum tarafından ayıplanması ve utandırılması damgalama teorisyenlerinin ifade ettiği gibi kötü bir durum değildir. Suçlu bireyin ayıplanması ve utandırılması eğer doğru bir şekilde yapılırsa suçlu bireylerin topluma kazandırılması kolaylaşabilmektedir.

Braithwaite göre, herhangi bir suç veya sapma teşkil eden davranışa karşı iki tür yaklaşım geliştirilmiştir: biri kamu otoritesi tarafından gösterilen resmi tepkiler iken diğeri ise sosyal tepkilerdir. Sosyal tepkiler, utandırma olarak ifade edilmektedir. Braithwaite utandırmayı ikiye ayırmaktadır: 1) ayrıştırıcı veya dışlayıcı utandırma olarak da ifade edilen damgalama 2) kucaklayıcı veya birleştirici utandırma olarak da ifade edilen suçluyu toplumdan ayırmamayı esas alan bütünleştirici ve kuşatıcı utandırmadır (Dolu, 2015: 468-469). Birleştirici utandırma, kişinin kendisini değil davranışının kötü olduğunu vurgulayacak bir şekilde yapılan utandırmadır. Ayrıştırıcı utandırma, suç işleyen kişiyi ayıplamakta ve rencide etmektedir. Kişinin davranışı değil, kendi öz saygısı ve kişiliği ele alınır. Utandırma sürekli ve devamlı yapılmakta iken bu durum kişinin damgalanmasına, bu damgayla anılmasına ve yaşamasına neden olmaktadır (Muş, 2016: 159-161).

Birleştirici utandırma teorisi klasik cezalandırma anlayışını reddederek onarıcı adalete katkı sağlamaktadır. Teorinin en büyük katkısı suçlu bireye ceza verilirken kişinin topluma verdiği zararı telefi etmesi için şans verilmesi ve böylece kişinin ikinci bir sapmaya karşı korunmasıdır.

Erving Goffman ‘Damga’ adlı eserinde etiketlenmenin bir örneği olarak damga kavramını kullanarak kuramın modern temsilcisi sayılmıştır. Erving Goffman, Chicago Okulu’nun en önemli düşünürlerinden biri olarak sayılmaktadır (Ritzer, 2016: 221). Goffman, sembolik etkileşim teorisinin önemli isimlerinden biri olan Mead’dan etkilenmiştir (Wallace ve Wolf, 2013: 316).

Goffman’ın damga kavramı etiketleme kuramında önemli bir yere sahiptir. Goffman ‘Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar’ adlı eserinde damga kavramının ilk olarak Yunanlılar tarafından kullanıldığını ifade etmiştir. Yunanlılar damga kavramını, bireylerin ahlaki statülerinde sıra dışı ve kötü olan her şeyi ortaya çıkarmaya yönelik bedensel işaretleri kastetmek amacıyla kullanmışlardır. Bu işaretlerin bedene kazındığını ya da yakıldığını ve bu işaretleri taşıyanların köle, suçlu veya hain olduğunu belirtmişlerdir. Kişilerin bu işaretleri bu durumlarına kanıt oluşturarak kişileri kamusal alanlardan uzaklaştırılması gereken bireylere dönüştürmektedir (Goffman, 2022: 27).

Goffman damganın itibarsızlaşmış bir sıfat olduğunu ileri sürmektedir. Bu sıfat karşımızdaki kişiyi sağlıklı ve sıradan bir birey olmaktan çıkararak lekeli ve sakat bir birey olarak algılamamıza neden olmaktadır. Bu itibarsızlaşmanın kapsamının genişlemesiyle birlikte damgaya dönüşeceğini belirtmektedir. Goffman damga kavramının ilişkisel bir boyutunun olduğunu vurgulamaktadır (Goffman, 2022: 29).

Goffman üç damga tipinden bahsetmektedir:

- 1) Vücudun korkunçlukları yani fiziki deformasyonlardır.
- 2) Zayıf irade, tutku, sapkın ve katı inançlar, ahlaksızlık olarak algılanan bireysel karakter bozukluklarıdır. Örneğin; ruh bozukluğu, hapis yatmak, alkolizm, bağımlılık, eşcinsellik, işsizlik, intihar girişimi gibi.
- 3) Irk, ulus ve din gibi etnolojik damgalar vardır. Bu damgalar soy bağıyla aktarılabilir ve bir ailenin tüm üyelerine bulaşabilir (Goffman, 2022: 31).

Goffman tüm damgaların aynı sosyolojik özelliklere sahip olduğunu ifade etmektedir. Sıradan ve düzenli bir sosyal ilişkide kolay bir şekilde takdir toplayabilecek olan birey herhangi bir merak uyandıracak özelliğe sahip olabilmektedir. Bireyin merak uyandıran bu özelliği baskın gelerek diğer özelliklerinin unutulmasına neden olabilmektedir. Bu durum bireyle sohbet edenlerin iletişimi kesmesine neden olabilmektedir. Bunun temel nedeni bu kişinin beklenenin dışında istenmeyen bir farklılığının olmasıyla yani belli bir damgaya sahip olmasıyla açıklanabilmektedir. Bu çerçevede Goffman beklenenin dışında olmayan ve bu üç damga tipinin dışında kalan bireyleri normal olarak adlandırmaktadır (Goffman, 2022: 31).

Damga sahibi bireyin kendi kimliği ile ilgili düşüncesi diğer insanların onun hakkındaki düşüncesine dayanmaktadır. Damgalı bireyin kendisi hakkındaki düşünceleri başlangıçta normal bir birey yani herkes gibi bir birey olduğuna ilişkindir ancak insanların kendisini kendi gibi kabul etmediklerini ve kendisiyle yakın ilişkiler kurmak istemediklerini sezmesiyle kişi kendini yalnız hissetmeye başlar. Damgalı bireylerin yaşamındaki en temel özelliklerden birisi kabullenme sorunudur. Damgalı bireyler bu kabullenme sorununun temelinde kendi yetersiz özelliklerini görmekte ve bu duruma tepkileri değişebilmektedir. Örneğin fiziksel olarak deformasyona

uğramış bir kişinin plastik cerrahiye başvurması, gözü görmeyen bir kişinin tedavi görmesi, eşcinsel bir kişinin psikoterapi görmesi veya okuma-yazma bilmeyen bir kişinin eğitim alması gibi tepkiler olarak görülebilmektedir. Örnekler kişinin başarısız olarak görüldüğü özelliklerini düzeltmeye çalıştığını göstermektedir ancak böyle bir değişim durumunda bile bireyler normal statü elde edememektedir (Goffman, 2022: 34-36).

Bireyin varsayılan kimliğiyle gerçek kimliği arasında uyumsuzluk olduğunda bireyin toplumsal kimliği zarar görmektedir. Toplumsal kimliği zarar gören birey hem toplumdan hem de kendisinden uzaklaşarak itibarsızlaştırılmış bir kişiye dönüşmekte ve kabul görmediği bir toplumda yaşamak zorunda kalmaktadır. Birey böyle bir durumda çoğunlukla kendini onun yerine koyan, özünde normal biri olduğuna inanan ve halden anlayan başka birilerinin olduğuna inanmak ister. Bu başka birileri ötekiler olarak adlandırılmaktadır. Ötekiler kategorisinde kişiyle aynı damgaya sahip olanlar ilk sırada yer almaktadır. Aynı damgaya sahip olan bireyler birbirleriyle deneyimlerini paylaşarak destek olabilirler ve hayata yeniden tutunmak için gerekli olan bilgiyi öğrenebilirler (Goffman, 2022: 49-50).

Goffman damgaya sahip olan bireylerin nadir de olsa yüksek bir siyasi ve mesleki konuma erişebileceklerini ifade etmektedir. Bu imkana ulaşabilen bireyler daha önceden yer aldığı damgalı gruptan çıkarak yüksek statü elde etmiş olduğu grubu temsil etmeye başlayacaktır. Yüksek statü elde ettiği grupta yer alan birey kendi gibi damgalı kişilerin yer aldığı gruptan çıkarak diğer insanlarla iletişim halinde olmaya fırsat bulacaktır. Bu durumu Goffman koltuk değneklerine yaslanmak yerine onlarla golf oynamak olarak ifade ederek kişilerin toplumda temsil ettikleri insanları artık temsil etmediklerini belirtmektedir (Goffman, 2022: 57-58).

Belli bir damgası olan kişiler, benzer deneyimlere ve belli bir kimlik algısına sahiptirler. Dolayısıyla bu kişilerin benzer bir ahlaki kariyerlerinin olduğu söylenebilir. Bu kariyer süreçlerinin gelişiminde benzer adımlardan geçmektedirler. İlk adım damgalı bireylerin normal bireylerin bakış açısını öğrenmesi ve içselleştirmesidir. Bu adımda birey toplumun ona sunduğu benlik algısını öğrenerek kendi damgası hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Bir sonraki adım sahip olunan damgayla yüzleşme sürecidir. Bu iki adımda ahlaki kariyerin gelişmesinde başlangıç

adımı olarak kabul edilmekte ve kariyerin ilerleme sürecini belirlemektedir. Bu süreçte dört aşama vardır. İlki doğuştan damgası olan ve bu dezavantajlılıkla sosyalleşen bireyi ifade etmektedir. Örneğin yetim birisinin ailenin olmamasının ne demek olduğunu öğrenmesi ve her çocuğun bir ailesinin olduğunu fark etmesi sürecidir. Bunun yanı sıra kişinin kendi çocuğuna nasıl bir baba olacağına ilişkin birtakım fikirlere sahip olmasını da kapsar (Goffman, 2022: 63-65).

İkincisi aile veya komşunun damgalı bireyler için koruyucu bir görevinin olmasıdır. Aile veya sosyal çevre bireyi dış faktörlerden gelebilecek tüm tehlikelere karşı koruyabilmektedir. Bu durum birey belli bir yaşa geldiğinde etkisiz hale gelmekte ve birey sahip olduğu damgayla ilgili olarak toplumda sınanmaktadır. Üçüncü faktör yaşamlarının ilerleyen dönemlerinde damgalanarak yaşayan bireyleri ifade etmektedir. Birey yaşamı boyunca normal veya damgalı bireylere yönelik bir algı geliştirmiştir. Sonradan damgalanmış olması nedeniyle kendisini yeniden tanımlayacaktır ve kendini reddetme ihtimali bulunmaktadır. Son faktör yabancı bir toplumda sosyalleşerek daha sonradan toplumun normal olarak adlandırdığı sosyal çevrenin farkına varan kişilerin olmasıdır (Goffman, 2022: 65-68).

Damgalı birey için ahlaki kariyer gelişiminde hangi aşamada olursa olsun, bir damgaya sahip olduğunu fark ettiği an önemlidir. Bu fark ediş anıyla beraber birey aynı damgaya sahip olan başka kişilerle yeni bir ilişki ağı içerisine girmektedir. Cezaevi, yetimhane veya ıslahevi gibi kapatılmaya dayalı damgalara sahip olan bireyler, birbirlerini kader arkadaşı olarak adlandırarak uzun süreli ve sıkı bir iletişim içerisinde yer alırlar (Goffman, 2022: 68-69).

Goffman, sapma ve damga kavramları arasında bir ilişki kurmaktadır. Bu ilişkiye bakacak olursak, ortak değerleri paylaşan, kişisel sıfatlara ve davranma şekillerine uymayan ve toplumsal normlara bağlı kalmayan bireylerin sapkın, bu tür davranışlarda bulunmayı ise sapma olarak tanımladığı görülmektedir. Fahişeler, uyuşturucu bağımlıları, suçlular, çingeneler, evsizler, eşcinseller, fakirler toplumsal sapkın kategorisinde yer almaktadır. Bu kategoride yer alanlar toplumsal düzeni reddetmeye yönelik bireyleri kapsamaktadır. Bu kişiler toplumun onlara sunduğu yollarda yürümeyerek farklı yolları tercih etmektedir (Goffman, 2022: 195-199).

Damgalanan ve toplumdan dışlanan bireyler, toplumsal düzenin yeniden oluşabilmesi ve toplumsal kontrolün sağlanabilmesi için inşa edilen kurumlara gönderilmektedir. Bu kurumlar aracılığıyla bireyler yeniden bir kimlik inşa etmektedir. Goffman bu kurumları kontrol mekanizmaları olarak adlandırmakta ve ilk sırayı total kurumlar almaktadır.

Goffman, 1961 yılında ‘Tımarhaneler: Akıl Hastalarının ve Kapatılmış Diğer Kişilerin Toplumsal Durumu Üzerine Denemeler’ isimli eserinde akıl hastanelerini ele alarak bir araştırma gerçekleştirmiştir. Bu eserinde farklı kapatılma mekanlarına ortak bir isim vererek total kurumlar olarak adlandırmıştır. Eserinde total kurumların nasıl işlediğini, bireyleri nasıl etkilediğini ve bireylerin bu kurumlara nasıl uyum sağladıklarını incelemiştir.

Goffman total kurumları beşe ayırmaktadır (Goffman, 2015: 16-17). Bu kurumlar şunlardır;

1. Kendisine bakamayan güçsüz ve zayıf olarak adlandırılan, toplum için zararsız olan bireylerin yer aldığı kurumlar: yaşlıların ve muhtaçların kaldığı kurumlar, yetimhaneler.
2. Kendisine bakamayan ve kasıtlı olmasa bile toplum için tehlike oluşturan bireylerin yer aldığı kurumlar: akıl ve ruh sağlığı hastaneleri, cilt sağlığı hastaneleri, verem hastaneleri.
3. Topluma bilerek zarar veren kişilerin yer aldığı kurumlar. Bu kurumlarda kalan kişilerin refahı öncelikli değildir: ıslahevleri, cezaevleri, toplama kampları ve esir kampları.
4. Bazı görevleri yerine getirmekle sorumlu olan ve bu sorumlulukları çerçevesinde hareket eden kurumlar: askeri kışlalar, gemiler, yatılı okullar, çalışma kampları, sömürgeci yerleşkeler.
5. Dinine bağlı olan kişilerin dini pratiklerini gerçekleştirmelerine imkân veren ve eğitim sağlayan kurumlar: tekkeler, zaviyeler, manastırlar (Goffman, 2015: 16-17).

Goffman’ın sınıflandırması çerçevesinde total kurumların sosyal düzenin sağlanması amacıyla sosyal kontrol mekanizmaları olarak işlev gördüğü söylenebilir.

Damga ya da etiket kavramı, toplumun büyük çoğunluğu tarafından onaylanarak değersizleştirilen, ötekileştirilen ya da ayrıştırılan bir kişiyi ya da grubu işaret etmek için kullanılmaktadır. Bu kavram kriminoloji literatürüne sembolik etkileşimcilik yaklaşımı tarafından kazandırılmıştır (Sevim, 2020: 46).

Damgalama bazı aşamalardan geçerek belli bir süreçte oluşmaktadır. Link ve Phelan (2001: 365) damgalamanın aşamalarını şu şekilde ifade etmiştir: etiketleme, kalıp yargılar, bilişsel ayırım, sosyal konum/statü kaybı ve ayrımcılıktır. Duygusal reaksiyonlar yeni bir aşama olarak Link vd., (2004: 513 aktaran Özmen ve Erdem, 2018: 197) tarafından eklenmiştir. Sonuç olarak damgalama etiketleme, stereotipler, bilişsel ayırma ya da önyargılar, duygusal reaksiyonlar, sosyal konum kaybı ve ayrımcılık aşamalarından geçerek meydana gelmektedir (Corrigan ve Watson, 2002: 16; Link ve Phelan, 2001: 365; Link vd., 2004: 513 aktaran Özmen ve Erdem, 2018: 197).

Damgalamanın ilk aşaması etiketlemedir. İnsanlar, farklılıkları kabul etmeme eğiliminde olduğundan bireyleri etiketleyerek sosyal ortamlarda ayrımcılık yapar (Link ve Phelan, 2001: 367-368). Toplum, etiketlenen kişiyi gerçek kimliğiyle değil kendi istediği yönde algılamakta ve değerlendirmekte iken davranışlarını da buna göre belirlemektedir.

Kalıpyargılar olan ikinci aşama önyargıların oluşması için gerekli hazırlıkların yapıldığı aşamadır. Kalıpyargılar, toplumsal grupların davranışlarına ve özelliklerine yönelik düşünceleri ifade etmektedir (Baron ve Graziano, 1991: 526).

Bilişsel ayırma / Önyargılar: bir durum ya da olaya yönelik yargılardan ve düşüncelerden oluşmaktadır. Etiketlenen kişileri biz ve onlar olarak kategorilendirmeyi ifade etmektedir (Link ve Phelan, 2001: 367).

Duygusal reaksiyonlar: damgalayan ve damgalanan kişiler arasındaki ilişkiye karşılık gelmektedir. Basmakalıp düşüncelerle önyargıların bir araya gelmesiyle öfke, sinir, korku, acıma, anksiyete gibi duygular ortaya çıkmaktadır. Bilişsel ve duygusal tepkiler sonucunda, toplumda itibarını kaybeden kişiler kendilerini damgalayanlara karşı savunmasız hissedebilmektedir (Taşkın, 2007: 3).

Sosyal konum kaybı ve ayrımcılık: Toplumda etiketlenen, kalıpyargılar ile tanımlanan, duygusal reaksiyon gösterilen kişilerin değeri düşmektedir. Bu kişiler

artık toplumda eski konumunda yer almamaktadır. Damgalanan kişi, damgalayan kişiye göre istenmeyen özelliklere sahip olmakta ve eski statüsü bulunmamaktadır. Bu durum damgalanan kişilerin dışlanmasına, kabul edilmemesine ve ayrımcılığa maruz kalmasına neden olur (Taşkın, 2007: 3-4; Link ve Phelan, 2001: 370-371).

Bu çerçevede sosyal yaşamda pek çok nedene bağlı olarak farklı olduğu düşünölen kişilere karşı hissedilen ve hissettirilen değersizlik duygusunun damgaya sebep olduğu görölmektedir.

Damgalama teorileri, suçla karşı gösterilen toplumsal tepkilerin suçluyu toplumdan soyutlayıp dışlayarak toplumdaki suç oranlarını arttırdığını ileri sürmektedir. Suç oranlarının artması onarıcı adalet anlayışını ön plana çıkarmaktadır. Onarıcı adalet anlayışının temel hedefi suç işleyen kişileri toplumun olumsuz tepkilerine maruz bırakmadan yani suçlunun damgalamasına fırsat vermeyerek suçla engellemektir. Onarıcı adalet, cezalandırıcı adalet felsefesinin aksine hem mağdurda hem toplumda hem de suç işleyen kişide oluşan zararları ortadan kaldırarak bozulan barış ve huzuru yeniden kurmayı amaçlayan bir sistemdir. Onarıcı adaletin amacı incitmek ve yıkmak değil, iyileştirmek ve onarmaktır. Karşılıklı saygı, sorumluluk, pişmanlık, vicdan azabı, affetme ve özür dileme gibi kavramlar onarıcı adalet felsefesinin temel ilkelerini oluşturmaktadır (Muş, 2016: 165-166). Onarıcı adalet anlayışının temelinde suçlu bireyin topluma katılarak toplumla bütünleşmesini sağlamak vardır.

Damgalama bireyin onurunu kırarak toplumla bütünleşmesini engellemekte ve birey yeniden sosyalleşmekte zorlanmaktadır. Damgalanma durumu bireyin yaşamını etkilemekte ve şekillendirmektedir. R.Stark damgalama sürecini değerlendirerek bu sürecin yol açacağı sonuçları açıklamıştır; ilk olarak damgalanan bireyin, kendisi gibi damgalanmış olan diğer insanlarla arkadaşlık etmesi sağlanacaktır. Bu durum bireylerin kendilerini suç işlemeye müsait olan bir ortam içinde bulabilmesini kolaylaştıracaktır. İkinci olarak damgalama gözetimi arttırarak sapmayı yaratabilmektedir. Polis, ebeveynler, kurumlar vb. damgalanmış bireylerin davranışlarını gözlemleyerek kişilerin davranışlarının farklı olarak algılanmasına neden olabilirler. Üçüncü olarak bireyler kendilerini kötü veya suçlu olarak görmeye başlayarak damgalarını kabul edebilir. Dördüncü olarak damgalanma yabancılaşmayı

ortaya çıkarabilir. Damgalanma sürecinde bireyin toplumdan beklentileri azalabilir ve yaşama arzusu yok olarak kişi toplumdan yabancılaşabilir. O halde damgalama sosyal sapmayı yaratan temel unsurdur ve sapma suç işleyen kişi ile ona tepkide bulunanlar arasında ki karşılıklı etkilerden doğmaktadır (Korkmaz ve Kocabaş, 2015: 170-171). Damgalanma nedeniyle toplumdan kopan ve topluma katılamayan birey çareyi suçlu ortamlarda bulunmakta ve suçlu değerleri benimsemekte bulmaktadır. Suçlu bireyi topluma kazandırmaya yönelik uygulamaların önemi burada ortaya çıkmakta ve bu uygulamalar kişilerin profesyonel suçlu olmalarını engellemektedir.

Damgalama kuramı suçla mücadeleye yönelik önerilerde bulunmuştur. Bu öneriler şunlardır; resmi sistemin suçluya yönelik müdahalesinin asgari düzeye indirilmesi gerekmektedir. Damgalanma durumunun böylece ortadan kalkacağına inanırlar çünkü en çok damgalanmanın gözaltına alınma, tutuklanma, cezaevine girme gibi süreçlerde gerçekleştiğini ifade etmişlerdir. Bir diğer önerileri alternatif adalet yöntemlerinin oluşturulması gerektiği yönündedir. Alternatif adalet yöntemleriyle kişilerin topluma kazandırılmasını önerirler (Empey, 1982; Lilly vd., 2007 aktaran Güçlü ve Akbaş, 2019: 142). Damgalama teorisinin suçla mücadeledeki temel amacı bireye suçlu damgasını vermemektir. Bu damgayla bireyin yaşamının bir daha eskisi gibi olamayacağını savunmaktadır. Bu çerçevede onarıcı adalet anlayışı önem kazanmaktadır. Onarıcı adalet anlayışının uygulanabilir örneklerinden biri denetimli serbestlik sistemidir. Bu sistemle bireyin damgalanma sürecini yaşamadan toplumla bütünleşmesi sağlanarak topluma kazandırılması hedeflenmektedir.

Damgalama teorisinin güçlü yanları olduğu gibi eleştirilen pek çok yanı da bulunmaktadır. Damgalama teorisi, bütün suçluların yakalanmadığını ve sadece yakalanan suçluların damgalandığını ortaya koyarak suçluluğa yeni bir bakış açısı getirmiştir. Geleneksel suç teorilerinin suçlu olarak tanımladığı bireylerin aksine damgalama teorisi hem yakalanan suçluların yakalanmasının tesadüfi olmadığını hem de suçluların sadece yakalananlardan oluşmadığını ortaya koymaktadır. Damgalama teorisyenleri ayrıca yakalanan suçluların suçlu bilgi ve tecrübesine sahip olmadıklarını yani acemi suçlular olduklarını belirtmektedir. Acemi suçluların aksine profesyonel suçlular ise ceza adalet sistemindeki boşlukları kullanarak yakalanmayan kişilerden oluşmaktadır. Profesyonel suçlular cezalardan kurtuldukları için acemi suçlulara gereksiz yere baskı yapıldığını düşünen damgalama teorisyenleri bu

kişilerin baskı nedeniyle yeniden suç işlemelerinin engellenmesi gerektiğini savunmaktadır. Damgalama teorisine getirilen en temel eleştirilerden biri, pek çok insanın neden suç işlediğini açıklayamamasıdır. Damgalama teorisi insanların ilk suçu neden işlediğini ve insanları yeniden suç işlemeye iten nedenleri hiç ele almamakla eleştirilmektedir. Bir diğer eleştiri, damganın kalıcı değil geçici olduğu ve bir süre sonra ortadan kalkabileceğinin göz ardı edilmesidir. Son olarak teorisinin suça karşı yumuşak bir bakış açısına sahip olduğu yönünde eleştiriler yer almaktadır (Dolu, 2015: 481-483).

3.4. Ceza Adalet Anlayışının Değişimi

Suç kavramı gibi ceza kavramı da toplumsal düzenin oluşmaya başlamasından itibaren ortaya çıkmış ve tarihsel süreç içerisinde niteliği ve niceliği dönemsel koşullara bağlı olarak değişiklik göstermiştir. Dönmezer ve Erman’a göre (2016: 6) ceza topluma karşı zararlı bir eyleme yönelik toplum tarafından uygulanan bir yaptırımdır. Ceza, “topluma zarar veren davranışların karşılığı olarak devletin kanunla koyduğu ve izlediği diğer amaçlar dışında özellikle suçluyu bazı yoksunluklara terk ettiği ve bu şekilde toplumun söz konusu hareketleri onaylamadığını belirtmek üzere, yargısal bir kararla ve sorumluluk derecesiyle orantılı olarak uyguladığı korkutucu yaptırımlardır.” En basit haliyle ceza kavramını tanımlamak gerekirse, toplumun suçlu bireye yönelik gösterdiği tepkiyi ifade etmektedir. Toplumlar tarihin her döneminde suçlu davranışın nasıl cezalandırılması gerektiğini tartışmış ve her toplum kendi ahlaki ve kültürel değerleri çerçevesinde cezalandırma anlayışı geliştirmiştir (Demirbaş, 2015: 65).

Toplumların cezalandırma anlayışına bakıldığında 18. yüzyılın sonuna kadar cezaların amacının suçludan intikam almak olduğu ve suçluya işkence uygulandığı görülmektedir. Bu dönemde suçlu bireyin bedeni üzerinden acı çekmesini sağlayan bir ceza adalet anlayışı bulunmaktadır. 19. yüzyıla kadar suçluları cezalandırma şekilleri arasında zincirlemek, kamçılarla, kızgın demirle dağlamak ve asmak sayılmaktadır. Bu cezalar genellikle halka açık olarak gerçekleştirilmekte ve izlenmektedir (Bilgiç, 2012: 66). Ceza adalet anlayışının Aydınlanma düşüncesiyle beraber değiştiği görülmektedir. 19. yüzyıla beraber suçlunun toplum önünde işkence görerek cezalandırılması yönündeki anlayış yani

cezanın seyirlik bir özelliğe sahip olması ortadan kalkmış ve ceza törensel yönünü yitirmiştir. 18.yüzyılın sonlarında suçlunun bedenine acı çektirme yönündeki ceza adalet anlayışı yerini suçlunun ıslah edilmesine bırakmıştır. Cezalandırma anlayışında yaşanan değişiklikle beraber cezaevlerinin etkili bir cezalandırma aracı olarak kullanılmaya başlandığı görülmektedir.

Hapis cezasının ilk olarak hangi ülkede uygulandığına dair net bir bilgi yoktur. Bu konuyla ilgili görüşler üç farklı yaklaşımla ifade edilmektedir. Birinci görüşe göre modern hapis cezasının başlangıcı 1595 yılında Hollanda’da inşa edilen Amsterdam Cezaeviyle başlamıştır. İkinci görüşe göre ilk hapisane İtalya’da inşa edilmiştir. Son görüşe göre 1552 yılında İngiltere’de kurulan Bridgwell isimli ıslahevi toplumu dilenci ve serserilerden koruyarak modern hapis cezasının başlangıcını oluşturmaktadır (Önder, 1992: 496).

Siegel’e göre (1989), cezalandırmanın dört temel amacı bulunmaktadır. Bunlar caydırıcılık, hapis cezası, rehabilitasyon ve misillemedir. Cezalandırmanın caydırıcı etkisi bireysel ve genel olarak iki başlık altında ele alınmaktadır. Bireysel caydırıcılık, suçlu bireyin tekrar suç işlemesinin engellenmesidir. Genel caydırıcılık suçlu bireye verilen ceza ile toplumun cezadan etkilenecek suçlu davranıştan uzaklaşmasıdır. Cezalandırmanın ikinci amacında suçlunun yeniden suç işlemesini sağlayacak ortamlardan uzaklaştırılması düşüncesinden hareketle bireyin hapsedilmesi yer almaktadır. Misilleme amacı ise suçluya verilen ceza ile toplumun öfkesinin giderilmesini hedeflemektedir. Rehabilitasyon amacında cezalandırmanın suçluları iyileştirme ve yeniden suç işlemelerini engelleme hedefi bulunmaktadır (Kızmaz, 2006: 236-241).

19.yüzyılda hürriyeti bağlayıcı cezaların suçlu kişiyi toplumdan kopardığı ve topluma yabancılaştırdığı yönündeki düşünceler dikkat çekmektedir. Hapis cezası cezalandırma anlayışındaki insancıl gelişmelere, mahkumların sosyalleştirilmesine yönelik çabalara rağmen beklenen amaca ulaşamamıştır. Hapis cezasının suça yönlendirdiği ve bireyleri sosyalleştirmekten uzak olduğu ortaya çıkmıştır. Suçlunun hapisteyken suçundan dolayı pişmanlık duymadığı aksine kendisine haksızlık yapıldığı düşüncesinin tetiklendiği görülmektedir (İnce, 2006: 23-24). Cezaların temel görevinin, suçlu bireye yanlış davranışının karşılığını vermek, hukukun

işlemesini sağlamak, toplumun adalet ve hukuk bilincini yükseltmek ve başka kişilerin suç işlemesini engellemek olduğu düşünülünce cezaevlerinin bu görevleri yerine getiremediği dikkat çekmektedir.

Cezaevinde cezalar genellikle toplu halde çekildiği için suçlular diğer suçlularla iletişim halinde olmakta ve kötülükler yayılmaktadır. Bu nedenle cezaevleri ‘suç okulu’ olarak adlandırılmakta ve suçlu kısa bir süreliğine bile içeri girmiş olsa cezaevine alışmakta ve suç işlemekten korkmamaktadır. Cezaevinde basit suçlular ile belirli suçlarda uzmanlaşmış suçluların bir arada kalmasıyla acemi suçlulara suç dersi verilmekte ve suç işleme ruhu aşılanmaktadır. Bu durum suçlu bireylerin cezaevinden suça ve suçun yöntemlerine alışarak çıkmasına neden olmaktadır (Artuk vd., 2022: 874).

Cezaevinde suçlular dayanışma içerisinde birbirlerini desteklemekte ve cesaretlendirmektedir. Suçlular cezaevinde birbirlerinden yeni suçlar ve suç teknikleri öğrenmekte, ileride tek başına ya da birlikte suçlu davranışlarda bulunmak için cesaret ve yetenek kazanmaktadır. Bu durum hükümlülerin profesyonel suçlulara dönüşmesine ve toplumda suç oranlarının artmasına neden olmaktadır (Walker, 1987: 196). Giddens (2008: 880) bireylerin yeni suç işleme yöntem ve becerileri kazanmalarına olanak sağlayan cezaevlerini ‘suç üniversiteleri’ olarak nitelendirmektedir. Bu düşünceyi pekiştirir nitelikte Foucault, cezaevinin suçlu ürettiğini ve cezaevinde kalanların tekrar mahkemelere yönlendirildiğini savunmuştur. 1950’li yıllardan itibaren gerçekleştirilen araştırmalar hapis cezasının hükümlülere acı ve ızdırap vererek toplumdan uzaklaştırdığını ve ailesini de yoksulluğa mahkûm ettiğini ileri sürmektedir (Foucault, 2006: 385-389). İki düşünürün de cezaevinin olumsuz yönleri üzerinde durduğu dikkat çekmektedir.

Skyes ‘Tutsaklar Toplumu’ adlı eserinde cezaevinde yer alan mahkumların acılarını ‘hapsedilmenin acıları’ kavramıyla açıklamıştır (Skyes, 1970: 447-454). Skyes’e göre, mahkumların cezaevinde yaşadıkları temel acılar ve yoksunluklar şunlardır:

1.Özgürlüğün yoksunluğu: mahkumların özgürlüklerinden ve ailelerinden, arkadaşlarından yoksun olma durumudur.

2.Eşya ve hizmetlerden yoksunluk: mahkumların servet elde etme imkanlarının olmamasıdır.

3.Heteroseksüel ilişkilerden yoksunluk: mahkumların bazı cinsel ihtiyaçların yoksun kalmasıdır.

4.Kişisel özerklikten yoksunluk: mahkumların günlerinin düzenli ve kontrol altında olmasıdır.

5.Kişisel güvenlik yoksunluğu: mahkumların kapalı ve küçük yerlerde kişisel güvenliklerinin bulunmamasıdır.

Hapis cezası cezanın bireyselliği ilkesine uymamaktadır. Hapis cezası alan kişinin evin geçimini sağlayan kişi olması durumunda ekonomik olarak ona bağımlı olan kişiler de cezanın sonuçlarından etkilenmektedir. Hapis cezası eğer yıllarca süreceksse cezayı alan kişinin ailesi cezaevi sürecinden doğrudan etkilenmekte ve suçluya maddi ve manevi destek olmak zorunda kalmaktadır. Hapis cezasının bireyi topluma kazandırma konusunda güçlük yaşadığı ve cezalandırmanın amaçlarını gerçekleştirmeye uygun olmadığı görülmektedir. Hapis cezasıyla ilgili bir diğer gerçek cezaevlerinin aşırı dolu olmasıdır. Hapis cezasının infazı devlet için son derece masraflı olmaktadır. Turgut'a göre, hükümlü veya tutuklu bir kişi devlete yatılı öğrenciden ve devlet memurundan daha pahalıya mal olmaktadır (Bilgiç, 2012: 104 -105). Cezaevi maliyetlerinin devlet açısından çok yüksek olması alternatif ceza sistemlerine ihtiyacı arttırmıştır.

Hapis cezasının beklentileri karşılayamaması pek çok eleştiriye neden olmuştur. Goffman (1961) 'bütüncül/total kurumlar' içerisinde saydığı hapishanelerin toplumsal yaşamdan ve düzenden tamamen farklı bir yapıya sahip olduklarını ve bireylerin yaşamlarını bütüncül bir şekilde kuşattığını ifade etmektedir. Bütüncül kurumlar, bireyleri ıslah etmekten ziyade bireylerin benlik algısına zarar vererek kuruma uyum sağlamalarını kolaylaştırmaktadır. Bu durum bireylerin toplumsal yaşama dönmelerini zorlaştırarak bireyleri suç eylemine yönlendirmektedir (Slattery, 2007: 218). Cezaevlerinin toplumsal yaşamdan çok farklı bir yapıya sahip olması bireylerin toplumsal ilişkilerini etkileyerek eski sosyal yaşamlarına dönmelerini engellemektedir (Tannenbaum, 1951: 455-457). Hapsetmenin/kapatmanın suçun sebeplerini bulma ve suçu önleme gibi konularda çözüm sunmadığı anlaşılmaktadır

(Mandıracı, 2015: 21). 19. yüzyıl boyunca cezalandırma aracı olan cezaevlerinin suçluları caydırmada etkili bir yöntem olmadığı görülmüş (Petersilia, 1990:26) ve bireyleri topluma kazandırmak yerine tam tersine toplumdan uzaklaştırdığı, sosyal bağların kopmasına ve damgalanmaya neden olduğu dikkate alınınca alternatif ceza infaz yöntemleri gündeme gelmeye başlamıştır (Karadöl, 2016: 51-52). Bu çerçevede geliştirilen toplum temelli uygulamalar, suçlulara karşı insancıl bir yaklaşımı benimseyen, mağdurların ihtiyaçlarını dikkate alan ve toplumu korumaya aracılık eden yaklaşımlar bütününe ifade etmektedir (Petersilia, 1998: 565). Bu kapsamda ele alınan uygulamalardan biri olan denetimli serbestlik sistemi ceza infaz kurumları içerisinde entegre edici ve bütünleştirici bir role sahiptir (Klaus, 1998: 11). Denetimli serbestlik sistemi ile bireylerin sosyal yaşamlarına zarar vermeden topluma kazandırılması amaçlanmaktadır (Atalay, 2016: 11). Türkiye’de yaygın olan ceza infaz sisteminin toplumsallaştırıcı etkisini arttırabilmek ve Avrupa Birliği’ne uyum sağlayabilmek amacıyla onarıcı adalet kapsamında denetimli serbestlik sistemi gibi uygulamaların ön plana çıktığı görülmektedir (Mandıracı, 2015: 21).

Hapsetmenin en önemli işlevinin suçluyu topluma kazandırmak olduğu ileri sürülse bile günümüzde suçluyu toplumdan soyutladığı ve toplum ile olan güven bağını kopardığı kabul edilmektedir. Bu durum suçlunun kurallara uymadığı için kendisine ceza veren topluma yabancılaşmasına ve suçlu alt kültür ile bütünleşmesine neden olmaktadır. Suçluların iyileşme ve toplumsal yaşama uyum sağlamaktan çok suçlu alt kültüre dahil olmayı tercih ettikleri görülmektedir (Yarsavut, 1984: 458-460). Hapsetme cezası suçlunun özgürlükten doğan ve bu nedenle kullanılabilir olan her türlü hakkını ihlal ederek fiilen uygulanamaz hale getirmekte ve bu nedenle insan onuru ve insan hakları ilkeleri ile bağdaşmamaktadır (Doğan, 2010: 152-154).

Birey cezaevinde kaldığı sürece topluma olan bağlılığını yitirmektedir. Sosyalleşmeyi engelleyen hapis cezasının tekrar suç işlemeyi engelleme noktasında etkili olmaması (Topçuoğlu, 2015: 445-455) alternatif yolları aratmıştır.

Endüstri sonrası Batı toplumlarında demokratik ilkelere bağlı olarak suç-ceza dengesinin korunması amacı değişimi gerekli kılmıştır. Bu değişim onarıcı adalet kuramını gündeme getirmiştir. Günümüzde suçlu tamamen kötü olarak

değerlendirilmemekte, iyiye yönlendirilebilecek potansiyeli olan, mağdur ettiği kadar mağdur olan ve bedelini özgürlüğü ile ödeyen bir konumda ele alınmaktadır. Suçlu toplumun kurallarına ve normlarına uymayan ve toplumun ahlak yapısına ve sosyal kodlarına karşı çıkan sapkın bir bireydir. Suçluya yönelik geliştirilen bu anlayışa göre yapılması gereken şey suçluluk bilincinin kazandırılarak suçluya yaptığı davranışının kötü olduğunu gösterebilmektir (Oktik ve Önköl, 2016: 20). Suçluya ve cezalandırma anlayışına dair toplumların bakış açıları dönem dönem değişmektedir.

Cumhuriyet tarihi boyunca Türkiye’de cezaevlerinin doluluk oranlarının yüksek olmasına çözüm olarak sunulan afların hiçbir zaman kalıcı bir çözüm olmadığı görülmektedir. Aflar yerine alternatif ceza infaz sistemlerinin kullanılması gerekmektedir. Bu alternatif sistemlerde temel amaç suçlunun yaptığı davranışın sorumluluğunu almasını sağlayarak topluma kazandırmaktır. Suçun oluşturduğu maddi ve manevi zararı gidererek toplumsal düzeni korumak da temel hedefler arasında yer almaktadır. Bu hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için toplumda onarıcı adalet anlayışının hâkim olması gerekir (Arıcan, 2009: 71-89).

6291 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun ile Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’un gerekçesinde ifade edildiği üzere uzun süre ailesinden, işinden, sosyal çevresinden, cezaevinde geçirdiği süre dolayısıyla uzak kalan suçluların desteğe ihtiyaçları olmaktadır. Dolayısıyla hükümlülerden hiçbir destek almadan bir anda uzak kaldığı toplumsal dünyaya adım atıp uyum sağlamaları beklenilmemelidir. Bu nedenle infaz sürecinde olabildiğince hapis cezalarının zararlı etkilerinin azaltılması, düzenlenecek olan programların kişinin sağlığını ve insan onurunu koruyacak şekilde gerçekleştirilmesi önerilmektedir.

Onarıcı adalet anlayışı suçluya zarar vererek suçunu telafi ettirmeye çalışmanın suçu engellemede etkili olmadığını bu yüzden suçlunun rehabilite edilerek tekrar suç işlemesinin engellemesi gerektiğini vurgulamaktadır (Gökulu, 2013: 84-85). Pek çok ülkede bireyler özgürlüğün kısıtlanmasına dayalı cezalandırma anlayışının beklenen adaleti, barışı ve toplumsal düzeni sağlamadığını ileri sürmektedir (Zehr, 2002:3). Bu düşüncelerinin temel sebebi ise mevcut ceza adalet sisteminin suçluyu ıslah etme, mağduru dikkate alma ve suçu engelleme gibi

konularda yetersiz kalmasıdır. Bu yetersizlikler yeni bir ceza adalet anlayışının gelişmesini sağlamıştır. Bu yeni ceza adalet anlayışı onarıcı adalet olarak tanımlanmaktadır.

Onarıcı adalet kavramına dair pek çok tanımlama vardır. Zehr ve Gohar, onarıcı adaletin ne olmadığı üzerinden bir tanımlama yapmışlardır. Onlara göre onarıcı adalet;

- 1) Onarıcı adaletin amacı suçluyu affetmek veya uzlaşma sağlamak değildir.
- 2) Onarıcı adalet sadece arabuluculuk olarak değerlendirilmemelidir.
- 3) Onarıcı adaletin tekrar suç işlemeyi önleme dışında da hedefleri vardır.
- 4) Onarıcı adalet belli bir program ya da taslak değildir.
- 5) Onarıcı adalet sadece basit suçlar ve ilk defa işlenen suçlarda geçerli değildir.
- 6) Onarıcı adalet yeni bir uygulama ve sadece bir bölgede uygulanan bir uygulama değildir.
- 7) Onarıcı adalet var olan sistemin yerine geçecek bir yaklaşım değildir ve cezalandırmaya tam karşı bir sistem değildir (Zehr ve Gohar, 2003: 6-11 aktaran Halıcıoğlu, 2023: 464-465). Bu tanımlamalar, onarıcı adalet anlayışının yeni ortaya çıkmış, yalnızca basit suçlara odaklanan, cezaya karşı olan veya mevcut hukuki sistemin yerine geçen bir uygulama olarak değerlendirilmemesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, onarıcı adalet anlayışına benzer uygulamalara tarihsel süreçte de rastlanmaktadır.

Onarıcı adaletin temelinde üç ilke yatmaktadır. Bunlardan birincisi bireylerin suç nedeniyle ortaya çıkan zararı onarabilmesi için gayretli olmasıdır. İkincisi suçtan etkilenen bireylerin adaletin sağlanması sürecine katılımı için gerekli fırsatların sunulmasıdır. Üçüncüsü devletin kamusal düzeni adil bir şekilde korumasını ve toplum da eşit ve huzurlu bir ortamın inşa edilmesini sağlamaktır (Jahic ve Yeşiladalı, 2008: 16). Onarıcı adalet sadece mağdurla ilgilenmeyen suçluyu, aileyi ve toplumu düşünerek suç nedeniyle oluşan zararları onaran bir anlayıştır.

Onarıcı adaletin temelinde, suçlulara yönelik insancıl davranılması ve mağdurların iyiliğinin gözetilmesi ilkeleri yer almaktadır. Hem suçluyu hem de mağduru ele alan onarıcı adalet anlayışı, suçlunun cezaevinde olmak yerine toplum denetiminde olmasını ifade eden cezaevine alternatif bir yöntem olarak geliştirilmiştir (Bartollas ve Schmalleger, 2017: 388). Toplumlar özgürlüğün kısıtlanmasına dayalı ceza adalet anlayışı yerine yeni yöntemlerle suçluya verdiği zararı ödemesi için fırsat sunmakta ayrıca suçlu ile mağdur arasındaki anlaşmazlığın barışçıl yollarla çözülmesini sağlamaktadır.

Denetimli serbestlik sistemi, onarıcı adalet anlayışının bir yansımasıdır. Suçlu davranışı bireysel önlemeyle ortadan kaldırmayı hedefleyen, suç tekrarını önleyen, pişmanlık duygusunun ön planda olduğu, suçlu davranışının nedenselliğini araştıran hümanist bir yaklaşım ile denetimli serbestlik sistemi uygulanmaya başlamıştır (Yavuz, 2011: 13-17). Sosyolojik olarak ele alındığında denetimli serbestlik uygulamalarının hükümlünün iyiliğine yönelik her türlü hizmet ve yaklaşımları içermesi nedeniyle telafi edici/onarıcı hukuk kapsamında değerlendirildiği görülmektedir.

Bu çerçevede suçluyu iyileştirmek ve yeniden topluma kazandırmak amacıyla geliştirilmiş olan denetimli serbestlik sistemi ele alınacaktır. Denetimli serbestlik kavramı, sistemin tarihi ve sistemle ilgili bilgilere diğer bölümde yer verilmiştir.

4. DENETİMLİ SERBESTLİK SİSTEMİ

4.1. Denetimli Serbestlik Kavramı

Bu bölümde özgürlüğün kısıtlanmasına dayalı cezaların olumsuz etkilerine karşılık suçluların topluma kazandırılmasını hedefleyen denetimli serbestlik sistemi hakkında bilgi verilmiştir. Bu başlık altında öncelikle denetimli serbestlik kavramı tanımlanarak denetimli serbestlik sisteminin tarihsel süreçte gelişimi ele alınmıştır.

Denetimli serbestlik İngilizcede ‘probation’ kelimesine karşılık gelmektedir. Kelimenin kökeni Latince’de denemek, kanıtlamak ve ispat etmek anlamına gelen probatio, probare ve probatum kelimelerine dayanmaktadır. Modern anlamda denetimli serbestlik kavramı ilk ortaya çıktığında sanık hakkında verilen hükmün şartlı olarak ertelenmesini ifade etmekteydi. Kavram zamanla ceza adalet sürecinin herhangi bir aşamasında sanığın belirli bir denetim programına tabi tutularak bir görevli tarafından gözetim altında toplum içerisinde serbest bırakılmasına ilişkin süreç karşılık gelmektedir. Denetimli serbestlik kavramının ceza adalet sistemi içerisinde kullanılması 19.yüzyılın ortalarında görülmektedir (Yavuz, 2011: 4).

Denetimli serbestlik kavramı pek çok farklı şekilde tanımlanmıştır. Bu tanımlamalara örnek vermek gerekirse ceza hukuku yaptırımı olarak ele alan Schmallegger’e göre denetimli serbestlik; suçluların toplumun gözetimi altında toplumsal programlara katılarak iyileştirilme sürecidir (Schmallegger, 2005: 510).

Centel’e göre denetimli serbestlik, cezaevine alternatif olan ve suç işleyen kişilere bazı yükümlülükler vererek toplumsal yaşamdan uzaklaştırılmamasını sağlayan bir sistemdir (Centel, 2008: 531-552).

Kamer’e göre denetimli serbestlik, hükümlülerin suç işlemelerini sağlayan davranışlarını değiştirebilmek, tekrar suç işlemelerini engellemek, cezaevinden çıkan kişilerin takip edilmesini sağlamak, madde bağımlılarını rehabilite etmek, mağdurların zararlarını giderebilmek ve böylece toplumun korunmasını sağlamaktadır (Kamer, 2008: 69). Denetimli serbestlik sisteminin birçok alanda hizmet ve uygulamalarının olduğu görülmektedir.

Denetimli Serbestlik Hizmetleri Yönetmeliğine göre denetimli serbestlik, şüpheli, sanık veya hükümlünün toplum içinde denetim ve takibinin yapıldığı,

iyileştirilmesi ve topluma kazandırılması için ihtiyaç duyulan her türlü hizmet, program ve kaynakların sağlandığı bir infaz sistemini ifade etmektedir. (<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/11/20211110-1.htm>).

Denetimli Serbestlik Daire Başkanlığının denetimli serbestlik tanımı, haklarında adli merciler tarafından karar verilen çocuk, genç ve yetişkinlerin toplum içerisinde denetim ve takiplerini sağlayan; bu bireylerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi, tekrar suç işlemelerinin önlenmesi ve bu sayede bireyin ve toplumun korunmasını hedefleyen toplum temelli bir ceza ve infaz sistemidir. (<https://cte-ds.adalet.gov.tr/gorevlerimiz>).

Günümüzde en geniş anlamıyla denetimli serbestlik; suçlunun yakalandığı ya da teslim olduğu andan başlayıp yargılama sonucunda verilen hükmün infazının bitiminde ve hatta infaz sonrası hükümlüye ve mağdura yönelik yardım süreçlerini içeren bir ceza adalet sistemidir. Denetimli serbestlik bir infaz kurumu ya da yaptırım biçimi değildir. Denetimli serbestlik hükümlü veya suçluya psiko-sosyal yardım yöntemleri uygulayarak sorunlarının çözülmesini, topluma uyumunun kolaylaşmasını, sosyal ve hukuksal anlamda sorumluluklarını yerine getirmesine yönelik rehberlik hizmeti sunma amacına sahiptir. Başka bir deyişle denetimli serbestlik, ceza adalet süreci içerisinde suçlunun yargılanma aşamasında toplumdan koparılmadan ve özgürlüğü kısıtlanmadan iyileştirilmesi, işlemiş olduğu suçtan dolayı hem toplumun ona hem de kendisine olan güvenini ve saygısını yitirmeden suçtan arınmasını sağlayan aynı zamanda mağdurun bu süreçte yaşadığı sorunlara çözüm bulmayı amaçlayan bir ceza adalet sistemidir (Yavuz, 2011: 9-10).

Denetimli serbestlik ile ilgili yapılan tanımlamaların ortak noktası incelendiğinde, sistemin suçluların toplumdan dışlanmadan, toplum içinde rehabilite edilmelerini sağlamanın yanı sıra, onların çeşitli ihtiyaçlarını karşılayarak topluma uyum süreçlerine katkıda bulunmayı amaçladığı görülmektedir. Denetimli serbestlik sistemi suçlular için sadece bir ceza kurumu olmanın da ötesinde suçluların sorunlarına çözüm bulmaya çalışan ve toplumla bütünleşmelerine yardımcı olan bir kurum niteliğindedir (Demirbaş, 2015: 593-596). Denetimli serbestlik kapsamında olan bireye bu süreç boyunca toplumun kurallarına uyması için bir fırsat sağlanmaktadır.

Denetimli serbestlik sistemi bir suçla karşılık verilen cezanın uygulaması sürecinde gerçekleşen bir durumdur. Bu uygulamada hafifletilen cezanın öncelikle bireyi topluma kazandırma ve suçla önleme adına bir yaptırım olduğu kabul edilmektedir (Bal, 2016: 278).

Denetimli serbestlik sisteminin suçla bağışlama ya da cezalandırmama olarak yorumlanmasından öte suçlunun iyileştirilerek toplumsal normlara ve değerlere uyum sağlayan birey haline dönüştürölme çabalarının çağdaş bir şekilde değerlendirilmesi olarak tanımlanması gerekir. Bu sistemde hükümlünün risk ve ihtiyaçları çerçevesinde hangi yükümlölüklerle serbest kalacağı Denetimli Serbestlik Müdürlüklerinin değerlendirmesiyle belirlenmektedir. Uzman değerlendirmeleri çerçevesinde yükümlölükler değişebilmektedir. Bu yükümlölükler şunlardır; bir konut veya bölgede denetim ve gözetim altında bulundurulma, kamuya yararlı bir işte ücretsiz olarak çalıştırılma, belirlenen yer veya bölgelere gitmeme ve belirlenen programlara katılma şeklindedir (Demirbaş, 2016: 28). Denetimli serbestlik sisteminin uygulanışıyla ilgili detaylı bilgilere geçmeden önce sistemin tarihsel süreçte gelişimine yer verilmiştir.

4.2. Denetimli Serbestlik Sisteminin Tarihi

19. yüzyılda ceza adalet sisteminde yaşanan değişikliklerle suç ve suçluya yönelik bakış açısı değişmiştir. Hapis ya da kapatılma cezalarının beklenen sonuçları vermemesi cezalandırma anlayışında değişime ihtiyaç duyulduğunu göstermiş ve yeni cezalandırma anlayışında bireyi toplumla bütünleştiren ve bireyin tekrar suç işlemesini engelleyen cezalar hedeflenmiştir. Bu çerçevede cezaların amacı, suçluların kötü duygu ve düşüncelerini yok ederek sosyal problemlerine çözüm bulmaya yardımcı olup onların iyileşmesini sağlamak olarak görölmektedir (Yavuz, 2011: 11). Denetimli serbestlik sistemi yeni cezalandırma anlayışının bir ürünüdür.

Denetimli serbestlik sistemine benzer uygulamalar çeşitli ölkelerde görölmektedir. Bu uygulamalardan biri ceza verme veya infaz etme sürecinin askıya alınması olarak tanımlanan yargısal ertelemedir. Bu uygulama Britanya'da suçluyu serbest bırakarak İngiliz krallığından özür dilemesi için uygulanmaktadır. İkinci uygulama taahhütname olarak adlandırılmaktadır. Taahhütname, suçlunun belirlenen

süre içerisinde bir şey yapmaya ya da yapmamaya adanmış ve belirlenen tarihte mahkemede olacağını belirttiği taahhüdü içeren yazılı bir beyandır. Üçüncü uygulama da hâkim sanığı kefalet ya da kefil serbest bırakabilmektedir. Mahkeme kararıyla hüküm verilen kefalette özgürlük için bazı şartlar belirlenmesi, özgürlüğün geri alınması, hapis yerine özgürlük verilmesi ve cezanın ertelenmesi gibi esaslar denetimli serbestlik sistemine benzemektedir. Kefaleti denetimli serbestlikten ayıran temel özellik denetimlerin bir görevli tarafından yürütülüyor olmasıdır (Bal, 2016: 284). Bu uygulamaların denetimli serbestlik sisteminin gelişmesine katkı sağladığı görülmektedir.

Denetimli serbestliğin ilk örneği Amerika Birleşik Devletleri'nde görülmüştür. John Augustus denetimli serbestlik sisteminin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Augustus denetimli serbestliğe sarhoş olduğu için taşkın hareketlerde bulunan bir suçluyla başlayarak kendini bu işe adanmıştır. Augustus'a göre, yargılamanın amacının intikam almak için cezalandırmak olmaması gerektiği ve asıl amacın suçlunun iyileştirilmesi ve tekrar suç işlemesinin engellenmesi olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu çerçevede Augustus suçluların iyileşebilmeleri ve hayatlarını düzenleyebilmeleri için başka bir insanın samimi ilgisine ihtiyaç duyduklarını belirtmektedir (Bal, 2016: 284).

Augustus, denetimli serbestliğe yönelmesinin sebebini bir dergide şu şekilde anlatmıştır: 1841 yılının ağustos ayında, kilitli odanın kapısı açılıp perişan ve bitkin görünen ve daha sonra mahkûmlar için ayrılan sıraya oturan bir adam tarafından takip edilen görevli içeri girdiğinde mahkemede idim. Adamın görünüşünden, suçunun alkole duyduğu zaaf olduğunu tahmin ettim ve birkaç dakika içinde kâtabin, sarhoşluk suçlamasını içeren iddianameyi okumasıyla tahminlerimde haklı olduğumu anladım. Oturum açık bir şekilde yürütüldü, ama ceza kararlaştırılmadan önce onunla birkaç dakika konuştum ve kurtulma umudunu henüz kaybetmemiş olduğunu fark ettim. Eğer cezaevinden kurtarılsa bir daha asla alkol almayacağını söyledi ve ses tonunda öyle bir dürüstlük, bakışlarında öyle kesin bir çözüm arayışı vardı ki, ona yardım etmeye karar verdim ve mahkemenin onayıyla ona kefil oldum. O tarihten üç hafta sonra ceza için mahkemede bulunmasına karar verildi. Taahhünameyi imzaladı ve kendisine hâkim olan bir insan haline geldi; bu denetimli serbestliğin sona erme sürecinde, duruşma salonunda ona refakat ettim. Hâkim, sıradan bir ceza olan hapis

cezası yerine verilen taahhütten memnun kaldığını belirtti ve suçluyu peşin olarak ödenen ve toplamda 3.76 dolara mal olan bir para cezasına mahkûm etti. Şüphesiz bu tedavinin sonucu olarak, adam, kendisine hâkimiyetini korudu ve gayretini sürdürdü, sarhoşluk probleminden kurtuldu. (Dressler, 1965: 14; Abadinsky, 2006: 96). John Augustus'un suçlunun değişebileceğine olan inancı ve çabası onu denetimli serbestlik sisteminin öncüsü yaparak uygulamanın ceza adalet sistemine kazandırılmasını sağlamıştır.

Augustus, 18 yıl boyunca suçlularla gönüllü denetimli serbestlik görevlisi olarak çalışmıştır. Bu süre boyunca ortalama iki bin kişiye kefil olmuştur. İlk bin yüz kişinin kaydını tutan Augustus'un kefil olduğu sadece bir kişi şartları yerine getirememiş ve kefareten yoksun sayılmıştır. Augustus'un 1859 yılında ölümüyle birlikte çalışmaları 19. yüzyılın sonuna kadar başka gönüllüler tarafından sürdürülmüştür. Augustus'un çalışmalarına benzer bir uygulamaya 1841 yılında İngiltere-Birmingham'da Matthew Davenport Hill öncülük etmiştir. İlk başlarda avukat olarak görev yaptığı mahkemede 1840'lardan sonra hâkim olarak görev yapan Hill, sistemin değiştirilmesi gerektiğini fark ederek yeni bir uygulama yapmaya karar vermiştir. Suçlunun cezaevinde kalması yerine bir denetleyici tarafından gözetlenerek cezasının ertelenmesini sağlamıştır. Hill bu kararıyla cezaevlerindeki gardiyanların gözetimi yerine dışarıdaki gözetleyicilerin daha ıslah edici bir özelliği olduğunu ve bu sistemin cezalandırmak yerine ıslah etmeye daha uygun olduğunu vurgulamıştır. Bu örnekler uygulamanın henüz denetimli serbestlik sistemi olarak tanımlanmadan önceki uygulanan iyileştirme programlarına karşılık gelmektedir (Yavuz, 2011: 17-20).

İlk denetimli serbestlik görevlisi Amerika'nın Massachusetts eyaletinin başkenti olan Boston şehrinde 1878 yılında çıkan kanunla ceza mahkemelerinde çalışmaya başlamıştır. 1891 yılından itibaren denetimli serbestlik Massachusett'in tüm eyaletlerinde uygulanmıştır. Amerika'da çocuk yargılamasıyla başlayan denetimli serbestlik çocuk mahkemelerinin açılmasıyla büyük bir gelişim göstermiştir (Bal, 2016: 285). 1899 yılında Illinois Chicago'da çocuk mahkemesi kurulmuştur ve denetimli serbestlik görevlileri hâkim tarafından atanarak görevlendirilmiştir. Çocuk mahkemeleri hareketinde ilerlemenin yaşanmasıyla birlikte çocuk suçlulara denetimli serbestlik uygulanmasıyla ilgili mevzuat

geliştirilmiştir. Öte yandan yetişkinlere yönelik uygulanan denetimli serbestlik çocuklara uygulanan sisteme kıyasla daha yavaş gelişmiştir. Yetişkinlere yönelik denetimli serbestlik uygulamasının gelişmesi uzun sürse de 1950’li yıllardan itibaren her eyalette çocuk ve yetişkin suçlular için denetimli serbestlik uygulanması kararını gösteren kanun yürürlüğe girmiştir (Lewis, 1960: 190).

20. yüzyılla beraber bütün Avrupa’da denetimli serbestlik sistemi yayılarak suçluların iyileştirilmesi ve topluma kazandırılması önem kazanmıştır. Bu durum toplumun faydasını gözetken uygulamaların yaygınlaşmasını sağlamıştır. Suçlunun topluma kazandırılmasında verilen cezaların bireyselleştirilmesi ve birey odaklı ıslah yöntemlerinin tercih edilmesi sistemin ayırt edici özellikleri olarak sayılabilmektedir.

Özetle modern anlamda denetimli serbestlik sisteminin İngiliz ve Amerikan Hukukunda ortaya çıktığı ve ilk zamanlar sürecin suçlu hakkında yapılan yargılamanın ve hükmün açıklanması veya hapis cezasının ertelenmesi ve denetim süresince kişiye birtakım yükümlülükler verilerek denetiminin ve gözetimin sağlanması şeklinde işlediği görülmektedir. İlerleyen süreçte denetimli serbestlik ceza adalet sürecinin her aşamasını kapsayarak suçlunun hapis cezası yerine belirli yükümlülüklerle bağlı olarak serbest kalmasını ve bu süreçte denetlenmesini ifade etmiştir. Denetimli serbestlik özünde işlediği suç sebebiyle cezaevine kapatılarak suçlunun toplumdan uzaklaştırılması yerine toplum içerisinde belirli yükümlülüklerle özgür kalarak denetlenmesi anlayışına karşılık gelmektedir. Denetimli serbestlik, sadece bir yaptırım türü ya da infaz sistemi olarak sayılmamaktadır. Denetimli serbestlik sistemi ceza adalet sisteminin bir parçası, yöntemi, aracı ve kurumu olarak görülmektedir (Yavuz, 2011: 31).

4.3. Türkiye’de Denetimli Serbestlik Sistemi

Türkiye’de modern anlamda denetimli serbestlik sisteminin ceza adalet sistemi içerisinde yer alması 2005 yılına denk gelmekte iken denetimli serbestlik kavramının izlerine daha önce rastlanılmaktadır.

Denetimli serbestlik kavramının ilk izleri, Tanzimat dönemi ceza kanunnamelerinde görülmektedir. Tanzimat dönemi hicri 1256, 1267 ve 1274 tarihli ceza kanunnamelerinde denetimli serbestlik sistemi uygulamalarına benzer

yaptırımlar dikkat çekmektedir. Bu yaptırımlar/cezalar nefy cezası, zaptiye nezareti altında bulundurulma cezası ve kalebentlik cezasıdır. Nefy cezasında suçlu devletin belirlemiş olduğu bir yere gönderilmektedir. Bu cezayı alan kişi gönderildiği yerde oturmak ve farklı bir yere gitmemek zorundadır. Kişi gönderildiği yerde bir işte çalışabilir ve ailesini yanına alabilir. Bu ceza geçici bir süre veya müebbet olarak verilebilir. Bu cezayı alan kişilere herhangi bir kısıtlama getirilmez, istedikleri gibi mallarını harcayabilirler. Nefy cezasında sadece suçluya yaşayacak yer ile ilgili bir sınırlama getirilmekte onun dışında suçlu ailesiyle yaşayabilmekte ve bir işte çalışabilmektedir, suçluya başka yaptırımlar uygulanmamaktadır (Gökçen, 1989: 66).

Zaptiye nezareti altında bulundurulma cezasında suçlu devletin ikametini yasakladığı yerlerde kalamamaktadır. Suçlu devletin verdiği cezayı tamamladıktan sonra yaşaması yasak olan yerler dışında istediği bir yerde yaşayabilir. Yaşamak istediği yere gidene kadar istediği yerlere uğrama hakkı bulunmaktadır sadece bu süreçte uğrayacağı yerleri devlete bildirmesi gerekmekte devlette kişiye bir yol tezkeresi düzenlemektedir. Kişi bu tezkere doğrultusunda yaşamak istediği yere gittiğinde bir gün içerisinde polis veya zabıtaya geldiğini bildirmek zorundadır. Kişi eğer yaşamak istediği yeri değiştirmek veya seyahat etmek isterse gideceği yerleri üç gün önceden bildirerek yol tezkeresi almak zorundadır. Bu süreç kişinin zaptiye nezareti altında bulunduğu süre boyunca devam etmektedir. Bu cezaya uymayan suçlulara bir günden bir yıla kadar hapis cezası verilmektedir (Gökçen, 1989: 15).

Denetimli serbestliğin izlerini taşıyan diğer bir ceza şekli ise kalebentlik cezasıdır. Osmanlı Tanzimat Döneminde 1274 tarihli kanunda kalebentlik cezası devletçe belirlenen kalelerin birinde hapis olarak kalmayı ifade etmektedir. Ceza geçici ise 3 yıldan 5 yıla kadar, müebbet olduğunda ölünceye kadar devam etmektedir. Osmanlıda hükümlü belli bir süre veya ömür boyu kalebentlik cezası aldığında devletin kanunda belirlediği kalelerden birine gönderilmektedir. Kalebent olarak adlandırılan hükümlüye kale halkıyla bir araya gelebilme, kalede istediği gibi ibadet edebilme, kalenin arazilerinden faydalanabilme, ailesini yanına alabilme, kale içinden biri ile evlenebilme ve sorumlu bir memur eşliğinde kale dışına çıkabilme hakları verilmektedir (Gökçen, 1989: 55).

Yukarıda açıklanan üç ceza türünde görülen ortak özelliklerden kapatmak yerine özgür bırakmak, belirli bir yere gitmek veya gitmemek, devlet tarafından kontrol altında tutulmak modern denetimli serbestlik sisteminin temel özelliklerini kapsamaktadır. Denetimli serbestlik sisteminin temel özelliği sayılan bir denetim görevlisi tarafından denetlenme ve bu çerçevede belirlenen yükümlülükleri yerine getirme gibi özelliklerin bu üç ceza türünde de yer almadığı görülmektedir (Yavuz, 2011: 149-153).

Osmanlı döneminde olduğu gibi Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde de denetimli serbestlik sistemine benzer uygulamalara rastlanmaktadır. Bu uygulamalara 1926 yılında yayımlanan 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'ndan örnekler verilebilmektedir. Bunlar; sürgün cezası, emniyeti umumiye idaresinin nezareti altında bulundurma cezası, uyuşturucu madde bağımlıları hakkındaki güvenlik tedbirleri, alkol bağımlıları hakkındaki güvenlik tedbirleri, dilenciler için boğaz tokluğuna çalışma tedbiridir.

İlk örneklerden biri olan sürgün cezası, 1965 yılına kadar yürürlükte kalarak sanığın mahkemenin belirlediği bir yere gönderilip belirlenen süre içerisinde orada yaşamaya mecbur bırakılmasına karşılık gelmektedir (Yavuz, 2012: 324). Sürgün cezasında hükümlünün bir görevli tarafından denetim ve gözetim altında bulundurulmadığı görülmektedir. Bu durum sürgün cezasının modern denetimli serbestlik sisteminin temel özelliğine sahip olmadığını göstermektedir.

Emniyeti umumiye idaresinin nezareti altında bulundurma cezası, cezaevinden çıktıktan sonra hükümlünün belirli bir süre kapsamında kolluk kuvvetinin gözetimi altında bulundurulmasını ifade etmektedir. Bu ceza modern denetimli serbestlik sistemiyle benzerlik göstermesine rağmen gözetimin ve denetimin kolluk kuvvetleri tarafından yapılması nedeniyle farklılaşmaktadır. Günümüz denetimli serbestlik sistemi uygulamalarına benzeyen başka bir tedbir ise, uyuşturucu madde bağımlılarıyla ilgili olan güvenlik tedbirleridir. 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 404'üncü maddesinde uyuşturucu madde bağımlılarının bir sağlık kurumunda tedavi edilmesiyle ilgili düzenleme yapılmıştır. Bağımlılara yönelik bu yaptırım türü denetimli serbestlik sistemi uygulamalarına benzer özellikler göstermesine rağmen klasik bir tedavi yöntemini barındırdığı için denetimli

serbestliğe göre biraz daha sınırlı kalmaktadır. Son olarak dilenciler için geliştirilen boğaz tokluğuna çalışma tedbiri, 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 544'üncü maddesinde belirtilen, dilencilerin bir haftadan bir aya kadar özel idare ve belediye işlerinde boğaz tokluğuna çalışması şeklinde bir cezalandırmadır. Tekrar suç işlenmesi durumunda ceza on beş günden iki aya kadar uzatılabilmektedir. Bu yaptırımın denetimli serbestlik sisteminin yükümlülükleri içerisinde yer alan kamuya yararlı bir işte ücretsiz çalışmayla benzerlik gösterdiği görülmektedir. Boğaz tokluğuna çalışma cezasında uygulanan tedbirin şartlarının belli olmaması ve bir uzman tarafından kontrol edilmemesi nedeniyle tam anlamıyla modern bir denetimli serbestlik uygulaması olmadığı ifade edilebilir (Yavuz, 2012: 321-328).

Bu örneklerden hareketle ceza adalet sisteminde bu eksikliklerin giderilmesi amacıyla 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren Türk Ceza Kanunu, Ceza Muhakemesi Kanunu, Çocuk Koruma Kanunu ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'da denetimli serbestlik ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Denetimli serbestlik sisteminin teşkilat yapısını düzenleyen 5402 sayılı Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Kanunu 20 Temmuz 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu (TCK), 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK) ve 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun (CGİK)'un yürürlüğe girmesi ile ceza adalet sisteminde yeni bir döneme geçilmiştir. 2005 yılına kadar olan süreçte denetimli serbestlik sistemine benzer birçok uygulama olmasına rağmen hiçbirisi modern anlamda denetimli serbestlik sistemine karşılık gelmemektedir. Bu süreçte geliştirilen pek çok uygulamaya rağmen cezaevlerinin yoğunluğunun artması, kısa süreli hapis cezalarına mahkûm olan kişi sayısının artması ve basit suçlar işlemiş olan suçluların toplum içerisinde iyileştirilmesi gerektiği düşüncesinin yaygınlaşması, suçluları ve mağdurları kapsayan yardım anlayışının geliştirilmesi ile denetimli serbestlik sisteminin oluşturulması bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu doğrultuda denetimli serbestlik sisteminin 2005 yılında yürürlüğe girdiği ve bu sistemle birlikte suçluların toplum içerisinde cezalandırılmaya başlandığı ayrıca hem suçluya hem de mağdura yönelik yardımların amaçlandığı görülmektedir.

Türkiye’de denetimli serbestlik sisteminin oluşturulma nedenlerini Kamer (2016: 24) altı başlık altında ele almaktadır. Bunlardan biri cezaevinden çıkan hükümlülerin denetim altına alınmıyor olması ve hükümlünün nerede yaşadığı, ne yaptığı, tekrar suç işleme ihtimalinin olup olmadığının bilinmemesidir. İkinci sebep hakimlerin kararlarını belirleme noktasında hükümlüyü tanınmasına yardımcı olacak bir sosyal araştırma raporunun olmamasıdır. Üçüncü sebep olarak tutukluma tedbiri yerine başka bir tedbirin bulunmamasıdır. Dördüncü sebep uyuşturucu madde kullanan ya da satan hükümlülere yönelik rehberlik hizmeti sağlanmamasıdır. Beşinci sebep mağdurlara yönelik ekonomik ve psiko-sosyal yardım yapılmamasıdır. Son sebep ise suça sürüklenen çocukların denetim altına alınmıyor olmasıdır (Kamer, 2016: 24). Bu sebepler Türkiye’de cezaevine alternatif ceza adalet sistemlerine olan ihtiyacı gözler önüne sermekte ve denetimli serbestlik sisteminin uygulanma amaçlarını belirlemektedir.

Kavi ve Altun denetimli serbestliğin yükümlülere topluma kazandırma projesi olduğunu vurgulamışlardır. Sistemin temel amacı yükümlülerin cezaevlerine kapatılmak yerine toplum içerisinde ıslahının ve yeniden üretken birey olmasını sağlamak iken toplumun güvenliği ile huzur ve mutluluğun sağlanması gerektiği de amaç içerisine eklenerek onarıcı adalet anlayışı esas alınmıştır (Kavi ve Altun, 2011: 456). Denetimli serbestlik sisteminin temel amacı ve en önemli özelliklerinden biri; suçluyu insani yöntemlerle cezalandırmaktır. Bunun için suçlunun toplumdan dışlanmadan denetim ve gözetim altında tutularak mağdura ve topluma verdiği zararı ödemesi ve değişmesi beklenmektedir.

Denetimli serbestlik uygulamalarıyla birlikte hükümlülerin; yeniden suç işleme ihtimallerinin azaltılması, toplumsal hayata dönebilmeleri için fırsat sunulması, serbest kalabilmek için şartlara uyum sağlayabilmesi, eğitimlere katılarak toplumsal kurallara uyum sağlama becerilerinin geliştirilmesi, çalışmalarla toplumun bilinçlendirilmesi ve aile ile görüşme sağlanarak dışlanmanın etkisinin azaltılması amaçlanmaktadır (Demirbaş, 2016 aktaran Demez, 2017: 63-64). Denetimli serbestlik sistemi farklı suç türlerine yönelik birden fazla uygulamaya sahip olmasıyla birçok suçluyu programa dahil ederek iyileştirmeyi ve topluma uyum sağlamasını kolaylaştırmayı hedeflemektedir.

Denetimli serbestlik sisteminin işleyişi şu şekilde gerçekleşmektedir. Mahkemenin verdiği karar doğrultusunda Denetimli Serbestlik Müdürlüğü'ne gelen hükümlünün risk ve ihtiyaçlarını belirlemek için 'ARDEF' olarak adlandırılan bir form uygulanmaktadır. Araştırma ve değerlendirme formuyla (ARDEF) kişinin neden suça sürüklendiği, suç işleme ihtimali ve ihtiyaçları belirlenerek denetim planı hazırlanmaktadır. Denetim planında bireysel görüşme, grup çalışması ve seminer programları yer almaktadır. Denetim planı kişiye yönelik olarak geliştirilerek bireyi iyileştirmeye odaklanan çalışmalar başlamış olur. Plana göre öncelikle kişiyi tanıyabilmek için bireysel görüşmeler gerçekleştirilmekte daha sonra suç türüne bağlı olarak grup çalışması veya seminer programları belirlenmektedir. Buradaki temel amaç alternatif ceza infaz kurumu olan denetimli serbestlik kapsamında olan hükümlünün infazını ve rehabilitasyonunu gerçekleştirebilmektir.

Hükümlüler hakkında belirlenen yükümlülükler de dikkat edilmesi gereken en temel özellik hapis cezasından daha ağır sonuçlar doğuracak yaptırımların verilmemesidir. Yükümlülükler hükümlünün denetimini, topluma kazandırılmasını ve iyileştirilmesini sağlamalı ayrıca infazını gerçekleştirmelidir (Yavuz, 2022: 153-161).

Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun (CGTİHK) madde 105/A fıkra 5'te belirtilen denetimli serbestlik tedbiri hükümlünün nasıl denetleneceğini açıklamaktadır. Bu maddeye göre hükümlünün;

- 1) Kamuya yararlı bir işte ücretsiz olarak çalıştırılması,
- 2) Bir konut veya bölgede denetim ve gözetim altında bulundurulması,
- 3) Belirlenen yer veya bölgelere gitmemesi,
- 4) Belirlenen programlara katılması, yükümlülüklerinden bir veya birden fazlasına tabi tutulmasına, denetimli serbestlik müdürlüğünce karar verilmektedir. Hükümlünün risk ve ihtiyaçları dikkate alınarak yükümlülükleri değiştirilebilmektedir.

Kamuya yararlı bir işte ücretsiz olarak çalıştırılma yükümlülüğünde hükümlünün kurallara uyma becerisi geliştirmesi ve çalışma disiplini kazanması,

Çalışma arkadaşlarının haklarına saygı duyması, zamanı planlaması, bir meslek edinerek kendi işini kurması veya bir iş edinmesi amaçlanarak iyileştirilmesi ve topluma kazandırılması hedeflenmektedir. Belirlenen bir konutta denetim ve gözetim altında bulundurulma yükümlülüğü toplumu ve mağduru korumak için hükümlünün belirlenen bir konuttan dışarı çıkmamasını ve denetlenmesini ifade etmektedir. Bir bölgede denetim ve gözetim altında bulunma; toplumun ve mağdurun korunması amacıyla bir bölgede bulunmayı ve bölge dışına çıkmamayı esas alan buna ek olarak belirlenen yere belirlenen tarih ve saatlerde başvurmayı gerektiren bir yükümlülüktür. Bu yükümlülükte hkmlnden belirlenen tarih ve saatlerde denetimli serbestlik müdürlüğüne, muhtarlığ, kolluk kuvvetlerine veya müdürlüğün belirleyeceği bir kamu görevlisine başvurarak imza atması istenmektedir. Belirlenen yer veya bölgelere gitmeme; hükümlünün suç işlemesini veya su yönelmesini kolaylaştıran yerlere gitmesinin yasaklanmasını kapsayarak özellikle çocukların ve mağdurun korunmasını hedefleyen bir yükümlülüktür. Belirlenen programlara katılma yükümlülüğünde hükümlünün iyileştirilmesi ve topluma kazandırılması için ihtiyaç duyulan ve denetimli serbestlik müdürlüğünce belirlenen bireysel görüşme, grup çalışması, tedavi ve iyileştirme programları, diğer kurumlarca yürütülen meslek ve sanat edindirmeye yönelik faaliyetler, seminer, sosyal, kültürel ve sportif etkinlikler, sivil toplum kuruluşlarınca kamu yararına yürütülen program ve çalışmalara katılması beklenmektedir (Yavuz, 2022: 153-161).

Bireylere işledikleri suçlar kapsamında uygulanan denetimli serbestlik tedbirleri yönetmeliğe göre şu şekilde belirlenmiştir;

Adli kontrol (KK m.20, CMK m.109),

Kullanmak için uyururucu madde bulundurma suçuyla ilgili kamu davasının açılmasının ertelenmesi düzenlemesi kapsamındaki tedavi ve denetimli serbestlik tedbiri (TCK m.191),

Hükmün açıklanmasının geri bırakılması kapsamındaki denetimli serbestlik tedbiri (CMK m.231),

Kısa süreli hapis cezasına seçenek yaptırımlar (TCK m.50),

Hapis cezasının ertelenmesi halinde hükmedilen ykmllkler (TCK m.51),

Belli hakları kullanmaktan yoksun bırakma (TCK m.53),

Örgütlü suçlarda etkin pişmanlık durumunda hükmedilen denetimli serbestlik tedbiri (TCK m.221),

Hapis cezasının konutta infazı (CGİK m.110),

Denetim altına alınan çocukların iyileştirilmesine ilişkin uygulamalar (ÇKK m.36)

Adli para cezasına karşılık kamuya yararlı bir işte ücretsiz olarak çalıştırma (CGİK m.106/3),

Denetimli serbestlik tedbiri uygulayarak hapis cezasının infazı (CGİK m.105/A),

Koşullu salıverilme kapsamındaki yükümlülükler (CGİK m.107),

Mükerrirlere özgü denetimli serbestlik tedbiri (CGİK m.108)

Adli kontrol, şüpheli veya sanığın tutuklanmak yerine bir veya birden fazla yükümlülüğe tabi tutularak denetlenmesini ifade etmektedir (DSHY md. 55).

Hükmün açıklanmasının geri bırakılması tedbirinde uygulanan yaptırımlar şunlardır: “Eğitim programına devam etme” (DSHY md. 58), “Gözetim altında ücret karşılığında çalıştırılma” (md. 59), “Belli yerlere gitmekten yasaklama veya belli yerlere devam etme” (DSHY md. 60) ve “Mahkeme tarafından takdir edilen diğer yükümlülükler” (DSHY md. 61).

Kısa süreli hapis cezasına seçenek olarak uygulanan yaptırımlar şunlardır: “Kısa süreli hapis cezasına seçenek yaptırımlar” (DSHY md. 62), “Eğitim kurumuna devam etme” (DSHY md. 63), “Belirli yerlere gitmekten veya belirli etkinlikleri yapmaktan yasaklanma” (DSHY md. 64) ve “Kamuya yararlı bir işte çalıştırma” (DSHY md. 65).

Hapis cezasının ertelenmesi kapsamında düzenlenen yaptırımlar şunlardır: “Eğitim programına devam etme” (DSHY md. 66), “Gözetim altında ücret karşılığında çalıştırılma” (DSHY md. 67), “Eğitim kurumuna devam etme” (DSHY md. 68), “Rehberlik çalışmalarına katılma yükümlülüğü” (DSHY md. 69) ve “Yükümlülüklerin başlaması ve sona ermesi” (DSHY md. 70).

Tedavi ve denetimli serbestlik tedbiri, uyuşturucu kullanan ve bulunduran kişilerin bir ile beş yıl arasında denetimli serbestlik tedbirine tabi olması sürecini kapsamaktadır (DSHY md. 71).

Denetimli serbestlik sisteminde yer alan bu tedbirler yükümlülüklerin belirlenmesini sağlamaktadır. Tedbir kapsamında hükümlüye tek bir yükümlülük verilebildiği gibi birden fazla yükümlülükte verilebilmektedir.

Tablo 4.1. 2025 Yılı Mart Ayı Denetimli Serbestlik İstatistikleri

ADALET BAKANLIĞI CEZA ve TEVKİFEVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ Denetimli Serbestlik Daire Başkanlığı 31 Mart 2025 Tarihi İstatistikleri	
Denetimli Serbestlik Tedbiri Uygulanarak Cezanın İnfazı (CGTİHK 105/A) Kişi Sayısı	187.908
Adli Kontrol (CMK 109) Kişi Sayısı	115.857
Uyuşturucu Bağımlılarının Tedavisi ve Denetimli Serbestlik (TCK 191) Kişi Sayısı	101.343
Denetim ve Takibi Yapılan Çocuk Yükümlü Sayısı	8.736
Denetim ve Takibi Yapılan Yetişkin Yükümlü Sayısı	440.054
Denetim ve Takibi Yapılan Toplam Yükümlü Sayısı	448.790

Kaynak: Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü Denetimli Serbestlik Daire Başkanlığı

Tabloda görüldüğü üzere; 2025 yılı mart ayı verilerine göre denetimli serbestlik kapsamında 448 bin 790 hükümlü bulunmaktadır. Denetimli Serbestlik Daire Başkanlığı'nın 2020 yılı aralık ayı verilerinde denetimli serbestlik kapsamında 399 bin 78 hükümlü bulunmakta iken beş yılda sistem kapsamındaki hükümlü sayısında 49 bin 712 kişilik artış olduğu görülmektedir. Sisteme tabi olan hükümlü sayısının gittikçe artması ceza adalet sistemi içerisindeki yerinin önemli olduğunu göstermektedir. Denetimli serbestlik sisteminin ceza adalet sisteminde önemli bir yere sahip olmasının temel sebebi, hükümlülerin kişisel ve sosyal özellikleri dikkate alınarak yükümlülüklerinin belirlenmesidir.

Modern ceza hukukunda cezaların temel amacı suçluyu topluma kazandırarak sosyalleşmesini sağlamak ve iyileştirmektedir. Bu amaç doğrultusunda cezaların bireysel olarak belirlenmesi ve uygulanması gerekmektedir. Bu durumda denetimli

serbestlik sistemi hükümlüyü iyileştirme sürecine birey odaklı yaklaşımıyla ceza adalet sisteminde önemli bir yere sahiptir (Turhan ve Altıkat, 2012: 5).

Hükümlü veya suçlu olarak adlandırılmak hem birey için hem toplum için sosyal uyum ve bütünleşme süreçlerini yeniden oluşturmayı gerektirmektedir. Hükümlüler hem özel yaşamlarında hem de toplumsal yaşamda kopuşlar yaşayabilmektedir. Bu süreçte hükümlülerin damgalanma, dışlanma, ötekileştirilme ile karşılaşmalarının yanı sıra ekonomik ve sosyo-kültürel yaşamları tamamen yok olabilmekte ve cezaevi sonrası tekrar bir yaşam kurmak zorunda kalabilmektedirler. Cezaevine karşılık denetimli serbestlik uygulamaları bireyin affedilmesi ya da cezasının sona ermesi anlamına gelmemekte bireyin cezasını topluma dahil olarak gözetim ve denetim altında sürdürmesini ifade etmektedir. Bireyin hem denetim altında hem de dışarıda olması cezaevinden sonraki sürece alışma evresini ya da hüküm giyme aşamasında olan bireyin yeni konumuyla cezalandırılma sürecinin devam ettiğini belirtir. Birey böylece ‘mahkûm’ statüsünden arınarak ‘denetimli serbestlik sürecine tabi tutulan birey’ statüsünde toplumsal hayata katılmaya çalışmaktadır (Demez vd., 2017: 31-32).

Denetimli serbestlik sistemi uygulanırken bazı temel ilkeler dikkate alınmaktadır. Bu ilkeler şunlardır: “Denetimli serbestlik hizmetlerinin uygulanmasında görev alanlar, insan haklarına saygı, dürüstlük ve kararlılık çerçevesinde hareket eder; aşağılayıcı, onur kırıcı veya küçük düşürücü davranışlarda bulunamaz” (DSHY, 2013: Md.5/a) Bu ifadeler insan onuruna saygı ilkesine dikkat çekmektedir. İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin 5. maddesinde; “Hiç kimseye işkence yapılamaz, zalimce insanlık dışı veya onur kırıcı davranışlarda bulunulamaz ve ceza verilemez” ifadesine yer verilir (İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 2015: Md. 5). Anayasada “Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tabi tutulamaz” ifadesiyle insan onuru güvence altında alınmıştır (Anayasa, 1982: Md. 17). Denetimli serbestlik uygulamalarında hükümlüler cezalarını cezaevi yerine toplum içerisinde aldıkları için bu süreçte işlerine ve eğitimlerine devam edebilmektedir. Hükümlülerin toplumsal yaşamlarının olumsuz etkilenmemesi için hükümlülerle ilgili bilgiler gizli tutulmalı ve yasalardaki gizlilik ilkesine uyulmalıdır. Bu nedenle görevlilerin hükümlülerle ilgili bilgileri ilgili kişi ve kurumlar dışındaki kişilerle paylaşması

yasaklanmıştır (Usta ve Öztürk, 2010: 20). Hükümlülerle yapılan görüşmeler özellikle gizlilik ilkesi çerçevesinde yapılarak güven duygusunun oluşturulması önemlidir ayrıca süreç boyunca personel elde ettiği bilgileri tarafsızlık ilkesine ters düşecek bir davranışta bulunmadan kullanmalı ve herkese eşit mesafede yaklaşmalıdır. Bu ilkeler denetimli serbestlik sisteminin öncelikle insanı ön plana aldığını ve insana yakışır davranışlarla uygulanması gerektiğini göstermektedir. Uygulamalar sırasında insanları inciten, kıran, onur zedeleyen, yargılayan her türlü bakış açısından uzak durulması gerektiği yukarıda belirtilen ilkelere vurgulanmaktadır.

Denetimli serbestlik sisteminin temel amaçları şunlardır; belirli kategorilerde suç işlemiş olan suçluların denetimini gerçekleştirmek, denetime tabi olan hükümlülere sosyal ve psikolojik destek sağlayarak topluma uyum sağlamalarını kolaylaştırmak, mağduru korumak, hükümlünün tekrar suç işlemesini engelleyerek toplumu korumak, toplumun suçluya yönelik olumsuz bakış açısını değiştirmektir (Nursal ve Ataç, 2006: 43). Denetimli serbestlik hükümlünün cezaevinin olumsuz etkilerinden arınarak iyileşmesine yönelik uygulamalarla toplumun korunmasını amaçlamaktadır (Yavuz, 2011: 37).

Denetimli serbestlik sisteminin diğer bir amacı hükümlüyü toplum içerisinde cezalandırarak özgürlüğü ortadan kaldıran cezalara en zor durumlarda başvurulmasını sağlamaktır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için ceza kanunlarının cezaevine alternatif ara cezalarla geliştirilmesi ve suç türüne göre cezaların çeşitlendirilmesi gerekmektedir (Çolak ve Altun, 2006: 9). Denetimli serbestlik uygulamalarıyla cezaevine alternatif yaptırımların toplum içerisinde gerçekleştirilmesi cezanın toplumda daha görünür olmasını sağlayarak suçların toplumda bir karşılık bulduğunu ve adaletin sağlandığını göstermektedir. Suçluların işledikleri suçlarla mağdurlara ve topluma verdikleri zarar konusunda farkındalıkların geliştirilmesi ve bilinç düzeylerinin arttırılması denetimli serbestliğin diğer bir amacıdır. Denetimli serbestlik uygulamalarıyla suçlulara yükümlülükleri ve katıldıkları programlar çerçevesinde mağdurları anlamaları ve mağdura ve topluma verdikleri zararların farkına varmaları sağlanır. Bu doğrultuda denetimli serbestlik mağdur ve suçlu arasında arabuluculuk yaparak hem suçluya mağdurda yarattığı kötülükleri telafi etmesi için hem de mağdura suçlunun cezalandırıldığını görmesi

için fırsat sağlamaktadır. Bu amaçların yanı sıra denetimli serbestlik sistemi cezaevlerinde yoğunluğun azaltılmasını hedeflemektedir. Cezaevlerindeki yoğunluğun azaltılması cezaevi maliyetlerinin düşmesine ve böylece ekonomik anlamda bir rahatlama yaşanmasını sağlayacaktır (Yavuz, 2011: 39).

Belirtilen amaçlar çerçevesinde denetimli serbestlik uygulamalarının ceza adalet sistemine büyük katkı sağladığı görülmektedir. Denetimli serbestlik uygulamalarının ceza adalet sistemine sağladığı en önemli katkılardan biri suçlunun toplumsal çevreden uzaklaşmaması ve toplumsal hayattan kopmamasıdır. Çevresi tarafından sabıkalı olarak damgalanmayan suçlu toplumda olumlu ilişkiler kurabilmekte ve sosyalleşebilmektedir. Suçlunun ailesinin yanında olabilmesi ve toplumsal bağlarının devam etmesi ailenin parçalanmasını önleyerek aile kurumunun zedelenmesi engellemektedir. Suçlunun normal ya da gündelik yaşamına devam edebilmesini sağlayan denetimli serbestlik sisteminde suçlu bir işte çalışabilmektedir. İstihdam edilen suçlu kendisinin ve ailesinin ihtiyaçlarını karşılayabilmekte ve ekonomik sıkıntılar çekmemektedir (Nursal ve Ataç, 2006: 43).

Denetimli serbestlik sisteminin diğer önemli katkısı genç suçluların yeniden suç işlemesini önlemektir. Suç okulu olarak adlandırılan cezaevlerinde ilk kez suç işleyen genç suçluların yeni suçlar öğrendikleri görülebilmektedir. Suçluların toplumsal yaşamdan koparılmadan toplumda denetim altında bulunması cezaevi kültüründen etkilenmesini ve suç makinesine dönüşmesini engellemektedir (Usta ve Öztürk, 2010: 7).

Cezaevine alternatif bir sistem olarak ortaya çıkan denetimli serbestlik sisteminin cezaevine kıyasla avantajları 1970 yılında Amerikan Barosu tarafından hazırlanan belgeyle açıklanmıştır. Belgede belirtilen avantajlar şunlardır:

1. Suçluya özgürlük sağlanmış olur ve kanunun yetkisi ortaya çıkarak ileride oluşabilecek kanun ihlallerinden toplum korunmuş olur.
2. Suçlunun iyileştirilme süreci normal gündelik yaşamının devam etmesiyle birlikte gerçekleştirilir.
3. Cezaevinin olumsuz etkilerinden uzaklaşmış olur ve böylece suçlunun topluma yeniden katılma sürecindeki olumsuz etkiler ortadan kalkar.

4. Denetimli serbestliğe güvenin artmasıyla beraber suç kontrolünün sağlanmasında gerekli olan maliyet azalmış olur.

5. Suçlunun masum olan yakınları üzerinde olumsuz etki azaltılmış olur.

Belgede bazı koşullar çerçevesinde denetimli serbestlik yerine hapsedme cezasının uygulanabileceği belirtilmiştir. Bu koşullar şunlardır;

1. Suçlunun tekrar suç işleme potansiyeli yüksekse toplumu suçludan korumak için hapsedmek gerekebilir.

2. Suçlunun iyileşme sürecinde cezaevi daha faydalı olabilir.

3. Suçlunun potansiyel tehlikesi denetimli serbestlik uygulamalarıyla ortadan kaldırılamazsa suçlu cezaevine gönderilebilir (American Bar Association, Standards Relating to Probation, Chicago, 1970 aktaran Yavuz, 2011: 43).

Denetimli serbestlik uygulamalarının avantajlarının yanı sıra dezavantajları da bulunmaktadır. Bu dezavantajlar şunlardır:

1) Suçlunun özgür bırakılması toplumun güvenliği açısından tehlike oluşturabilmektedir. Oysa ki suçlunun cezalandırılması hem toplumun güvenliğini sağlayacaktır hem de mağdurun suçludan öç alma isteğini ortadan kaldıracaktır.

2) Denetimli serbestlik uygulamalarıyla suçlu cezadan kaçmakta ve toplumun güvenliği tehlikeye atılmaktadır çünkü suçlunun özgür kalmasıyla tekrar suç işlediği ortama geri dönmesi sağlanmaktadır.

3) Denetimli serbestlik sisteminin başarılı bir şekilde işleyebilmesi için iş yükünün azaltılması ve iyi eğitim almış uzmanlara ihtiyaç vardır. Evrak işlerinin fazla olması ve iyi eğitim almış uzman sayısının az olması denetimin yapılmasını engelleyecek ve denetim kâğıt üzerinde kalacaktır (Nursal ve Ataç, 2006: 49).

Belirtilen dezavantajlara rağmen denetimli serbestlik sisteminin ceza adalet sistemine sağladığı avantajların daha fazla olduğu söylenebilir. Denetimli serbestlik sistemiyle beraber cezalandırma anlayışında yaşanan değişim toplumun suçluya bakışını değiştirmekte ve suçlunun topluma katılımını sağlayarak daha üretken ve sağlıklı bir birey haline dönüştürmektedir. Toplumun refahını arttırmayı amaçlayan

bu sistem eksileri ve artılarıyla beraber modern cezalandırma anlayışının önemli bir kolunu oluşturmaktadır.

Modern anlamda uygulanan denetimli serbestlik sisteminin temel özelliklerini özetlemek gerekirse;

1. Denetimli serbestlik uygulamalarında bireysellik ön plandadır. Bu özelliğiyle insanların davranışlarını anlamaya çalışması ve bu sebeplerle kişiyi düşünerek, kişisel ve sosyal özelliklerini dikkate alarak analiz yapması ve gerekli görüldüğü durumlarda mahkemeye rapor sunması suçun ve cezanın bireyselleştirilmesinde büyük bir rol oynamaktadır.

2. Denetimli serbestlik uygulamaları özgürlüğü kısmen sınırlandırdığı için cezaevine göre daha insancıldır.

3. Denetimli serbestlik sisteminde ilk defa suç işleyen kişileri damgalamak ve cezaevinin kötü koşullarından korumak suretiyle bireye bazı yükümlülükler vererek toplum içerisinde yanlış davranışını telafi etmesini sağlamaktadır.

4. Denetimli serbestlik, suçlunun ıslah edilmesini ve topluma uyumunu kolaylaştırmaktadır.

5. Denetimli serbestlik, suçluların yeniden suç işleme ihtimallerini düşürmektedir.

6. Denetimli serbestlik, suçluyu ailesinden, arkadaşlarından ve iş hayatından uzaklaştırmadığı için suçun ortaya çıkardığı dolaylı kötü etkilerden korumaktadır.

7. Denetimli serbestlik, onarıcı adalet anlayışı çerçevesinde suçun oluşturduğu mağdurları da dikkate almaktadır.

8. Denetimli serbestlik cezaevine göre daha az maliyetli olduğu için ekonomiye fayda sağlamaktadır.

9. İnsana önem ve değer veren bir sistem olan denetimli serbestlik, cezaevine göre daha insancıl ve bireyi ıslah etmeye yönelik olduğu için suçlulara yönelik (Whitehead ve Statham, 2006: 280) daha insani bir bakış açısının geliştirilmesini sağlamaktadır.

Bu özellikler göstermektedir ki, denetimli serbestlik sistemi cezalandırmanın bireyselleştiği, maliyetin azaldığı, suç tekrarının önlendiği, mağdurun dikkate alındığı, suçlunun ekonomik ve toplumsal yaşama katıldığı, ailesiyle bağlarının güçlendiği, sosyalleştiği ve iyileştiği, insancıl bir uygulamadır. Cezaeviyle kıyaslandığında denetimli serbestlik sisteminin sağladığı özgürlük suçlu bireyin topluma uyum sağlaması için büyük bir avantajdır.

5. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmada kullanılan yöntem, araştırma deseni, örneklem, veri toplama teknikleri ve veri analizi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

5.1. Araştırmanın Yöntemi ve Deseni

Çalışmada nitel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılmıştır. Nitel araştırma, nitel veri toplama yöntem ve tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamlarında gerçekçi ve bütüncül bir şekilde açıklandığı bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2021: 37). Başka bir ifade ile nitel araştırma yönteminde sosyal olay ve olgular kendi bağlamları içinde araştırılarak anlaşılmaktadır.

Creswell'e göre (2013: 47-48) nitel araştırma bir problem veya konuyu keşfetmek için yapılmaktadır. Bu keşif, bir grup veya evreni çalışma, kolay ölçülemeyen değişkenleri belirleme ve susturulmuş sesleri duyma ihtiyacı nedeniyle gereklidir. Hikayelerini paylaşımları ve seslerini duyurmaları için bireyleri güçlendirmek ve çalışmada araştırmacı ve katılımcılar arasında güç ilişkilerini en aza indirmek için nitel araştırma yapılmaktadır. Bu çalışmada denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin suçlu damgasına sahip bireyler olarak suç işleme nedenlerini anlamak ve suç hikayelerini paylaşımlarını sağlayarak seslerini duyurmak amacıyla nitel araştırma yapılmıştır. Nitel araştırma yöntemi kullanılarak yapılan bu çalışma gelişen ve değişen dünyada oluşan yeni anlayışlardan ve sorunlardan biri olarak sayılabilen hükümlülerin toplumla nasıl bütünleşebileceğini anlayabilmek ve çözümler üretebilmek için fırsat sağlayacaktır.

Çalışmada nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji (olgubilim) araştırma deseni kullanılarak sosyal olguların kendi bağlamı içinde derinlemesine ele alınması sağlanmıştır. Fenomenoloji deseni farkına vardığımız ancak derinlemesine bilgi sahibi olmadığımız olay ve olgulara odaklanmaktadır. Fenomenolojik yaklaşımla insanların fenomenleri nasıl algıladıkları, nasıl betimledikleri, nasıl anlamlandırdıkları, nasıl hissettikleri, nasıl hatırladıkları ve diğerleri ile nasıl konuştuklarına odaklanılmaktadır. Bu nedenle fenomeni doğrudan deneyimleyen kişilerle derinlemesine görüşme yapmak gerekmektedir (Bütün ve Demir, 2014: 104). Bu çalışma fenomenolojik yaklaşımla denetimli serbestlik kapsamındaki

hükümlülerin toplumsal yaşama uyum sürecini nasıl algıladıklarını, nasıl betimledikleri, bu süreçte neler hissettiklerini ve nasıl anlamlandırdıklarını yapılan doğrudan alıntılarla açıklamaya ve yorumlamaya çalışmıştır. Başka bir deyişle çalışma denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin toplumsal yaşama uyum sürecini nasıl deneyimlediklerini açıklamıştır.

Fenomenolojik analiz kişilerin veya grupların bir fenomene dair yaşamış oldukları tecrübeyi nasıl yorumladıklarını anlamaya çalışarak özüne ulaşmayı hedefler (Bütün ve Demir, 2014: 482). Felsefi geleneğe uzanan fenomenoloji ilk defa Alman filozof Edmund H. Husserl tarafından kullanılmıştır. Alfred Schutz'un çalışması sosyal bilimin bakış açısını yansıtan fenomenolojinin uygulanmasında ve kuruluşunda önemli bir etkiye sahiptir. Husserl, fenomenoloji ile kişilerin veya grupların olayları nasıl betimlediğini ve duyuları yoluyla nasıl tecrübe ettiklerini araştırmayı ifade etmiştir. Onun en temel felsefi varsayımı bilinçli farkındalığımızı uyaran algılara ve anlamlara dikkatimizi vererek sadece deneyim ettiğimiz şeyleri bilebileceğimizdir. Bu nedenle fenomenolojistler dünyayı anlamlandırmak ve bir dünya görüşü geliştirmek için tecrübe ettiğimiz fenomenleri nasıl bir araya getirdiğimiz üzerine yoğunlaşırlar (Bütün ve Demir, 2014:105-106).

Nitel araştırma desenleri araştırmanın tüm aşamalarını etkilediği gibi veri analiz aşamasını da yönlendirmekte ve biçimlendirmektedir.

Fenomenolojik araştırmalarda kullanılan temel veri toplama aracı görüşmedir. Bu tür araştırmalarda olgulara yönelik yaşantıları ve anlamları belirlemek için görüşmenin araştırmacılara sunduğu etkileşim ve esneklikten yararlanmak gereklidir. Fenomenolojik araştırmalarda veri analiz sürecinde yaşantılar ve anlamlar ortaya çıkarılır. Bu amaçla içerik analizinde verilerin kavramsallaştırılması ve olguları tanımlayabilen temaların oluşturulması gereklidir. Fenomenolojik araştırma sonuçları betimsel bir anlatım ile sunulmakta ve sık sık doğrudan alıntılara yer verilmektedir. Bunun yanı sıra temalar ve örüntüler çerçevesinde elde edilen bulgular yorumlanarak açıklanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021: 68). Bu çalışmanın veri analiz süreci fenomenolojik araştırma deseni çerçevesinde şekillenmiştir.

5.2. Veri Toplama Teknikleri

Araştırmada nitel veriler elde etmek amacıyla derinlemesine görüşme soruları hazırlanmıştır. Derinlemesine görüşme, sıradan gündelik konuşmalardan farklı olarak araştırmacının konuşmaya yön verdiği ve zaman zaman daha ayrıntılı sorularla görüşmeyi zenginleştirerek kişilerin kendilerini rahatça ifade edebilmelerini sağlayan bir süreçtir (Kümbetoğlu, 2015: 72).

Nitel araştırma yönteminde veriler gözlem, görüşme ve doküman incelemesi yoluyla toplanmaktadır. Bu çalışmada veriler bireylerin bakış açılarını, deneyimlerini, duygularını ve algılarını açıklamada oldukça güçlü yöntem olan görüşme ile toplanmıştır. Seidman'a göre (2006) görüşme sadece sorulara cevap alınmaya çalışılan, hipotezlerin test edildiği bir değerlendirme süreci değildir. Görüşme insanların deneyimlerini ve o deneyimlerden çıkardıkları anlamları kavramak için duyulan merakı temsil etmektedir (Seggie ve Bayyurt, 2015: 45). Başka bir deyişle nitel görüşmelerde araştırmacı sadece belli sorulara cevaplar aramanın da ötesinde katılımcıların konuyla ilgili paylaşmak istediklerini dinleyerek katılımcıların kişisel bakış açılarını ve anlam dünyalarını derinlemesine keşfetmeye çalışmaktadır (Seggie ve Bayyurt, 2015: 186). Bu bağlamda çalışmada yapılan nitel görüşmelerle denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin toplumsal yaşama uyum sürecine dair deneyimlerinin derinlemesine araştırılması hedeflenmiştir.

Patton'a göre (1987 aktaran Ekiz, 2007: 141) derinlemesine görüşmenin temel amacı bireyin iç dünyasına girerek bireyin bakış açısını anlayabilmektir. Görüşmeler aracılığıyla bireyin düşünceleri, deneyimleri, tutumları, yorumları, niyetleri, algıları ve tepkileri gibi gözlenemeyen pek çok durum anlaşılmaya çalışılır. Bu çerçevede denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin suç ve cezaya dair bakış açıları, cezaevi deneyimleri ve denetimli serbestlik sistemi ile ilgili yorumları açıklanmıştır.

Patton veri toplama yöntemlerinden görüşmeyi üç gruba ayırmaktadır. Bunlar: sohbet tarzı görüşme, görüşme formu yaklaşımı ve standartlaştırılmış açık uçlu görüşme tarzıdır. Görüşme formu yöntemi, benzer konulara yönelerek farklı bireylerden benzer tür bilgilerin elde edilmesi amacıyla kullanılmaktadır (Patton, 1987: 111). Yıldırım ve Şimşek tarafından yarı yapılandırılmış görüşme formu olarak ifade edilen bu yaklaşımda, görüşmeci önceden belirlediği konu veya alanlara bağlı

kalarak hazırladığı soruları sorabilmekte ve bu konular hakkında daha ayrıntılı bilgi elde etmek amacıyla ek sorular yöneltme özgürlüğüne sahip olmaktadır. Görüşmede soruların veya konuların belirli bir öncelik sırası bulunmamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021: 130).

Bu araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme formundaki soruların çalışmanın amacına uygun olup olmadığını anlamak amacıyla birkaç kez pilot çalışma yapılmıştır. Pilot çalışmalar sonucunda sorular anlamlı bir akış oluşturacak şekilde tekrar düzenlenmiş ve bazı sorular gereksiz bulunarak elenmiş ve yerine yeni sorular eklenerek yarı yapılandırılmış görüşme formu son halini almıştır.

Görüşmeler denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerle Denetimli Serbestlik Müdürlüğü tarafından belirlenen kurum içindeki fiziksel alanlarda (boş oda veya kullanılmayan oda) yüz yüze gerçekleştirilmiştir.

Katılımcılara çalışmada özel bilgilerinin gizli tutulacağı belirtilmiştir. Katılımcılara ilişkin bilgiler ve analizler bulgular kısmında K1, K2, K3... şeklinde kodlanarak verilmiştir. Görüşmeler en az yarım saat en fazla iki buçuk saat sürmüştür.

Araştırmada görüşmelerde ses kaydı almaya ilişkin yasal izin verilmediği için görüşmeden elde edilen bilgiler not edilmiştir.

5.3. Araştırmanın Örneklemi

Nitel araştırma yöntemi ile ele alınan çalışma grubu olasılıklı olmayan amaçlı örneklem tekniğiyle seçilmiştir. Bu örnekleme yönteminde belli kriterlere uyan, çalışmanın amacına uygun olan içerikler seçilerek çalışmaya dahil edilmektedir (Neuman, 2006: 322).

Patton'a göre (1987), amaçlı örnekleme zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen olguların ve durumların derinlemesine çalışılmasını sağlamaktadır. Amaçlı örnekleme yöntemleri, olayların ve olguların keşfedilmesinde ve açıklanmasında kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021: 116). Bu çalışmada amaçlı örnekleme tekniği kullanılarak denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin toplumsal yaşama uyum sağlama sürecine dair bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır.

Çalışmada olasılıklı olmayan amaçlı örnekleme yöntemlerinden amaca yönelik örneklem tekniği kullanılarak araştırma verileri elde edilmiştir. Çalışmada evren ile ilgili bilgilere sahip olmak veya çalışmanın amacına uygunluk amaca yönelik örnekleme tekniğinin tercih edilme sebebidir (Güler vd., 2015: 94). Araştırmanın evren grubunun hassas bir grubu oluşturması ve katılımcıların dışarıda yani toplumsal hayatta yer aldığı göz önünde bulundurulduğunda ulaşılması zor bir grubu oluşturması nedeniyle bu örneklem tekniği seçilmiştir. Çalışmanın amacına uygun olarak denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülere denetimli serbestlik müdürlüğünde ulaşılmıştır.

Amaca yönelik örnekleme, bir araştırmacının ulaşılması zor olan ve özel bir nüfusa ait olan üyeleri seçmek için kullandığı rastlantısal olmayan bir örneklemdir (Neuman, 2006: 322). Olasılıklı olmayan örnekleme veya rastlantısal olmayan örnekleme, örneklem büyüklüğünün önceden belirlenemediği ve örneklemin alındığı nüfus hakkında kısıtlı bilgiye sahip olduğu anlarda kullanılmaktadır (Neuman, 2006: 320). Bu çalışmada denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülere ulaşmanın güç olması ve hükümlülerle ilgili bilgilerin kısıtlı olması nedeniyle olasılıklı olmayan örnekleme tekniklerinden amaca yönelik örnekleme tekniği tercih edilmiştir.

Olasılıklı olmayan örnekleme yönteminde elde edilen sonuçların evrene genellenmesine gerek yoktur (Güler vd., 2015: 94). Bu çerçevede araştırmanın amacına uygun olarak araştırma da genelleme yapmak değil farklı suç türüne ve farklı denetim planına sahip hükümlülerin deneyimlerinin paylaşılması ve hükümlülerin toplumsal yaşama uyum sağlama sürecine yönelik düşüncelerinin anlaşılması hedeflenmiştir.

5.4. Araştırma Soruları

Araştırmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1) Denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlüler suç kavramını nasıl tanımlamaktadır?

2) Denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin suç işleme nedenleri nelerdir?

3)Denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlüler cezaevini nasıl değerlendirmektedir?

4) Denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin cezaevi deneyimi düşünce ve davranışlarını nasıl etkilemiştir?

5) Denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlüler için cezaevi caydırıcı mıdır?

6)Denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlüler denetimli serbestlik sistemini nasıl değerlendirmektedir?

7)Denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülere göre denetimli serbestlik sisteminin faydaları nelerdir?

8)Denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülere göre denetimli serbestlik sisteminin zorlukları nelerdir?

9)Denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülere göre denetimli serbestlik sistemi caydırıcı mıdır?

10)Denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülere göre denetimli serbestlik sisteminin düşünce ve davranışlar üzerindeki etkileri nelerdir?

11)Denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin damgalanma ve dışlanma deneyimleri nasıldır?

12)Denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin gelecekle ilgili beklentileri ve planları nelerdir?

5.5. Verilerin Analizi

Araştırmanın verileri derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Araştırmada denetimli serbestlik kapsamında olan 2 kadın ve 27 erkek hükümlü ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Miles ve Huberman'a göre (1994) veri analiz süreci üç aşamalıdır. Bu aşamalar: verilerin işlenmesi, verilerin görselleştirilmesi ve sonuca varma ve teyit etmedir. Verilerin işlenmesi sürecinde araştırmacı öncelikle verileri inceler ve kodlar. Araştırmacı verileri kodlarken araştırma problemine göre önemli olan kavramları ve temaları kullanmaktadır. İkinci aşamada özetlenmiş olan veriler tablolar ve şekiller

aracılığıyla görsel hale getirilir. Bu aşama kavramların ve temaların birbiriyle ilişkili hale getirilmesi sürecidir. Son aşamada belirlenen kavramlar ve temalar yorumlanır, karşılaştırılır ve teyit edilir. Bu şekilde araştırma sonuçlarının anlamlandırılması ve geçerliliğinin sağlanması gerçekleştirilir (Yıldırım ve Şimşek, 2021: 242).

Nitel araştırmalarda toplanan verilerin analizinde genel olarak içerik analizi veya betimsel analiz kullanılmaktadır. Bu araştırma sonucunda elde edilen tüm veriler Strauss ve Corbin'in (1990) önerdiği iki nitel veri analiz süreci olan betimsel analiz ve içerik analiz kullanılarak yorumlanmıştır. İçerik analizi, araştırmanın özünü ifade eden anlamları, temaları, önyargıları ve kalıpları ortaya çıkarmak amacıyla verilerin dikkatli, detaylı ve sistematik olarak incelenmesi ve yorumlanmasıdır. İçerik analizinde birbirine benzeyen verileri, belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenlemek esastır (Baltacı, 2019: 377). İçerik analizinde amaç toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve temalara ulaşmaktır. Betimsel analizle özetlenen ve yorumlanan veriler içerik analiziyle daha derinlemesine ele alınmakta ve betimsel yaklaşımla görülemeyen kavramlara ve temalara ulaşılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 223-227). Bu amaçla toplanan veriler önce kavramsallaştırılmakta daha sonra kavramlara göre düzenlenerek verileri açıklayan temalar saptanmaktadır.

Betimsel analizde derinlemesine görüşülen bireylerin görüşlerini çarpıcı bir şekilde sunmak amacıyla doğrudan alıntılara yer verilmektedir. Betimsel analiz elde edilen bulguları düzenli ve yorumlanmış bir şekilde sunmayı amaçlar (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 224). Bu çerçevede araştırmada elde edilen verilerin yorumlanmasında ve sunulmasında denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerle yapılan görüşmelerden doğrudan alıntılara başvurulmuştur.

Derinlemesine görüşmelerle elde edilen nitel verilerin içerik analiziyle işleme süreci dört aşamadan geçmektedir. Bu aşamalar şunlardır:

- (1) verilerin kodlanması,
- (2) temaların bulunması,
- (3) kodların ve temaların düzenlenmesi

(4) bulguların tanımlanması ve yorumlanmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 228).

Çalışmada nitel veri analiz sürecinde öncelikle görüşme notlarından elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Bir sonraki aşamada veriler sınıflandırılmak ve yorumlanmak üzere kodlara veya kategorilere ayrılmıştır. Kodlanan veriler temalara indirgenerek betimlenmeye hazır hale getirilmiş, kodlar ve temalar yorumlanarak bulgular oluşturulmuştur.

5.6. Sınırlılıklar

Araştırma Adalet Bakanlığı'ndan alınan izin doğrultusunda 10 Haziran 2023-31 Aralık 2023 tarihleri arasında Bilecik Denetimli Serbestlik Müdürlüğü'nde denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerle sınırlı tutulmuştur.

Katılımcılar suç geçmişleri ve cezaevi sonrası deneyimleri açısından hassas bir grubu oluşturmaktadır. Cezaevi süreci öncesinde ve sonrasında olumsuz deneyimler yaşayan hükümlüler, görüşmeyi anlamsız ve gereksiz bulmuş; konuyla ilgili konuşmaktan kaçınmış ya da yanlış beyanlarda bulunmuştur. Dolayısıyla gönüllü olarak görüşmeye katılmayı kabul eden 29 hükümlü araştırmaya dahil edilmiştir.

Bilecik Denetimli Serbestlik Müdürlüğü'nde gerçekleştirilmiş görüşmelerde katılımcıların baskı hissetmeden düşüncelerini açıkça ifade edebilmeleri için araştırmanın kurumdan bağımsız olduğu vurgulanmıştır. Paylaşılan bilgilerin denetimli serbestlik süreçlerini etkilemeyeceği, üçüncü kişilerle paylaşılmayacağı ve isimlerinin gizli tutulacağı belirtilmiştir. Bu bilgilendirme sonucunda katılımcılar kendilerini daha rahat hissettiklerini ifade etmiş; bazıları, 'anlattıklarımı görevlilerle paylaşmayacaksanız doğruyu söyleyebilirim' ve 'buradaki çalışanlardan kimse bilmeyecekse anlatabilirim' gibi açıklamalarda bulunmuştur. Öte yandan, bazı katılımcılar yaşadıkları durumları haksızlık olarak değerlendirmiş ve görüşmenin yetkili mercilere iletilmesini talep etmiştir.

Bazı katılımcılar, tek bir suçtan dolayı denetimli serbestlik kapsamında bulunmakla birlikte sürecin pandemi dönemine denk gelmesi nedeniyle 5275 sayılı kanunun geçici 9/5. maddesi gereğince izinli sayıldıklarını, hiçbir faaliyete katılmadıklarını ve yükümlülüklerini yerine getirmediğini ifade etmişlerdir.

(<https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/7242-sayili-kanun-kapsaminda-bazi-hukumluler-icin-uygulanan-covid-19-izni-ile-ilgili-duyuru27112020055723>).

Denetimli serbestlik uygulamalarına dair bir deneyimleri olmadığı için sistemle ilgili görüş bildirememişlerdir. Bu durum, araştırmanın verilerini sınırlandırmıştır.

5.7. Nitel Araştırmalarda Güvenirlik ve Geçerlilik

Nitel araştırmalarda güvenirlik, geçerlik ve genellenebilirlik tanımının pozitivist yaklaşıma dayalı nicel araştırmalardan farklı olduğunun altını çizmek gerekmektedir. Nitel araştırmalarda nicel çalışmalarda olduğu gibi bilgiyi genellemek, tahmin etmek ve kontrol etmek yerine anlamak, yorumlamak ve açıklamak ön plandadır (Usher vd., 1997 aktaran Seggie ve Bayyurt, 2015: 64). Nitel araştırmanın temel ilkelerinden biri olan gerçeklerin bireylere ve içinde bulundukları ortama göre değiştiği ve araştırmanın benzer gruplarla tekrarlanmasının aynı sonuçlara ulaşmayı mümkün kılmadığı en baştan kabul edilmektedir. Nitel araştırmada geçerlik araştırmacının ele aldığı olguyu değiştirmeden ve etkilemeden olabildiğince yansız bir şekilde gözlem yapabilmesine karşılık gelmektedir (Kirk ve Miller, 1986). Araştırmacının toplanan verileri ayrıntılı rapor etmesi ve araştırmanın sonuçlarına nasıl ulaştığını açıklaması nitel araştırmada geçerliliğin önemli ölçütleri olarak sayılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021: 281-284).

Nitel araştırmalarda güvenirlik, nicel araştırmalardan farklı olarak araştırma sonuçlarının tekrarlanabilir olmasını değil, araştırma sonuçlarının sahadan elde edilen verilerle tutarlı olması gerektiğini ifade etmektedir. Bu nedenle araştırmacının yorumlarını elindeki verilere dayandırdığından emin olması gerekmektedir (Seggie ve Bayyurt, 2015: 64).

Genel çerçevede ifade edilen güvenirlik ve geçerlilik kavramlarına karşılık nitel araştırmacıya bu konularda bazı stratejiler sunulmaktadır. Lincoln ve Guba (1985) nitel araştırmaların niteliğini arttırmada kullanılabilecek bazı stratejiler önermişlerdir. Nitel araştırmanın doğasına uygun olan bazı alternatif kavramlar kullanmışlardır. Bu kavramlar nicel araştırmalarda kullanılan iç geçerlik yerine inandırıcılık, dış geçerlik yerine aktarılabilirlik; iç güvenirlik yerine tutarlılık ve dış güvenirlik yerine teyit edilebilirlik kavramlarıdır. İnandırıcılık kavramı ile araştırma sürecinin ve sonuçlarının açık, tutarlı ve başka araştırmacılar tarafından teyit

edilebilir olması gerektiğini aksi taktirde inandırıcılık konusunda şüphelerin doğacağını belirtmişlerdir. Nicel araştırmada kullanılan genelleme kavramı yerine nitel araştırmalarda aktarılabilirlik (transfer edilebilirlik) kavramının kullanılabileceğini ileri sürmüşlerdir. Araştırma sonuçlarının doğrudan benzer ortamlara genellemeyeceğini ancak bu tür ortamlara sonuçların uygulanabilirliğine dair geçici yargılara ulaşılabileceğini ve test edilebilecek denencelerin oluşturulabileceğini ifade etmektedir. Bu çerçevede nitel araştırmacının sorumluluğu elde ettiği sonuçların benzer ortamlara aktarılabilirlik değerini ortaya koymaktır. Nicel araştırma kullanılan güvenilirlik kavramı yerine nitel araştırmada tutarlılık kavramının kullanılabileceğini önermişlerdir. Tutarlılık, olay ve olguların değişkenliğini kabul ederek bu değişkenliği tutarlı bir şekilde yansıtmaktır. Bir başka deyişle araştırmaya yabancı bir gözle bakılması ve araştırmacının baştan sona gerçekleştirdiği araştırma sürecinde tutarlı davranıp davranmadığının belirlenmesidir. Nicel araştırmalarda kullanılan nesnellik yerine nitel araştırmalarda teyit edilebilirlik kavramı önerilmektedir. Nitel bir araştırmacıdan beklenen araştırma sonuçlarını topladığı verilerle sürekli olarak kontrol ederek okuyucuya mantıklı bir açıklama sunabilmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2021: 289-295).

Sönmez ve Alacapınar (2018: 165-169) nicel araştırmalarda olduğu gibi nitel araştırmalarda güvenilirlikten söz edilemeyeceğini bunun yerine tutarlılık, evetlenebilirlik ve teyit edilebilirlikten söz edilebileceğini ifade etmişlerdir. Aynı şekilde nitel araştırmalarda nicel araştırmalarda olduğu gibi geçerlikten söz edilemeyeceğini bunun yerine inandırıcılıktan, kabul edilebilirlikten, aktarılabilirlikten ve transfer edilebilirlikten söz edilebileceğini ifade etmişlerdir.

Çalışmada elde edilen veriler genelleme amacı gütmekten yorumlanmakta ve araştırmacı hükümlülerin cezaevi ve cezaevi sonrası deneyimleri, düşünceleri ve duygularının öznel olduğu bilincinde hareket etmiştir. Bu çerçevede araştırmacı hükümlülerin cezaevi öncesi ve sonrasına dair deneyimlerini anlamayı, açıklamayı ve yorumlamayı amaçlamıştır. Araştırmanın geçerliliğini arttırmak amacıyla araştırmacı görüşmeler sırasında hükümlüleri etkilemekten ve yönlendirmekten uzak durarak olguyu olduğu gibi ele almaya çalışmıştır. Araştırmadan elde edilen veriler açık bir şekilde sunulmuş ve rapor edilerek araştırmanın geçerliliği arttırılmıştır.

Araştırmanın güvenilirliğini arttırmak amacıyla görüşmeler aracılığıyla toplanan verilerden doğrudan alıntılar yapılarak araştırma sonuçları yorumlanmıştır.

Lincoln ve Guba'nın bahsettiği stratejilerden faydalanılmıştır. Görüşmeler sırasında araştırmacı resmi, soğuk ve sert bir tavır yerine samimi, sıcak ve empatik bir tavırla yaklaşarak görüşmeciyile arasında güven ortamının oluşmasını sağlamış ve etkileşimin düzeyini arttırmıştır. Bu durum araştırma verilerinin geçerliliği için önemli görülen bir stratejidir. Çeşitleme stratejisi araştırmanın inandırıcılığını arttırmaktadır. Araştırmada veri kaynaklarının çeşitlenmesi amacıyla farklı suç geçmişine sahip olan farklı yaşlardaki hükümlüler araştırmaya dahil edilmeye çalışılmıştır. Konuya ilişkin farklı algıların ve yaşantıların ortaya çıkması sağlanarak geçerlilik artırılmıştır. Araştırma sonuçlarının aktarılabilirliğini arttırmak amacıyla kullanılan stratejilerden olan ayrıntılı betimleme çalışmada doğrudan alıntılara bağlı olarak yapılan yorumlama ile gösterilmiştir. Nitel araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen bu çalışma da aktarılabilirliği arttırmak için amaçlı örnekleme tekniği ile belirlenen 29 hükümlü araştırmaya dahil edilmiştir. Teyit edilebilirliğini değerlendirmek amacıyla kullanılan stratejilerden biri teyit incelemesidir. Araştırmada teyit incelemesi için gerekli olan ham veriler (görüşme notları) ve veri analizi aşamasında yapılan kodlamalar saklanmaktadır.

SRQR kontrol listesindeki nitelikler, çalışmanın kapsamına uyarlanarak nitel araştırmalara ilişkin geçerlilik ve güvenilirlik koşullarının sağlanması amaçlanmıştır (Tekindal, Attepe, Gedik vd., 2021: 5430).

6. ARAŞTIRMA BULGULARI

6.1. Denetimli Serbestlik Kapsamındaki Hükümlülerin Sosyo-demografik Özellikleri ve Suç Türleri

Bu bölümde denetimli serbestlik sisteminden kapsamındaki hükümlülerin sosyo-demografik özelliklerine ve suç türlerine dair bilgilere yer verilmiştir.

Tablo 6.1. Denetimli Serbestlik Kapsamındaki Hükümlülerin Demografik Özellikleri

Kod	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Meslek	Gelir Durumu	Çocuk sayısı
K1	Kadın	38	Boşanmış	Lise terk	İşsiz	Gelir yok	1
K2	Kadın	36	Evli	Lise mezunu	İşsiz	Gelir yok	2
K3	Erkek	28	Bekar	Lise mezunu	Fabrikada kaynakçı	14 bin	Yok
K4	Erkek	25	Bekar	Lise mezunu	Fabrika işçisi	35 bin	Yok
K5	Erkek	33	Bekar	Ortaokul mezunu	İşsiz	Gelir yok	Yok
K6	Erkek	40	Evli	Lise mezunu	Elektrik tesisatçısı	20-25 bin	Yok
K7	Erkek	37	Boşanmış	Lise mezunu	Esnaf	20 bin	1
K8	Erkek	28	Bekar	Lise terk	Esnaf	25 bin	Yok
K9	Erkek	36	Evli	Lise terk	Tesisatçı	13 bin	1
K10	Erkek	33	Bekar	Lise mezunu	Fabrika işçisi	14 bin	Yok
K11	Erkek	29	Bekar	Ortaokul mezunu	Oto galeride işçi	15 bin	Yok
K12	Erkek	28	Bekar	Lise terk	Esnaf	55 bin	Yok
K13	Erkek	34	Boşanmış	Açık lise öğrencisi	Fabrika işçi	15 bin	1
K14	Erkek	28	Bekar	Lise mezunu	Fabrika işçisi	13 bin	Yok
K15	Erkek	47	Evli	Ortaokul mezunu	Fabrika işçisi	13 bin	1

K16	Erkek	34	Evli	Üniversite öğrencisi	İşsiz	Gelir yok	2
K17	Erkek	35	Boşanmış	Lise mezunu	Kurye şube müdürü	20 bin	1
K18	Erkek	30	Evli	Lise terk	Makine bakım	6 bin	1
K19	Erkek	43	Evli	İlkokul mezunu	İnşaat işçisi	20 bin	3
K20	Erkek	45	Boşanmış	Ortaokul mezunu	Serbest meslek	12 bin	1
K21	Erkek	36	Evli	İlkokul terk	İşsiz	Gelir yok	2
K22	Erkek	26	Bekar	İlkokul mezunu	E-ticaret	10-15 bin	Yok
K23	Erkek	22	Evli	Lise mezunu	Fabrika işçisi	16 bin	Yok
K24	Erkek	40	Evli	Lise mezunu	Serbest meslek	14 bin	1
K25	Erkek	24	Bekar	Açık lise öğrencisi	Soğuk demirci	35-40 bin	Yok
K26	Erkek	54	Evli	İlkokul terk	Çiftçi	40 bin	3
K27	Erkek	32	Bekar	Açık lise öğrencisi	Esnaf	17 bin	Yok
K28	Erkek	32	Bekar	Lise mezunu	İşsiz	Gelir yok	Yok
K29	Erkek	45	Evli	İlkokul mezunu	İnşaat işçisi	20-30 bin	3

Katılımcıların yaş dağılımına bakıldığında, kadınların 35 yaş üzerinde olduğu görülmekte olup erkek katılımcılar ise, 22-29 yaş aralığında 10, 30-37 yaş aralığında 11 ve 40-47 yaş aralığında 6 hükümlü şeklinde dağılmaktadır. 50 yaşın üzerinde yalnızca 1 hükümlü bulunurken 22-37 yaş aralığındaki hükümlü sayısının yüksek olması, suç işleme oranının bu yaş grubunda daha fazla olduğunu göstermektedir. Adalet Bakanlığı Ceza İnfaz Kurumu istatistiklerinin 2023 yılı verilerine göre, cezaevine giren hükümlülerden 18-24 yaş aralığında 32.529, 25-34 yaş aralığında 100.238, 35-44 yaş aralığında 85.722, 45- 54 yaş aralığında 49.134, 55- 64 yaş aralığında 20. 108 kişi olduğu görülmektedir. Bu veriler 25- 44 yaş aralığında suç

işleme oranlarının arttığını göstermekte ve çalışmamızla benzer bulgulara işaret etmektedir.

Kadın katılımcılardan biri evli, diğeri ise boşanmışken; erkek katılımcıların 11'i evli, 12'si bekardır. Ceza infaz kurumunun 31 Aralık 2023 tarihli verilerine göre, hükümlü nüfusun medeni durumu incelendiğinde 102.002 kişinin evli, 137.943 kişinin bekar, 47.966 kişinin boşanmış olduğu görülmektedir. Bu veriler çalışmamızın bulgularını desteklemektedir.

Katılımcılardan 14'ünün çocuğu yokken, 15 kişinin çocuk sayısı 1 ile 3 arasında değişmektedir.

Eğitim durumu incelendiğinde, kadınlardan biri lise mezunu olup, diğeri lise eğitimini tamamlamamıştır. Erkekler arasında 10 kişi lise mezunu, 4 kişi lise terk, 4 kişi ortaokul mezunu, 3 kişi ilkokul mezunu, 2 kişi ilkokul terk ve 4 kişi üniversite/lise öğrencisidir. Katılımcılar arasında üniversite mezunu bulunmamaktadır. 6 kişinin lise veya ilkokulu tamamlayamadığı ve eğitimine devam edemediği görülürken, 4 kişinin halen eğitim hayatına devam ettiği dikkat çekmektedir.

Kadın katılımcıların işsiz olduğu görülmektedir. Erkek katılımcılar arasında 4 kişi işsiz, 6 kişi fabrika işçisi, 3 kişi esnaf, 2 kişi inşaat işçisi, 2 kişi serbest meslek, 2 kişi tesisatçı, 1 kişi çiftçi, 1 kişi soğuk demirci, 1 kişi e-ticaretle ilgilenmekte, 1 kişi makine bakım görevlisi, 1 kişi kurye şube müdürü, 1 kişi oto galeride işçi, 1 kişi tesisatçı, 1 kişi fabrikada kaynakçıdır.

Katılımcılardan işsiz olanların düzenli bir geliri bulunmamakla birlikte aile desteği ile yaşamlarını sürdürdükleri dikkat çekmektedir. Katılımcılardan 1 kişinin 6 bin, 12 kişinin 10 -19 bin, 6 kişinin 20-29 bin, 2 kişinin 30- 39 bin, 2 kişinin 40 bin ve üzeri kazandığı görülmektedir. Katılımcıların gelir düzeyinin 10-19 bin aralığında yoğunlaştığı görülmektedir.

Katılımcılardan 23 kişi ilçede, 6 kişi şehir merkezinde yaşamaktadır.

Tablo 6.2. Suç Türleri

Kod	Suç Türü
K1	Hırsızlık, yaralama
K2	Uyuşturucu madde kullanımı
K3	Uyuşturucu madde kullanımı
K4	Uyuşturucu madde kullanımı
K5	Uyuşturucu madde kullanımı, tehdit, bıçakla yaralama
K6	Uyuşturucu madde kullanımı ve birçok suç dosyası
K7	Uyuşturucu madde kullanımı
K8	Uyuşturucu madde kullanımı ve ticareti, birçok suç dosyası
K9	Uyuşturucu madde kullanımı, yaralama
K10	Uyuşturucu kullanımı, silahla yaralama ve birçok suç dosyası
K11	Uyuşturucu madde kullanımı, ticareti, hırsızlık
K12	Birçok suç dosyası
K13	Yaralama, tehdit
K14	Uyuşturucu madde kullanımı
K15	Uyuşturucu madde kullanımı, yaralama, kamu malına zarar verme
K16	Uyuşturucu madde kullanımı, tehdit, yaralama
K17	Hırsızlık, yaralama, mala zarar verme, tehdit
K18	Yaralama, uyuşturucu madde kullanımı
K19	Bilişim suçu, yaralama

K20	Hırsızlık, mala zarar verme, yaralama
K21	Yaralama, birçok suç dosyası
K22	Hırsızlık, yaralama ve birçok suç dosyası
K23	Basit yaralama, tehdit
K24	Tehdit, yaralama, kamu görevlisine hakaret
K25	Uyuşturucu madde kullanımı ve ticareti
K26	Yaralama ve birçok suç dosyası
K27	Hırsızlık, tehdit, yaralama ve birçok suç dosyası
K28	Yaralama, uyuşturucu madde kullanımı
K29	Uyuşturucu madde kullanımı ve birçok suç dosyası

Katılımcıların suç türlerine bakıldığında William Bonger'in yaptığı suç sınıflandırmasına göre (1916: 536-537) ekonomik suçlar (hırsızlık ve mala zarar verme) ve diğer suçlar (yaralama, tehdit, uyuşturucu madde kullanma ve ticareti, bilişim suçu vb.) kategorilerinin yoğun olduğu görülmektedir. İçli'nin suç sınıflandırmasına göre (2019: 171), şahsa karşı (adam öldürme ve yaralama) ve mala karşı işlenen suçların (hırsızlık) yoğun olduğu görülmektedir. Özkalp'in suç sınıflandırmasına göre (2008: 388), şiddet ve adam öldürme ile ilgili suçlar, mala karşı işlenen suçlar, mağduru olmayan suçlar dikkat çekmektedir. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun suç sınıflandırmasına göre, kişilere karşı suçlar ve topluma karşı işlenen suçların yer aldığı görülmektedir. Kişilere karşı işlenen suçlar içerisinde özgürlüğe karşı suçlar (tehdit, yaralama, öldürme), mal varlığına karşı suçlar (hırsızlık, mala zarar verme) ve şerefeye karşı suçlar (kamu görevlisine hakaret) dikkat çekerken; topluma karşı işlenen suçlar da bilişim sistemlerine karşı suçlar, kamunun sağlığına karşı suçlar (uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanmak ve satmak) yer almaktadır.

Katılımcıların suç öykülerine ilişkin kısa bilgiler ek 1 de verilmiştir.

Katılımcılardan K1'in (Kadın, 38 yaşında, boşanmış) eşinin yurtdışına giderek ailesini terk ettiği ve çocuklarıyla tek başına kaldığı bilinmektedir. K1 suç öyküsünü şu şekilde ifade etmiştir:

İlk cezaevine girişimse okulun önüne mıcır dökmüşlerdi. Okula bisiklet bırakmışlardı, kızım binmek istedi. Kızım bisiklete binebilsin asfalttan dışarı çıkarttık. Okuldaki görevliler bisikleti çaldığımızı düşündüler. Hırsızlık suçundan cezaevine girdim. Sonra kadın suçunu geri çekti ama kamu bırakmadı. Kaderde buda varmış.

İkinci başıma gelen olay köyde kızımı merdivenden ittiler dişi kırıldı muhtarla tartıştık. İten çocuğa tokat attım. Muhtarla tartıştım diye kamu görevlisine hakaretten ceza aldım.

En son da pazarda birileriyle tartışmıştım. Terlik fırlattım silah yerine geçti. Bu suç nedeniyle denetimli serbestlik sisteminden yararlanıyorum.

Tüm bu yaşanan olayları nasıl değerlendiriyorsunuz sorusuna K1'in '*Kader mi desem ne bileyim işte alın yazısı mı desem oldu işte.*' cevabı suç öyküsüne yönelik bakış açısını göstermektedir.

Özgürleşme teorisinden hareketle K1'in suç öyküsü değerlendirildiğinde tek ebeveyn olarak sosyal yaşamda üstlendiği rollerin ve sorumlulukların artması nedeniyle toplumsal yaşamda daha fazla yer aldığı ve suçlu davranışın ortaya çıktığı görülmektedir. Adler'in ifade ettiği gibi (2003 aktaran Güçlü ve Akbaş, 2019: 207) kadınların toplumsal yaşama aktif olarak katılarak özgürleşmeleri, önceden geri kalmalarına neden olan, güçsüz olmalarını sağlayan, pasif konuma iten, ikinci derece rolleri almalarını sağlayan engelleri yok ederek, erkeklere benzemelerini sağlamakta iken bu durum suç ve benzer davranışları göstermelerine ortam oluşturmaktadır.

Katılımcılardan K2'in (Kadın, 36 yaşında, evli) suç öyküsü eşi nedeniyle uyuşturucu madde kullanmasına dayanmaktadır. K2 suç öyküsünü şu şekilde ifade etmiştir:

Eşim 3 yıldır madde (met) kullanıyor. Benim kahvem içine atmış. Eşimi maddeye alıştırarak kişi ailesiyle bize geldi. O gün bizim kahvemize atmışlardı. Çocuğum görmüş ve öğretmeniyle paylaşmış yardım istemiş. Polis geldi bende öyle öğrendim. Tahlil sonucunda madde çıkınca denetime tabi oldum. Eşim tedavi olsun diye çok uğraştım. Adliye gidip zorunlu tedavi istediğimizi söyledik. Eşim zaten kabul etmiyor. Eşim darp yaptı gözüme yumruk attı. Şikayetçi oldum uzaklaştırma verdiler. Eşim tedavi olmayı kabul etmiyor. Ben madde kullanan biri değilim. Bu süreçte en zoruma giden şey tedavi gören insanlarla bir araya gelmek, onların içine girmek benim için.

Katılımcı K2'in suç öyküsü radikal feministlerin kadınların suç mağduru olduğu ve suça kendi iradeleriyle dahil olmadıkları düşüncesini örnekler niteliktedir. K2'in kendi iradesiyle uyuşturucu madde kullanmadığı hatta eşi kullandığı için bundan rahatsızlık duymasına rağmen uyuşturucu madde kullanma suçundan denetimli serbestlik sistemine tabi olması suç mağduru olduğunu göstermektedir.

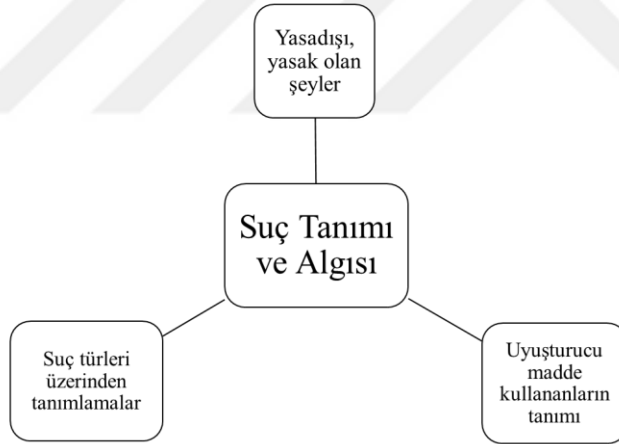
Suç araştırmalarında kadınların erkeklerden daha az suç işledikleri ve cezaevine girdikleri görülmektedir. Ceza İnfaz Kurumu İstatistiklerine (2023) bakıldığında cezaevindeki nüfusun %95,8'ini erkekler, %4,2'sini ise kadınların oluşturması bu bilgiyi doğrular niteliktedir. Bu araştırmada kadın katılımcı sayısının erkek katılımcı sayısından az olması araştırmalarla ve istatistiklerle paralellik göstermektedir. Kadın suçlu sayısının, erkek suçlu sayısından az olması kadınların toplumsal normlara ve değerlere daha fazla bağlı olduğunu ve toplumsal kontrol mekanizmalarıyla sınırlandırıldıklarını göstermektedir. Bu nedenle araştırma da denetimli serbestlik kapsamındaki kadın ve erkek katılımcı sayısı eşit değildir.

6.2. Denetimli Serbestlik Kapsamındaki Hükümlülerin Suç ve Suçluya Bakışı

Suç kavramı, en basit haliyle yasalara uygun davranışta bulunmamak olarak tanımlanmaktadır. Sosyolojik açıdan ele alındığında, toplumların suç tanımları değişkenlik gösterebilmektedir. Bir toplumda suç olarak kabul edilen bir davranış, başka bir toplumda suç olarak nitelendirilmeyebileceği gibi, belirli bir dönemde suç

sayılan bir eylem, başka bir dönemde suç olarak görülmeyebilir. Bu kapsamda ‘suç’ teması altında denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin suç kavramını nasıl tanımladıkları sorularak suça ve suçluya yönelik bakış açıları üzerinde durulmuştur. Denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin suç tanımlamaları üzerinden kendi davranışlarını suç olarak görüp görmedikleri ve neden suç işlediklerine dair temel düşüncelere ulaşılması hedeflenmiştir. Bunun yanı sıra denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin suç sonrası pişmanlık duyup duymadıkları ve aynı şartların oluşması durumunda suç işleyip işlemeyecekleri sorularak, hem suç tekrarının ortaya çıkma olasılığı hem de bireylerin toplumsal normlara uyma durumu açıklanmıştır.

6.2.1. Suç Kavramının Tanımı

Şekil 6.1. Suç Tanımı ve Algısı

Denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin suç ile ilgili tanımlarına baktığımızda genellikle suç kavramını hukuki açıdan tanımladıkları görülmektedir. Suçlu davranışlarına karşılık cezalandırılan katılımcıların birçoğu suç kavramını şöyle tanımlamaktadır;

K5: Kanun dışında bir iş suçtur. (Erkek, 33 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

K13: Yasal olmayan, yasalarda suç diye geçen her şey suçtur, insanlığa aykırı olan her şey suçtur. (Erkek, 34 yaşında, boşanmış, açık lise öğrencisi)

K21: Kanunlar yasalar belli yapmamız gereken şeyler belli, bunun dışındakiler suçtur. (Erkek, 36 yaşında, evli, ilkokul terk)

K22: Yasak olan, yapılmaması gereken, kanunun yasak olduğu şeyin ihlal edilmesi kamu veya kişiye yönelik. (Erkek, 26 yaşında, bekar, ilkokul mezunu)

K25: Devletin yapma dediğini yapmaktır. (Erkek, 24 yaşında, bekar, açık lise öğrencisi)

Katılımcılar yasalarda belirtilen, yasaklanan ve karşılığında cezalandırılan davranışları suç olarak tanımlamaktadır. Katılımcılar devletin belirlediği kuralları ihlal etmenin suç olduğunu belirtmektedir. Katılımcıların suç tanımları literatürle benzerlik göstermektedir (Dönmezer, 1984; Dolu, 2015; Anayurt, 2001; Akıncı, 2012).

Bazı katılımcılar suç kavramını tanımlarken suç türlerinden yola çıkarak bir tanımlama yapmışlardır.

K6: Bildiğin suç. Başka birisiyle yapabileceğin kavga, hırsızlık suçtur. (Erkek, 40 yaşında, evli, lise mezunu)

K12: Kadına şiddet suçtur, kadına şiddet uygulayanları kessinler. Taciz, tecavüz, hırsızlık suçtur. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise terk)

K23: Suç suçtur. Adam öldürür suçtur. Birisine rızasız bir şekilde istismar yapar suçludur, hırsızlık yapar suçludur. Uyuşturucu satan suçludur içen de ama adalet yok ülkemizde ben inanmıyorum. (Erkek, 22 yaşında, evli, lise mezunu)

Katılımcıların suç kavramına dair genel bir tanımlama yapmak yerine çeşitli suçlardan bahsederek suç kavramını açıklamaya çalıştıkları görülmektedir. Katılımcıların hırsızlık, yaralama, adam öldürme, kadına şiddet, taciz, tecavüz, uyuşturucu satıcılığı gibi suçlara vurgu yaptıkları ve genellikle bu suç türlerinden ceza aldıkları dikkat çekmektedir.

Küfür etmek, kadınlara laf atmak gibi yasalarda suç olarak tanımlanmayan davranışların da suç olduğunu ifade eden katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

K26: Hırsızlık, uyuşturucu madde kullanmak, küfür etmek suçtur.
(Erkek, 54 yaşında, evli, ilkokul terk)

K14: Hoş olmayan şeyler suçtur. Bir kadına laf atmak suçtur ama cezası yoktur. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu).

Katılımcıların toplum tarafından hoş karşılanmayan davranışlar üzerinde durması sapma kavramını hatırlatmaktadır. Yasalarla belirlenen suçlu davranışlara karşılık toplum tarafından onaylanmayan davranışlar sapmaya karşılık gelmektedir. Katılımcıların ifadesi sapmanın suçu kapsadığını (Korkmaz ve Kocadaş, 2006: 9) göstermektedir.

Katılımcılardan uyuşturucu madde kullanımı nedeniyle denetimli serbestlik kapsamında olan K3 ile hırsızlık, mala zarar verme ve yaralama suçları nedeniyle denetime tabi olan K20'nin suç tanımlamalarında kanunlarda geçen suçların yanı sıra insanlara saygısızlık etmeninde suç sayılabileceği ifadesinin yer aldığı görülmektedir.

K3: İyi bir şey olmadığını biliyorum. Suçlunun da iyi biri olmadığını biliyorum. Birine saygısızlık yapmak bile suçtur benim için. Hırsızlık, birine zarar vermek suçtur zaten. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu)

K20: Hırsızlık, insanlara karşı saygısızlık, bir kişiye ya da mala zarar vermek suçtur. (Erkek, 45 yaşında, boşanmış, ortaokul mezunu)

Katılımcıların ifadelerinde insanlara saygısız davranmanın suç olarak sayıldığı dikkat çekmektedir. Katılımcılar suça dair hukuksal bir tanımlamanın yanı sıra toplumsal bir tanımlama da yapmıştır. İnsanlara saygısız davranmanın yasalarca bir ceza karşılığı bulunmamakta iken toplum tarafından istenilmeyen bir davranış olması onu sapma olarak tanımlamamıza neden olmaktadır. Buradan hareketle sapmanın suç kavramına göre daha kapsamlı olduğu ve suçun genel anlamda sapan bir davranış işaret ettiği ancak sapma davranışının suça işaret etmediği görülmektedir (Adak,

2009: 290- 291). Ayrıca sapma ve suç kavramının genellikle birlikte düşünüldüğünü göstermektedir.

Suçun toplum tarafından algılanmasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Bazı davranışlar, yasal olarak suç kabul edilmese de toplum tarafından suç olarak değerlendirilebilirken, bazı davranışlar ise yasal olarak suç olmasına rağmen toplumda suç olarak algılanmayabilmektedir. Bu durum, suçun dinamik bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Toplumsal hayatı paylaşan bireyler arasında karşılıklı etkileşim olmadığı sürece ortak standardize edilen davranış kalıplarından (normal davranışlar) ve normlardan bahsetmek mümkün görünmemektedir (Yumak, 2024:128). Bu da sosyalleşmenin önemini göstermektedir. Genel olarak katılımcılar için normal sayılan davranışlar ve normlar toplumun kabul ettiği ve onayladığı davranışlara karşılık gelmektedir.

Katılımcıların ifadelerinden hareketle, suç kavramına dair ortak bir tanımlamada uzlaşıldığı görülmektedir. Ancak, katılımcılar arasında uyuşturucu madde kullanan hükümlüler, farklı bir tanımlamada bulunmuşlardır. Uyuşturucu madde kullanan hükümlüler, madde kullanımında topluma zarar vermediklerini belirterek, madde kullanımını suç olarak saymadıklarını ifade etmişlerdir. Onlara göre, suç; uyuşturucu madde satmak, hırsızlık yapmak, birinin can güvenliğini tehlikeye atmak, toplumun huzurunu bozmak vb. olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, uyuşturucu madde kullanan hükümlüler, uyuşturucu maddeyi tek başına kullanan ve sadece kendine zarar veren kişilerin suçlu olmadığını belirterek, suçu tanımlamada toplumun güvenliğini ve huzurunu bozmanın önemli bir kriter olduğunun altını çizmektedir.

K4: Kanunda yazan maddeyle ilgilenmiyorum benim kendi vicdanım var. Yere çöp atmak suçtur ama parkta esrar içmek suç değildir. Toplumun huzurunu bozmadın, can güvenliğini tehlikeye atmadın bu tür davranışlarda bulunmak suçtur. (Erkek, 25 yaşında, bekar, lise mezunu)

K7: Uyuşturucu maddeyi sessiz sakın içmek başkadır, suç değildir. Madde içiyorum diye devlet bana ceza değil de satanı bulup ceza

vermesi lazım. Devletin ayıbı bu. Devletin sattırmaması gerek. Her köşe başında satılıyor sonra devlet bana içiyorum diye 8 ay ceza veriyor. (Erkek, 37 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

Katılımcıların ifadelerinden hareketle uyuşturucu madde kullanan hükümlülerin, genellikle uyuşturucu madde kullanmayı suç olarak görmediği asıl suçlunun uyuşturucu madde satan kişiler olduğunu ifade ettikleri ve devletin bu konuda önlem alması gerektiğini belirttikleri görülmektedir. Sosyal öğrenme teorisi kuramcılarından Ronald Akers kişilerin tanımlarının/tutumlarının bir davranışın suç olarak tanımlanmasında belirleyici olduğunu ifade etmiştir. Katılımcıların uyuşturucu madde kullanmayı suç olarak tanımlamazken çöp atmayı ya da uyuşturucu madde satmayı suç olarak tanımladıkları görülmektedir. Katılımcılar bazı davranışların suç olduğunu kabul etmeseler de bu davranışları rasyonelleştirebilmektedir. Katılımcılar bir davranışı ne kadar onaylar veya uygun bulursa o davranışı yapma ihtimalleri de o oranda artmaktadır. Bu durum katılımcıların uyuşturucu madde kullanmayı onayladıkları ve rasyonelleştirdikleri için suç olarak kabul etmediklerini göstermektedir.

Hükümlülerden birkaçı suç kavramını tanımlamaktan kaçınmıştır. Bu katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

K11: Hiç düşünmedim bunu. Suç suçtur. (Erkek, 29 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

K28: Bilmiyorum. Yapmadığım bir şeyden suçlu oldum ben nasıl tanımlayayım. (Erkek, 32 yaşında, bekar, lise mezunu)

Katılımcılardan K8 ve K18’inde suça dair bilgilerinin olmadığını ve suç kavramını tanımlayamayacaklarını ifade ettikleri göz önünde bulundurulduğunda hükümlülerin suç kavramının ne olduğunu bilmedikleri düşünülmemekte sadece haksız yere suçlandıklarını düşündükleri için suç kavramını tanımlamak istemedikleri ve soruyu geçıştirdikleri görülmektedir. Görüşmeler sırasında katılımcıların görüşmeçiye ‘siz suç kavramı bilirsiniz ve daha iyi tanımlarsınız’ ifadeleri bu durumu örnekler niteliktedir.

6.2.2. Suç İşleme Nedenleri

Kişilerin suç işlemelerinde pek çok faktörün etkili olduğu bilinmektedir. Bireyleri suç işlemeye iten faktörler arasında aile, arkadaş çevresi, ekonomik sıkıntılar, işsizlik, uyuşturucu madde kullanımı, eğitim seviyesinin düşük olması, yaşanılan sosyal çevre, psikolojik rahatsızlıklar yer almaktadır.

Birçok kez suç işleyen bireyler üzerine yapılan araştırmalarda suçluların çoğunluğunun aile içinde büyümediği, aile kavramını içselleştiremediği ve sıradan bir aile yapısının dışından geldiği dikkat çekmektedir (Schwind, 2011: 191 aktaran Yumak 2024: 129).

Yapılan araştırmalarda ailelerle ilgili diğer önemli özelliklerden birisi aile yapılarının etkili olmasıdır. Ebeveynlerin boşanmış olması, ebeveynlerden birinin ölmüş olması, ebeveynlerin alkol veya madde bağımlısı olması, psikolojik ve psikiyatrik rahatsızlıklarının olması çocuklarının suç işlemelerini kolaylaştırmaktadır (Meier, 2016:6 aktaran Yumak, 2024: 130).

Aile içerisinde anne rolünün eksikliği çocukların suç işlemelerinde önemli bir risk faktörü olarak değerlendirilmektedir (Sack, 129 aktaran Yumak, 2024: 130). Baba rolünün eksikliği de özellikle erkek çocukların suç işlemelerinde büyük bir etkiye sahiptir.

Kişilerin hak, hukuk, adalet gibi konularda bilinçlenmelerinde ebeveynlerin büyük bir rolü bulunmaktadır. Toplumda suç işlemek ahlak ve etik açıdan kabul edilmeyen bir davranış iken bu davranışa dair bilincin geliştirilerek aile içersine aktarılmasında ebeveynler önemli bir role sahip olmaktadır (Schwind, 2011:10 aktaran Yumak, 2024: 131). Aile ile ilgili yapılan araştırmalar, ilk sosyalleşme kurumu olan ailenin birey üzerinde yarattığı olumlu ve olumsuz etkileri göstermektedir.

Bireyin sosyalleşmesinde arkadaş çevresi aileden sonra en önemli araçtır. Birey arkadaşlarından çok fazla etkilenmekte ve yaşamı boyunca pek çok arkadaşlık geliştirmektedir. Arkadaş çevresinin iyi veya kötü olması bireyi toplumsal norm ve değerlere uymaya teşvik ettiği gibi suç işlemeye de teşvik edebilir. Kötü bir arkadaş çevresine sahip olmak bireyin davranışlarını olumsuz etkileyerek suça

sürüklenmesine neden olmaktadır. Bu nedenle bireyin sosyalleşme sürecinde nasıl bir arkadaş çevresine sahip olduğu çok önemlidir (Güçlü ve Akbaş, 2019: 185-186).

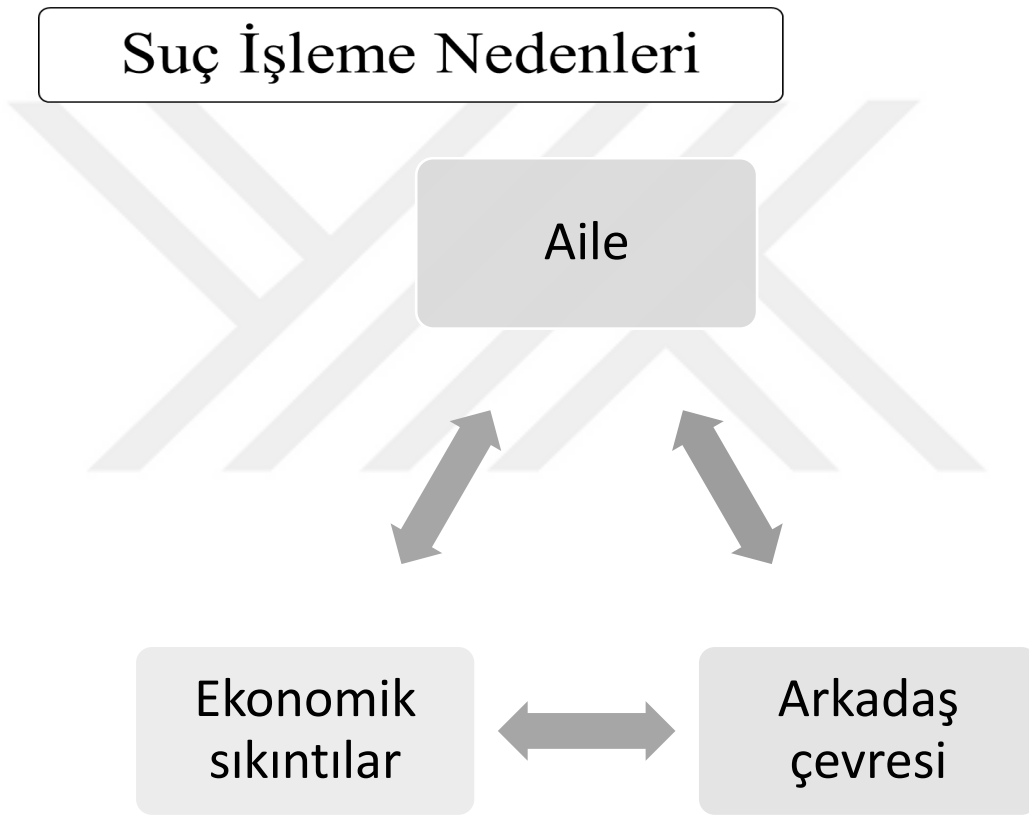
Uyuşturucu maddelerin suçu kolaylaştırdığına dair kriminolojide bilgiler bulunmaktadır. Uyuşturucu maddelerin insan beyni üzerindeki etkileri nedeniyle şiddet davranışlarına ve yasal olmayan yollara başvurma gibi eğilimler arasında olumlu ilişki bulunmaktadır (Koçak, 2023: 328). Suç ve uyuşturucu madde kullanımı arasında nedensellik ilişkisini açıklayan üç teori bulunmaktadır. İlk teoriye göre, madde kullanımı suça sebep olmakta ya da suç madde kullanımına sebep olmaktadır. Madde kullanımının suça sebep olduğunu ifade eden üç yaklaşım vardır. Psikofarmakolojik yaklaşıma göre, maddenin psikotrop etkisi akıl dışı davranışlara ve bilincin kontrolünün kaybolmasına neden olarak suç işlemeye eğilimli hale getirir. Ekonomik gereksinim yaklaşıma göre, uyuşturucu madde bağımlıları maddeye ulaşabilmek için yasal olmayan yollara başvurarak suç işlemektedir. Sistemsel yaklaşıma göre, maddenin üretimi ve ticaretinden kaynaklı şiddet suçları işlenmektedir. Suçun madde kullanımına sebep olduğunu ifade edenler ise, suçlu dünyada yer alan sapkın karakterlerin uyuşturucu madde kullanılan ortamlarda yer aldıkları için suç işlediklerini savunur. İkinci teori ise psikolojik, sosyolojik ve çevresel birçok faktörün hem suça hem de uyuşturucu madde kullanımına neden olduğunu ifade eder. Üçüncü teori uyuşturucu kullanımı ve suç arasında neden-sonuç ilişkisi yerine ikisinin de davranış bozukluğu olduğunu açıklamaktadır. Bu teoriye göre, suç işlemek ya da madde kullanmak toplumun normlarından sapmaya karşılık gelmektedir (Altuner vd., 2009: 88-89).

Suçluların iş hayatı ile ilişkilerine bakıldığında genel olarak sabit bir işte devam etmedikleri, sıklıkla iş değiştirdikleri ve meslek öğrenmeye, eğitim almaya istekli olmadıkları dikkat çekmektedir (Schwin, 2011: 12 aktaran Yumak, 2024: 133).

İş hayatının yanı sıra işsizlik ve suç arasında da ilişki bulunmaktadır. İşsizlik bireyin ruhsal yapısını olumsuz yönde etkilemekte ve ekonomik yönden ihtiyaçlarını karşılayamayan birey yoksullaşmaktadır. İşsiz kişinin bakmakla yükümlü olduğu ailesi de göz önünde bulundurulursa işsizliğin kişi üzerindeki etkileri artmaktadır. İşsizlikle birlikte yoksullaşan ve ruhsal yönden olumsuz etkilenen birey ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak için suça yönelmektedir. Yapılan araştırmalar işsizliğin suça

neden olduğunu ve özellikle mala yönelik işlenen suçlara neden olduğunu göstermektedir (Demirbaş, 2016: 215-217).

Araştırma da katılımcılara neden suç işledikleri sorulduğunda verilen cevapların literatürle benzer olduğu görülmektedir. Denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin suç işleme sebepleri arasında; arkadaş ortamı, ekonomik koşullar, aile (ebeveyn ilgisizliği ve iletişimsizliği) gibi faktörler yer almaktadır.

Şekil 6.2. Suç İşleme Nedenleri

Kötü ekonomik koşullar, işsizlik, fakirlik, yoksulluk suçun ortaya çıkmasına ve gelişmesine ortam hazırlamaktadır. Yapılan araştırmalar göstermektedir ki, ekonomik faktörler suçun salt belirleyicisi olmamakla birlikte suçun gelişmesine neden olabilmektedir.

Katılımcılardan K20 ve K21 suç işleme sebebi olarak öncelikle ekonomik faktörlerin etkili olduğunu ifade etmişlerdir.

K20: Suç yokluk bence. İnsanlar yokluktan suç yapıyor. Maddi durumu iyi olan neden suça karışsın. Ailesini geçindiremeyince farklı yöne sapıyor insan. Benim suç işleme sebebim ekonomik sıkıntılar nedeniyle daha fazla kazanmak istedim. (Erkek, 45 yaşında, boşanmış, ortaokul mezunu)

K21: Yoksulluk. Arkadaş ortamı, babamın bana yaptığı şiddetten dolayı eve girmezdim babam beni dövecek diye dışarda kaldığım zamanlar oldu. Arkadaşlarında iyi olmuyor seni kötü yola sürüklüyor. (Erkek, 36 yaşında, evli, ilkokul terk)

Bireylerin neden suç işlediklerini açıklamaya çalışan araştırmalarda ekonomik faktörler suç işleme eğilimini etkileyen unsurlar arasında en çok incelenen faktörler içerisinde yer almaktadır. Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC) tarafından ekonomik faktörler ve suç arasındaki ilişkinin araştırıldığı on beş üye ülkeyi kapsayan çalışmada, ülkelerin on bir tanesinde ekonomik değişkenler ile en az bir suç türü arasında ilişki olduğu belirlenmiştir (UNODC, 2009:4).

İnsanların neden suç işlediğini açıklamaya çalışan sosyolojik teorilerden kontrol kuramı temsilcilerinden Walter Reckless, suçun ortaya çıkmasını sağlayan faktörleri 'itici' ve 'çekici' olarak açıklamıştır. Reckless, çevresel nedenleri ve olumsuz yaşam şartlarını kişileri suç işlemeye iten itici faktörler olarak değerlendirmiştir (Reckless, 1967 aktaran Güçlü ve Akbaş, 2019: 85-86). Reckless'in düşüncesinden hareketle katılımcıların suç işlemelerinde yoksulluk, işsizlik ve ekonomik güvencesizlik itici faktörler olarak etkili olmuştur.

Suç işleme nedenleri arasında öncelikle arkadaş çevresinin etkili olduğunu ifade eden katılımcılar aile ve ekonomik faktörlere de vurgu yapmışlardır. Bu katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

K12: Arkadaş çevresi. Arkadaş çevremi bıraktım. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise terk)

K14: Arkadaş çevresi yüzünden ve annem babam ayrı olduğu için. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu)

K17: Ailemin maddi durumunun olmaması, arkadaş çevrem kötü olması etkili. (Erkek, 35 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

K22: Tüm suçlarımı arkadaşlarla işledim arkadaş çok önemli. Parasızlık nedeniyle işlediğimiz suçlar var, bazen mecburiyetten işledik. (Erkek, 26 yaşında, bekar, ilkokul mezunu)

Katılımcıların ifadeleri suçun ortaya çıkmasında tek bir faktörün etkili olmadığını göstermektedir.

Farrington (2010: 204), aile ve suç arasındaki ilişkiyi ele aldığı çalışmasında aileye ilişkin bazı özelliklerin çocuklarda suç eğilimini arttırdığını açıklamıştır. Bu özellikler şunlardır: i) suçlu ebeveyn ya da kardeşlerin olması, ii) aile büyüklüğü, iii) çocuk yetiştirme yöntemleri (düşük denetim, düşük disiplin, çocuğa karşı soğuk ve reddedici tutum, ebeveynin çocukla etkileşiminin zayıf olması vb.), iv) fiziksel ya da cinsel istismar ve çocuğun ihmal edilmesi v) ebeveynler arasında yaşanan anlaşmazlık, kavga ve çatışmalar sonucu aile düzeninin bozulması, vi) ebeveynlere ilişkin diğer faktörler (yaşın genç olması, stres veya depresyon, annenin çalışıyor olması vb.).

Suç işlemlerinde en büyük etkenin aile olduğunu ifade eden katılımcı görüşleri şu şekildedir:

K13: Babam ben küçük yaştayken öldü. Cahildik, hızlıydık annem de tek başına zapt edemedi beni. Arkadaş çevrem de kötüydü hepsi üst üste geldi para da yok. (Erkek, 34 yaşında, boşanmış, açık lise öğrencisi)

K18: Aile etkili. Hiç eve gelmesen nerde kaldın diyen yoktu. (Erkek, 30 yaşında, evli, lise terk)

K27: Benim suç işleme sebepim babam. Ben babamla yarışıyordum. Ben kendi dediğimin doğru olduğunu ikna etmeye çalışıyordum babama. Babam benim fikirlerime hiç önem vermezdi. Bende bir şeyler yapayım onun gözüne gireyim diye yaptım. (Erkek, 32 yaşında, bekar, açık lise öğrencisi)

K29: Arkadaş çevremin etkisi var. Ailemle de aram iyi değildi, beni çok dikkate almazlardı. (Erkek, 45 yaşında, evli, ilkokul mezunu)

Katılımcıların ifadeleri Farrington'un (2010) çalışmasıyla benzerlik göstermektedir. Katılımcılardan K13'ün tek ebeveynli aileye sahip olması Farrington'un ailenin büyüklüğü ve ebeveynlere ilişkin faktörlere; K18'in ailesinin az iletişim kurması, denetlememesi ve umursamaması, K27'nin babasıyla kurduğu iletişim ve kendini babasına kanıtlama çabası, K29'un ailesiyle etkileşimin az olması ve soğuk tutum Farrington'un ailelerin çocuk yetiştirme yöntemlerine karşılık gelmekte iken bu faktörlerin çocuklar üzerinde etkilerinin ne kadar büyük olduğunu da göstermektedir. Katılımcılardan K18 ve K27'nin akrabalarından cezaevine girenlerin olduğunu ifade ettikleri unutulmamalı ve akrabaların aileyle ilgili önemli bir kavram olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Bunun yanı sıra yoksul ailelerin çocuklarının ebeveynleri tarafından daha az kontrol edildiği, arkadaş seçme ve belirli bir saatte eve gelme gibi konularda daha serbest olduğu bu nedenle de daha fazla suç işledikleri Dönmezer (1994: 255) tarafından ifade edilmiştir. Katılımcılar ebeveynlerinin ilgisizliğinden ve kontrolsüzlüğünden bahsetmiştir. Buradan hareketle aile ve suç eğilimi arasında önemli bir ilişkinin olduğu tekrar ortaya çıkmaktadır.

Genel suç teorisi, öz kontrolle suç arasında ilişki kurarak öz kontrolün gelişmediği bireylerde suçlu davranışının ortaya çıktığını savunmaktadır. Öz kontrolün gelişmesinde aile önemli bir role sahiptir. Aile bakımından yoksun olan kişilerde öz kontrol düşük olmaktadır (Güçlü ve Akbaş, 2019: 95). Katılımcıların ailelerinin ilgisiz olması ve ayrı olması bireylerde öz kontrol düşüklüğüne neden olarak suç işlemelerinde bir etken olarak değerlendirilebilir.

Kontrol kuramının öncülerinden Albert J. Reiss, bireylerin kendilerini sınırlayan ve kontrol eden faktörlerin olmadığı durumlarda suç davranışının ortaya çıktığını ifade etmektedir. Suçların ortaya çıkmasını engelleyen toplumsal kontrol mekanizmalarından biri ailedir (Reiss, 1951 aktaran Paternoster ve Bachman, 2001: 75). Reiss'e göre, aile toplumsal kontrol mekanizmaları içinde en güçlü olanıdır. Sosyalleşme sürecinin aile ile başladığı göz önünde bulundurulursa ailenin bu süreçte bireylerde doğru ve yanlış duygulara ve davranışlara dair bilinç geliştirmesi

gerekmektedir. Nye'ye göre, aile bunu sağlayamadığında bireydeki en önemli toplumsal kontrol mekanizması çökmekte ve suç ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların düşüncelerinden hareketle güçlü aile bağlarının olmaması, ailevi sorunların olması ve ailenin toplumsallaşma sürecinde belirleyici olmaması ailenin toplumsal kontrol mekanizması özelliğini ortadan kaldırarak suçlu davranışın oluşmasında etkili olmaktadır.

Katılımcı ifadeleri, suçlu davranışın ortaya çıkmasında aile, arkadaşlar ve sosyal çevrenin önemli faktörler olduğunu ortaya koymaktadır. Bu faktörler Reckless'in bireyin suç işlemesini kolaylaştıran çekici unsurlarını hatırlatmaktadır. Bu çekici faktörler, bireyleri suç işlemeye iten; yani düzgün ve düzenli bir yaşamdan uzaklaştıran faktörlerdir (Reckless, 1967 aktaran Güçlü ve Akbaş, 2019: 85-86). Katılımcıların suç işlemesini kolaylaştıran çekici unsurlar arasında parçalanmış aile, aile desteğinin olmaması, aile içi sorunlar, ailede şiddet görme, aile içi iletişimsizlik ve ilgisizlik, ailede suçlu birinin olması yer almaktadır.

Katılımcıların ifadelerinden hareketle, arkadaş çevresinin suç işlemede etkili faktörlerden biri olduğu görülmektedir. Araştırmada, katılımcıların çoğunun uyuşturucu madde kullanmaya başlamalarında ve suç işlemelerinde arkadaşlarının büyük bir etkisi olduğunu belirttikleri dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra, katılımcılar bu sebeple cezaevine girdiklerini ve cezaevinde arkadaşlarının ziyarete gelmemeleri üzerine arkadaşlık ilişkilerini gözden geçirdiklerini belirterek, arkadaşlıklarına son verdiklerini ifade etmişlerdir. Bu çerçevede, katılımcılara uyuşturucu madde kullanmaya başlamaları ve suç işlemelerinde etkili olan arkadaşlarıyla görüşmeye devam edip etmedikleri sorulmuştur. Uyuşturucu madde kullanmalarında ve suça bulaşmalarında arkadaşlarının etkili olduğunu belirterek artık bu arkadaşlarıyla görüşmediklerini ifade eden katılımcı görüşleri şu şekildedir:

K1: Lanet olsun. Hayır görüşmüyorum. İnsanların hayatların yadırgamam ama ucu bana dokunuyorsa gözüme gözükmessin. Çok kötü oldu. (Kadın, 38 yaşında, boşanmış, lise terk)

K7: Bu arkadaşlarla görüşmüyorum. Ben bıraktım dedikçe bırakamazsın çok güzel eşya(met) var diyenler oldu. (Erkek, 37 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

K16: Şu an o arkadaşlarımla görüşmüyorum. Arkadaş çevremi de değiştirdim. (Erkek, 34 yaşında, evli, üniversite öğrencisi)

K22: Arkadaşlarımı değiştirdim. Suç işleyen arkadaşlarla görüşmüyorum doğrusu bu çünkü. Yanlışa çekiyorlar. (Erkek, 26 yaşında, bekar, ilkokul mezunu)

K23: Uyuşturucu kullanan arkadaşlarla görüşmüyorum artık bıraktım ben yoksa ortam çekiyor. (Erkek, 22 yaşında, evli, lise mezunu)

Sosyal öğrenme teorileri, suçun engellenmesine yönelik önerileri arasında, suç işlemiş bireylerin kendilerini suça teşvik eden kişilerden ve çevresel faktörlerden uzaklaştırmasının yanı sıra, olumlu davranış ve değerleri benimseyebilecekleri ortamlarda bulunmalarının gerekliliğini vurgulamaktadır. Katılımcılar arasında, arkadaş çevresinin etkisiyle suça bulaştığını belirtenler, suçtan uzaklaşmak adına kendilerini suça yönlendiren kişilerle görüşmeyi kestiklerini ve olumsuz arkadaş çevresinden uzaklaştıklarını ifade etmişlerdir. Sosyal öğrenme teorisinin önerisinin işlevsel olduğu görülmektedir.

Suç işlemelerinde arkadaşlarının büyük bir etkisi olduğunu düşünerek hiç kimseyle görüşmemeyi tercih eden katılımcı ifadeleri ise şöyledir:

K11: Hiçbir arkadaşım ile görüşmüyorum sadece kendi işimle uğraşıyorum. Arkadaşım yok, arkadaş ortamım yok. (Erkek, 29 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

K12: Arkadaş çevremi bıraktım, arkadaş bağı yok artık. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise terk)

K21: Arkadaş ortamını bıraktım. Sosyal aktiviteyi bitirdim. Arkadaşlarla görüşmüyorum. Hiç kimseyle görüşmüyorum. Çok arkadaşım vardı. (Erkek, 36 yaşında, evli, ilkokul terk)

Katılımcıların ifadelerinden anlaşılabacağı üzere, uyuşturucu madde kullanmaya alışma sürecinde ve suç işlemekte arkadaşların etkisi büyüktür. Hükümlülerin suçtan uzaklaşmaya çalıştıkça, arkadaşları tarafından suça teşvik edildikleri görülmektedir. Bu nedenle, katılımcılar arkadaşlarıyla artık görüşmemekte ve arkadaş çevrelerini

değiştirmektedir. Bazı katılımcılar ise çözümü, arkadaşlık kurmamakta yani sosyalleşmemekte bulmuştur.

Uyuşturucu madde kullanan katılımcılara, madde kullanımı ile suç arasındaki ilişki sorulmuştur. Başka bir ifadeyle, uyuşturucu madde kullanımının suç işlemeye teşvik edip etmediği sorulduğunda, katılımcıların çoğu uyuşturucu madde kullanımının suç işlemeye teşvik ettiğini söylemiştir. Katılımcılar, uyuşturucu madde kullananların genellikle uyuşturucu madde satın alabilmek için suça bulaştıklarını; özellikle hırsızlık yaptıklarını ve kavga ettiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılar uyuşturucu madde kullanımının uyuşturucu maddeye ulaşmak dışında çok nadir suç işlemeye teşvik eden bir yanı olduğunu belirtmişlerdir. Bu konuyla ilgili katılımcı görüşleri aşağıda yer almaktadır:

K1: Madde kullanımı suça teşvik eder. Maddeyi alamazsa satmaya geçiyor. Suça sürüklüyor. Yanındaki insanları da alıştırıyorsun. (Kadın, 38 yaşında, boşanmış, lise terk)

K3: Suç işlemeye teşvik ediyor. Hırsızlık çok fazla. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu)

K5: Suça teşvik eder. Uyuşturucu içmesen suç işlemezsin. Uyuşturucu bulmak için kavga ve hırsızlık oluyor. (Erkek, 33 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

K11: Madde kullanımı suça teşvik eder. Madde bulamayınca hırsızlık yapmak zorunda kalır, kavga eder. (Erkek, 29 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

Katılımcılardan uyuşturucu madde kullanma ve satma suçlarının yanı sıra birçok yaralama suçu olan K8'in tüm suçlarının temelinde uyuşturucu madde olduğunu ifade ettiği sözleri şu şekildedir:

K8: Uyuşturucu madde kullanmak ve satmak suça teşvik ediyor, tüm suçlarım uyuşturucuyla ilgili benim. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise terk)

Uyuşturucu madde kullanımı, suç işleme sebeplerinden birisi olarak sayılmaktadır. Uyuşturucu madde, kişilerin düşüncelerinde ve davranışlarında değişime neden olarak suçlu davranışın ortaya çıkmasında etkili olmaktadır.

Uyuşturucu madde kullanımı yaralama, bıçaklama, şiddet, hırsızlık, madde kuryeliği gibi suçlara zemin hazırlamaktadır. Katılımcıların ifadeleri değerlendirildiğinde madde bağımlılarının her durumda ve her koşulda maddeye ulaşabilmek için sahip oldukları istek nedeniyle suç işleyebilecekleri görülmektedir. Bu durum suç ve uyuşturucu madde arasındaki ilişkiyi açıklayan ekonomik gereksinim yaklaşımının düşüncesiyle örtüşmektedir.

Bir dönem kuryelik yapan K7'nin, işyerinden habersiz madde kuryeliği yaptığını itiraf ettiği sözleri bu durumu örnekler niteliktedir.

K7: İçeğiniz maddenin ilk bittiği an dünya sıfırlanıyor. Ne olacak şimdi nasıl çalışacağım ne yapacağım diyorsun. O an onun olması lazım. Onu temin etmek için her şeyi yapıyorsun. Satmadım, taşıyıcılık yaptım ama. Bana içecek bir şeyler veriyorlardı. (Erkek, 37 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

Uyuşturucu madde alışverişinin suçlara zemin hazırladığı görülmektedir. Uyuşturucu madde satıcısının, alıcının sipariş ettiği gramajdan daha az ve kalitesiz uyuşturucu madde vermesi madde alıcısının sinirlenmesine neden olarak suç işlemeye teşvik etmektedir.

Uyuşturucu madde kullanıcılarından K6'nın ifadesi bu durumu örnekler niteliktedir:

K6: Uyuşturucu maddeyi satıcı az verdiği için ve küfür ettiği için bıçakla yaradım. (Erkek, 40 yaşında, evli, lise mezunu)

Uyuşturucu maddeyle ilgili suçları, maddeyi temin etmeyle ilgili süreçte oluşan suçlar ve madde kullanımının etkisiyle oluşan suçlar olarak iki grupta ele almak mümkündür.

Katılımcıların genellikle uyuşturucu madde kullanarak trafiğe çıktığı görülmekte ve asayiş kontrolünde yakalandıkları bilinmektedir. Bu durum toplumun güvenliği açısından tehlike oluşturduğu için kontrollerin arttırılması gerekmektedir.

Uyuşturucu madde ve suç arasındaki ilişkiyi değerlendirdiğimizde katılımcıların ifadeleriyle Altuner ve arkadaşlarının (2009: 88-89) bahsettiği üç teorinin örtüştüğü görülmektedir.

6.2.3. Suçlu Bireyin Çevresi

Suç işlemenin temel sebeplerinden biri, suçlu bir çevrede doğup büyüme. Bireylerin toplumsallaşma sürecinde; suçlu bir aile, arkadaş, akraba ve çevre içerisinde yer alması, gelecekteki davranışlarını şekillendirmekte ve suça yönelik eğilimi arttırmaktadır. Suçlu bir çevrede toplumsallaşan birey için, suç olarak tanımlanan davranışlar suç olarak görülmemekte; cezaevi sıradan bir yer olarak adlandırılmakta, sorunlar genellikle şiddetle çözülmekte, uyuşturucu maddelerin kullanılması kötü karşılanmamaktadır. Suçun onaylandığı bir çevrede yetişen birey, suçu toplumsallaşma sürecinde öğrendiği için, cezaevine girmek veya suç işlemek sıradan bir davranışa dönüşmektedir.

Sosyal öğrenme teorisine göre, suç öğrenme ile ortaya çıkmaktadır. Bireyin dahil olduğu grup, suç işlemeye ne kadar meyilli ise birey de o oranda suç işlemeye meyilli olmaktadır (Balcıoğlu, 2023: 91). Sosyal öğrenme teorisinden hareketle, suçlu bir çevrede bulunmak, suç oluşturacak davranışların öğrenilmesini ve içselleştirilmesini kolaylaştırmaktadır.

Katılımcılara aileleri, akrabaları ve arkadaş çevrelerinde cezaevine giren veya suç işlemiş kişilerin bulunup bulunmadığı sorulmuştur. Katılımcılardan neredeyse yarısı ailelerinde, akrabalarında veya arkadaşlar çevrelerinde suç işlemiş ve cezaevine girmiş kişilerin olduğunu ifade etmiştir. Bu konuyla ilgili katılımcı görüşleri şu şekildedir:

K9: Kardeşim uyuşturucu ve yaralama nedeniyle girdi. 6 ay kapalı cezaevinde kaldı. Arkadaşlardan da cezaevine giren var. (Erkek, 36 yaşında, evli, lise terk)

K15: Dedem ve kardeşim var cezaevine giren. Uyuşturucu ve dolandırıcılık suçları. Arkadaşlarımda uyuşturucu madde kullanıyor ve çoğu cezaevine girdi. (Erkek, 47 yaşında, evli, ortaokul mezunu)

Sutherland'a göre, suçlu davranışın öğrenilmesi sürecinde suçlu gruplarla kurulan ilişkilerin sıklığı, süresi, önceliği ve yoğunluğu önemli unsurlardır (Kızmaz, 2005: 162). Katılımcıların çoğunun aileleriyle, akrabalarıyla ve arkadaşlarıyla yani yakın çevreleriyle çocukluktan itibaren ilişki içerisinde olmaları suçlu gruplarla

kurulan ilişkilerin önemini ifade etmekte ve suçlu davranışın diğer davranışlar gibi çocukluktan itibaren öğrenildiğini göstermektedir. Bu çerçevede katılımcıların ailelerinde, akrabalarında, arkadaş çevrelerinde veya yaşadıkları ortamda suç işlemiş kişilerin bulunması suç davranışını öğrenmeleri ve suç işlemelerinde etkili olmuştur.

Sosyal öğrenme teorisyenlerinden Tarde, insan davranışlarının belirlenmesinde taklidin önemli olduğunu vurgulamıştır. Bireylerin iletişim içerisinde oldukları kişilerin iyi veya kötü davranışlarını taklit ederek öğrendiklerini ifade etmiştir (Dolu, 2015: 256). Katılımcıların aile üyelerini, akrabalarını veya arkadaşlarını taklit ederek suçlu davranışı öğrendikleri görülmektedir. Bu durumu örnekler nitelikteki katılımcı görüşleri şu şekildedir:

K18: Arkadaşlardan cezaevine giren çok var. Ailede dayımlar cezaevine girdi. 2 tane dayım. Kavga nedeniyle irsî yani bizde. (Erkek, 30 yaşında, evli, lise terk)

K27: Amcam, dedem, kuzenler hepsi cezaevine girdi. Cinayet, uyuşturucu, cinayete teşebbüs var. Cezaevine girmeyen hiç arkadaşım yok. (Erkek, 32 yaşında, bekar, açık lise öğrencisi)

Katılımcılardan K18'in kavga sebebini irsî olarak ifade etmesi ve yaralama suçunun olması, çevresindeki kişileri taklit ettiğini yani suçun taklit yoluyla geliştiğini göstermektedir. Birçok suç dosyası bulunan K27'nin ifadesi de suçun oluşmasında taklidin önemli bir unsur olduğuna dikkat çekmektedir.

Farrington, suçlu ebeveynlere sahip olan kişilerin daha fazla suç davranışı gösterdiklerini, özellikle babanın suçlu olmasının kişilerin suç işlemelerinde önemli bir rol oynadığını ifade etmiştir (Farrington, 2010: 205). Erkek çocukların özellikle babalarını rol model almaları suçlu davranışın oluşmasında büyük bir etkiye sahiptir. Suçluluğun oluşmasında etkili olan diğer bir nedenin sağlıklı ebeveynler olduğunu belirten Dannerbeck, suçlu ebeveynlerin çocuklarının suç işleme ihtimallerinin daha fazla olduğunu belirtmiştir (Dannerbeck, 2005: 200-201). Özellikle babalarının suç işlediğini ve cezaevine girdiğini belirten katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

K5: Tek bir kişi değil. Amcam var. Babam 2,3 sene yattı. Arkadaş çevremde de çok suç işleyen var. (Erkek, 33 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

K12: Ailede suç işleyen var. Tüm sülale. Babam da cezaevine girdi. Arkadaşlarımda girdi. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise terk)

Katılımcıların diğer yarısı, ailelerinde ve akrabalarında suç işlemiş veya cezaevine girmiş kişiler bulunmadığını, ancak arkadaşlarının suç işlediğini ve cezaevine girdiğini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda ifade veren katılımcı görüşleri aşağıda sunulmaktadır.

K6: Ailede cezaevine giren yok. Yarısından çoğu polis, asker. Ben istisna. Yaşadığım ortam yüzde yüz etkili. Arkadaşlar etkili oldu. O zamanlar bir de deli dolu zamanlarımız bizde durmadık. (Erkek, 40 yaşında, evli, lise mezunu)

K7: Ailede cezaevine giren yok. Ailemi görseniz sen yapamazsın dersin. Arkadaş çevrem öyle değil işte arkadaş çevresi, severek içiyordum. Oğlum yolda birini görüyordu tipin bak diyordu. Senin arkadaşların at hırsızı gibi diyordu düzgün bir arkadaşın yok mu diyordu. (Erkek, 37 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

K10: Ailede cezaevine giren yok. Arkadaşlardan cezaevine giren var. (Erkek, 33 yaşında, bekar, lise mezunu)

Sosyal öğrenme teorisinden hareketle, arkadaş çevresinin suçu öğrenmede en etkili grup olduğu görülmektedir. Güçlü ve Akbaş'ın ifade ettiği gibi (2019: 75), bunun temel sebebi arkadaş gruplarında suç işlemeye yönelik istek ve heyecanın yüksek olması ve kuralları yıkmanın arkadaşlar arasında eğlenceli sayılmasıdır.

Sosyal öğrenme teorisine göre bireyin, çevresiyle olan sosyal etkileşimi suçlu davranışının nedenini açıklamaktadır. Birey çevresinde suç işleyen ya da suç işlemeye meyilli olan kişilerle vakit geçirdikçe ve aralarında ki iletişim arttıkça bireyin suçlu davranışı öğrenmesi daha da kolaylaşmaktadır (Balcıoğlu, 2023: 91). Suç işlemeye istekli olan ve teşvik eden arkadaşlarının farkında olan katılımcılar, cezaevi sürecinden sonra arkadaşlarıyla iletişimi azaltmayı tercih etmişlerdir. Bu konuda katılımcı görüşleri şu şekildedir:

K17: Ailede cezaevine giren yok. Arkadaşımdan cezaevine giren çok vardı da onlarla görüşmüyorum çıktıktan sonra. (Erkek, 35 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

K21: Ailede cezaevine giren yok. Çok arkadaşım vardı cezaevine giren. Arkadaş ortamını bıraktım. Sosyal aktiviteyi bitirdim. Arkadaşlarla görüşmüyorum. Hiç kimseyle görüşmüyorum. (Erkek, 36 yaşında, evli, ilkokul terk)

Bireylerin toplumsallaşmasını sağlayan en etkili kurumlardan biri olarak aileden sonra arkadaş grubu gelmektedir. Toplumsallaşma sürecinde suçlu davranışın arkadaşlardan öğrenildiği dikkat çekmektedir. Ailelerinde cezaevine giren veya suç işleyen kişilerin olmadığını ifade eden katılımcıların kötü bir arkadaş çevresine sahip olmaları suçlu davranışla tanışmalarını sağlamıştır. Kişilerin arkadaş ortamının davranışlarının gelişmesinde büyük bir etkisi olduğu görülmektedir. Suç işleyen arkadaşlara sahip olmak, kişileri suç işlemeye meyilli hale getirmektedir. Jeffery'in ifade ettiği gibi arkadaşlık suç davranışının ortaya çıkmasında önemli bir sosyal pekiştirici görevi görmektedir (Balcıoğlu, 2023: 100).

Katılımcılardan ailelerinde suç işleyen kişilerin olmadığını belirten ve ailede/sülalede bir tek kendilerinin suçlu olduğunu bu durumdan utandıklarını, kendilerine yakıştırmadıklarını ifade edenler olmuştur. Bunun yanı sıra kendilerinin suç işlemelerine neden olduklarını düşündükleri için ailelerini ve arkadaşlarını suçlayan katılımcılarda olmuştur.

Katılımcılardan hem ailesinde hem de arkadaşlarında suç işleyen ve cezaevine giren kişilerin olmadığını ifade eden kişi sayısı çok azdır. Bu katılımcıların genellikle ilk defa suç işlediği ve cezaevine bir kere girdiği ya da hiç girmeyerek sadece denetimli serbestlik kapsamında olduğu görülmektedir.

K1: Ailede ve arkadaşlarda suç işleyen yok. (Kadın, 38 yaşında, boşanmış, lise terk)

K2: Ailede cezaevine giren yok. Arkadaşlardan da yok. (Kadın, 36 yaşında, evli, lise mezunu)

K4: Ailede cezaevine giren yok. Arkadaşlardan da yok. (Erkek, 25 yaşında, bekar, lise mezunu)

K19: Ailede cezaevine giren yok. Arkadaşlardan da cezaevine giren yok. (Erkek, 43 yaşında, evli, ilkokul mezunu)

Suçlu bireylerin çevresini genellikle daha önce suç işlemiş kişiler oluşturmaktadır. Bu kişiler bazen aileden bir üye, bazen bir akraba, bazen bir arkadaş ya da mahalleden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin bu kişiler aracılığıyla suçlu davranışla tanıştığını ve öğrendiğini göstermektedir. Hükümlülerin suçlu damgasına sahip olan çevreleriyle ortak deneyimleri paylaşımları, Goffman'ın belirttiği (2022: 49-50) 'ötekiler' kategorisini oluşturduklarını göstermektedir. Ötekiler kategorisinde yer alanlar, aynı damgaya sahip olanlar (suçlu damgası) ve birbirlerini anlayan kişilerdir.

6.2.4. Suç Tekrarı

Araştırmanın bu bölümünde, katılımcıların tekrar suç işlemeye yönelik düşüncelerine ve algılarına ulaşmak amacıyla bazı sorulara yer verilmiştir. Katılımcılara suç işledikleri için pişman olup olmadıkları, aynı şartların oluşması durumunda suç işleyip işlemeyecekleri, kendilerini suçlu olarak görüp görmedikleri ve suçun cezasını bilme durumunda suç işleyip işlemeyecekleri sorulmuştur. Katılımcıların verdikleri cevaplar, tekrar suç işlemelerine yönelik yönelimleri hakkında fikir vermektedir.

Denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin cezaevi geçmişleri göz önünde bulundurulduğunda, denetim sürecinde iken tekrar suç işlemeye yönelik temel düşüncelerine ulaşmak, denetimli serbestlik sisteminin yeniden suç işlemeyi önleyerek suçluyu toplum içerisinde rehabilite etme amacına ne kadar ulaştığını değerlendirmek açısından kritik bir öneme sahiptir.

Katılımcılara öncelikle, suç işledikleri için pişman olup olmadıkları sorulmuştur. Katılımcıların çoğu, suçlu davranışlarda bulundukları için pişman olduklarını, hatta en büyük pişmanlıklarının suçlu davranışta bulunmak olduğunu ifade ederek yaşamlarının bu durumdan olumsuz etkilendiğini belirtmişlerdir. Bu konuyla ilgili katılımcı görüşleri şu şekildedir:

K1: En büyük pişmanlığım. (Kadın, 38 yaşında, boşanmış, lise terk)

K6: Evet pişmanım. Kaç sene gitti ömür gitti. (Erkek, 40 yaşında, evli, lise mezunu)

K19: Kesinlikle pişmanım. Denetimim bitsin ne karakolun ne adliyenin önünden geçerim. (Erkek, 43 yaşında, evli, ilkokul mezunu)

K25: Ömrümün beş yılı gittiği için pişmanım. Yaşayamadığım gençliğim var. (Erkek, 24 yaşında, bekar, açık lise öğrencisi)

K27: İlla ki pişmansın hayatın bitiyor sonuçta. Düzen kuramıyorsun her şeyin değişiyor. (Erkek, 32 yaşında, bekar, açık lise öğrencisi)

Katılımcıların ifadelerine göre, işledikleri suçtan dolayı pişmanlık duyan hükümlüler, aldıkları ceza nedeniyle yaşamlarının belirli bir dönemini deneyimleyemediklerini ve bu süreci cezaevinde geçirdiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların, cezaevinde geçirdikleri süreci yaşamlarının kayıp dönemleri olarak adlandırdıkları görülmektedir. Katılımcılar bu süreçte pişmanlık duymuş ve davranışlarının yanlış olduğunun farkına vararak bu tür davranışlardan uzaklaşmışlardır. Kişilerin tekrar suç işlemelerini engelleme noktasında pişmanlık duygusu önemli bir etken olarak görülmektedir. Bu duygu kişilerin tekrar suça bulaşmalarını önlemekte, düşünce ve davranışlarında olumlu değişimler yaratmaktadır. Pişmanlık duyan hükümlüler, genellikle denetimli serbestlik sisteminin yükümlülüklerini yerine getirmekte ve denetimli serbestlik sistemini büyük bir fırsat veya şans olarak değerlendirmektedir.

Kontrol teorilerinden hareketle, suçun önlenmesinde bireylerin kendi kendilerini kontrol edebilmeleri önemli bir faktördür (Dolu, 2015: 327). Katılımcıların kaybettikleri değerlerin (aile, iş, arkadaş, gençlik, sağlık, hayat vb.) farkına varmaları, hem öz kontrol mekanizmalarının gelişmesine hem de suçtan uzaklaşmalarına önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Bu konuda katılımcı görüşleri şu şekildedir:

K7: Hem de nasıl. En çok pişman olduğum şeyden birisi. Ben uyuşturucu madde içtiğim için sevdiğim insandan, ailemden, işimden, çevremden, arkadaşlarımdan oldum. Hayatını karartıyor işte. (Erkek, 37 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

K17: Pişmanım hayatımın yarısını kaybettim. (Erkek, 35 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

K22: Tabi pişmanım. Gençliğim gitti, ailem gitti. Yaptığım şey yanlış bir hareketti. Kim istemez ki ailesinin yanında olmasını. (Erkek, 26 yaşında, bekar, ilkokul mezunu)

Pişmanlık duyduğunu belirten katılımcıların yanı sıra, işledikleri suçtan dolayı herhangi bir pişmanlık hissetmeyen katılımcılar da bulunmaktadır. Bu konuda katılımcı görüşleri aşağıda yer almaktadır:

K18: Suçlardan dolayı pişmanlığım yok çünkü yaptığım bir şey yok. Arkadaşlarımla yaptım. (Erkek, 30 yaşında, evli, lise terk)

K20: Pişman değilim. Hiçbirinden pişman değilim. Yapmam gerekiyordu. (Erkek, 45 yaşında, boşanmış, ortaokul mezunu)

K24: Kimsenin çoluğuna çocuğuna zarar vermedim. Pişman değilim. Adam hem haksız hem dikilecek öyle bir şey yok. Devlet her zaman benim hakkımı savunamıyor. Devletin verdiği ceza boynumuzun borcu. (Erkek, 40 yaşında, evli, lise mezunu)

K26: Hiçbirinden pişman değilim. Küfürün anlamı ne küfürün anlamı pis bir şeyler. Küfürü kabullenemiyorum. Birçok cezamın sebebi bu. Tek pişmanlığım vaktimi alıyor. Çiftliği de insanlardan uzak durmak için aldım. (Erkek, 54 yaşında, evli, ilkokul terk)

Hükümlülerin, işledikleri suçlardan pişmanlık duymaktan ziyade kendilerine haksızlık yapıldığını ve karşı tarafın bunu hak ettiğini düşündükleri görülmektedir. Katılımcıların bu ifadeleri Skyes ve Matza'nın nötrleştirme tekniklerini (1957: 667-669) hatırlatmaktadır. Katılımcılardan K18'in arkadaşlarıyla birlikte kavga esnasında birini yaraladığı ve bu şekilde davranması gerektiğini ifade etmesi ile K20'nin ihtiyaçtan dolayı hırsızlık yapmak zorunda olduğunu belirtmesi nötrleştirme

tekniklerinden sorumluluğun reddedilmesi tekniğini kullandıklarını; K24'ün ise polisin kendisini dinlemediğini ifade ederek polise hakaret etmesi ve kimseye zarar vermediğini belirtmesi zararın reddedilmesi tekniğini kullandığını göstermektedir. Katılımcılardan K26, kavga sırasında küfür edildiği için karşıdaki kişiyi yaraladığını ancak kişinin bu davranışı hak ettiğini ifade ederek mağdurun varlığının reddedilmesi tekniğini kullanmıştır.

Kontrol sorusu kapsamında, katılımcılara aynı şartların oluşması durumunda aynı suçu işler miydiniz diye sorulmuştur. Katılımcılardan suç işledikleri için pişman olduklarını söyleyenlerin, aynı şartların oluşması durumunda aynı suçu işlemeyeceklerini ifade ettikleri görülmüştür. Konuyla ilgili katılımcı görüşleri şu şekildedir:

K5: Uzaklaşıyorum. Uzaklaşmam lazım neyin ne olduğunu öğrendim. (Erkek, 33 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

K7: Aynı şartların oluşmaması için elimden geleni yaparım. İlk suçumda gençlikte gaza geliyorduk. Başımızın belaya girmemesi için tedbir alırım şimdi. (Erkek, 37 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

K8: Kesinlikle yapmam daha temkinli olurum. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise terk)

K21: Kesinlikle yapmam aklım başıma geldi. (Erkek, 36 yaşında, evli, ilkokul terk)

Aynı şartların oluşması durumunda aynı suçu işlemeyeceklerini belirten katılımcıların çoğunun 'kesinlikle' ifadesini kullanmaları işledikleri suç nedeniyle yaşadıkları pişmanlık durumunu destekler niteliktedir.

Katılımcıların ifadeleri, kontrol kuramının öncülerinden Albert Reiss'in kişisel ve sosyal kontrol kavramlarını hatırlatmaktadır. Kişisel kontrol mekanizmasının gelişmesiyle bireyler, suç işlemeye karşı tepki gösterebilmekte ve kendilerini durdurabilmektedir. Katılımcıların suç işleme dürtülerini kontrol edebilmelerinde aldıkları cezaların da belirleyici bir etken olduğu söylenebilir.

Katılımcılardan, suç işledikleri için pişman olmadıklarını söyleyen iki hükümlü, aynı şartların oluşması durumunda aynı suçu işlemeyeceklerini belirtmiştir.

Hükümlülerin pişmanlık duymamalarının temel sebebi, suç işlemek dışında bir seçeneklerinin olmadığını düşünmeleri; yani bunu bir zorunluluk olarak görmeleridir. Suç işlemelerini önleyebilecek en önemli faktörlerden biri ebeveyn olmaları ve ailelerini, özellikle çocuklarını düşünerek hareket etmeleridir.

K6: Yapmam şimdi çocuk olacak diye. O zaman gençtik şimdi çocuk yüzünden pişman olurum. Daha önceden çocuk sahibi olsaydım keşke. (Erkek, 40 yaşında, evli, lise mezunu)

K24: Yapmam. Çocuklarım büyüdü üzerimde etkileri çok büyük. Kırmızı çizgim çocuklarım. Ailemle ilgili bir şey olursa duramam tabi. (Erkek, 40 yaşında, evli, lise mezunu)

Katılımcıların ifadeleri Reckless'in bireyin suç işlemesini engelleyen mekanizmalardan iç engelleyicileri hatırlatmaktadır. İç engelleyiciler, bireyin öz kontrol mekanizmasını geliştirerek suç işlemekten uzaklaştırmakta ve uyum sağlamasını kolaylaştırmaktadır (Dolu, 2015: 301-302). Katılımcılar için aile ve çocuk faktörü normlara uymayı ve yeni hedefler belirlemeyi sağlayarak öz kontrol mekanizmasını güçlendirmekte ve iç engelleyicilere dönüşmektedir.

Katılımcılardan K9'un '*Yok çocuğum olduktan sonra bitti. Aileden koptuk zaten aile benim için her şey.* (Erkek, 36 yaşında, evli, lise terk) ifadesi Reckless'in anlamlı rollere sahip olma ve kuralları benimseme davranışlarının dış engellemeyi sağladığını vurguladığı, bu çerçevede katılımcıların baba olmak gibi anlamlı rollere sahip oldukları ve aileleri için kuralları çiğnemeyeceklerine dair ifadeleri dış engelleme mekanizmalarının etkili olduğunu göstermektedir. Dış engelleyiciler, bireyleri uyumlu davranışlara iterek yanlış davranışlardan uzaklaştırmaktadır (Dolu, 2015: 300-302).

Katılımcılardan suç işledikleri için pişman olanlar ve olmayanlar, aynı şartların oluşması durumunda suçtan uzak duracaklarını ifade etmişlerdir. İki grupta da yer alan hükümlülerin suç işlemelerini engelleyen en temel faktörün aile olduğu dikkat çekmektedir. Huzurlu ve mutlu bir ailenin hem suçtan uzaklaştırdığı hem de toplumla bağ kurmayı kolaylaştırarak üretken ve sorumluluk sahibi bireylere dönüştürdüğü görülmektedir.

Katılımcılardan birçok suç dosyaları olan K10 ve K26 aynı şartların oluşması durumunda aynı suçu işleyebileceklerini ifade etmiştir.

K10: Haklı olduğumu biliyorsam yine yaparım. (Erkek, 33 yaşında, bekar, lise mezunu)

K26: Aynı suçu yaparım. (Erkek, 54 yaşında, evli, ilkokul terk)

İki katılımcıda işledikleri suç nedeniyle pişman olduklarını ancak yine aynı durumla karşı karşıya kaldıklarında suç işleyebileceklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların birçok kez suç işlemiş olmaları, nötrleştirme teorisinin bireylerin suç işlemek için sebepler ve mazeretler bularak suçlu davranışı meşrulaştırdığı düşüncesiyle açıklanabilir.

Katılımcıların suç ve suçlu kavramına dair temel algılarını ve düşüncelerini anlamak amacıyla kendilerini suçlu olarak görüp görmedikleri sorulmuştur. Katılımcıların çoğu kendilerini suçlu olarak görmemektedir. Bu konuda katılımcı görüşleri şu şekildedir:

K15: Bir şey yapmadım. Suçlu görmüyorum. Kader olarak görüyorum. (Erkek, 47 yaşında, evli, ortaokul mezunu)

K20: Suçlu görmüyorum. Bilerek ve isteyerek yaptığım suç bu. (Erkek, 45 yaşında, boşanmış, ortaokul mezunu)

K24: Suçlu bulmuyorum. Adaletsizlik var. (Erkek, 40 yaşında, evli, lise mezunu)

K26: Suçlu gözükmüyorum aksine yine olsa yine yaparım. (Erkek, 54 yaşında, evli, ilkokul terk)

Katılımcılardan K20, K24 ve K26'nın suç işledikleri için pişman olmadıkları dikkat çekerken, kendilerini suçlu olarak tanımlamaktan kaçınarak davranışlarını normalleştirmekte ve vicdanlarını rahatlatmaktadırlar.

Kendilerini suçlu olarak tanımlayan katılımcıların görüşleri ise şöyledir:

K14: Evet kendi kendimi yaktım. Bunu yapmam için bir neden yoktu. Merak ettim ve keyif aldım içtim. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu)

K17: Tabi ki başkalarının canını yaktık suçluyuz. (Erkek, 35 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

K18: Evet suçluyum orada bulunmamam gerekiyordu. (Erkek, 30 yaşında, evli, lise terk)

K25: Evet. Akli başında insanım sonuçta neden yapıyorsun bunu. (Erkek, 24 yaşında, bekar, açık lise öğrencisi)

K29: Kendimi çok suçlu görüyorum. (Erkek, 45 yaşında, evli, ilkokul mezunu)

Katılımcıların ifadelerine doğrultusunda, kendilerini suçlu görenlerin pişmanlık duydukları, suç işlemelerine neden olan ortamda/durumda olmamaları gerektiğini ifade ettikleri ve neden hata yaptıklarını sorguladıkları görülmektedir.

Kendilerini suçlu olarak adlandıran katılımcılar Lemert'in (1972 aktaran Güçlü ve Akbaş, 2019: 126-129) belirttiği gibi ikincil sapma aşamasına geçmemişlerdir. Bu katılımcılar, suçlu olduklarını kabul etmelerine rağmen suçlu bir yaşamı ve suçlu değerleri benimsemedikleri ve kendilerine atfedilen suçlu damgasını kabul etmedikleri için birincil sapma aşamasında kalarak işledikleri suç sonrası kendilerini hatalı bularak hatalarını düzeltmek için suçtan uzak bir şekilde hayatlarını devam ettirmişlerdir. Katılımcılar, yaptıkları hataların kalıcı bir duruma dönüşmesini istememekte ve suçlu damgasını kabullenmemektedir. Böylece, katılımcılar toplumsal yaşama katılma ve uyum sağlama sürecinde önlerine çıkacak olan engelleri ortadan kaldırmaktadır.

Katılımcılara suçun cezasını bilseydiniz yine de suç işler miydiniz diye sorulduğunda çoğunun suç işlemeyeceğini ifade ettiği görüşleri şu şekildedir:

K3: Madde kullanmazdım. Benim bu maddeyi kullandığımı bilmeyen arkadaşlarım var onlar bunu duyarsa uzaklaşır. Neden böyle bir hata yaptım diye. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu)

K13: Hayatta işim olmazdı. (Erkek, 34 yaşında, boşanmış, açık lise öğrencisi)

K17: Yapmazdım. Yokluk ve çevre, bir şey yapamamak nedenler. (Erkek, 35 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

K28: Madde kullanmazdım, yok yapmazdım. (Erkek, 32 yaşında, bekar, lise mezunu)

Birçok katılımcı işledikleri suçun karşılığında alacakları cezayı bilmediklerini ve cezayı bilme durumunda suç işlemeyeceklerini ifade etmişlerdir. Cezaların suç önleme noktasında etkili olduğu ve kişileri suçtan uzaklaştırma işlevine sahip olduğu bilinmektedir. Bireylerin, işledikleri suç karşılığında alacakları cezaları bilmemelerinin temelinde bazı suçlara karşılık herhangi bir ceza almayacaklarını ya da çok az bir ceza alabileceklerini düşünmeleri ile af yasası ya da cezaların ertelenmesi durumunun olabileceği düşünceleri yer almaktadır. Bireyler, toplumda bazı suçların cezalandırılmadığını ya da affedildiğini düşünmektedir. Bu durum, toplumdaki ceza adalet sisteminin işleyişine dikkat çekmekte ve suçlara karşılık verilen cezalarla ilgili bir belirsizliğin olduğunu göstermektedir.

Katılımcı K27'in, cezayı bilme durumunda suç işlemeyeceğini ancak devlete bu konuda görevler düştüğünü ve devletin bu görevlerini zamanında yerine getirmediği taktirde suçun ortadan kalkmayacağını ifade ettiği görüşü aşağıda yer almaktadır:

K27: Yapmazdım. Devletin de bu noktada etkisi var. Devlet eğer ceza vermezse suç işlemeye devam edersiniz. Geç gelen adalet adalet değildir. İlk suçumu işlediğimde 18 yaşındaydım. Tam tahliye olacaktım 22 yaşındaki dosyayı ortaya çıkardılar. Devlet hiçbir şeyi zamanında yapmıyor ki. (Erkek, 32 yaşında, bekar, açık lise öğrencisi)

Katılımcının ifadesi Beccaria'nın (2003:21) cezaların zamanında verilmesi gerektiği ve ancak bu şekilde cezaların etkili olabileceği düşüncesini hatırlatmaktadır. Suçlara karşılık cezaların açık ve net bir şekilde, zamanında ve doğru orantıda sunulması Beccaria'nın cezaların caydırıcı olabilmesi için gerekli olarak gördüğü üç ilkeyi hatırlamaktadır: kesinlik, hızlılık ve şiddetlilik. Katılımcılar için suçun önlenmesi ve cezaların caydırıcı olabilmesi için bu ilkeler etkili olmaktadır. Klasik ekolden hareketle katılımcıların rasyonel kararları sonucunda suç eylemini gerçekleştirdiği ve cezalara göre kâr- zarar hesabı yaparak suç işledikleri

veya suçtan kaçındıkları görülmektedir. Cezalarla ilgili kesinliğin, şiddetliliğin ve hızlılığın olmaması katılımcıların suç işlemesini tetiklemektedir.

Katılımcılardan işlediği suç nedeniyle ne kadar ceza alacağını tahmin edemeyen ve aldığı cezayı çok bulan katılımcılar da olmuştur. Bu katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

K7: Ceza alacağımı biliyordum zaten bile bile uyuşturucu içiyordum. 15 kere yakalandım ama bu kadar ceza almam diyordum. (Erkek, 37 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

K8: Biliyordum da bu kadar ceza alacağımı bilmiyordum. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise terk)

İki katılımcının da ceza alacağını bile bile suç işlemesi, rasyonel kararları sonucu suç eyleminde bulunduklarını göstermektedir. Katılımcılardan birçok suç dosyası olan ve uyuşturucu madde kullanan, ayrıca madde ticareti yaptığını ifade eden K8'in, suç kavramını tanımlamadığı, suç işlediği için pişman olduğu ve suç işlemekteki temel sebebinin yaşadığı ortamda uyuşturucu madde kullanımının çok fazla olması ve madde ticaretinin yapılmasının yanı sıra ailesinde de suç işleyen kişilerin bulunduğu gibi suçlu davranışın oluşmasını sağlayan temel etkenleri dikkate alındığında, hükümlünün son suçuyla ilgili yanlış bir kâr-zarar hesabı yaptığı görülmektedir. Hükümlü, beklediğinden daha fazla ceza almış ve bu yüzden pişman olmuştur.

Katılımcılardan K7'in 11 yaşında yaşadığı mahallede uyuşturucu madde kullanmaya başladığı ve bırakmak için tedavi gördüğü ancak bırakamadığı; bu nedenle kendisine verilen cezayı haklı bulduğunu ifade ettiği sözleri ise şu şekildedir:

K7: Her doğrunun nasıl bir artı katkısı varsa her eksinin de bir cezası olacağı bilincindeydim. (Erkek, 37 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

Uyuşturucu madde bağımlılarının, madde kullanımı ve ticareti nedeniyle alacakları cezaların farkında oldukları ancak madde kullanımını bırakamadıkları görülmektedir. Birçok kez yakalanmalarına ve ceza almalarına rağmen madde

kullanmaya devam etmişlerdir. Cezaların uyuşturucu madde bağımlıları için suç önlemede etkisinin çok az olduğu dikkat çekmektedir.

Denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin yeniden suç işlemeye yönelik verdikleri cevaplar değerlendirildiğinde pişmanlık yaşamaları, aynı şartlar oluşsa dahi suç işlemeyeceklerini belirtmeleri, kendilerini suçlu olarak görmeleri ve suçun cezasını bilmediklerini ifade etmeleri nedeniyle suçlu davranışlardan uzak durdukları ifade edilebilir.

6.2.5. Uyuşturucu Madde Kullanma ve Satma Suçu

Tarihin ilk dönemlerinden itibaren var olan uyuşturucu maddelerin son yıllarda kullanımına dair bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Birleşmiş Milletler Uluslararası Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC) 2023 Dünya Uyuşturucu Raporu'na göre, son on yılda uyuşturucu kullanımı yüzde yirmi üç artmıştır. Hem uyuşturucu maddelere ulaşmanın kolay olması hem de uygun fiyatlara bulunabiliyor olması madde kullanımını arttıran temel nedenlerdendir.

Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Başkanlığı tarafından yayınlanan 2024 Türkiye Uyuşturucu Raporu'na göre, güvenlik güçlerimizce Türkiye genelinde 2021 yılında 215.771, 2022 yılında 246.237, 2023 yılında ise %2,3 artışla 251.851 uyuşturucu olayına müdahale edilmiştir. Bu olaylarda 313.416 şüpheli yakalanırken şüpheli sayısının da her geçen yıl arttığı görülmektedir. 2023 yılında gerçekleşen 251.851 uyuşturucu olayının suç türlerine göre dağılımı incelendiğinde;

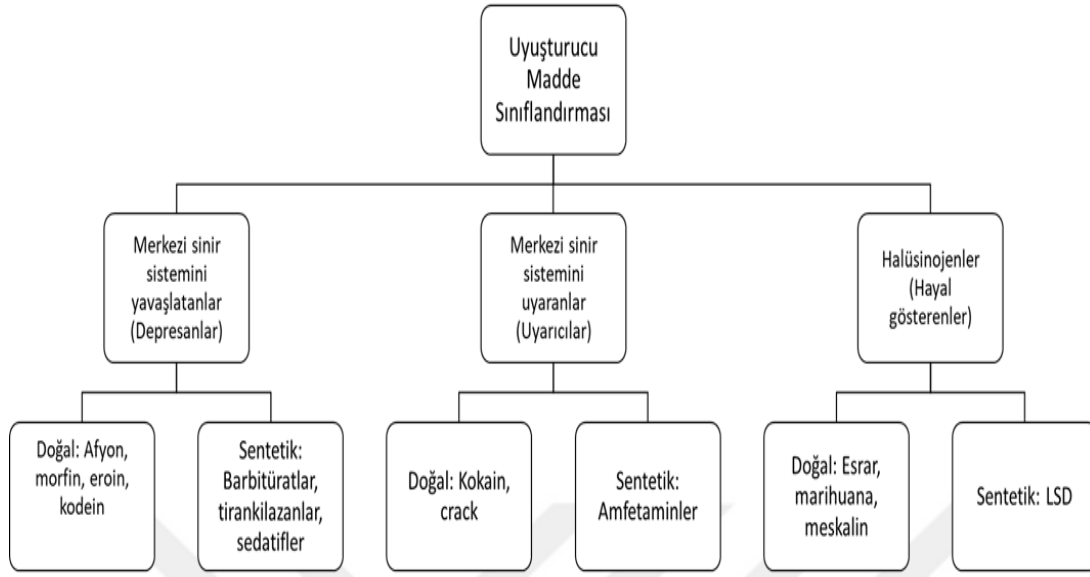
- 207.971 olayın (%82,6) kullanma amaçlı uyuşturucu madde satın almak/kabul etmek/ bulundurmak (TCK m.191),
- 38.021 olayın (%15,1) uyuşturucu madde imal ve ticareti (TCK m.188),
- 4.902 olayın (%1,9) 2313 sayılı Uyuşturucu Maddelerin Murakabesi Hakkında Kanuna muhalefet,
- 814 olayın (%0,3) uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanılmasını kolaylaştırma/ özendirme (TCK m.190),

- 143 olayın (%0,1) ise 3298 sayılı Uyuşturucu Maddelerle İlgili Kanuna muhalefet kapsamında gerçekleştiği görülmektedir. Bu durum göstermektedir ki, uyuşturucu madde kullanımının gün geçtikçe artmasıyla birlikte uyuşturucuyla ilgili suçlar da artmakta ve uyuşturucuyla mücadele edilmesi zorlaşmaktadır.

Uyuşturucu kelimesi, Yunancada ‘uyku’ anlamına gelen ‘narke’ sözcüğünden gelmektedir. Tıp alanında narko kelimesi; duygusuzluk, bilincin kapanması, uyku durumu ve hissizlik anlamlarına karşılık gelir (Öner, 2011: 6). Uyuşturucu madde; kişi üzerinde olumsuz etki yaratan, karşı koyulamaz istek ve arzuya neden olan, kullandıkça daha fazla kullanılmak istenen, fiziksel ve ruhsal bağıllık yaratan tüm maddeleri kapsamaktadır (Kaya, 1998: 587). İlk olarak sağlık alanında faydalanılmak üzere kullanılan uyuşturucu maddeler daha sonra zararlı etkileri nedeniyle kullanımı bırakılmasına rağmen (Larry ve Peter, 1998: 5-6) keyif amaçlı kullanılmaya devam edilmektedir.

Madde bağımlılığı, kişilerin zarar görmesine rağmen maddeye devam etmesi, maddeyi bırakamaması, madde arayışı içinde olması ve kullandığı maddeyi giderek arttırması ile ortaya çıkan bir durumdur (Ögel vd., 2003: 28). Madde bağımlılığı, kişiler üzerinde hem biyolojik hem ruhsal hem de sosyal yönden etkili olmanın yanı sıra toplumsal bir soruna işaret etmektedir. Madde bağımlılığı, bağımlının kendisine, aile ve iş hayatına, dolayısıyla içinde bulunduğu ülkenin ekonomisine ciddi zararlar vermekte ve toplumların hem bu gününü hem de geleceklerini tehdit etmektedir (Başbakanlık Uyuşturucu ile Mücadele Yüksek Kurulu Faaliyet Raporu 2014- 2015: 12). Madde bağımlılığı, pek çok suçun (hırsızlık, şiddet, cinayet, trafik kazası, taciz ve tecavüz) oluşmasına zemin hazırlamaktadır (Siegel, 2010 aktaran Karakartal, 2020: 615). Madde bağımlıları, hem suça meyilli kişiler olarak görülmeleri hem de toplum tarafından onaylanmayan davranışlarda bulunmaları nedeniyle toplum tarafından dışlanmakta ve toplumla bütünleşme sorunu yaşamaktadır.

Uyuşturucu maddeler farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Genel olarak bakıldığında uyuşturucu maddelerin kaynağına göre doğal ve sentetik olarak; etkilerine göre ise şu şekilde sınıflandırıldığı görülmektedir (Baş, 2023: 21).

Şekil 6.3. Uyuşturucu Madde Sınıflandırması

Katılımcıların en çok kullandıkları maddeler şunlardır;

Metamfetamin; ilk olarak II. Dünya savaşı sırasında askerlerin uyumasını engellemek için kullanılmıştır. Türkiye'ye ilk 2009 yılında giriş yapmıştır. Metamfetamin kokainden üç kat daha ağır etkilere sahiptir ve fiziksel olarak insan bedenini çürütmektedir (Örken ve Tavşanlı, 2014: 111). Yasadışı laboratuvarlarda üretilen sentetik bir uyuşturucudur. Toz, tablet veya cam kırıklarına benzeyen kristaller halinde bulunur. Metamfetamin kullanımında fiziksel ve ruhsal bir dinginliğin yanı sıra coşku da görülebilir. Kullanıcılar bir enerji artışı olduğunu ifade eder. Kısa sürede iştah kaybı ve kalp atışında hızlanma görülür (Pınarcı, 2014: 9). Metamfetamin, merkezi sinir sistemini uyarıcı amfetaminin tipik bir örneğidir.

Ekstazi; Hollanda ve Belçika gibi Avrupa ülkelerinden yasa dışı yollarla Türkiye'ye girişi yapılmaktadır. Bağımlılık yapıcı etkisi uzun süre kullanımlarında yüksek ateşe, vücutta su kaybına, kas yıkımına ve çoklu organ yetmezliğinden dolayı ölüme neden olabilmektedir (Tarhan ve Nurmedov, 2011: 212). Yasadışı laboratuvarlarda üretilmektedir. Amfetaminin tipik bir örneğini oluşturmaktadır.

Esrar; Türkiye'de üretilmesi yasak olmasına rağmen bazı bölgelerde üretilmektedir. Alkole göre daha çok etkilidir. Esrar diğer uyuşturucu maddelere

başlamada köprü görevi görmektedir. Esrar beynin küçülmesine neden olur (Ögel, 2002). Hint keneviri bitkisinin çiçekleri ve yaprakları kurutularak sigara ile birlikte kullanılmaktadır.

Bu bölümde uyuşturucu madde kullanma ve satma suçu nedeniyle denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin uyuşturucu maddeyle ilgili temel düşüncelerine, madde kullanma sebeplerine, ne kadar süredir madde kullandıklarına, maddeyi bırakma süreçlerine, madde kullanımının gündelik yaşama etkisine ve çevrelerinde madde kullanan kişilerin var olup olmadığına yer verilmiştir. Denetimli serbestlik tedavi programlarının uyuşturucu madde alışkanlığı üzerindeki etkilerinin açıklanması hedeflenmiştir.

6.2.6. Uyuşturucu Maddeyle İlgili Temel Düşünceler

Katılımcıların uyuşturucu maddelerin birçok çeşidini kullandığı görülmektedir. Katılımcılar genellikle, esrar, eroin, bonzai, ekstazi, metamfetamin vb. maddeleri kullanmışlardır. Katılımcıların birçok uyuşturucu maddeyi denedikleri ve son zamanlarda uyuşturucu piyasasında metamfetamin daha fazla olduğu için metamfetamin kullandıkları görülmektedir. Katılımcılardan tek bir madde kullanan neredeyse bulunmamaktadır. Bir maddeyle başlayıp diğer tüm maddeleri deneme süreci, madde bağımlılığının ortaya çıkmasının en temel özelliği olarak görülmektedir. Madde bağımlılığına başlamada ilk basamak, esrar kullanmak olarak ifade edilirken, esrarın sigara ile içilmesi kullanımının kolay ve pratik olmasını sağlayarak kullanımı arttırmaktadır.

Katılımcılardan sadece 9 hükümlünün hiç uyuşturucu madde kullanmadığı, 20 hükümlünün ise uyuşturucu madde kullandığı görülmektedir. Katılımcılar arasında uyuşturucu madde kullanan sayısının yüksek olmasından dolayı, katılımcıların uyuşturucu madde kullanma deneyimlerine yer verilmiştir. İlk olarak, uyuşturucu madde kullanan katılımcılara hangi maddeleri kullandıkları sorulmuştur. Birçok uyuşturucu maddeyi kullandığını ifade eden katılımcıların konuyla ilgili görüşleri şu şekildedir:

K9: Esrar, eroin, ekstazi, met kullandım. (Erkek, 36 yaşında, evli, lise terk)

K11: Esrar, ekstazi, bonzai, eroin içtim (Erkek, 29 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

K14: Bonzai, met, ekstazi kimyasal maddelerin birçoğunu kullandım. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu)

K15: Ekstazi, hap, bonzai, esrar, kokain kullandım. (Erkek, 47 yaşında, evli, ortaokul mezunu)

Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Başkanlığı tarafından yayınlanan 2024 Türkiye Uyuşturucu Raporu'na göre, 2023 yılında ele geçirilen ekstazi, metamfetamin, kokain ve kök kenevir maddelerinin miktarında artış bulunmaktadır. 2023 yılında ele geçirilen ekstazi miktarı 2022 yılına göre %3,5 oranında; 2023 yılında ele geçirilen metamfetamin yakalama miktarı 2022 yılına göre yaklaşık %35,5 oranında; 2023 yılında ele geçirilen kokain miktarı 2022 yılına göre %8,8 oranında; 2023 yılında kök kenevir yakalama miktarı 2022 yılına göre %43,6 oranında artış gerçekleşmiştir. Raporda sadece eroin yakalama miktarında düşüş olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum katılımcıların metamfetamin, esrar ve ekstazi kullanım miktarının yoğun olmasını açıklamaktadır.

Uyuşturucu madde kullanan katılımcılara, maddeye nasıl ulaştıkları sorulmuştur. Uyuşturucu maddeye erişimin kolay olması bağımlılık sürecini hızlandırmaktadır.

K3: Su almak kadar kolay maddeye ulaşmak. Bir kere ortama girdiğin zaman şehir değiştir, memleket değiştir bulursun. Nereye gitsen buluyorsun. Bir yerde yemek yiyordum biri geldi yanıma uzak dur kardeş dedim. Yüzünden, ifadenden madde kullandığın belli oluyor. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu)

K4: Bunları her saat her zaman bulursunuz. Paran varsa satıcılar seni buluyor zaten. Aşırı derece ucuz bir şey devlete vergi vermiyoruz. Torbacılar tarafından satıldığı için. Alkolden bir tık daha ucuz. En aşağı 300-400 TL. Gramı 300 lira akşamları 4-5 gece içilebilir. Bunu içtikten sonra alkol içesiniz gelmiyor. (Erkek, 25 yaşında, bekar, lise mezunu)

K7: Her tarafta var. Buradakileri beğenmiyorum direk İstanbul'a gidiyorum. (Erkek, 37 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

K11: Paran olduğu zaman kolayca bulursun. (Erkek, 29 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

Katılımcıların çoğu uyuşturucu maddeye ulaşmanın kolay olduğunu, uyuşturucu madde bulma konusunda herhangi bir zorluk yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. Uyuşturucu madde kullanan katılımcılar, şehir değiştirseler bile maddeyi kolaylıkla bulabildiklerini belirtmişlerdir. Uyuşturucu maddeye ulaşmanın kolay olması, uyuşturucu maddenin gittikçe yaygınlaştığını ve yayıldığını göstermektedir. Bu durum, uyuşturucu madde bağımlılığını günümüz toplumlarının en temel sorunlarından biri olarak karşımıza çıkarmaktadır.

Uyuşturucu kullanan bireylerin, madde kullanımından kurtulabilmek için şehir değiştirmelerine rağmen o şehirde de madde kullanan kişilerin kendilerini bulduklarını ifade etmeleri sosyal öğrenme teorisine getirilen eleştirileri hatırlatmaktadır. Bireylerin sadece suça meyilli olan kişilerle bir araya gelmeleri suç işlemelerini açıklama noktasında yetersiz kalırken bazen suça meyilli kişilerin kendileri gibi bireyleri arayıp buldukları gerçeğini göstermektedir (Dolu, 2015: 288).

Katılımcıların çoğu uyuşturucu maddenin zararlarını bilmekte ancak bağımlılıklarını sonlandıramamaktadır. Uyuşturucu maddelerin zararlarının bilinmesine rağmen esrarın zararlı bir madde olmadığını ifade eden katılımcı görüşleri ise şu şekildedir:

K4: Esrar ekeli 2 hafta olmuştu. Daha esrar çok büyümemişti. Medeni torbacıyız. Polisler baktılar diğer insanlar gibi değiliz. Biz çiçek böcek meraklısı değiliz. Bu yurtdışında yasal olarak var. Diğer uyuşturucuları saymadığın sürece esrarın insanlar üzerinde kötü bir etkisi yok sadece kanunen yasak. Almanya'da veya Hollanda'da yapsak böyle olmayacak.

Eroin hariç hepsinin tadına baktım esrarın bir zararını görmedim. Sakinleşiyorsun, bilincin yerinde, yumuşuyorsun, dost olursun daha pozitif düşünüyorsun. Yoksunluğunda ya da düşüşünde seni rahatsız etmiyor. Zayıflamazsın, uyursun, sosyal hayatını bozmaz

tabi duman soluyorsun ciğerine zararı var. Bizim ülkede neden yasak anlamıyoruz. Bunu içmek hobi gibi. Devleti eğitemeyiz bunun güzel olduğunu. Kendimi de kandıramayacağım. (Erkek, 25 yaşında, bekar, lise mezunu)

K7: Uyuşturucu demeyelim de adı kötü ot (esrar) diyelim uyuşturucudan saymıyorum. O keyif verici bir madde. Ben uyuşup uyuşup saçmalamıyorum böyle müptezeller gibi ben onu içince evimde rahat oturabiliyorum sakın. Biraz da sinir var. Keyif verdiği için içiyorum beni rahatlatıyor. Kesinlikle uyuşma yok kimyasal şeylerle işim yok. 20 yıldır içiyorum askerde alıştım. Devlet alıştırdı bir nevi. Jandarmaydım uyuşturucuya bakıyordum orada alıştım. Yakalıyorduk ve imha ediyorduk imha etmeden önce tadına bakıyorduk öyle alıştık. Günde bir sigara içiyorum. İçmeye devam ediyorum edeceğimde. Bağımlı olduğumu kabul etmiyorum. Bu bana akşamları böyle evime geldiğimde kafamı rahatlatmak için içmek istiyorum. Gündelik hayatımı etkilemiyor. Eşimde içtiğimi biliyor. Hangi eş kocasının içmesini ister ki. Bari evinde iç diyor. Evliliğime ya da çocuklarıma zarar gelmedi bundan ilk plana katmadım ikinci üçüncü planda olan bir şey. İkisini idare etmeyi de öğrendim.

Arabanın içinde içiyorduk kokudan dolayı şikâyet olmuş polisler geldi. Bizi aldılar hastaneye götürdüler tahlilde çıktı denetim verdiler. Ben anlamıyorum bunu içmenin neden bu kadar cezası var. Satıcı değilim, müptezel değilim, satıcıyla yakalanmadım. (Erkek, 37 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

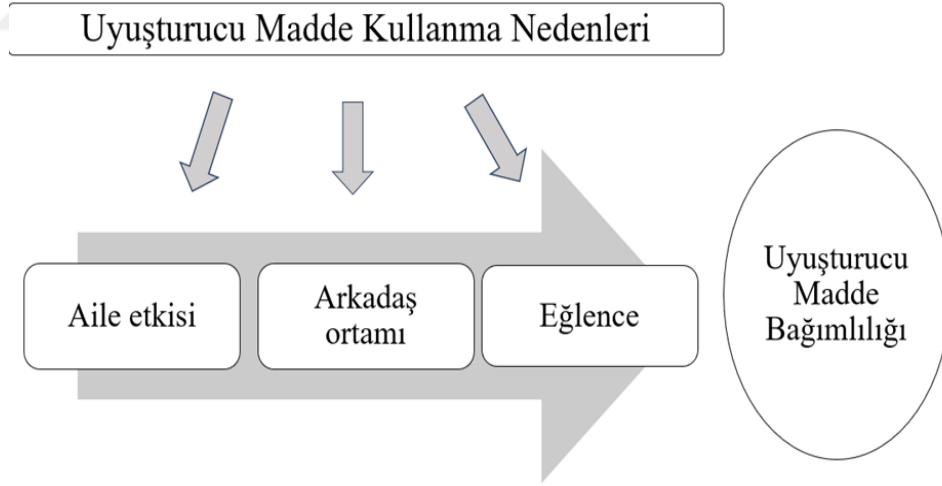
K27: Esrarın adı çıkmış. Adı kötü. Denk gelirsem ve bulursam içerim. Zararı yok ki. Devlet esrarı yasaklıyorsa sigarayı da yasaklasın. Neden yasak olduğunu merak ediyorum. Daha tehlikeli olan maddeler de var. (Erkek, 32 yaşında, bekar, açık lise öğrencisi)

Katılımcıların ifadelerinde her ne kadar esrarın diğer uyuşturucu madde türlerinden farklı ve zararlı bir madde olmadığı ifade edilse de, esrar doğal

halüsinojenler içerisinde yer almakta ve vücuda uzun süre etki ederek bireyin yer ve zaman algısını ortadan kaldırmaktadır. Esrarın kan, damar, kalp ve solunum gibi birçok hastalığa neden olduğu bilinmektedir (Uçar, 2021: 25-26). Katılımcıların bu etkileri bildiği ancak kabul etmek istemediği dikkat çekmektedir.

6.2.7. Uyuşturucu Madde Kullanma Nedenleri

Bireyleri uyuşturucu madde kullanımına yönelten pek çok neden bulunmaktadır. Bu nedenler bazen bireysel bazen ruhsal bazen de sosyal faktörlere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Uyuşturucu madde kullanımında tek bir faktörün etkili olabileceği gibi birçok faktör de etkili olabilmektedir. Uyuşturucu madde bağımlılığına psikolojik nedenler, merak, aile, arkadaş çevresi, sosyo-kültürel özellikler ve sosyal medya neden olabilmektedir (Bahar, 2018: 8-13). Katılımcıların uyuşturucu madde kullanımında genellikle aile, arkadaş ve eğlence faktörü etkili olmuştur.

Şekil 6.4. Uyuşturucu Madde Kullanma Nedenleri

Ailede uyuşturucu madde kullanan bireylerin olması, aile içi iletişimsizlik, aile içi sorunlar, ebeveynlerin ayrı olması katılımcıları uyuşturucu madde kullanmaya iten temel sebepler arasında yer almaktadır. Bu sebeplere bağlı olarak, uyuşturucu madde kullanmaya başlayan katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

K5: 12 yaşında ota başladım sonra bonzai, şeker, tiner, met içtim. Otu içiyordum ot doğal bir şey. Abiler getiriyordu otu bizde tadına bakıyorduk. Küçüktük kafamız mı basıyor. Ailevi sıkıntılarım olduğu için içtim bedavadan uyuşturucu içmem. Bayadır içmiyorum ama kafam eserse içiyorum. (Erkek, 33 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

K9: 10 sene uyuşturucu kullandım. Arkadaş ortamında madde ile tanıştım. Her maddeyi kullandım. İlaç tedavisi aldım. Aile baskısı, evlilik ve çocuk nedeniyle madde kullanmayı bıraktım. Bazen tetikliyor tabi. Anne ve baba ayrı. Kardeşim uyuşturucudan tedavi gördü. AMATEM’de yattı. Anne baba bize sahip çıkmadı. Kendi savaşlarını verdiler. Annem ile arada görüşüyoruz. Madde kullandığımda normal hayatıma devam ediyordum. Unutma isteği, ailevi sorunlar nedeniyle madde içiyordum. (Erkek, 36 yaşında, evli, lise terk)

K27: 13 yaşında eve gitmeyi bıraktım. 13 yaşında uyuşturucu kullanmaya başladım. Mersin, Gaziantep gezdik inşaatta kaldım inşaatta yattım. Mersin’e suç işlemeye gittik. Arkadaşlarla gittik hırsızlık ya da gasp için. Yolumuza gittik yani. Aile ile görüşmüyorduk. Ailem doğru yolu gösteriyordu onlar bize sıkıcı geliyordu. Onlar karşı çıkmak için gittik arkadaşlarla. Arkadaşlara özendiğim için başladım. (Erkek, 32 yaşında, bekar, açık lise öğrencisi)

K28: 14-15 yaşında başladım. İlk olarak esrar içmiştim. Ev ortamında içtim. Amcaoğullarım vardı onlarla birlikte içtim. İlk meraktan içmiştim. Ara ara içiyordum. Sigaraya da amcaoğullarım alıştırmıştı zaten. (Erkek, 32 yaşında, bekar, lise mezunu)

Uyuşturucu madde kullanımında aile ve ailenin temel özellikleri önemli bir role sahiptir (Ögel, 2002: 11). Aile, madde bağımlılığından en çok etkilenen kurum olmasının yanı sıra bağımlılıkla mücadelede ödev ve sorumlulukları olan temel bir kurumdur. Toplumsallaşma sürecinde aile içinde görülen rol, davranış ve tutumlar,

ailenin sürekliliğini ve işlevselliğini temsil etmektedir (Tamar vd., 1997: 9). Katılımcı ifadelerinden hareketle, ailenin toplumsallaşmanın ilk basamağını oluşturması, ailede yaşanan sorunların bireyin tüm yaşamını etkilediğini ve olumsuz etkilerin ailenin işlevselliğinin zedelenmesinden kaynaklandığını göstermektedir.

Uyuşturucu madde kullanmaya başlamada arkadaş grubunun büyük bir etkisi bulunmaktadır. Arkadaş grubunun madde kullanımı ile ilgili tutumları, bireyin maddeye alışmasında büyük rol oynamaktadır. Madde kullanımına yönelik olumlu tutum geliştiren gruplar içerisinde yer alan kişilerde madde kullanımı görece daha fazla olmaktadır (Bahar, 2018: 11). Uyuşturucu madde kullanmaya küçük yaşlarda arkadaş ortamında başlayan katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

K3: 2015'ten beri uyuşturucu madde kullanıyorum. İlk olarak hap (ekstazi) kullandım. Yürüyüş yolunda arkadaş uzattı. İç dedi içtim. Bir bağımlılığı yoktu bana kalırsa sonra birkaç defa esrar içtim. Piyasada şeker yok met var. Hoşuna gidiyor insanın. 40 dakika sonra siz bu dünyada değilsiniz. Her şey kulüp ortamı gibi ışıklar parlıyor, hep enerjiksiz. Her gün olmasa da 15 günde bir kullanıyorduk eğlenmek amacıyla. Sonra piyasadan hap çekildi. Met çıktı. Metin kafası yok direk bağımlı oluyorsun. Met gereksiz bir enerji veriyor, hap öyle değil. Met içmediğin zaman 15 gün ara veriyordum mesela 16. gün rüyana giriyor. Eğlenmek ve kafa dağıtmak amacıyla içiyorduk. Met içenlerden kendimi uzak tutmaya çalışıyorum ama 15 günde bir insan arıyor. Ara vermek istiyorum. Her şeye zarar çünkü. Paraya zarar. Para olunca kolayca ulaşıyorsun. Paran olduğu an hemen arıyorsun onu. Denk gelirse esrar da içiyordum. Müptezel değilim önce evimin ihtiyaçları ondan sonra bu. Bırakmayı düşünüyorum ama bırakamıyorum. Rüyama giriyor çünkü vücut istiyor. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu)

K7: Merakla başladım, arkadaş ortamında devam ettim. Son bir sene yüksek dozda içiyordum. Bağımlılıktan dolayı içiyordum. Ona bağlı olduğunu hissediyorsun psikolojik olarak. Uyuşturucuya iten

sebepler de var. Bazı şeyleri unutmak için içersiniz uyuşturucuyu. Ailevi ve özel sorunlar nedeniyle içtim. (Erkek, 37 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

K11: 15-16 yaşında içmeye başladım. İlk olarak esrar ve ekstazi içmiştim. Arkadaş ortamında içmiştim. İçinde doğunca daha küçük yaşlarda başlıyorsun. Bütün arkadaşlarım kullanıyordu. Kendi isteğimle bıraktım. Bir anda bırakma kararı aldım. Dosyalar çıkmaya başlayınca bıraktım. Suçum günahım olmadan satıcı saydılar beni, son dosyam o. Uyuşturucu bulabilmek için hırsızlık yapıyordum. Adam para istiyor tabi ne vereceğiz. (Erkek, 29 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

K14: 18 yaşında uyuşturucu kullanmaya başladım. Arkadaş çevresi ve merak nedeniyle başladım. Arkadaş ortamında ilk esrar içtim. 5 sene önce met ile tanıştım. Bu onun cezası. Denk gelirse, arkadaş ortamında arada bir içiyordum esrarı, meti her gün içiyordum. İçme sebepimi düşündüğümde o kadar saçma ki. Neden içtim, niye buradayım ben onun neden kovaladım beynimde bunu soruyorum. Keyif veriyordu, eğlenceli geliyordu işte. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu)

K18: İlk içme sebebi, arkadaş tavsiyesi. İlk içince bir şey anlamıyorsun sonra dur bir daha bakayım diyorsun bağımlı oluyorsun. Dört defa içersen bağımlı olursun kurtulma şansın yok. Bir ara bunun peşine düşmüştüm. Ekstazi içiyordum hiç etkisi yok. Başka şeyler aradım. Üç tane üç tane yutuyordum hiç etkisi olmuyordu. Mette her içtiğimde aynı şey oluyor etkisi var. Benim ilk dozlarım çok yüksek oldu. Bir gram almıyordum mesela çünkü bitecek o yüzden almıyordum. 4-5 gün etkisinin sürmesini istiyordum. (Erkek, 30 yaşında, evli, lise terk)

K29: 10-12 yıl önce içmeye başladım. İlk olarak met içtim. Arkadaş ortamında başladım. Arkadaşlarla oturduk ikram ettiler

denedim baktım. Bir defadan bir şey olmaz dedim ama oldu.
(Erkek, 45 yaşında, evli, ilkokul mezunu)

Katılımcıların ifadelerine bakıldığında, küçük yaşlarda uyuşturucu maddeyle arkadaş ortamında tanıştıkları görülmektedir. Katılımcıların bazılarının arkadaş ortamında merak ile uyuşturucu maddeye başladığı, bazılarının psikolojik ve ailevi sorunlar nedeniyle madde kullandığı, bazılarının ise sadece heyecan için madde kullanması sonucu bağımlı kişilere dönüştükleri görülmektedir. Uyuşturucu madde kullanımı merak etme ve birkaç defa deneme ile bağımlılık boyutuna ulaşmakta ve bu süreç arkadaş ortamında pekişmektedir.

Sutherland'ın ayırıcı birliktelikler teorisinden hareketle, suçun öğrenilmesinde birlikteliklerin önemli olduğu ve kiminle birlikte olunduğuna bağlı olarak suçun geliştiği görülmektedir. Uyuşturucu madde kullanımının arkadaş etkisiyle arttığı katılımcıların ifadeleriyle desteklenmektedir. Katılımcıların sürekli birlikte oldukları arkadaşlarından etkilendikleri ve yaşamlarını belirledikleri görülmektedir.

Uyuşturucu madde kullanımında sosyal çevrenin büyük bir etkisi olduğu göz ardı edilemeyecek bir gerçektir. Bu sebeple katılımcılara, aileleri ve arkadaşları arasında uyuşturucu madde kullanan kişilerin olup olmadığı sorulmuştur. Katılımcıların çoğu ailelerinde uyuşturucu madde kullanan hiç kimsenin olmadığını ifade ederken arkadaşlarının çoğunun uyuşturucu madde kullandıklarını belirtmişlerdir. Bu konuyla ilgili katılımcı görüşleri şu şekildedir:

K7: Tüm arkadaşlarım uyuşturucu kullanıyor. Ailede uyuşturucu kullanan yok. (Erkek, 37 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

K11: Ailede uyuşturucu kullanan yok. Ailenin tek lüzumsuz insanı benmişim demek ki. Arkadaşların hepsi kullanıyordu. (Erkek, 29 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

K25: Arkadaşlarımın çoğu kullanıyor bu nedenle cezaevine giren de çok ölen de çok. Doz aşımından dolayı. (Erkek, 24 yaşında, bekar, açık lise öğrencisi)

K28: Ailede başka madde kullanan yok. Arkadaşlarım genelde uyuşturucu kullanıyor. (Erkek, 32 yaşında, bekar, lise mezunu)

Madde bağımlılığı, kişinin sosyal yaşamını etkileyerek etrafının sadece madde kullanıcılarıyla çevrili olduğu toplumsal yaşamdan soyutlanmış bir yaşam sunmaktadır. Sosyal yaşamdan dışlanan madde bağımlıları böylelikle diğer madde kullananlarla beraber alt kültür oluşturmaktadır. Madde bağımlılarının bu alt kültür içerisinde sosyalleştikleri görülmektedir (Duman, 2001: 88). Uyuşturucu madde kullanıcılarının oluşturduğu bu alt kültür gruplarının gündelik yaşamlarının temel belirleyicisi uyuşturucu maddelerdir.

Cloward ve Ohlin'in ayırıcı fırsatlar teorisinde ifade ettiği gibi, kişinin uyuşturucu kullanmaya başlamasında çevresi etkili ve önemlidir. Uyuşturucu madde kullanan kişiler bir alt kültür oluşturmakta ve bu kültür içerisinde uyuşturucu madde kullanma tekniklerini ve maddenin etkilerini öğrenmektedir. Buna ek olarak Cloward ve Ohlin birçok suçlu alt kültür grubu olduğunu ifade etmiştir. Alt kültür grupları içerisinde uyuşturucu madde kullananların yer aldığı alt gruba geri çekilmeci alt kültür grubu adını vermişlerdir. Bu grubun suç aracılığıyla zenginlik ya da statü kazanma amacı bulunmamakta iken bu gruptakilerin kendilerini sadece uyuşturucu madde kullanmaya adadıkları görülmektedir (Güçlü ve Akbaş, 2019: 38-39). Katılımcıların uyuşturucu madde kullanma nedenleri arasında, zenginlik ya da statü kazanma gibi amaçların yer almaması uyuşturucu madde kullanan katılımcıların Cloward ve Ohlin'in belirttiği geri çekilmeci alt kültür grubunun üyesi olduklarını göstermektedir.

6.2.8. Uyuşturucu Madde Kullanımının Gündelik Yaşama Etkileri

Uyuşturucu madde kullanımı, bireyin özdenetimini etkileyerek bilinç değişimine neden olmakta ve böylece kişi toplum tarafından kabul edilmeyen davranışlar sergilemektedir (Balseven vd., 2002: 91). Madde bağımlılığı, ölüme neden olabilecek pek çok sağlık sorununun yanı sıra psikolojik ve sosyal sorunlara da neden olmaktadır. Bağımlı bireyler yalnızlık, dışlanmışlık, çaresizlik, ruhsal bunalımlar yaşayabilmekte; intihar, suç ve şiddet gibi davranışlar gösterebilmektedir. Sonuç olarak bağımlı bireyler öncelikle kendileri olmak üzere yakın çevreleri ve toplum için risk oluşturmaktadır (Özden, 1992: 6). Bu durum uyuşturucu madde

kullanımının bireysel değil toplumsal bir sorun olduğunu göstermektedir.

Uyuşturucu Madde Kullanımının Gündelik Yaşama Etkileri

Şekil 6.5. Uyuşturucu Madde Kullanımının Gündelik Yaşama Etkileri

Katılımcılara, uyuşturucu maddelerin etkilerinin neler olduğu sorularak, gündelik yaşamlarının nasıl etkilendiği açıklanmaya çalışılmıştır. Kullanılan uyuşturucu maddeye göre etkinin değişmesine rağmen, genel olarak uyuşturucu maddenin ani ruh değişimleri, halüsinasyon görme, açlık, uykusuzluk, sağlıklı düşünememe, işe gidememe gibi etkilerinin olduğu görülmektedir.

Uyuşturucu maddenin birçok etkisinin yanı sıra iş hayatlarını olumsuz yönde etkilediğini ifade eden katılımcı görüşleri şu şekildedir:

K7: Uykusuzluk hat safhada. Yemek yedirtmiyor. Çalışabiliyorum, hırsızlık yapmıyorum, evime yansıtıyorum.3 gün uyumayınca düşünüyorsunuz. Çok fazla içtiğimde yüzüme gözüme yansıyor. Siz normal bakıyorsunuz ama başkası döveceksin gibi bakıyorsun demişti böyle olunca işe gitmiyordum. Yüzünüze vuruyor. Ben utanıyordum. Aynaya bakıyorum belli yani. Evimde uyuyarak geçiyordum. İçtiğin maddeye göre etkisi değişiyor. Uyutmuyor. Halüsinasyonlar gösteriyor. Yokluğunda

asabiyet yapıyor, sinir yapıyor. Cesaretlendiriyor, öz güven veriyor. Ben içince içime kapanıyorum. Arkadaşlar farklı. Ben kendimi odaya kilitliyorum. (Erkek, 37 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

K29: İşe gidiyordum alıyordum içiyordum. İşimi aksatıyordu izin alıyordum gitmiyordum. Cezaevine girince de işten ayrılmak zorunda kaldım. (Erkek, 45 yaşında, evli, ilkokul mezunu)

Katılımcıların ifadelerinden hareketle, uyuşturucu madde kullanıldığında oluşan ani ruh değişimleri çalışma hayatına katılmayı olumsuz yönde etkimekte ve sosyal hayattan uzaklaştırarak uyuşturucu alt kültüre dahil olmaya ya da tek başına kalmaya neden olmaktadır.

Katılımcılardan metamfetamin kullananların, özellikle maddenin enerji verdiğini bunun yanı sıra açlık, yorgunluk ve uykusuzluğa da neden olduğunu belirttikleri ifadeleri şöyledir:

K2: Met insanı birden canlandırıyor, enerji veriyor içmediğin zaman da üç kat yorgun oluyorsun uyuyorsun. Eşim maddeyi kullanmadığı zaman bize saldırıyor çünkü her şeyi bitti. Parası hepsi bitti. (Kadın, 36 yaşında, evli, lise mezunu)

K5: Met içince uykusuz kalıyorsun, iştah kaybı yapıyor. Keyif değil eziyet ama o eziyeti seviyoruz. Biraz daha hızlı hissediyorsun kendini, daha enerjik oluyorsun. (Erkek, 33 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

Uyuşturucu madde kullandığında özellikle halüsinasyon gördüğünü vurgulayan katılımcı ifadeleri şöyledir:

K8: Seni değişik bir kalıplara sokuyor içince. Yaşanmamış öykü içinde yaşanmış öykü yapıyor. Sende o öyküyü gerçekleştiriyorsun. Halüsinasyon görüyorsun. Ne yaptığını hatırlamıyorsun. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise terk)

K15: Uyumuyor, bayıltıyor, zihnini bulandırıyor, hayal alemine daldırıyor, cesaretlendiriyor. Sakinleştiriyor, umursamıyorsun. Bir saat, bir buçuk saat sürüyor etkisi. İkinci üçüncü içtiğinde artık bir

şeyler eksikmiş gibi hissedersin. İçmediğinde vücut istiyor, strese giriyorsun. (Erkek, 47 yaşında, evli, ortaokul mezunu)

Sentetik bir uyuşturucu olan metamfetamin, merkezi sinir sistemini uyarak kişilere uzun süre enerji verir ve uykusuz kalmalarına neden olur. Metamfetamin kullananların maddenin enerji verme özelliğinden dolayı tercih ettiği dikkat çekmektedir. Katılımcıların maddenin verdiği heyecan ve coşku ile üzüntülerinden ve dertlerinden uzaklaşarak kendilerini hayattan soyutladıkları görülmektedir.

Katılımcılardan uyuşturucu madde kullandığında sağlıklı düşünemediğini ancak madde kullanımının mutluluk verdiğini ifade edenlerin görüşleri aşağıda yer almaktadır.

K11: İyiyi kötüyü ayırt edemiyorsun. İçtiğinde sağlıklı düşünemiyorsun ama mutlu oluyorsun. (Erkek, 29 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

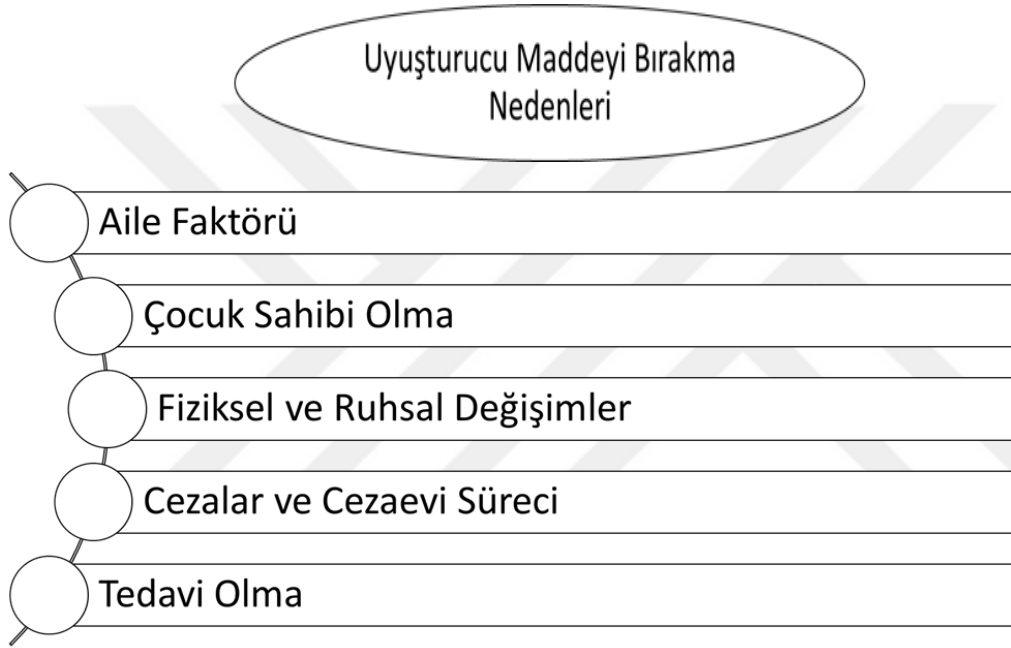
K28: İçince mutlu oluyorsun, canın sıkılmıyor, arkadaşla ihtiyaç duymuyorsun. (Erkek, 32 yaşında, bekar, lise mezunu)

Katılımcıların ifadelerinden hareketle, yaşamlarında mutlu olmadıkları ve mutluluğu uyuşturucu maddede aramaya yöneldikleri anlaşılmaktadır. Katılımcıların ailesel, ekonomik, sosyal, psikolojik gibi çeşitli sorunları karşısında çaresiz kaldıkları ve çözümünü uyuşturucu madde kullanarak sorunlardan uzaklaşmakta buldukları görülmektedir.

Uyuşturucu maddenin etkileri maddenin türüne bağlı olarak değişmekte ve çok çeşitli sonuçlar doğurabilmektedir. En temel etkilerinden biri, ani ruh değişimleridir. Bağımlı bireyler bilinçlerini kaybetmeleriyle kendilerini kontrol etmekte zorlanmakta ve yaşamla ilgili sorunlardan uzaklaşarak sorumluluklarını tam olarak yerine getirememektedir. Uyuşturucu madde kullanımı, katılımcıların gündelik yaşamlarına devam etmelerini engellemekte ve iş hayatlarını sekteye uğratmaktadır. Katılımcılar olumsuz etkilerin farkında olmalarına rağmen bağımlılık sebebiyle madde kullanımını bırakmakta zorluk yaşamaktadır. Bu nedenle katılımcıların yaşamlarına dair sorunlar çözümlenerek tedavi sürecinin başlatılması gerekmektedir.

6.2.9. Uyuşturucu Maddeyi Bırakma Nedenleri

Uyuşturucu madde bağımlılığıyla mücadelede kullanılan temel yöntemlerden biri tedavidir. Tedavinin yanı sıra madde bağımlılığından kendi isteği ve iradesiyle tedavisiz kurtulan bireyler de olmaktadır. Madde bağımlılarının tedaviye başlama veya madde kullanmayı bırakma sürecinde etkili olan birçok faktör vardır. Katılımcılara göre bu faktörler arasında aile, çocuklar, fiziksel ve ruhsal değişimler, cezalar ve cezaevi süreci yer almaktadır.

Şekil 6.6. Uyuşturucu Maddeyi Bırakma Nedenleri

Uyuşturucu madde kullanıcılarının maddeyi bırakmalarını sağlayan en temel etkenlerden biri aile olarak görülmektedir. Kişinin aile kurması ve çocuk sahibi olması uyuşturucu maddeyi bırakma sürecinde kolaylaştırıcı olmaktadır. Bu konuyla ilgili katılımcı görüşleri şu şekildedir:

K6: Eşim hamile olduğu için bıraktım. 1- 1,5 senedir uyuşturucuyu bıraktım. Çocuğumun olacağını duyunca bıraktım. (Erkek, 40 yaşında, evli, lise mezunu)

K9: İlaç tedavisi aldım. Aile baskısı, evlilik ve çocuk nedeniyle madde kullanmayı bıraktım. Bazen tetikliyor tabi. (Erkek, 36 yaşında, evli, lise terk)

K18: Eşim hep yanımda oldu içerden çıkartan oydu beni, uyuşturucu madde bırakmamda da etkisi oldu. Çocuğum var onu düşündüm, hayatı sorguladım bir gün ve ailemi seçtim. (Erkek, 30 yaşında, evli, lise terk)

Uyuşturucu maddeyi bırakma sürecinde aile özellikle çocuklar bir kontrol mekanizması olarak işlev görmektedir. Katılımcılar, çocuklarının madde bağımlısı bir babaya sahip olmamalarını sağlamak için madde kullanmayı bırakmışlardır.

Uyuşturucu maddeyi bırakma sürecinde etkili olan diğer faktörlerden biri, kullanıcının uyuşturucu maddenin olumsuz etkilerini fiziksel ve sosyal olarak görmesidir. Uyuşturucu madde kullanıcısının fiziksel görünümünde yaşadığı farklılıklar ve sosyal yaşamının olumsuz etkilenmesi, maddeyi bırakmasında etkili olmaktadır. Bu konuyla ilgili katılımcı görüşleri şu şekildedir:

K8: Elimi yüzümü yıkarken aynada kendimi gördüm. Çok kötü olmuş. Yüzüm göçmüş, göz kapaklarım içeri kaçmış, ellerim titriyor bunu fark ettim. İçtikçe daha da fazla içiyorsun. Maddeyi bırakmak için arkadaşlarımı her yerden sildim bağlantım yok artık. Her şeyden uzaklaştım çevremi değiştirdim. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise terk)

K12: Hayat bunu kullanarak hep kötüye gidecek, gidenlerin bunu içerek gelmeyeceğini anladım, biraz da aileme verdiğim zararı toplumda sevilen bir bireyden kaçılan bir birey olduğumu fark edince bırakmak istedim. Biraz zor oldu benim için. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise terk)

K14: Hayatıma uyuşturucu girince her şey gitti. İşimden de oldum. Geleceğe dair planlarımı etkiledi, değiştirdi. Boşluğa düşüyordum ve içiyordum farkında olsam da. Baktım her şey daha kötü oldu o zaman farkına vardım. Uyuşturucu kullanmam aile içinde huzursuzluk yarattı. Yüzümün gözümün değiştiğini fark ettim. Bu da yetmezmiş gibi hayatımda bazı şeylerin maddi ve manevi olumsuz gittiğini fark ettim ve bıraktım. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu)

Uyuşturucu maddeler bireylerin yaşamlarını olumsuz yönde etkilemekte, başlangıçta keyif vererek alışkanlık yapmakta, devamında ise kişileri bağımlı hale getirmekte, ailesel ve toplumsal zararlara neden olmaktadır. Uyuşturucu maddeler, merkezi sinir sistemini etkileyerek bireyin tüm vücut fonksiyonlarını bozmakta ve bağımlılık yapmaktadır (Solmaz ve Okumuş, 2015: 347). Uyuşturucu maddeler bireyleri psikolojik olarak etkileyerek, duygularını, düşüncelerini ve davranışlarını olumsuz yönde değiştirmektedir (Taylan ve Genç, 2017: 181). Uyuşturucu maddenin olumsuz etkilerinin farkına varan katılımcılar bu etkilerden kurtulmak için uyuşturucu maddeyi bırakmışlardır.

Uyuşturucu madde bağımlılığından kurtulmanın diğer bir yolu alınan cezalardır. Katılımcılar için cezaevi uyuşturucu maddeyi bırakma sürecinde etkili olmuştur. Bu konuyla ilgili katılımcı görüşleri şu şekildedir.

K15: Cezaevine girince bıraktım. Cezaevi öyle bir ders verdi ki zarar gördüğümü çevremın yanlış olduğunu fark ettim ve bıraktım. İradeliydim. (Erkek, 47 yaşında, evli, ortaokul mezunu)

K25: Arkadaşlar beni alıştırdı sonra şekilde ben aramaya başladım. Cezaevine girene kadar içtim. Mecburiyetten bıraktım. Cezaevinden çıkınca bıraktım. İrademe sahip çıkabiliyordum illa olacak diye bir şey yok. (Erkek, 24 yaşında, bekar, açık lise öğrencisi)

K27: Cezam uyuşturucuyu bırakma sebebim. Kapalı cezaevi hiçbir şey yapamıyorsun özgürlük yok. 10 yıldır madde içmiyorum. (Erkek, 32 yaşında, bekar, açık lise öğrencisi)

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'na göre dört başlık altında ele alınan suçlardan uyuşturucu madde kullanma ve satma suçu 'kamunun sağlığına karşı suçlar' başlığı içerisinde yer almaktadır. Bu yasa çerçevesinde uyuşturucu madde kullanan, satan, bulunduran, depolayan kişilere ağır cezalar verilmektedir. Cezaevinin zorlu koşullarının, katılımcıların uyuşturucu madde kullanmayı bırakma sürecinde etkili olduğu görülmektedir.

Uyuşturucu madde bağımlılığından kurtulmak için alkole başladığını ifade eden katılımcılar da olmuştur. Bu katılımcılar, bir bağımlılıktan kurtulmanın yolunu,

başka bir bağımlılıkta bulmuşlardır. Bu konuyla ilgili katılımcılardan K7 ve K28'in görüşleri şu şekildedir:

K7: Tüm arkadaşlar kullanıyordu şimdi benimle beraber bazı arkadaşlar alkol kullanmaya başladı. Aslında tek şeyi bunu içen arkadaşlarla konuşmamak. Çok denedim ama madde geldiği an hayır diyemiyorsun. Yaşattığı mutluluk akla geliyor ve içiyorsun. İradem zayıf bu konuda. Alkole uyuşturucudan kurtulmak için başladım ama bırakamadım birkaç defa içtim. (Erkek, 37 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

K28: Uyuşturucu maddeyi bırakmak kolay değil. Uyuşturucu yerine çok kafam sıkılırsa alkol içiyorum. Uyuşturucu merak uyandıran bir madde ama bir iş merak uyandırmıyor. Alkol içtiğinde yatıp uyuyorsun, rahatlıyorsun. (Erkek, 32 yaşında, bekar, lise mezunu)

Uyuşturucu madde bağımlılığından kurtulmada tedavinin büyük bir etkisi bulunmaktadır. Katılımcılardan tedavi görerek madde kullanımını bırakanların ifadeleri şöyledir:

K11: AMATEM'e gittim. AMATEM'de ilaç tedavisi verdiler. İlaçlara devam ediyorum. Büyük etkisi oldu. Canım hiç istemiyor bıraktım artık. (Erkek, 29 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

K29: Çoluk çocuğum var, evliyim. Yuvam dağılmak üzereydi, yavaş yavaş ölüme gidiyordum. Bırakmak istiyordum ama bırakamıyordum. Bizim orada tedavi yeri de pek yok. Krize giriyordum rahatsızlanıyordum o yüzden kendimi bu tarafa attım. Her gün içiyordum. İçmeyince kriz yaşıyordum. Tedavi işe yarıyor çok yarıyor on bir aydır tedavi görüyorum. İlaç veriyorlar. (Erkek, 45 yaşında, evli, ilkokul mezunu)

AMATEM uyuşturucu madde ve alkol bağımlılığıyla mücadelede önemli bir merkez olarak karşımıza çıkmaktadır. AMATEM, alkol ve madde bağımlılarına yönelik tedavi hizmeti sunan bu konuda araştırmalar ve eğitimler yapan bir merkezdir. AMATEM, maddenin kötüye kullanımının veya bağımlılığın

sonlandırılması, kişinin yaşamı üzerinde kontrolünü geri kazanması ve kaybettiklerini tekrar elde edebilmesi için çok yönlü destek sunmaktadır. AMATEM gönüllü olarak başvuranlara hizmet vermekte ve hem ayaktan hem de yatarak tedavi uygulamaktadır. Tedavide öncelikle alkol veya madde kullanımının bırakılmasına bağlı olarak oluşan yoksunluk durumu ile baş edilmektedir. Bu süreçte ilaç tedavisi uygulanmaktadır. Daha sonra alkol veya uyuşturucu maddeye tekrar başlamayı önlemek için psikoterapi programı uygulanmaktadır. Psikoterapi programı bilişsel-davranışçı terapi, psikodrama ve etkileşim grupları şeklinde ayaktan veya yatarak uygulanmaktadır. Bu programa ek olarak bilinçlendirme toplantıları ve hasta yakınlarına yönelik aile toplantıları gerçekleştirilmektedir. AMATEM'in birçok ilde tedavi merkezi bulunmaktadır (<http://www.amatem.org/amatem/amatem-nedir/>).

Tedavi gördüğü halde uyuşturucu madde kullanmayı bırakamayan katılımcılarda vardır. Uyuşturucu madde bağımlılarının tedavide başarılı olabilmeleri için tedaviye başlama sürecinde istekli ve kararlı olmaları gerekmektedir.

K3: Met içenlerden kendimi uzak tutmaya çalışıyorum ama 15 günde bir insan arıyor. Ara vermek istiyorum. Her şeye zarar çünkü. Paraya zarar. Para olunca kolayca ulaşıyorsun. Paran olduğun hemen arıyorsun onu. Denk gelirse esrar da içiyordum. Müptezel değilim önce evimin ihtiyaçları ondan sonra bu. Bırakmayı düşünüyorum ama bırakamıyorum. Rüyama giriyor çünkü. Vücut istiyor. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu)

K5: Tedavi için hastaneye gittim etki etti ama bir iki ay sonra yeniden başladım. (Erkek, 33 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

K28: Tedavinin etkisi olmadı sadece tedavi sürecinde içmedim. Bir ay sürdü tedavi. Hastanede yattım. Biraz fazla bir şey istemişiz hayattan biz. Onu da elde edemeyince insan mutsuz oluyor. Maddede arıyor. Eskişehir'de tedavi oldum sonra çıktım tekrar kullanmaya başladım. (Erkek, 32 yaşında, bekar, lise mezunu)

Uyuşturucu madde bağımlılığında tedavi etkili bir yol iken maddenin yoksunluğu tekrar madde kullanmaya başlamayı kolaylaştırmaktadır.

Madde bağımlılığı tedavisi sonrasında, bireylerin yeniden madde kullanmalarının temel sebepleri arasında depresyon; olumsuz duygu, düşünce ve davranışlar; sosyal çevre tarafından dışlanma, işte yaşanan sorunlar, kişiler arası ilişkilerdeki çatışmalar, olumsuz deneyimler, eski arkadaşlarla bir araya gelme; maddeye yönelik özlem ve arzu duyma ile sosyal desteğin olmaması gibi faktörler yer almaktadır (Saatçioğlu vd., 2007: 133-137).

Madde bağımlılığıyla mücadelede ilaç tedavisi ile bağımlının maddeye yönelik isteğini azaltmak ve kontrol altına almak hedeflenirken, madde yoksunluğu nedeniyle birey psikososyal desteğe ihtiyaç duymaktadır. Madde bağımlılığıyla mücadele birçok bileşeni içerisinde barındırmalıdır. Tedavi sürecinde bireyin madde bağımlısı bir çevreye sahip olması, madde kullanmadığı zamanlarda o boşluğu dolduracak bir sosyal aktivitenin olmaması, duygusal durumlar ve sosyal baskı, motivasyonunu sağlayamaması tedavinin olumsuz sonuçlanmasına neden olmaktadır. Tedavinin başarılı olabilmesi bu faktörlerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

6.3. Denetimli Serbestlik Kapsamındaki Hükümlülerin Cezaevi Süreci

Hürriyeti bağlayıcı cezalar, hükümlüyü bir yere kapatarak özgürlüğünü kısıtlayan hapis cezalarına karşılık gelmektedir (Artuk vd., 2022: 857). Toplumda, suçlu bireylere yönelik tehlikeli olduklarına dair bir bakış açısının olması, ancak suçluların cezaevine yani duvarlar arasına kapatılmasıyla davranışlarında bir değişim olabileceği fikrini doğurmuştur. Hapis cezasıyla toplumun hukuka güveni de sağlanmaktadır (İçel vd., 2002: 62). Hapis cezaları, hükümlülerin özgürlüğünü kısıtlamanın yanı sıra bazı yoksunluklar da oluşturduğu için suçlunun cezasının bedelini ödediğine inanılmaktadır. Bu durum, yeni suçluların oluşmasını engellemektedir (Centel vd., 2005: 559). Hapis cezası ile mahkûmun özgürlüğü elinden alınmakta, ailesinden ve arkadaşlarından ayrılmakta, sınırlı ve kısıtlı bir alanda yaşamak zorunda kalmaktadır. Bu durum mahkûmun acı ve ızdırap çekerek pişman olmasını ve suçtan uzaklaşmasını sağlayarak caydırıcı olmaktadır. Hapis cezasından beklenen, suçluyu rehabilite ederek toplum kurallarına uygun davranışlarda bulunan bireye dönüştürmektir (İçel vd. 2002: 63-64). Bu düşüncelerin

yanı sıra hapis cezasının bireyi iyileştirme ve rehabilite etme konusunda başarılı olmadığı yönünde ki düşünceler tartışılmaktadır. Hapis cezaları, insanların ruhsal durumlarını olumsuz etkilemekte ve insanların umutsuzluğa kapılarak toplumsal yaşama uyum sağlamasını engellemektedir. Cezaevi bir ‘suç okulu’ (Bendseson aktaran Adler vd., 1991) olarak görülmekte; ilk kez veya tesadüfen basit suçlar işleyen suçluların cezaevine girmesiyle usta suçlulara dönüştüğü ifade edilmektedir. Mahkumların cezaevinden çıktıktan sonra suç işlediği toplum tarafından onaylanmakta ve mahkûm damgalanmaktadır. Bu nedenle, bireyin iş bulması zorlaşmakta, ailesine ve çocuklarına bakamamakta hatta aileler parçalanmaktadır. Hapis cezası, mahkûmun yakınlarını sefaletе düşürdüğü için yeni suçlular doğmaktadır. Suçlu ailesi olmak, toplumda önyargılara neden olmaktadır (İnce, 2007: 38-40). Dolayısıyla, hapis cezası cezaların şahsiliği ilkesine sahip olmadığı için suçlunun yanı sıra suçlunun yakınlarını da cezalandırmaktadır (İçel vd., 2002: 65). Çalışmada denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin cezaevi deneyimleri ve bu süreci nasıl anlamlandırdıklarını açıklayarak, cezaevi yaşamlarına dair küçük bir kesit sunmaktadır.

Bu bölümde, çalışmanın ikinci teması olan ‘cezaevi deneyimi’ ile ilgili katılımcıların düşüncelerine yer verilmiştir. Genellikle cezaevi geçmişi olan denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin cezaevi tanımları ve algıları, cezaevi deneyimleri, cezaevinin düşünceleri ve davranışları üzerindeki etkileri ile cezaevinin caydırıcılığı alt kategorileriyle cezalandırma yöntemlerinden biri olan hapsedmeyle ilgili bilgilere ulaşılması hedeflenmiştir.

Çalışmada, denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin cezaevi deneyimlerine yer verilmesinin temel sebebi, hapsedmenin en çok kullanılan cezalandırma yöntemlerinden biri olması ve günümüzde hapsedmeye dair eleştirel düşüncelerin bulunmasıdır. Bu düşüncelere karşılık, alternatif cezalandırma yöntemlerinin geliştirildiği görülmektedir. Toplum temelli ceza ve infaz yöntemi olarak geliştirilen denetimli serbestlik sistemi, bu çerçevede uygulanmaktadır. Çalışmanın temel konusunu oluşturan denetimli serbestlik sistemiyle ilgili hükümlülerin düşüncelerine değinilmeden önce, hapsedme cezasıyla ilgili düşüncelerine yer verilmiştir. Çalışma hem cezaevi deneyimi hem de denetimli serbestlik kapsamında olan hükümlülerin düşüncelerinden hareketle iki sistemi

değerlendirmeyi hedeflemiştir. Çalışma sonucunda hem cezaevinin hem de denetimli serbestlik sisteminin suçlu bireyin iyileştirilmesi ve topluma kazandırılması hedeflerinde ki başarılarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

5.3.1.Cezaevi Tanımı ve Algısı

İlk olarak denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülere, cezaevini nasıl tanımladıkları, cezaevinin ne ifade ettiği sorulmuştur. Hükümlülerin genel olarak cezaevine dair olumlu düşüncelere sahip olmadıkları görülmüştür.

Şekil 6.7. Cezaevi Tanımı ve Algısı

Genel olarak katılımcıların cezaevini kötü bir yer olarak adlandırdıkları, zamanla alışmak zorunda olmalarına rağmen cezaevi günlerinin zor geçtiğini vurguladıkları görülmektedir. Bu konuyla ilgili katılımcı görüşleri şu şekildedir:

K6: Kötü anılar. Gençliğim gitti. (Erkek, 40 yaşında, evli, lise mezunu)

K11: Kocaman bir pislik başka hiçbir şey yok. (Erkek, 29 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

K17: İnsanların ölmeden mezara konulması. (Erkek, 35 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

Özgürlüğü elinden alınan hükümlünün cezaevinde yaşamının kurallara bağlı, sınırlı ve kısıtlı olması, ailesinden ve arkadaşlarından uzak kalması cezaevini kötü, pislik bir yer olarak tanımladıklarını ve cezaevi yaşamını mezarda yaşamakla eşdeğer gördüklerini göstermektedir.

Cezaevlerinde personel tarafından ya da diğer suçlu bireyler tarafından hükümlülere yönelik şiddet, baskı, eziyet gibi kötü muameleler olabilmektedir. Kurum personelleri, hükümlüler üzerinde otorite kurmak için diğer suçlular ise güçlerini ve suçlu kariyerlerini pekiştirmek için kötü muamelelere başvurabilmektedir. Cezaevinde kötü muamelelerin olduğunu ifade eden katılımcının görüşleri şu şekildedir:

K22: Boşluktu. 18 yaşımdan küçük cezaevine girdim. Tuhaf, kimseyi tanıımıyorsun kötü. Hiç bana göre değildi. Ne işim var benim orda. Özgürlük yok sıfır yani kapalıdır. İçerde şiddet, dövülen ezilen var. (Erkek, 26 yaşında, bekar, ilkokul mezunu)

Cezalandırma anlayışında iyileştirme ve topluma kazandırma amaçlarının ön plana çıkmasıyla birlikte, cezaevlerinde kötü muamelelere çok fazla rastlanılmadığı görülmüştür.

Gündelik yaşamdan cezaevi yaşamına geçmek, hükümlüler için kolay olmamıştır. Gündelik yaşamda sıradan olan eylemlere cezaevinde rastlanılmamaktadır. Gündelik yaşamla kıyaslayarak cezaevi yaşamında yoksunluk yaşadıklarını ifade eden katılımcı görüşleri aşağıda yer almaktadır.

K16: Yaşamayan bilemez. Çok zor bir şey. İnsan olduğunu bile bilmiyorsun kimliğin yok, paran yok, doğru düzgün bir şey yiyemiyorsun. Cezaevinde başıma bir olay gelmedi ama ortam hep kavga, gürültü. Akıllı selim insan cezaevine girmez. (Erkek, 34 yaşında, evli, üniversite öğrencisi)

K19: Cezaevi her şeyi ifade ediyor. Her şeyin değerini anlıyorsun. Ailenin, paranın, her şeyin değerini orada anlıyorsun. (Erkek, 43 yaşında, evli, ilkokul mezunu)

K27: Eziyet resmen işkence. İstedğin zaman aileni aramak varken, istediğin zaman gezmek varken haftada on dakika ailenle görüşüyorsun, hasta oluyorsun hastaneye gidemiyorsun. Hiçbir özgürlüğün tadını alamıyorsun. (Erkek, 32 yaşında, bekar, açık lise öğrencisi)

Özgürlüğünü kaybeden, ailesinden arkadaşlarından ayrılan sınırlı ve kısıtlı bir alanda yaşamak zorunda olan hükümlü acı ve ızdırap duymaktadır (İçel vd., 2002: 63). Katılımcıların duydukları acı ve ızdıraplar hapsedilmenin caydırıcı etkisi olduğunu göstermektedir.

Hükümlülerin cezaevini ‘pislik, kötü, cehennem’ gibi kavramlarla tanımlamaları cezaevi yaşamının bireyler üzerinde kötü etkiler bıraktığını göstermektedir. Katılımcılar bu etkileri göz önünde bulundurarak hiç kimsenin cezaevine düşmesini istemediklerini belirtmişlerdir. Bu konuyla ilgili katılımcı görüşleri şu şekildedir:

K1: Stres. Allah kimseyi düşürmesin. Orası ayrı bir yer çünkü anne, baba, evlat yok yalnızsın. (Kadın, 38 yaşında, boşanmış, lise terk)

K26: Allah kimseyi düşürmesin, bütün özgürlüğün gidiyor. (Erkek, 54 yaşında, evli, ilkokul terk)

K29: Cehennem geliyor aklıma. Allah kimseyi düşürmesin. (Erkek, 45 yaşında, evli, ilkokul mezunu)

Katılımcılar, cezaevi yaşamının yarattığı olumsuz etkileri hiçbir insanın yaşamaması gerektiğini vurgulamıştır. Cezaevinin suçlunun özgürlükten doğan haklarını ihlal ederek insan onuru ve insan hakları ilkeleriyle bağdaşmadığını göstermektedir (Doğan, 2010: 152-154).

Herkesin gözü önünde verilen cezalardan, bireyin bedeninin hapsedilerek özgürlüğünün kısıtlandığı cezalara geçilmesiyle beraber suç işleyen kişilere cezaları özgürlükleriyle ödetilmektedir. Katılımcılar cezaevini genellikle ‘dört duvar arası, özgürlüğü kısıtlayan bir yer’ olarak tanımlamaktadır.

K18: Kısıtlanmak, özgürlük yok. (Erkek, 30 yaşında, evli, lise terk)

K24: Kötü, küçücük bir yer, sınırlı. (Erkek, 40 yaşında, evli, lise mezunu)

K25: Özgür değilsin her şey kısıtlı. (Erkek, 24 yaşında, bekar, açık lise öğrencisi)

Katılımcıların ifadelerinden hareketle hürriyeti bağlayıcı cezalar, özgürlüğün önemini ve kıymetini anlama konusunda işlevsel bir özelliğe sahip olmaktadır.

Katılımcılardan çoğunun, cezaevine dair hatırladıkları en temel duygunun ‘pişmanlık’ olduğu dikkat çekmektedir. Bu durumu ifade eden katılımcı görüşleri şu şekildedir:

K10: Pişmanlık hissettiriyor. Üzüntü ve keder. (Erkek, 33 yaşında, bekar, lise mezunu)

K21: Pişmanlık başka bir şey değil. (Erkek, 36 yaşında, evli, ilkokul terk)

Cezaevi deyince, pişmanlık duygusu ile durumu tek bir sözcükle ifade eden katılımcıların cezaevi deneyimlerini hatırlamak istemediklerini, zorlu günlerin geride kaldığını ve bu konuyla ilgili konuşunca kendilerini kötü hissettiklerini görüşme sırasında belirttiklerinin altını çizmek gerekmektedir. Katılımcılardan esnafılık yapan ve 3 yıl cezaevi geçmişi olan K12’in ifadesi dikkat çekicidir:

K12: Konuşulunca, hatırlayınca rahatsız oluyorum. Çok ceza yattığım için geriden gittim. 1 ay yatmak 1 sene geri gitmek demek esnafılıkta. Maddi ve manevi olarak gerideyim. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise terk)

Cezaevinin tekrar suç işleme konusunda caydırıcı olmasını sağlayan en temel duygulardan birinin pişmanlık olduğu söylenebilir. Araştırmada cezaevi deneyimlerini pişmanlık olarak değerlendiren hükümlülerin cezaevinin caydırıcılığına dair olumlu görüşlere sahip oldukları görülmüştür. Katılımcılardan K21: ‘Hayattan hiçbir beklentisi olmayan insanlar için caydırıcı değil. Pişmanlık duymuyorlar, pişmanlık ifadesi göstermiyorlar. Benim için caydırıcı.’ ifadesi pişmanlık duygusunun önemli olduğunu göstermektedir. Hükümlülerin işledikleri suç nedeniyle pişmanlık duymaları, cezalandırılmadan önceki yaşamlarıyla bağ

kurduklarını göstermektedir. Bu durum, hükümlülerin cezaevi sonrası toplumsal yaşama yeniden katılma ve uyum sağlama süreçlerini kolaylaştırmaktadır.

Cezaevini kötü bir yer olarak tanımlayan katılımcılar cezaevinin kötülüğünün ıslah edici ve eğitici bir özellik barındırdığını ifade etmişlerdir:

K8: Bir şeyleri yaparken iki kere düşünmemi hatırlatıyor. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise terk)

K13: Öğretiyor, öğreniyorsun mecbur. (Erkek, 34 yaşında, boşanmış, açık lise öğrencisi)

K14: İnsanları topluma kazandırma merkezi gibi bir yer. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu)

K15: Öyle bir ders veriyor ki. Yaramaz olan insanlar üç ay cezaevine girmeli. Sınavdan geçiyorsun resmen. Apayrı bir yer orası. (Erkek, 47 yaşında, evli, ortaokul mezunu)

Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda cezaevinin ıslah işlevini yerine getirdiği görülmektedir. Katılımcıların cezaevinde uygulanan rehabilite edici herhangi bir programdan bahsetmemeleri dikkat çekerken, ıslah etmeye yönelik bir yapısının olması cezaevinin tamamen fiziksel yapısıyla ilgili olarak görülmektedir. Konuyla ilgili katılımcılardan K26'nın ifadesi cezaevinde iyileştirme faaliyetlerinin olmadığını vurgulamaktadır.

K26: Cezaevi benim için caydırıcı. Bazıları suç makinası olmuşlar. Meslek haline getirmişler artık. İnsan utanır. Onlar için caydırıcı değil. Cezaevinde de eğitim olmalı. Yetiştireceksin topluma kazandıracaktın. (Erkek, 54 yaşında, evli, ilkokul terk)

Kapatılarak özgürlükleri ellerinden alınan hükümlülerin bu süreçte aile ilişkilerinden yoksun olmaları cezaevinin ıslah etme işlevini pekiştirdiğini göstermektedir. Bu konuda katılımcı görüşleri şu şekildedir:

K17: Özgürlüğümü. Cezaevi denen yerde asarım, keserim, vururum, kırarım diyenler üç sene yatsınlar isterim. İslahevi orası. Bir babaysan ailen varsa oralarda durmanın insana acı vereceğini

bilirsin bu yüzden attığın adıma dikkat etmelisin. (Erkek, 35 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

K23: Islahevi. Kötü bir yer olduğu aklıma geliyor. Kötü bir yer hanım bekliyor annem bekliyor. (Erkek, 22 yaşında, evli, lise mezunu)

Cezaevi size ne hatırlatıyor sorusuna katılımcıların çoğunun ‘özgürlük’ yanıtını verdiği görülmektedir.

K12: Özgürlüğünü kısıtlıyor. Hayat geçiyor. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise terk)

K16: Özgürlüğün yok. Çocuklara hasret. (Erkek, 34 yaşında, evli, üniversite öğrencisi)

K24: Hapis, özgürlüğün kısıtlanması sıkıntı her türlü. (Erkek, 40 yaşında, evli, lise mezunu)

Hürriyeti bağlayıcı cezaların suçlulara en acı ve ızdırap veren yanı özgürlüklerinin kendi istekleri dışında kısıtlanmasıdır. Bu durum, bireylerin ruhsal durumlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Cezaevinde kalma süresi uzadıkça, bireylerin umutsuzluğa düştükleri ve cezaevinde ömürlerinin tükeneceklerini düşünmeye başladıkları görülmektedir (İçel vd., 2002: 64). Hükümlüler için özgürlüklerinin ellerinden alınmış olması acı ve ızdırap çekmelerine neden olsa da bu süreci kendini iyileştirmek için fırsata çevirenler olmuştur. Cezaevi sürecinin zor olmasına rağmen kendilerine olumlu katkılarının olduğunu söyleyen katılımcıların ifadeleri şöyledir:

K7: Çok güzel geçti. Kendimi toparladım cezaevinde hatta bana çok şey kattı. Tecrübe edindim. Bir daha da görmem, dışarı hayatına alıştım. Cezaevinde dakikalar geçmiyor. (Erkek, 37 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

K11: İyi geçti. Düşünmekle geçti. Boş vaktin çok oluyor. Düşün düşün dur. Güzel şeylere itti beni. Kötü bir anım yok zaten insanların canını yakıp gelmişiz oraya artık neyin kötü anısını biriktirelim. Güzel şeyleri aldım aklıma yerleştirdim çıktım şimdi

onları gerçekleştiriyorum. (Erkek, 29 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

K13: İyi geçti. Bazı şeylerden tecrübe kazandım. Hayatın nasıl olduğunu orada öğrendik. Cezaevine daha önce girseydim ben bu cezaları işlemeyebilirdim. Cezaevine girdim görevli kapı sürgüsünü arkadan ne zaman kapattı o zaman anladım ben. Önceden kavga yapıyorduk suç işliyorduk cezaevine atmıyorlardı, hep böyle olacağını zannettik. (Erkek, 34 yaşında, boşanmış, açık lise öğrencisi)

K14: Benim için bir sınavdı. Sınavı geçtim. Ailenin, arkadaşın, iyiliğin, kötülüğün kıymetini öğrendik hepsini öğrettiler. Bir nevi üniversite gibi bir şey okudum. Sıkıcıydı ama ben yaptım hak ettim bunu. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu)

K16: Çok olumlu geçti. Liseyi orada bitirdim. Ön lisans okudum. Manevi yönden kendimi geliştirdim. Yüzlerce kitap okudum. Spor yapıyordum. Namaz kılıyordum. Ders çalışıyordum. Hatim indiriyordum. (Erkek, 34 yaşında, evli, üniversite öğrencisi)

K21: Kötü geçti diyemem. Tabi aileme uzak kaldım çocuklarıma uzak kaldım aileme destek veremedim bu çok kötü. Kendi açımdan düşününce ama bana iyi geldi. Beni düzeltti. Düşünmek için fırsatım oldu. Kitap okumazdım kitap okudum, hayatı anlamamı sağladı. Kapalı bir yerde özgürlüğümün alındığını anladım. Olgunlaştırdı artık hata yapmıyorum ve bir suça bulaşmıyorum. (Erkek, 36 yaşında, evli, ilkokul terk)

Hükümlülere, cezaevi; davranışlarını düzeltme, yeni uğraşlar edinme, suçlu davranışlardan uzaklaşma, özgürlüğün kıymetini anlama, muhakeme yapma ve ders çıkarma gibi olumlu etkilerde bulunmuştur. Katılımcılar, cezaevi deneyimiyle edindikleri tecrübeler sonucu olgunlaşmış; kitap okumaya, spor yapmaya ve dini etkinliklere yönelmişlerdir. Hükümlülerin, yaptıkları hataların farkında oldukları, olumlu düşünce ve alışkanlıklarla cezaevinde kendilerine geniş kapılar açarak davranışlarını olumlu yönde değiştirmeye hazır oldukları görülmektedir.

Katılımcıların ifadeleri, cezaevinin ‘suç okulu’ olarak tanımlanmasının yanı sıra, olumlu işlevlerinin de göz ardı edilmemesi gerektiğini hatırlatmaktadır. Katılımcıların, cezaevi sürecini suç ya da kriminal davranışlar öğrenmekten ziyade, kişisel gelişimlerine yönelik yatırımlar yaparak değerlendirdikleri ve gelecekleriyle ilgili planlamalar yaptıkları görülmektedir. Cezaevi, düşünme ve sorgulamayı sağlayarak hayatı anlamlandırma süreçlerinde işlevsel bir role sahip olmuştur.

Uyuşturucu madde kullandığı için suça karışan katılımcılar, cezaevinin uyuşturucu maddeyi bırakmalarını kolaylaştırdığını ve cezaevinde uyuşturucu madde kullanmayı bıraktıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların madde bağımlılığıyla mücadele süreçlerinde cezaevi deneyimleri olumlu bir etki yaratmıştır.

K14: İyi yönü de kötü yönü de var. Dışarıda ki halimdense o halde olmam benim için daha iyiydi. İçeride temizlendim bana iyi geldi. Cezaevinden uyuşturucu maddeyi bırakarak çıktım. 26 yaşında cezaevine girdim. Cezaevini farklı yer diye düşündüm sıkıntı yaptım kendime ama bana fayda sağladı bu konuda. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu)

K25: Bir yandan iyiydi bir yandan kötüydü. Uyuşturucu maddeyi bırakmam için bana vesileydi. Kadir kıymet bilir oldum. Böyle olmasaydı daha bataklığa gidecektim belki de. Benim açımdan iyi oldu çünkü maddeyi bırakmama sebep oldu. Daha katı karar verdim. (Erkek, 24 yaşında, bekar, açık lise öğrencisi)

Hükümlüler için kapatılma süreci, zorunlu olarak uyuşturucu madde kullanımını engellemiş ve yaşanan krizleri bastırarak uyuşturucu madde kullanımının sonlanmasına katkı sağlamıştır.

Cezaevinde statüyü belirleyen önemli faktörlerden biri, ekonomik güçtür. Cezaevinde yeni bir kimlik edinen hükümlüler için ekonomik güç, belirleyici bir faktör olarak sayılmakta ve cezaevinde nasıl bir yaşam süreceğini belirlemektedir. Cezaevinde her şeyin paraya bağlı olduğunu, eğer paran varsa rahat edebileceğini ifade eden katılımcılar olmuştur.

K8: Paran varsa güzel paran yoksa çok kötü. İnsanların ayak işlerini yapıyorsun. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise terk)

K12: Buralıyım içerdekilerin hepsini tanıyorum. Hem çalışanları hem de suçluları tanıyorum. Başka memlekette olsam sıkıntı. Biraz da paraya bakıyor her şey. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise terk)

K20: İyi geçti parası olan iyi huzurlu. On metrekare bir alan işte. Ben çalıştım kaçtım ortamdan. (Erkek, 45 yaşında, boşanmış, ortaokul mezunu)

K23: Allah kimseyi düşürmesin. Her tarafı altın olsa ne olur. İyi bir ıslah evi ama. Paran olmazsa hiçsin, bileğin kuvvetli değilse hiçsin. Paran yoksa meydancılık yaparsın. (Erkek, 22 yaşında, evli, lise mezunu)

Katılımcılar, cezaevinde ekonomik gücü yani paranın önemli olduğunu vurgularken, bir yandan da cezaevinin iyi bir yer olmadığını ifade etmişlerdir. Cezaevi yaşamında bir hiyerarşi olduğu; para ve gücü elinde bulunduran mahkumların bu hiyerarşinin en üst kısmında yer aldığı görülürken, para ve güce sahip olmayan kişilerin cezaevinde ‘meydancılık’ yaptıkları dikkat çekmektedir. Meydancı, güç ile paraya sahip olmadığı için cezaevinde gündelik işleri yapmak zorunda kalan hükümlüyü ifade etmektedir.

Bazı katılımcılar ise cezaevi sürecinin psikolojilerini olumsuz yönde etkilediğini belirtmişlerdir.

K15: Çok kötüydü. Hiç girmeyen anlamaz, yaşaması lazım. Zaman geçmiyor. 20 yaşında ilk cezaevine girdim. İlk girdiğimde psikolojim bozuldu baktım alıştım. Cezaevine girip çıkmaktan korkuyordum ama tekrardan neden suç işlediğimi bilmiyorum. Düşünemedim cahildim o zaman. (Erkek, 47 yaşında, evli, ortaokul mezunu)

K28: Bozuk. İt ve kopukla yatıyorsun. İnsana insan gibi davranmıyorlar. Cezaevine girip psikolojisi sağlam çıkan olmaz. Devletin uyguladığı program, sistem yanlış. İnsanlar yararlı bir hayat kuramazlar cezaevinden çıkınca. Orada eğitim yok. (Erkek, 32 yaşında, bekar, lise mezunu)

Katılımcıların ifadelerinden hareketle, cezaevinin rehabilite edici bir yanının olmadığı daha çok kişileri ruhsal olarak olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Hükümlülerin demir parmaklıklar ardında olması topluma uyum sürecini zorlaştırmakta ve cezaevi iyileştirme ve topluma kazandırma amacına tam anlamıyla ulaşamamaktadır (Artuk vd., 2022: 873-874). Cezaevi sonrası dönemde bireylerin toplumsal yaşama uyum sağlama sürecinde desteğe ihtiyaç duydukları görülmektedir.

Hem kapalı hem de açık cezaevi deneyimi olan hükümlülerin cezaevlerine dair düşüncelerine bakıldığında, açık cezaevlerinin kapalı cezaevlerine göre daha rahat olduğu ancak denetim sürecinin daha esnek olması nedeniyle kapalı cezaevlerini tercih ettikleri görülmektedir. Hükümlülerin kapalı cezaevlerini tercih etmelerinin en büyük sebebi, açık cezaevlerine uyuşturucu maddelerin çok kolay girebiliyor olmasıdır.

K19: Açık cezaevini tercih edebilirim ailemin yanıma gidebilirim diye ama daha riskli. Her türlü sebepten riskli açıkta her şey gelebiliyor özellikle uyuşturucu. Çok karşıyım buna o yüzden kapalı cezaevini tercih ederim. (Erkek, 43 yaşında, evli, ilkokul mezunu)

K23: Kapalı cezaevini tercih ederim açık cezaevine göre. Açığın tek özelliği telefon var ve dışarısını görüyorsunuz. Kapalıda vakit daha çabuk geçiyor hem uyuşturucu da yok. (Erkek, 22 yaşında, evli, ise mezunu)

K24: Cezaevi ıslah yeri değil. Uyuşturucunun ve kumarın döndüğü yerler oralar. Hele ki açık cezaevlerin uyuşturucu içen çok. Devlet ıslah olalım diye imkân veriyor orada insanlar kendini daha fazla bozuyor. Kapalı cezaevi daha iyi açık cezaevinden. Kapalı cezaevinde insan ceza yattığının farkına varıyor. (Erkek, 40 yaşında, evli, lise mezunu)

Hükümlülerin, cezalarını tamamlayıp bir an önce özgürlüklerine kavuşmak istedikleri ve bu nedenle cezaevinde yeniden bir suça bulaşmak istemedikleri görülmektedir. Açık cezaevlerinde, uyuşturucu maddeye ulaşmanın kolay olması hükümlüleri korkutmakta ve suça bulaşma tehlikesi oluşturmaktadır. Uyuşturucu

maddenin zararlarının farkında olan ve tekrar suç işlemekten korkan hükümlüler, açık cezaevini tercih etmemektedir.

6.3.1. Cezaevinde Boş Zaman Değerlendirme

Hükümlülerin cezaevinde gündelik yaşamlarına bakıldığında, kısıtlı ve sınırlı bir alanda eylemler rutinleşmektedir. Cezaevinde, her gün tekrarlanan ve ne yapılacağı önceden belirlenmiş pek çok eylem, hükümlünün günlerinin aynı olmasına neden olmaktadır.

Katılımcılara cezaevinde nasıl vakit geçirdikleri sorulduğunda, genellikle spor yaparak, kitap okuyarak, televizyon izleyerek, ibadet ederek, cezaevinde çalışarak, boncuklardan aksesuar yaparak ve diğer hükümlülerle sohbet ederek vakit geçirdikleri görülmektedir.

Cezaevinde Boş Zaman Değerlendirme	Spor yapmak
	Kitap okumak
	Televizyon izlemek
	Sohbet etmek
	İbadet etmek
	Çalışmak
	Boncuklardan aksesuar yapmak
	Volta atmak

Şekil 6.8. Cezaevinde Boş Zaman Değerlendirme

Bu konuyla ilgili katılımcı görüşleri şu şekildedir:

K11: Zor geçti. Zor şartlar kitap okuyarak, televizyon izleyerek, spor yaparak ve uyuyarak vakit geçiyordu. Sıkıntılı bir süreç.
(Erkek, 29 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

K14: Spor yapıyordum, boncuk işiyle uğraşıyordum. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu)

K15: Özgürlüğün alınıyor iyi değil. Toprağa basmak istersin çünkü. TV izleyerek, volta atarak, sohbet ederek vakit geçiyordum. (Erkek, 47 yaşında, evli, ortaokul mezunu)

K19: Allah kimseyi düşürmesin. Spor yaparak, incik boncuk yaparak, arkadaşlarla vakit geçiriyorduk. Küçük bir oda başka yapacak bir şey yok. (Erkek, 43 yaşında, evli, ilkokul mezunu)

K24: Özgürlük yok, sosyallik yok, bağlantı telefon yok. Her insan farklı. Çocukların hasreti var. Kendine soruyorsun niye buradayım diye. Spor yapıyordum, televizyon izliyordum. (Erkek, 40 yaşında, evli, lise mezunu)

Katılımcıların ifadeleri, Goffman'ın (2015: 16) total kurumlardan biri olan hapishanelerde gündelik yaşamın farklı alanlarının sabit bir mekânda ve bütün mahkumlar tarafından gerçekleştirildiği düşüncesini hatırlatmaktadır. Cezaevinde boş zaman faaliyetleri, kurumun yönetiminde ve belli kurallar çerçevesinde yürütülmektedir. Katılımcıların, kısıtlı bir alanda boş zamanlarında benzer faaliyetlerde bulundukları görülmektedir.

Doğan'a göre (2010: 52-154), hapsedme cezası, suçluların özgürlükten doğan ve bu nedenle kullanılabilir olan her türlü hakkının ihlal edilmesine neden olarak bu haklarını kullanılamaz hale getirmektedir. Katılımcılar özgürlüğün olmadığı bir yerde yapılacak pek bir şey olmadığını ifade etmişlerdir.

K3: Cezaevi uyanıyorsun uyuyorsun dört duvar arasında. Pandemi nedeniyle hücrede kaldım. Kafayı yiyecek gibi oluyorsun. 3 gün sonra koğuşa geçtik. Koğuş farklı. Koğuşta insanlarla sohbet, muhabbet geçiyor ama ne olacağını bilmiyorsun. Bir şey söyleseler şu gün çıkacaksın deseler hep meçhul, insan beklentiye girer. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu)

K10: Kitap okudum ve spor yaptım. Dört duvar arası bir yer. Özgürlüğün kısıtlı olduğu bir yer. (Erkek, 33 yaşında, bekar, lise mezunu)

K17: Özgürlüğümüz kısıtlandı kapılar kapanınca bunu hissettim. İçeride farklı bir yaşam vardı. Dışarısı gibi ama 18 adımla sınırlısın. Sonra yavaş yavaş alışmaya başladım. Hep çalıştım cezaevinde. Garip bir yer anlatılmıyor. Beton çok şişiriyor. Boş hava basıyor sanki. Toprağa basarsın da rahatlarsın ya bu öyle değil. Ailen ne yaptı diye merak ediyorsun telefon yok. Zor geçiyordu. (Erkek, 35 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

K20: 6 metrekare yer insan sıkılıyor. Hep çalıştım. Aşçılığı ve terziliği orada öğrendim. (Erkek, 45 yaşında, boşanmış, ortaokul mezunu)

K25: Dört duvar arası nasıl geçebilir? (Erkek, 24 yaşında, bekar, açık lise öğrencisi)

Katılımcıların ifadelerinde, genellikle cezaevinin fiziki özelliklerini vurguladıkları ve cezaevi sürecinin zor geçtiğini ifade ettikleri görülmektedir. Cezaevinin küçük, kalabalık ve kapalı bir yer olması özgürlükten doğan tüm haklarının ihlal edilmesine ve bu haklarının kullanılmamasına neden olmaktadır. Bu haklarından yoksun olan katılımcıların cezaevinde gündelik yaşamları sınırlanmakta ve kısıtlanmaktadır.

Kapalı bir yerde zaman geçirmeye çalışan mahkûmlar için spor yapmak, kitap okumak, televizyon izlemek, ibadet etmek, çalışmak, volta atmak, boncuklardan aksesuar yapmak ve arkadaşlarla sohbet etmek genellikle tercih edilen aktivitelerdir.

Cezaevinde hükümlülerin birbirleriyle iletişim halinde olmaları, Goffman'ın cezaevlerinin toplumsal bir melez olduğu düşüncesini hatırlatmaktadır. Bu düşünce, cezaevlerinin hem toplumdan soyutlanmış olması hem de topluma ait olarak gündelik hayatta iletişimin devam ettirildiği yerler olmasına dayanmaktadır (Goffman, 2015:23). Hükümlü için cezaevinde iletişim, hem dışarıda ki aile ve arkadaşlarıyla hem de içeride ki arkadaşlarıyla kurduğu bağlantılar çerçevesinde şekillenmektedir. Hükümlülerin dışarıda ki aile ve arkadaşlarıyla kurdukları

iletişimler büyük önem arz ederek hükümlülerin ruhsal durumlarını olumlu yönde etkilemektedir.

Cezaevinde hükümlülerin birçoğunun kitap okuma alışkanlığı kazandığı görülmektedir. Bu alışkanlıklar hükümlülerin hayatı anlamlandırmasına ve daha sağlıklı düşünmelerine yardımcı olmaktadır.

K12: Hiç kitap okuyan insan değildim. Kitap okumaya alıştım. Sohbet ederek, televizyon izleyerek vakit geçiyordu. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise terk)

K13: Günler hep birbirinin aynısıydı. Spor yaptım, namaz kıldım, kitap okudum. Küçük bir alan başka bir şey yapamıyorsun. (Erkek, 34 yaşında, boşanmış, açık lise öğrencisi)

K16: Namaz kılıyordum. Spor yapıyordum. Ders çalışıyordum. Hatim indiriyordum. Yüzlerce kitap okudum okumazdım hiç. Ders çalışıyordum. (Erkek, 34 yaşında, evli, üniversite öğrencisi)

Hükümlülerin cezaevi yaşamında din, etkili bir sosyal kurum olarak dikkat çekmektedir. Bazı hükümlüler için din, hayatı sorgulayıp anlamlandırmalarına, kendilerini kontrol etmelerine, iyileşmelerine imkân sağlamıştır. Hükümlüler için din, toplumla bütünleşme işlevine sahip olmuştur.

Bazı hükümlülerin kitap okuma, spor yapma ve ibadet etme gibi aktivitelere, diğer mahkumlarla daha az iletişim kurmak için yöneldikleri dikkat çekmektedir. Hükümlülerin hem suçluluk duygusundan hem de cezaevi kültüründen uzaklaşmak için geliştirdikleri bir stratejidir.

Goffman, hükümlülerin bu davranışını ‘soğukkanlılığı korumak’ olarak tanımlamıştır. Goffman’a göre, soğukkanlılığını korumaya çalışan hükümlüler, diğer suçlularla ters düşmemek veya belaya bulaşmamak için kendilerini geriye çekmektedir. Bu ilişkiyi tercih eden hükümlüler, suçtan uzaklaşarak cezaevi kültürünü olabildiğince azami düzeyde tutmak için çabalamaktadır (Goffman, 2015:75). Bu çabalar içerisinde, hükümlülerin kitap okuma, spor yapma, ibadet etme gibi etkinliklerle meşgul olmaları sayılabilir.

6.3.2. Cezaevinin Caydırıcılığı

Katılımcılar, cezaevinin kendileri için caydırıcı olduğunu ancak hapsedilmenin caydırıcılık özelliğinin etkili olabilmesi için kişinin uzun süre cezaevinde kalması gerektiğini, belli aralıklarla cezaevine girip çıkmanın hiçbir caydırıcı yönü olmadığını vurgulamışlardır. Bu konuda katılımcı görüşleri şu şekildedir:

K5: Evet caydırıcı ama 3-5 ay girmeyeceksin birkaç sene yatacaksın sabit. Girip çıkanların hala aynı pislik içinde duruyor. Bir süre sonra seni etkilemeye ve değiştirmeye başlıyor. (Erkek, 33 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

K6: Bende caydırıcı şimdi çocuk olacak diye. Kısa süreli kalmak etkili değil. İlk girdiğinde bir şey olmaz ikinci girdiğinde sıkar. (Erkek, 40 yaşında, evli, lise mezunu)

K11: Caydırıcı tabi. Bir insanın en azından 4-5 yıl aralıksız yatması gerekiyor ki, caydırıcı olsun. Ara sıra girip çıkmak tatil gibi geliyor. Gidip dinleniyorsun. (Erkek, 29 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

K16: Cezaevinde belli bir süre kalması lazım. Bir yaz gelmesi bir kış gelmesi bu süreç beni etkilemişti mevsimlerin aynı geçtiğini anlıyorsun sürekli betonun arasında. İçerde de bir yaşam var çünkü. (Erkek, 34 yaşında, evli, üniversite öğrencisi)

Katılımcıların ifadelerinden yola çıkarak Clemmer'in (1970:480-481) suçluların mahkûmlaşma düzeyleriyle ilgili açıklamalarına ulaşılabilir. Clemmer suçluların cezaevindeki kalıp ve değerlerden etkilenme düzeylerine göre mahkûmlaşmanın boyutlarının farklı olduğunu savunmaktadır. Suçluların mahkûmlaşma düzeylerinin düşük ve yüksek olmasında etkili olan faktörler vardır. Düşük düzeyde bir mahkûmlaşmada kısa süre tutuklu kalmak, cezaevi öncesi dengeli bir kişiliğe sahip olmak, cezaevi dışındaki kişilerle iyi iletişime sahip olmak, diğer mahkûmlarla samimi olmamak, anormal davranışlardan kaçınmak ve olumlu davranışlarda istekli olmak gibi faktörler belirleyici olmaktadır. Mahkûmlaşma düzeyini arttıran faktörler ise şunlardır; tutukluluk süresinin uzun olması, cezaevi dışındakilerle iletişim kuramama, mahkûmlarla dost olma, anormal davranışlarda

bulunma, suç oluşturabilecek davranışlara meyilli değildir (Kızmaz, 2006: 273-274). Katılımcıların düşünceleri doğrultusunda uzun süre cezaevinde kalmanın cezaevi kültürünü benimseme noktasında etkili olduğu yani Clemmer'in deyişiyle mahkûmlaşma düzeyini arttırdığı görülmektedir.

Katılımcıların çoğunun cezaevinin caydırıcı olduğunu ve cezaevine girmenin tekrar suç işlemeyi engellediğini ifade ettikleri görülmektedir. Bu konuda katılımcı görüşleri aşağıda yer almaktadır.

K1: Yani. Dört duvara bakıyorsun gökyüzünü bile göremiyorsun caydırıcı benim için. (Kadın, 38 yaşında, boşanmış, lise terk)

K9: Etkili. Dibe batmak aslında. Çıkış yolu değil. Caydırıcı oluyor. Tekrar suç işlemem cezaevini gördükten sonra. Suçtan uzak duruyorum. (Erkek, 36 yaşında, evli, lise terk)

K17: Evet, caydırıcı. Hapsin kendisi zaten özgürlüğü kısıtladığı için caydırıcılık zaten başlı başına. (Erkek, 35 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

K22: Binde bin etkili. Benim için caydırıcı. Kısıtlı bir alan sevmiyorum. Özgürlük güzel şey. (Erkek, 26 yaşında, bekar, ilkokul mezunu)

K29: Caydırıcı çok caydırıcı. Böyle bir odadasınız hiçbir yeri göremiyorsunuz çıktıktan sonra insan aynı şeyi yapar mı? (Erkek, 45 yaşında, evli, ilkokul mezunu)

Katılımcıların ifadelerinden hareketle, cezaevinin bireyleri suç işlemekten alıkoyma amacını başarıyla gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Ancak bu amacın yalnızca bireyleri özgürlükten mahrum bırakarak gerçekleştirildiği, suç işleme nedenlerine yeterince odaklanmadığı için suçun tamamen önüne geçilemediği söylenebilir.

Katılımcılar, cezaevinin kendileri için caydırıcı olduğunu belirtirken, birçok mahkûm için cezaevinin caydırıcı olmadığını gözlemlediklerini eklemiştir. Cezaevinde, acemi suçluların yeni suçlar öğrendiğini ve cezaevinden dışarı çıktıkları an suç işlemeye hazır olduklarını belirtmişlerdir. Cezaevinde suçlular sohbet ederek

vakit geçirmekte ve sohbetler sırasında acemi suçlulara yeni suç işleme taktikleri öğretilmektedir. Bu konuyla ilgili katılımcı görüşleri şu şekildedir:

K7: Cezaevine giren bir kişi ufak bir suç işlemiştir ama cezaevine girdiğinde çok büyük suç işleyenlerle karşılaşır. Onların geldiği noktaları dinliyor ve özenerek daha fazla suç işleyebilir. Bu maddiyat anlamında da ortaya çıkıyor. Hırsızlık çeteleri var mesela çok ufak bir şey çalan sonradan çeteye katılabiliyor. Benim ki kişisel uyuşturucu içmekti benim ki farklı. Cezaevinde yeni suçlar öğreniyorsun ben şu an gayri meşru tüm suçları biliyorum, hazır hissediyorsun. İçeri girdikten sonra çok büyük uyuşturucu satanlarla muhatap olmaya başlıyorsun dışarı çıkınca görüşüyorsun ve maddeyi daha uyguna alıyorsun daha çok içmeye başlıyorsun daha çok miktara ulaşıyorsun. Başkasına satmak ya da ikram etmek için değil. Cezaevinden sonra çok rahat madde bulabiliyorum. Uyuşturucunun çok olduğu yerlerden bir sürü insan tanıdım. Metamfetamini cezaevinde öğrendim ve merak ettim. Mete açık cezaevinde başladım. Ekstazi içiyordum metten önce. (Erkek, 37 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

K20: Cezaevine hiçbir suçunuz yokken girseniz suçlu olarak çıkabiliyorsunuz. Bulunduğunuz ortamda ne ararsanız var herkes birbirini çekiyor. Ben kaçtım iş atölyelerini gezdim. Kitap okudum, okula yazıldım, meslek edindim kendimi geliştirdim kısacası. Girmeseydik, olmasaydı daha iyiydi tabi. (Erkek, 45 yaşında, boşanmış, ortaokul mezunu)

K24: Kişiye göre değişir. Cezaevi de bir okul. Gençler cezaevinde hemen kanıyor. İçerde genç nesle suç öğretiyorlar. Benim için caydırıcı. (Erkek, 40 yaşında, evli, lise mezunu)

K25: Cezaevine girince insanlar daha çok suç işliyor. Benim için caydırıcı ama başka kişiler için caydırıcı değil çünkü gariban adam içerdekilerden öğreniyor. İnsanın kendini değiştirmesi lazım. İçerde

uyuşturucu içenlerde var, rakı yapanlarda var. Muhabbetler hep illegal. (Erkek, 24 yaşında, bekar, açık lise öğrencisi)

Cezaevlerinde, birçok kez suç işleyenler ile ilk defa suç işleyenler bir arada yer aldığı için suç işleme konusunda uzmanlaşmış olanlar, acemi suçlulara suç eğitimi verebilmektedir. İlk defa suç işleyen kişiler, aldıkları bu eğitim sonrasında dışarı çıktıklarında daha kolay suça bulaşabilmektedir. Cezaevlerini suç okulu olarak tanımlayan Bendseson (aktaran Adler vd., 1991) ve suç üniversiteleri kavramıyla açıklayan Ghiglieri (2002: 377), suçluların cezaevinde daha çok profesyonelleştiklerini ve suçluların cezaevinde sahip oldukları konforun caydırıcılığı ortadan kaldırdığını ifade etmişlerdir.

Kury ve arkadaşlarının (2003:143-144) belirttiğine göre, hapsetmenin caydırıcı etkisi yalnızca az sayıda kişide etkili olurken, kriminojenik etkisi daha fazla kişiyi etkilemekte ve suçlular arasında yeniden suç işlemeyi kolaylaştırıcı bir rol oynamaktadır. Bu durumun temel sebebi, suçluların hapsedilmelerinin kriminojenik bir ortama gönderilmelerine karşılık gelmesidir. Bunun yanı sıra, hapsetme süresinin uzunluğu da suç tekrarını arttırıcı bir özelliğe sahiptir. Hükümlülerin ifadelerine bakıldığında, hapsetmenin kriminojenik bir etkisinin olduğu görülmekte ve suç tekrarına neden olduğu düşüncesi, hükümlülerin birçok kez cezaevine girmiş olmalarıyla desteklenmektedir. Ayrıca katılımcıların cezaevinde gerçekleştirilen eğitim ve iyileştirme çalışmalarından bahsetmemiş olmaları, kriminojenik ortamın varlığını daha fazla güçlendirmektedir.

Bu düşüncelere, sosyolojik suç kuramlarından ayırıcı birleşimler kuramı ve etiketleme kuramının; cezaevlerinin caydırıcı kurum olmaktan öte, bireylerin suçluluk eğilimini pekiştiren bir role sahip olduğu düşüncesi de eklenebilir.

Katılımcılar, cezaevine uyuşturucu madde kullanma ve satma suçu nedeniyle giren mahkumlarda cezaevinin caydırıcı bir etkisi olmadığını gözlemlediklerini belirtmişlerdir. Uyuşturucu madde kullanan kişiler, cezaevinde uyuşturucu madde ticareti yapan kişilerle tanışmakta ve uyuşturucu maddelerle ilgili daha fazla bilgiye sahip olmaktadır.

K3: Herkes bi girsin içeriye. Bazıları çok rahat takılıyor. Bazı kişilerde caydırıcı oluyor. Uyuşturucu satıcılığından içeri girmiş çıkınca tekrar satıyor. (Erkek, 28 yaşında bekar, lise mezunu)

K17: Hayır. Uyuşturucu kullananlar için caydırıcı değil. İçerde görüyoruz uyuşturucu içenler ile satanlar bir araya geliyor, tüm bilgiler paylaşıyor. (Erkek, 35 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

K28: Uyuşturucu maddeden girdiysen ilk defa girdiğinde uyuşturucudan giren kişilerle arkadaşlık yapıyor her şeyi öğreniyorsun. Acemi olarak giriyor usta olarak çıkıyorsun. Suçtan uzaklaşıyorum önceden olayın üstüne gidiyordum. Cezaevinden çıkınca uyuşturucu kullanmaya devam ettim. Tekrar girmekten korkmadım. (Erkek, 32 yaşında, bekar, lise mezunu)

Uyuşturucu madde kullanan ve satan kişiler için cezaevi, önemli bir pazar oluşturmaktadır. Uyuşturucu madde pazarı konumunda olan cezaevinde, alıcılar ve satıcılar kolaylıkla uyuşturucu madde alışverişi yapabilmektedir. Bu durum, cezaevinin hem uyuşturucu madde okuluna hem de uyuşturucu ticareti merkezine dönüşmesine neden olmaktadır.

Katılımcılara, cezaevinin caydırıcılığı konusunda kontrol sorusu kapsamında cezaevine tekrar girme korkularının olup olmadığı sorulmuştur. Katılımcılardan cezaevine birkaç kez girmiş olanların ve cezaevinin caydırıcı olmadığını düşünenlerin cezaevine tekrar girme korkularının olmadığı görülmüştür. Bu konuyla ilgili katılımcı görüşleri şu şekildedir:

K6: Cezaevine girmekten korkmuyorum bildiğim bir yer ama çocuğum olacağı için girmemem gerek. (Erkek, 40 yaşında, evli, lise mezunu)

K10: Yok korkmuyorum gireceğiz tabi bir sürü dosyam var 52 tane dosya. (Erkek, 33 yaşında, bekar, lise mezunu)

K12: Cezaevine tekrar girme korkum yok. Orası da evimiz. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise terk)

K15: Tekrar cezaevine girmekten korkmuyorum. Neden korkayım?
(Erkek, 47 yaşında, evli, ortaokul mezunu)

K18: Cezaevi yatılmayacak yer değil girmekten korkmuyorum.
(Erkek, 30 yaşında, evli, lise terk)

Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda Feldman'ın (aktaran İçli ve Öğün, 1999: 43) cezaevinde suçluların birbirlerine suç deneyimlerini aktararak suçlu kariyerlerini geliştirdikleri ve bunun sonucunda bireylerin topluma yabancılaştıkları düşüncesine ulaşılabilir. Bu katılımcılar için cezaevi, suçlu kariyerlerini geliştirdikleri, kendilerini yabancı hissetmedikleri bir yer olarak görülürken aynı oranda topluma yabancılaştıkları da dikkat çekmektedir.

Katılımcıların çoğunluğuna bakıldığında, cezaevine tekrar girme korkularının olduğu; hatta cezaevine tekrar girmemek için katılımcıların insanlardan uzak durduklarını, suç oluşturabilecek ortamlarda bulunmadıklarını ve ailelerini yalnız bırakmak istemediklerini ifade ettikleri görülmektedir.

Katılımcılar genel olarak cezaevine tekrar girme korkularını şu şekilde ifade etmişlerdir:

K1: Evet korkuyorum Allah bir daha yaşatmasın. (Kadın, 38 yaşında, boşanmış, lise terk)

K29: Evet korkuyorum Allah korusun. (Erkek, 45 yaşında, evli, ilkokul mezunu)

Bazı katılımcılar için cezaevi, kötü bir deneyim olarak değerlendirilmekte ve bu deneyimi tekrar yaşamak istemediklerinden dolayı cezaevine girmekten korktuklarını ifade ettikleri görülmüştür. Bu konuyla ilgili katılımcı görüşleri şu şekildedir:

K3: Var asla girmem. Attığım adıma bile dikkat ediyorum. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu)

K9: Cezaevine girmekten korkuyorum, gördük orayı sonuçta.
(Erkek, 36 yaşında, evli, lise terk)

K11: Evet korkuyorum, dersimi aldım. (Erkek, 29 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

K13: Cezaevine girmekten korkuyorum. Oradaki hayatla dışardaki hayat bir değil. (Erkek, 34 yaşında, boşanmış, açık lise öğrencisi)

K14: Cezaevine tekrar girmekten korkuyorum. Kimse kalmak istemez cezaevinde. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu)

K16: Cezaevine tekrar girmekten korkuyorum. Oraya girmenin ne kadar kolay olduğunu ama çıkmanın ne kadar zor olduğunu anlayan birisiyim. (Erkek, 34 yaşında, evli, üniversite öğrencisi)

Katılımcıların ifadeleri cezaevinin çok da insancıl bir sistem olmadığını hatırlatmaktadır. Hapishanedeki koşullar ve uygulamalarla ilgili insan haklarına aykırı olduğuna dair eleştiriler bulunmaktadır. Kalabalık olması, kötü hijyen koşulları ve şiddetin olması nedeniyle hükümlülerin haklarının ihlal edildiği üzerinde durulmaktadır. Bu durum cezaevinin insan onurunu korumaktan uzak olduğunu göstermektedir. Cezaevine yönelik bu eleştiriler insan onuruna yakışır alternatif ceza yöntemlerinin geliştirilmesine neden olmuştur (Garland,1986 aktaran Akbaş, 2024: 118).

Bazı katılımcılar ise ailelerini ve çocuklarını daha fazla yalnız bırakmamak ve aileleriyle bağlarını güçlendirmek için cezaevine tekrar girmekten korktuklarını ifade etmişlerdir. Bu konuyla ilgili katılımcı görüşleri şu şekildedir:

K21: Cezaevine girme korkum var, ailemi yalnız bırakmak istemiyorum artık. (Erkek, 36 yaşında, evli, ilkokul terk)

K22: Evet korkum var. Şu anda sorumluluklarım var. (Erkek, 26 yaşında, bekar, ilkokul mezunu)

K26: Cezaevine girme korkum var. Çoluk çocuğumuz için korkuyoruz. (Erkek, 54 yaşında, evli, ilkokul terk)

K27: Cezaevine girme korkum var artık düzenli hayat istiyorum. (Erkek, 32 yaşında, bekar, açık lise öğrencisi)

Katılımcıların cezaevine tekrar girmekten korkmalarını sağlayan temel etken, toplumla bağ kurmuş olmalarıdır. Katılımcıların aileleri ve çocuklarıyla özgür ve düzenli bir yaşam kurmak için cezaevine tekrar girmek istemedikleri görülmektedir. Katılımcıların ifadeleri, Sampson ve Laub'un (1993 aktaran Kızmaz, 2006: 265) evlilik ve iş sahibi olmanın yetişkinlik döneminde sapkın davranışların azalmasında önemli etkileri olduğu ve evlilik ile işin bireylerin toplumsal bağlılıklarını yeniden inşa etmelerinde bir araç olduğu düşünceleriyle desteklenmektedir.

Foucault'un vurguladığı gibi (2006: 385-389), hapsetme bireylerin özgürlüğünü kısıtlamakta ve bireylere acı ile ızdırap vererek toplumdan uzaklaştırmaktadır. Bu durum, suçluların cezaevine tekrar girmekten korkmasına ve suç işlemekten uzaklaşmasına sebep olsa da hapsetmenin suçun sebeplerini bulma ve suçu önleme konularında yeterli çözüm sunmadığı görülmektedir. Cezaevinin suçluları caydırma konusundaki başarısızlığı, katılımcıların birçok kez cezaevine girmesiyle anlaşılmaktadır. Giddens (2008:880), cezaevinin suçlulukta caydırıcı olmamasını, cezaevinin bireyleri toplumdan koparmasına, yabancılaştırmasına ve cezaevinin kötü koşullarına dayandırmaktadır. Cezaevinin suçlular için caydırıcı bir yanı olmasa dahi, suç işlemeyen kişileri suçtan alıkoymada etkili olduğu göz ardı edilmemelidir. Cezaevinin bu yönü, cezalandırma amaçlarından önleyici yaklaşımlara karşılık gelmektedir.

6.3.3. Cezaevinden Çıkınca Oluşan Duygular, Düşünceler ve Korkular

Cezaeviyle toplumsal yaşam, birbirinden çok farklı deneyimleri içerisinde barındırmaktadır. Cezaevinde uzun süre kalan bireylerin, cezaevinden çıkınca toplumsal yaşama uyum sağlamaları zaman almaktadır. Cezaevi yaşamından sonra, toplumsal yaşama açılan kapıdan geçmek hükümlüler için kolay olmamaktadır. Uzun süre kapalı ortamda kalan ve sınırlı iletişim kuran hükümlülerin, cezaevinden ilk dışarı adım attıkları anda özgürlüğü hissettikleri görülmüştür. Bu bölümde, katılımcılara cezaevinden çıkınca ilk ne hissettiniz/düşündünüz sorusu sorularak demir parmaklıklardan kurtulmayla oluşan duygular, düşünceler ve korkular açıklanmıştır.

Katılımcıların çoğu cezaevinden çıktıktan sonra ilk hissettikleri duygunun özgürlük olduğunu ifade etmişlerdir.

K3: Özgürlüğü tattık. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu)

K14: Özgürlük, kelebek. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu)

K25: İnsan uçuyormuş gibi oluyor. (Erkek, 24 yaşında, bekar, açık lise öğrencisi)

Katılımcılardan K7 ve K8, cezaevinin caydırıcı yönüne vurgu yaparak cezaevinden ilk çıktıkları an tekrar cezaevine girmemeleri gerektiğini anladıklarını ifade etmişlerdir.

K7: Bir daha gelmeyeceğim. Çok abes bir yerdi. (Erkek, 37 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

K8: Bir boşluk yarattı önce sonra şükür dedim dışarıdayız daha da girmek yok. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise terk)

Katılımcılardan K8'in bu düşünceye sahip olmadan önce birçok kez cezaevine girmiş olması cezaevinin kriminojenik etkisinden kolay kurtulamadığını göstermektedir.

Katılımcılardan K10 ve K21, cezaevinde geçirilen süreden sonra oluşan mahkûmlaşma düzeyinin dışarı çıkılan ilk anda hissedildiğini ve toplumsal yaşama geçiş için belli bir süreye ihtiyaç duyduklarını ifade ettikleri sözleri şu şekildedir:

K10: İlk çıktıktan sonra garip bir etkisi oluyor sonra hayata alışılıyorsunuz. Kederleniyorsunuz biraz. On beş gün bir ay sonra adapte oluyorsunuz. (Erkek, 33 yaşında, bekar, lise mezunu)

K21: Boşluğa düşüyorsun. Dışarıya hemen adapte olamıyorsun, sıkıntısı oluyor. Dışarıdaki insanların görüşleri farklı senin görüşlerin farklı anlaşıyorsun kafa yapın uymuyor o yüzden insanlardan uzaklaşıyorsun. Belli bir süreden sonra asosyalliğe kadar gidiyor bu iş. (Erkek, 36 yaşında, evli, ilkokul terk)

Hükümlüler, cezaevinde katı disiplin ve gündelik yaşamın denetlenmesi koşuluyla yaşarlar. Bu koşullar, hükümlülerin davranışlarını dışarıdaki toplumsal

normlara uydurmalarını sağlamaktan öte, onların dışarıdaki yaşamdan kopmasında rol oynamaktadır. Hükümlüler, dışarıdaki yaşamdan oldukça farklı olan çevreye uyum sağlamak zorunda kalmakta ve cezaevinde öğrendikleri davranışlar, genellikle dışarıda sergileyecekleri davranışlara karşıt olmaktadır (Giddens, 2008: 879-880). Bu nedenle, hükümlünün bir anda toplumsal yaşama uyum sağlaması beklenilmemeli; aksine, hükümlüler toplumsal normlara uygun davranışlara cesaretlendirilmeli ve kriminojenik etkinin azaltılması için toplumsal uyum programları geliştirilmelidir.

Katılımcılardan hem açık hem de kapalı cezaevi deneyimi olan K24, cezaevinden dışarı çıktığında ailesinin yanında olduğunu görmenin verdiği mutluluğu yaşarken arkadaşlarının yanında olmadığı gerçeğiyle yüzleştiğini ifade etmiştir.

K24: Yüzüm güldü, cezaevindeyken bir ağırlık oluyor. Etrafa baktım sadece ailem vardı başka kimse yoktu. (Erkek, 40 yaşında, evli, lise mezunu)

Katılımcının ifadesi cezaevindeyken sosyal desteğe duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır.

Katılımcılardan uyuşturucu madde kullanma, tehdit ve yaralama, kamu malına zarar verme suçlarından birçok kez cezaevine giren K15 ve K16, cezaevinden ilk çıktıklarında hissettikleri duyguları ve düşünceleri şu sözlerle ifade etmişlerdir:

K15: İlk bir hafta sudan çıkmış balık gibi denizden alırsın da akvaryuma koyarsın ya balığı onun gibi bir şey oldum. Yaşamaya, bu sefer alışkanlıklarına kaldığın yerden mi devam edeceksin düşünüyorsun. Dışarda yaşam var oraya alışmak zorunda kalıyorsun. Pandemi dönemi denk geldi. Şişkinliği bir ayda attım toprağa bastıkça geçti. (Erkek, 47 yaşında, evli, ortaokul mezunu)

K16: Sudan çıkmış balığa döndüm. Çok sevindim bir akıllanma oldu. Öyle kolay kolay kavga dövüş pek tercih edeceğim şeyler değil artık. (Erkek, 34 yaşında, evli, üniversite öğrencisi)

Katılımcıların cezaevinden çıktıktan sonra kendilerini ‘sudan çıkmış balık’ olarak tasvir etmeleri cezaevi sürecinin onlar için ne kadar zor ve sıkıntılı geçtiğini,

kendilerini çaresiz ve tedirgin hissettiklerini, cezaevinden sonra toplumsal yaşama uyum sağlama konusunda zorluklar yaşadıklarını göstermektedir.

Cezaevleri tehlikeli olduğu düşünülen kişilere karşı toplumu koruyan total kurumlar olarak bu kurumlarda yaşam modern toplumlardaki uyuma, oyun ve çalışma alanı arasında var olan sınırdan uzaktır. Total kurumlarda bu üç yaşam alanı arasında herhangi bir sınır bulunmamaktadır. Yaşam aynı otorite figürlerinin emirleri doğrultusunda, aynı yerde aynı kişilerle sürdürülürken faaliyetler rasyonel bir şekilde gerçekleştirilmektedir (Goffman, 2015: 11-24). Goffman'ın vurguladığı üzere, total kurumlar olan cezaevlerinde yaşam dışarıdaki hayata göre farklı ve birkaç adımla sınırlı olmaktadır. Bu farklılık ve sınırlılığı katılımcılardan K19: *'İlk bir ay zorlandım. Yürümekte zorluk çektim.'* (Erkek, 43 yaşında, evli, ilkokul mezunu) ve K13: *'Çıkınca tuhaf şeyler yaşadım. Bir an dışarı çıkınca insanlar değişmiş. Yolda yürüyemiyordum. Sonra kendimi toparladım.'* (Erkek, 34 yaşında, boşanmış, açık lise öğrencisi) ifadeleriyle belirtmiştir.

Katılımcıların ifadelerinden hareketle, cezaevinde uzun süre ailesinden, işinden, sosyal çevresinden uzak kalan suçluların bir anda uzaklaştığı toplumsal yaşama adım atıp uyum sağlaması beklenilmemelidir. Bu durum, hapis cezasının suçluyu toplumdan soyutladığına ve toplumla bağını kopardığına işaret ederek Yarsavut'un belirttiği üzere (1984: 458-460) hapsedmenin önemli işlevlerinden olan suçluyu topluma kazandırma sürecinde yetersiz kaldığını göstermektedir.

Katılımcılara cezaevinden çıktıktan sonra korktukları veya kaygılandıkları bir durum veya süreçle ilgili düşüncelerinin neler olduğu sorulmuştur. Katılımcıların genellikle tekrar suç işlemekten ve cezaevine girmekten, suç oluşturabilecek ortamlarda bulunmaktan korktukları; işsiz kalma ve gelecek kaygısı, intikam alma durumuyla karşılaşma, aile ve çocuklarıyla iletişim ve bağ kuramama kaygısı yaşadıkları görülmüştür.

Cezaevinden Çıkınca Oluşan Korkular ve Kaygılar

Cezaevine tekrar girme korkusu
Tekrar suç işleme ve suç oluşturabilecek ortamlarda bulunma korkusu
Gelecek kaygısı
Aile ve çocuklarla iletişim ve bağ kuramama
İşsiz kalma
İntikam alma durumuyla karşılaşma

Şekil 6.9. Cezaevinden Çıkınca Oluşan Korkular ve Kaygılar

Cezaevinde üniversite eğitime başlayan ve çıktıktan sonra da devam eden, düzenli bir işi olmayıp bazı geceler taksiye çıktığını ve annesinin emekli maaşıyla ailesinin geçimini sürdürdüğünü ifade eden 34 yaşındaki katılımcı K16'ın cezaevinden çıktıktan sonra yaşadığı en temel kaygının K16: '*Gelecek. Gelecek kaygısı.*' olduğu görülmektedir.

Katılımcılardan bazıları cezaevinden çıktıktan sonra yaşadıkları korkunun tekrar suç işlemek olduğunu ifade etmişlerdir.

K1: Bir daha böyle bir şey gelmesini istemedim başıma. Zor yerler kolay değil. Hayatta oluyor bazı şeyler olmasa iyi. (Kadın, 38 yaşında, boşanmış, lise terk)

K10: Tekrar suç işler miyim düşüncesi oldu en çok korkutan beni. (Erkek, 33 yaşında, bekar, lise mezunu)

K14: Eski hayatıma devam eder miyim diye korkum oldu. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu)

K20: Tekrar başıma bir iş gelir mi korkusu oldu. (Erkek, 45 yaşında, boşanmış, ortaokul mezunu)

Katılımcıların tekrar suç işlemekten duydukları korkunun temel nedeni, daha önce cezaevine girmiş olmaları ve cezaevinin kriminojenik etkisinden kurtulamamış olmalarıdır. Bu etki, hükümlülerin yeniden suç işlemelerine yol açabileceği için bireylerde kaygı ve korku yaratmaktadır.

Cezaevinin kriminojenik etkisinden kurtularak yeniden toplumsal yaşama katılma sürecinde yaşadığı kaygıyı katılımcı K9 şu şekilde ifade etmiştir:

K9: Nasıl olacak şimdi ne yapacağım diye kaygılandım.
Özgüvensiz hissettim kendimi. (Erkek, 36 yaşında, evli, lise terk)

Katılımcılardan sadece uyuşturucu madde kullanımı nedeniyle üç ay kapalı cezaevinde kalan K3 ve birçok suç dosyası bulunan ve birçok kez hem açık hem de kapalı cezaevinde kalan K8'in, cezaevinin farklı kriminojenik etkisine maruz kalmalarına rağmen aynı korkuyu yaşadıkları görülmektedir.

K3: Bir daha içeri girmekten korktum. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu)

K8: Tekrar cezaevine girme korkusu. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise terk)

15 yaşında bir kız çocuğu olduğunu ve cezaevi sürecinin çocuğunu olumsuz yönde etkilediğini ifade eden katılımcı K17'in cezaevinden çıktıktan sonra yaşadığı en temel korkunun kızıyla iletişim kuramamak olduğu görülmektedir.

K17: Kızım ile tekrar bağ kurabilir miyim ya iletişim kuramazsam kaygısı vardı. (Erkek, 35 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

Hem açık hem de kapalı cezaevi geçmişi olan ve cezaevi süresince eşini ve üç çocuğunu yalnız bıraktığı için kendini kötü hisseden katılımcı K19, cezaevinden çıktıktan sonra çocuklarıyla iletişim kuramama korkusu yaşadığını ifade etmiştir.

K19: Çocuklarımı görebilir miyim, konuşabilir miyim kaygısı yaşadım ama hep zamana bıraktım. (Erkek, 43 yaşında, evli, ilkokul mezunu)

Hükümlülerin cezaevi sonrası çocuklarıyla iletişim kuramama korkusu yaşamaları hapsedilmenin bireysel cezalandırma anlayışına uygun olmadığını

göstermekte ve hükümlülerin ailelerini özellikle çocuklarını olumsuz etkileyerek aile ilişkilerini zedelemektedir.

Birçok kez suç işlemiş ve cezaevine girmiş olan, en son ise annesini sokakta yürürken takip eden kişiyi bıçakla yaraladığını ifade eden katılımcı K22'in bu suçla ilgili cezaevinden çıktıktan sonra '*K22: Karşı taraf zarar verir mi diye bir kaygım oldu. (Erkek, 26 yaşında, bekar, ilkokul mezunu)*' ifadesi intikam alma durumuyla ilgili bir kaygı yaşadığını göstermektedir. Katılımcının yaşadığı bu kaygının temelinde, suç oluşumunda annesinin bir etkisinin olması ve annesinin zarar görmesinden korkması yer almaktadır.

Kısa süreliğine cezaevine girmiş olan ve cezaevi sürecinde eşinden ve ailesinden destek alan katılımcının, cezaevinden çıktıktan sonra yaşadığı en temel kaygının işsiz kalmak olduğu görülmektedir.

K18: İş bulamama kaygısı. (Erkek, 30 yaşında, evli, lise terk)

Katılımcının iş bulamama endişesinin temelinde ailesinden gördüğü desteği karşılıksız bırakarak ekonomik destek sağlayamama korkusunun yer aldığı görüşme sürecinde anlaşılmıştır.

Katılımcılarda cezaevinden çıktıktan sonra oluşan kaygılar ve korkular toplumsal yaşama katılma ve uyum sağlama sürecinde aşılması gereken engelleri ifade etmektedir. Katılımcıların bu kaygılarını ve korkularını yenme sürecinde aile desteğine, çalışma hayatına katılmaya ve psikolojik desteğe ihtiyaç duydukları görülmekte ancak bu duyguların aşılmasıyla toplumsal yaşama katılma ve uyum sağlamanın kolaylaşması beklenmektedir.

Cezaevinden çıktıktan sonra kaygı verici veya korku duydukları bir süreçle karşılaşmadıklarını ifade eden katılımcılar da olmuştur. Bu katılımcıların, cezaevi deneyiminden sonra özgürce yaşayabilmek adına her türlü adımı atmaya hazır oldukları dikkat çekmektedir.

K11: Korktuğum ve kaygılandığım şeyler olmadı. Hayata dair kaygım olmadı neden olsun. İyisiyle kötüsüyle yaşayacaksın, ona göre adım atacaksın. (Erkek, 29 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

K21: Herhangi bir kaygım ya da korkum olmadı. Hedeflerime ulaşmak için adımlarımı atarım. Tek korkum çocuklarımı kaybetmek, hiç görememek, ailemi bir araya getirememek. Bunun olmaması için mücadele veriyorum. (Erkek, 36 yaşında, evli, ilkokul terk)

K23: Herhangi bir kaygım ya da korkum olmadı kolay toparlanan bir insanım, işimi de sevdiğim için sorun yaşamadım. (Erkek, 22 yaşında, evli, lise mezunu)

K24: Korkmamı gerektirecek hiçbir şey yapmayacağım artık. (Erkek, 40 yaşında, evli, lise mezunu)

Katılımcıların ifadeleri göstermektedir ki, cezaevi sürecinin bitmesiyle toplumsal yaşama katılma isteği pekişmekte ve katılımcılar bu istekle yaşama tutunmak için güvenli adımlar atmaktadır. Bir işe ve aileye sahip olan katılımcıların yaşadıkları tek korkunun, sahip olduklarını kaybetmek olduğu ve bu durumu yaşamamak için mücadele etmeye hazır oldukları görülmüştür

6.3.4. Cezaevinin Düşünce ve Davranışlara Etkisi

Katılımcılara cezaevinin düşünce ve davranışlarınız üzerinde ki etkileri nelerdir diye sorulmuş ve katılımcıların bu konudaki görüşlerini üç grupta ele almak mümkündür. İlk gruptaki katılımcılar, cezaevinden sonra arkadaş çevrelerini değiştirdikleri ve arkadaş seçimlerine dikkat ettiklerini belirtmişlerdir. İkinci gruptaki katılımcılar insanlarla iletişim kurmayı tercih etmemektedir. Son gruptaki katılımcıların görüşleri ise, cezaevi deneyimlerinin davranışlarında ve düşüncelerinde olumlu değişimlere yol açtığı yönündedir.

Cezaevinin Düşünce ve Davranışlara Etkisi

Şekil 6.10. Cezaevinin Düşünce ve Davranışlara Etkisi

Katılımcılardan cezaevindeyken arkadaş ortamını değerlendiren ve arkadaşlık ilişkilerini gözden geçirerek arkadaş çevrelerini değiştirenlerin ifadeleri şöyledir:

K8: Arkadaş ortamım değişti. Evimi değiştirdim. Arkadaş çevremi değiştirdim. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise terk)

K12: Arkadaş çevremi değiştirdim. Her hafta görüşte bir parçanı alıp götürüyorlar o yüzden görüş istemiyordum. Sevgi olmadığı için rahattım. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise terk)

K14: Biraz olgunlaştırdı. Kiminle arkadaşlık yapıp yapmayacağımı öğrendim. Arkadaş çevremi değiştirdim. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu)

K17: Arkadaş çevrimi kapattım. Cezaevinde kimse görüşe gelmeyince anladım. Sadece üç tane arkadaşım var onlarda iş yaptığım arkadaşlar. (Erkek, 35 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

Katılımcılardan bazıları cezaevi deneyiminin insanlarla iletişim kurmak istememelerine ve yalnızlaşmalarına neden olduğunu ifade etmişlerdir. Cezaevi sonrası katılımcıların asosyalleşmelerinin temel sebebi, arkadaş etkisiyle suç işlemiş olmaları ve arkadaşlarının cezaevi sürecinde destek olmamalarıdır. Bu konuyla ilgili katılımcı görüşleri şu şekildedir:

K3: Cezaevinde bir hafta bir sene gibi geliyor. Tek takılıyorum artık kimseye ihtiyaç yok. Arkadaşın sana hiçbir şey katmayacağını öğrendim. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu)

K7: Her şeyden uzağım şimdi. Arkadaş çevrem yok tek tabancayım. Bana zarar verecek kişileri istemiyorum. (Erkek, 37 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

K26: Düşüncelerim tamamen değişti. Daha monoton bir hayat istemeye başladım. İnsanlarla iletişimimi tamamen kestim ve köpeklerimle yaşayayım istiyorum. Asosyalleştim. Bu şekilde daha huzurluyum. Sıkılıyorum insanlar içinde. (Erkek, 54 yaşında, evli, ilkokul terk)

Birçok katılımcı, cezaevinde kalmanın düşüncelerinde ve davranışlarında olumlu değişimlere neden olduğunu ifade etmiştir. Olumlu davranış değişiklikleri arasında kendini sorgulama, pişmanlık duyma, sağlıklı düşünmeye başlama, olgunlaşma ve aileyle bağları güçlendirme yer almaktadır. Cezaevi deneyiminin katılımcılardan K7 ve K8 için en büyük etkisi kendi davranışlarını sorgulamak olmuş ve böylece olumlu davranış değişikliğinin ilk adımı atılmıştır.

K7: Bir gün yatmamak için her şeyi yaparım. Yadırgadım ait olduğumu hissettiğim yer değil. Sosyal bir insanım kısıtlanmak kötü. (Erkek, 37 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

K8: Tabi ki ister istemez değiştiriyor. Neden yatıyorum diye hep kendini sorguluyorsun içerde. Kendini değiştirmeye çalışıyorsun

birileri de sana engel olmaya çalışıyor seni oraya sokmaya çalışıyor. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise terk)

Katılımcılardan K10: ‘Daha sağlıklı düşünmeye başladım.’ (Erkek, 33 yaşında, bekar, lise mezunu) ve K11: ‘Sağlıklı düşünmeye başlıyorsun, her şeyden arınıyorsun.’ (Erkek, 29 yaşında, bekar, ortaokul mezunu) ifadeleri cezaevi deneyiminin olumlu etkilerini göstermektedir.

Cezaevi deneyiminin olgunlaşmalarını ve farklı bakış açıları kazanmalarını sağladığını ifade eden katılımcı görüşleri aşağıda yer almaktadır.

K13: Hayata bakışım değişti. İnsanların özgürlüğünden daha önemli bir şey olmadığını öğrendim. (Erkek, 34 yaşında, boşanmış, açık lise öğrencisi)

K15: Başka bir insan oluyorsun, iyiye gidiyor yani. (Erkek, 47 yaşında, evli, ortaokul mezunu)

K16: Çok değişim yarattı. Çok sinirliydim şu an tartışmıyorum bile. Saatlerce tartışırım ama kavga etmem. Kimseye zarar verme düşüncesi kalmadı tekrar cezaevine geri dönme ihtimalini düşünerek. (Erkek, 34 yaşında, evli, üniversite öğrencisi)

K24: Olgunlaştırdı. Her şeye kavga etmeyeceğimi, biraz sabretmem gerektiğini anladım. Sabırsız olmak çok şey kaybettiriyor. En büyük zararı sana oluyor. (Erkek, 40 yaşında, evli, lise mezunu)

Cezaevi deneyiminin katılımcılardan K17’nin işe odaklanmasını sağladığı; K21’in ise ailesiyle olan bağları güçlendirdiği görülmektedir.

K17: Evet sonuçta oraya düşmemek gerekiyor. 1 yıl oldu ben çıkalı kurye şirketi kurdum. Kendimi toplamaya çalıştım başardığımı düşünüyorum. (Erkek, 35 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

K21: Aileme bağlandım iyice. Artık tek hedefim aileme bakabilmek onlara bir gelecek sağlayabilmek. (Erkek, 36 yaşında, evli, ilkokul terk)

Bazı katılımcılar için cezaevi deneyimi pişmanlık duymalarına, suçluluk hissetmelerine ve eski alışkanlıklarından kurtulmalarına zemin hazırlamıştır.

K25: Pişmanlık duyuyorsun. Eski alışkanlıklara dönmeme, eski hatalara dönmek için çalışıyorum fikirlerin değişiyor tamamen. (Erkek, 24 yaşında, bekar, açık lise öğrencisi)

K28: Kendini suçlu hissediyorsun böyle şeylerin iyi bir şey olmadığına kanaat getiriyorsun pişmanlık duyuyorsun. (Erkek, 32 yaşında, bekar, lise mezunu)

K29: Cezaevinden çıktıktan sonra (uyuşturucu maddeyi) bırakmaya karar verdim. İnsanın aklını başına getiriyor. Orayı gördükten sonra insan bazı şeylerden vazgeçmek zorunda kalıyor. (Erkek, 45 yaşında, evli, ilkokul mezunu)

Cezaevi yaşamının daha dikkatli ve temkinli davranma alışkanlığı kazandırdığını ifade eden katılımcı görüşleri şu şekildedir:

K1: Evet değişti. Ölçülü hareket ediyorum. (Kadın, 38 yaşında, boşanmış, lise terk)

K2: Tabi ki. Keşke olmasaydı. Daha dikkatli davranıyorum artık. (Kadın, 36 yaşında, evli, lise mezunu)

K9: Temkinli oldum. Başıma bir şey gelir diye temkinli davranıyorsun, korkuyorum. (Erkek, 36 yaşında, evli, lise terk)

K19: Her attığım adıma dikkat etmek zorunda kaldım. Orada birçok şeyi öğreniyorsun zorluğu, hayatı her şeyi. Kadınlarla konuşurken gözüne bakamıyorum. Orada bu suçları gördük bunların kesinlikle affının olmadığını o yüzden konuşurken mesafeli olmak istiyorum. Kendi hal ve hareketlerime dikkat etmeye başladım. (Erkek, 43 yaşında, evli, ilkokul mezunu)

K27: Daha tedbirli olmalıyım diye düşündüm. Bir şey olmaz gözüyle bakıyordum şimdi daha dikkatliyim. (Erkek, 32 yaşında, bekar, açık lise öğrencisi)

Katılımcıların ifadelerinden hareketle, cezaevi deneyiminin düşünce ve davranışlar üzerinde olumlu etkiler yarattığı görülmektedir. Katılımcıların toplumsal yaşamda daha sakin ve dikkatli adımlar attıkları, düşünmeden hareket etmedikleri ve davranışlarının sonuçlarını düşünerek bilinçli davranmaya başladıkları dikkat çekmektedir. Katılımcıların, cezaevine girmeden önce dikkat etmedikleri bu davranışlar, cezaevi süresince benimsenen davranışlar haline gelerek cezaevi sonrası bireylerin davranışlarının şekillenmesinde etkili olmuştur.

6.3.5. Cezaevi Sürecinin Aile Üzerindeki Etkisi

Cezanın bireyselliği ilkesine uymayan hapis cezası, hapsedilen kişinin ailesini de maddi ve manevi olarak olumsuz yönde etkilemektedir. Cezaevi sürecinin yıllarca sürmesi durumunda, hem aile üyelerinin ekonomik ve psikolojik olarak ayakta durmaları hem de suçluya destek olabilmeleri gittikçe zorlaşmaktadır. Bu durum, aile kurumunu zedelerken bir yandan da ailenin desteğinin önemini içinde barındırmaktadır. Aile kurumu hem cezalandırma sürecinden etkilenen hem de suçu önleyen bir yapıya sahiptir.

Cezaevi sürecinde ve cezaevinden çıktıktan sonra hükümlüler için aile desteği son derece önemlidir. Cezaevi sürecinde ailesinin hükümlüyü ziyaret etmesi, hükümlüyle iletişim içerisinde olması, kişiyi olumlu yönde etkilemektedir. Cezaevinden çıktıktan sonra dışarıda hükümlüyü bekleyen bir ailesinin olması, toplumsal yaşama katılma ve uyum sağlama sürecini hızlandırmaktadır. Aile desteği, toplumsal yaşamla bağ kurmada en etkili faktörlerden biridir. Aile desteği görmeyen hükümlü, umutsuzluğa ve çaresizliğe kapılarak toplumsal yaşamdan uzaklaşmaktadır. Yapılan araştırmalar da aile bağlarının güçlü olması ve aile desteğinin olmasının bireyin suç işleme eğilimini azalttığı ortaya çıkmıştır. Yeniden suç işlemenin engellenmesi ve suçun önlenmesinde aile desteğinin önemi büyüktür (Seyidoğlu ve Kızmaz, 2024: 27).

Hapis cezasının sadece suçluya verilmediğini ayrıca bu cezadan ailenin de etkilendiğini belirten katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

K1: Ailem ne yaptığımı biliyor hırsızlık yapmadığımı. Destek oldular ziyarete geldiler. Çocuklar üzüldü, kızın babası yurtdışına

gitti. Kızı üstüne de almadı. Kızın okul hayatı etkilendi. (Kadın, 38 yaşında, boşanmış, lise terk)

K21: Uzun süre cezaevindeydim. Çocuklar etkilendi eşimle yalnız kaldılar, tüm yük eşimde. Çocuklar görüş sürelerini öğrendiler artık, psikolojilerini etkiledi cezaevi ortamı. (Erkek, 36 yaşında, evli, ilkokul terk)

Katılımcıların ifadeleri, cezaevinin sadece bireyi cezalandırmadığı bunun yanı sıra aileyi de cezalandırdığı savını desteklemektedir. Cezanın bireyselliği ilkesiyle uyuşmayan hapsedme cezasının, aile ilişkilerini kötü etkilediği, ekonomik zorluklar yaşattığı, çocukların eğitim hayatını sekteye uğrattığı ve aile huzurunu bozduğu görülmektedir.

Katılımcılardan birçok suç dosyası olan ve birçok kez cezaevine giren K29, cezaevine tekrar tekrar girip çıkmanın ailesini nasıl etkilediğini şu şekilde özetlemiştir:

K29: Kötü bir izlenim. En çok cezayı da ailemiz çekiyor zaten. Biz cezaevine girsek ne olacak yatar çıkarız sıkıntıyı aile çekiyor burada. Onun pişmanlığı da var, ailenin güveni kalmıyor. Cezaevine girdiğimde ailem neden yaptı, degecek bir şey miydi, yapmasaydın gibi tepkiler verdi. Cezaevine ziyarete geldiler. Sonradan aramız düzeldi. Arkadaş kurbanı oldum arkadaş ortamını da değiştirdim. Pisi pisine cezaevine giriyorsun dört duvar arasında yaşıyorsun. Dışardaki ortamla oradaki ortam çok farklı. Cezaevinden arkadaşım yok. Cezaevine girince insan tövbe ediyor çıkınca şöyle yaparım filan diye. (Erkek, 45 yaşında, evli, ilkokul mezunu)

Hapsedme yöntemine yönelik eleştirel düşüncelerden biri, suçluyu toplum dışına iterek ev ve toplum ile olan güven ilişkisini yok etmesidir. Hapsedilme sürecinin uzamasıyla aileyle iletişim azalmaya ve güven sarsılmaya başlamakta; suçlunun çocuğu ve ailesiyle olan ilişkisi zarar görmektedir. Cezaevindeyken eşlerinden boşandıklarını ifade eden katılımcı görüşleri şu şekildedir:

K13: Kötü oldu tabi. Boşanma sebebimiz cezaevine girmemdi. Dışarda olsaydım boşanmazdım. Eşim destek oldu ama uzun bir süre ne kadar destek olacak? Çocuğum biliyor cezaevine girdiğimi. Çocuğum bir tepki vermedi. Eşimin ailesiyle görüşmüyordum. Annem ziyarete gelmişti. Bir tane ablam var. O da destekçi oldu. (Erkek, 34 yaşında boşanmış, açık lise öğrencisi)

K20: Eşim biliyordu o zaman evli değildik. Kardeşlerim ziyarete geldi sürtüşme yaşadık orada da. Kardeşlerim ya o ya biz dediler bende bir daha gelmeyin dedim. Çorludan Tokat cezaevine sevk olunca eşimle kopukluk başladı. Cezaevindeyken eşimle boşandık. Belki de çıkamayacağımı düşündü demek ki sevmemiş öyle düşünüyorum. Çocuğum cezaevine girdiğimi biliyor. Çocuğum hatta sevgi evlerinde kaldı. Annesi çocuğumu bırakıp gittiği için. (Erkek, 45 yaşında, boşanmış, ortaokul mezunu)

Katılımcıların ifadelerinden hareketle, cezaevi sürecinin eşler arasındaki bağları ve iletişimi kopardığı ve sürecin uzamasıyla beraber evliliğin son bulduğu görülmektedir. Cezaevi süreci eşlerin yanı sıra çocukları da olumsuz yönde etkilemekte ve çocuklarda derin yaralar açmaktadır.

Çocukların cezaevi sürecinden olumsuz etkilenmemesi için birçok katılımcının cezaevine girdiklerini çocuklarından sakladıkları görülmektedir. Çocuklara genellikle babalarının çalışmak için başka bir şehre gittiği söylenmektedir. Bu konuyla ilgili katılımcı görüşleri şu şekildedir:

K16: Çocuklar bilmiyor (uyuşturucu madde kullandığını), cezaevine girdiğimi de bilmiyor. İl dışına göreve gittim diye biliyorlar. Yaşları küçük travma yaşamalarını istemediğim için söylemedim. (Erkek, 34 yaşında, evli, üniversite öğrencisi)

K18: Çocuğum bilmiyor yurtdışına çalışmaya gittiğim sanıyor. (Erkek, 30 yaşında, evli, lise terk)

K29: Çocuklar bilmiyordu, çalıştığımı sanıyordu. Kızıma öyle bir izlenim vermek istemedim. (Erkek, 45 yaşında, evli, ilkokul mezunu)

Katılımcılar, cezaevindeki halleriyle hatırlanmamak ve çocuklarıyla ilişkilerinin zarar görmemesi adına, cezaevi sürecini gizleyerek iş seyahatine gittikleri yalanını söylemişlerdir. Bu durum, suçlu davranışlarının yanlışlığını kabul ettiklerini ve çocuklarını bu deneyimden uzak tutma çabası içinde olduklarını göstermektedir.

6.3.6. Dışlanma Deneyimi

6.3.6.1. Sosyal Dışlanma

Sosyal dışlanma, bireylerin toplumsal kaynaklardan ya da toplumla bağ kurmaktan yoksun bırakılma durumudur (Marshall, 1999: 150). Sosyal dışlanma, toplumun bir üyesi olmanın ve toplumla bütünleşmenin tam karşısında yer alan bir kavramdır.

Hükümlülerin denetimli serbestlik kapsamında olmaları ya da cezaevi geçmişlerinin olması toplumsal kaynaklara ulaşma ve toplumla bütünleşme sürecinde karşılarına engel olarak çıkmaktadır. Bu durum hükümlülerin toplumsal yaşama yeniden katılma sürecinden dışlanmalarına neden olmaktadır. Dışlanma deneyimlerini paylaşan katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

K4: Eve polis geldiğinde konu komşunun bakışlarında o soğukluğu hissettim. (Erkek, 25 yaşında, bekar, lise mezunu)

K10: Arkamızdan konuşmalar/söylentiler oldu. Değişik bakışlar oldu. Yüz kızartıcı bir suç olduğu için. (Erkek, 33 yaşında, bekar, lise mezunu)

K17: Herkesin bakışı değişiyor. Bu cezaevinden çıkmış diyorlar insanlar bir tereddütle bakıyor, kavgada dövüşte her şeyi yapabilir bir kapasitede diyorlar. (Erkek, 35 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

K24: Hissediliyor insanlar belli ediyor. Gittiğiniz yerde hissediyorsunuz. İnsanların bakışları değişiyor. Yaşayan bilir bunu. (Erkek, 40 yaşında, evli, lise mezunu)

K29: İlk cezaevinden çıkıp gelince farklı davrandılar. Herkes çekine çekine iletişim kuruyordu. Dışlanıyorsun tabi ki. (Erkek, 45 yaşında, evli, ilkokul mezunu)

Katılımcıların ifadelerinden hareketle, genellikle dışlanmanın farklı bakışlara maruz kalmak, iletişim kurmaktan çekinmek, sıcak ve samimi davranılmamak şeklinde yansımaları olduğu görülmektedir. Suçlu bireylere yönelik bakış açıları, her zaman kendini açıkça göstermemekte bazen örtük bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Cezaevi geçmişi bulunan ve denetimli serbestlik kapsamında yer alan katılımcı K15, uyuşturucu madde kullanımı, yaralama ve kamu malına zarar verme suçlarından dolayı hüküm giymiştir. K15, denetimli serbestlik sürecinde toplumsal dışlanma yaşadığını şu şekilde ifade etmiştir:

K15: Cahil insanlar öyle farklı bakıyor. Denetimli serbestlik görüyorum diye adamların hoşuna gidiyor. Nöbetten mi geliyorsun gidiyorsun diyorlar, dalga geçiyorlar hissediyorum. (Erkek, 47 yaşında, evli, ortaokul mezunu)

Katılımcının çevresindeki kişilerin denetimli serbestlik sistemini bilmediği ve denetimi nöbet olarak görerek ciddiye almadıkları dikkat çekmektedir. Bu ifade denetimli serbestlik sisteminin amacının toplum tarafından anlaşılmadığını göstermektedir.

Uyuşturucu madde kullandığı için ailesi tarafından dışlandığını ifade eden K5'in bu durumu ifade eden sözleri şu şekildedir:

K5: Baktım hep dışlama hep dışlama ben senin evladın değil miyim? Neden dışlıyorsun ki annem dışlıyor, babam o kadar dışlamaz. Bunlar böyle yaptıkça daha çok çıldırıyorum kendimi oraya (uyuşturucu maddeye) veriyorum. Bir iki hafta hiç durmadan içiyorum. (Erkek, 33 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

Katılımcının ifadesi göstermektedir ki, aile desteği görmemek kişileri daha fazla suç işlemeye itmektir. Kişiler olumsuz tepkilere karşılık daha fazla istenmeyen davranışlarda bulunma eğilimi göstermektedir. Bu durum, bireyler için tetikleyici bir unsur oluşturmakta ve suç işleme eğilimi artmaktadır.

Birçok suç dosyası olan K27, suç işlemesinin geçerli bir sebebi olduğunu ancak insanların bu sebebi sorgulamadan ön yargıyla yaklaştıklarını belirterek sitem etmiştir.

K27: Belli bir kesim evet dışlıyor. Elit kesimler dışlıyor. Varoş kesim zaten hayatı belli. Cezaevine gitme sebebi illa ki vardır. Cinayet yapmış, hırsızlık yapmış sorun bakalım neden yapmış? Sormadan dışlıyorlar. (Erkek, 32 yaşında, bekar, açık lise öğrencisi)

Katılımcının suç işlemek için geçerli bir sebep bulması nötrleştirme tekniklerini kullandığını göstermektedir.

Uyuşturucu madde kullanan K16 ise, insanların uyuşturucu madde kullanan kişileri madde ticareti yapıyor olarak damgalamalarından rahatsız olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

K16: O bir gerçek önyargılı bakıyorlar. Ne bu uyuşturucu söylerken bile adı kötü uyuşturucu ama insanlar bilmiyor ki ben bunu sattım mı hayır tonlarca mı alıyorum hayır satarken mi yakalandım hayır ben kendim sigara alıyorum sigara olarak içiyorum ticareti düşünmem hiç. Kaldı ki cezaları aşırı yüksek on altı yıldan başlıyor ben içmeye zor buluyorum nasıl satayım. (Erkek, 34 yaşında, evli, üniversite öğrencisi)

İnsanların önyargılı tavırlarına karşılık katılımcının ‘sigara olarak içiyorum’ diyerek uyuşturucu madde kullanmayı normalleştirmeye çalıştığı dikkat çekmektedir.

Sabıkalı damgasına sahip olmak bireylerin tekrar kolay suç işleyebileceğini düşündürmektedir. Katılımcılardan K6 ve K7, sabıkalı oldukları için genel kolluk kuvvetlerinin gerçekleştirdiği arama ve kontrollerde kendilerine güvenilmediğini hissettiklerini ifade etmişlerdir.

K6: Polis ve jandarma ile bir şey olduğu zaman suçlu olduğumuz için bizden şüpheleniyorlar. (Erkek, 40 yaşında, evli, lise mezunu)

K7: Genel aramalarda ya da trafik kontrolde oluyor. Garip hissediyorum öyle zamanlarda. (Erkek, 37 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

Adli sicil kaydı, bireyin suçlu bir kimliğe sahip olduğunu gösteren önemli bir araçtır. Adli sicil kaydı hükümlünün sadece suçluluk temeline dayalı olarak tanınmasını sağlayarak ayrımcılığa neden olmaktadır. Ek olarak kişilerin toplumsal yaşama katılma ve suçlu davranışları terk etmelerinin önünde engel oluşturmaktadır (Denver vd., 2017 aktaran Takak, 2024 :701). Katılımcıların ifadeleri sabıkalı olmaları nedeniyle yaşadıkları ayrımcılık ve dışlanmaya dair göstergeleri sunmaktadır.

Bazı katılımcılar, cezaları bittikten sonra toplumsal yaşama katılma sürecinde dışlanma yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların dışlanma yaşamamalarının temel sebebi, dışlanmaya neden olabilecek sosyal ortamlarda bulunmamaları yani sosyalleşmemeleri ve suçlu davranışı onaylamayan insanlarla iletişim kurmamalarıdır. Bu konuyla ilgili katılımcı görüşleri şu şekildedir:

K7: Hissetmedim. Farklı davranacak insanlarla karşılaşmamayı tercih ettim. Onların tepkileriyle karşılaşmamak için, karşılaştığım zamanda tavırlarından anlıyorsun yapmacık mı diye. Uzun süre oturup muhabbet etmiyorum zaten. Ailem ve akrabalarım tarafından da dışlanmadım. (Erkek, 37 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

K12: Dışlanma yaşamadım. Sabıkalı insanlara karşı ön yargısı olmayan insanlarla iletişim kurmayı tercih ediyorum zaten sabıkalı olduğumu söylemiyorum. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise terk)

K13: Dışlanma yaşamadım. Tavırlarında bir değişim olmadı ama pek kimseyle görüşmüyorum. (Erkek, 34 yaşında, boşanmış, açık lise öğrencisi)

K26: Dışlanma hissetmedim zaten dışarı pek çıkmıyorum, hayvanlarla vakit geçiyorum. (Erkek, 54 yaşında, evli, ilkokul terk)

Katılımcıların ifadeleri göstermektedir ki, çevrelerindeki kişilerin suçlu davranışlarda bulunan ve suçu onaylayan kişilerden oluşması dışlanma yaşamalarını engellemektedir.

Katılımcılardan K8, toplumsal yaşama katılma sürecinde herhangi bir dışlanma yaşamadığını şu şekilde ifade etmiştir: K8: *'Hissetmedim. Kendileri de cezaevine girip çıkıyor zaten.'* (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise terk). K8'in ifadesinden hareketle öğrenme kuramı çerçevesinde suçlu bir çevrede yer alan kişilerin suçu çevrelerinden öğrendikleri ve suçlu davranışları onayladıkları için sosyalleşme süreçlerinde sosyal dışlanmaya maruz kalmadıkları görülmektedir. Bu kişilerin çevrelerinde kendilerinin suç deneyiminden faydalanmak isteyen kişiler olmaktadır. Bu konuyla ilgili katılımcı görüşleri şu şekildedir:

K16: Dışlanma yaşamadım. İlegal işler yaptığımızı düşünüp soru soranlar olabiliyor. Alacağım var yardımcı olabilir misin diyen ya da birisini vurdular şikayetçiler bir şeyler yapabilir misin diyenler çok oldu. (Erkek, 34 yaşında, evli, üniversite öğrencisi)

K18: Çevremde beni herkes sever, dışlanma yaşamadım. (Erkek, 30 yaşında, evli, lise terk)

Katılımcıların ifadeleri, öğrenme kuramlarının temel tezini hatırlatmaktadır: yasaların ihlal edilmesini olumlu kabul eden tanımların, olumlu görmeyen tanımlardan daha fazla olması kişinin suç işlemesine neden olmaktadır (İçli, 2019: 129). Katılımcıların çevrelerinde, yasaların ihlal edilmesini olumlu kabul eden kişiler daha fazla olmakla birlikte kişiler suç ve cezalandırmaya dair fikir alışverişi de yapmaktadır.

Katılımcılar, toplumsal yaşamda damgalanmamak için sabıkalı olduklarını, yani cezaevi geçmişleri olduklarını gizlemektedir. Katılımcılar böylece sosyal yaşamlarında damgalanmadıklarını ve dışlanmadıklarını ifade ederek toplumsal yaşama katılma sürecinde sorun yaşamadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılara, cezaevi geçmişleri olduğunu neden gizledikleri sorulduğunda söyleme gereği duymadıklarını ve sabıkalı olup olmadıkları sorulmadığı için açıklamadıklarını ifade etmişlerdir. Sabıkalı olma durumunu gizlemenin altında, damgalanma ve dışlanma korkusunun yer aldığı görülmektedir. Katılımcıların ifadeleri durumu destekler niteliktedir.

K13: Karşıma çıkıyor. İşe girerken sabıka kaydı istiyorlar. Sosyal hayatta çıkmıyor. Tanıyan insanlar biliyor. Yeni tanıştığım insanlara söylemıyorum. (Erkek, 34 yaşında, boşanmış, açık lise öğrencisi)

K20: Sabıkalı olduğum için işe almıyorlar. İnsanlar sabıkalı olduğum için farklı davranıyor. Dışlanma var. Komşular ters yönden bakıyorlar. Kafan eğik geziyorsun. (Erkek, 45 yaşında, boşanmış, ortaokul mezunu)

Uyuşturucu madde kullanan hükümlüler, genellikle bu durumu çevrelerinden gizlemektedir. Hükümlüler çevrelerindeki kişilerin uyuşturucu madde kullandıklarını öğrendikleri zaman dışlanmaya maruz kaldıklarını şu şekilde ifade etmişlerdir:

K14: Selam sabah kesiliyor artık kimse oturduğum masaya oturmuyor. Sizinle bir anda irtibatı kesiyorlar. Nasihatte vermiyorlar. Bu diğer suçlar gibi değil. Farklı bir şey yapılması lazım. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu)

K23: Suratlarından anlıyorsun. Eskiden nasıldın şimdi nasıl bakıyorlar. Direk gelip sen uyuşturucu kullanıyormuşsun yapma diye bir şey demiyorlar ama bakışlardan anlıyorsun. Umurumda değil kimse zaten. Onlar baktığında kötü hissediyorum. (Erkek, 22 yaşında, evli, lise mezunu)

Katılımcıların ifadelerinden hareketle, toplumun uyuşturucu madde kullananlara yönelik etiketleyici, dışlayıcı ve ötekileştirici bir tavrı bulunmaktadır. Bu tavır nedeniyle uyuşturucu madde kullanan hükümlüler, yaşamış oldukları dışlanmanın diğer suçlulardan farklı olduğunu belirtmiş ve toplumsal yaşama uyum sağlama sürecinde stratejiler geliştirmişlerdir. Toplumsal yaşama katılma ve uyum sağlama sürecinde hükümlülerin geliştirdiği temel stratejilerden biri, uyuşturucu madde kullanmaya devam ederken ve uyuşturucu madde kullanmayı bıraktıktan sonra madde kullandığını gizlemektir.

Uyuşturucu madde kullanan katılımcıların genellikle madde kullandıklarını ve bu sebeple cezaevine girdiklerini ebeveynlerinden, eşlerinden ve çocuklarından sakladıkları görülmektedir. Katılımcılar, cezaevine girme veya denetime tabi olma durumunda uyuşturucu madde kullandıklarını ailelerine açıklamakta ancak bu

durumu çocuklarından gizlemeye devam etmektedir. Hükümlülere ailelerinin verdikleri tepki sorulduğunda, uyuşturucu madde kullandığını öğrenen ailelerin öncelikle üzüldüğü sonra sorular sormaya başladığı (neden madde kullanmaya başladığına dair) ve son olarak da maddeyi bırakabilmeleri için destek oldukları görülmektedir.

K3: Ailede başka uyuşturucu madde kullanan yok. Neden kullanıyorsun diye sordular. Neden yapıyorsun ne derdin var dediler. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu)

K9: Eşim uyuşturucu kullandığımı bilmiyordu. Ortamdan dolayı madde kullanmaya başlamıştım, sonradan bıraktım. Çocuk bilmiyor. Eşim neden içtiğimi anlamaya çalışıyordu yardımcı oluyordu. (Erkek, 36 yaşında, evli, lise terk)

K16: Çocuklar bilmiyor. Eşim sonradan öğrendi. Eşim yakaladı beni. Evde gizli gizli içmiştım. Annem ve babam da bilmiyordu belki biliyorlardı ama söylemediler. (Erkek, 34 yaşında, evli, üniversite öğrencisi)

K18: Uyuşturucu içtiğimi son zamana kadar kimse bilmiyordu. Son zaman dosyalar çıkınca patlak verdi içiyorum dedim. Eşim çok şaşırdı. Ayrılma noktasına kadar geldik. Ailemde hanımın tarafında oldu. Çocuklara bunu yapma hakkın yok diye. Cezaevindeyken çocuğumun camdan bakması, onun çaresizliğini de gördüm. Babaya ihtiyacı olduğu an, yüzüne baktım buradan çıkınca uyuşturucuyu bırakacağım dedim. Ailem önce sorular sordu sonra başa gelen çekilir dedi. Destek oldular. Eşim en büyük destekçimdi. Ailemde destek oldu. (Erkek, 30 yaşında, evli, lise terk)

K29: Ailem üzüldüler tabi. Cezaevine girme sebebimle ilgili yalan söyledim. Uyuşturucudan girdiğimi bilmiyorlar birisiyle kavga ettim dedim. Eşim biliyordu. Görüşlere geliyordu. Eşim uyuşturucu madde kullandığımı sonradan öğrendi. Eşim yakaladı beni. Evde gizli gizli içiyordum. Eşimle boşanmaya kadar gittik. Tedaviye

başlayınca düzeldi aramız. (Erkek, 45 yaşında, evli, ilkokul mezunu)

Uyuşturucu madde kullanan hükümlülerin ailelerinin çoğu uyuşturucu madde kullandıklarını ve ceza aldıklarını öğrendiklerinde birçok duyguyu (şaşıрма, kızma, üzülmeye, tedirgin olma vb.) birlikte yaşamaktadır. Aileler bu duygularla baş ettikten sonra kabullenme aşamasına geçmekte ve çocuklarına destek olmaktadır.

Eşinin üç yıldır uyuşturucu madde kullandığını ve kendisinden habersizce kahvesine kattığını ifade eden kadın katılımcılardan K2, çocuklarının bu durumdan olumsuz etkilendiğini ifade etmiştir.

K2: Çocuklar biliyor yurda alındı. İkimizde de madde çıktığı için. Çocuklar psikolojik olarak etkilendi. Babalarını istemiyorlar evden gitsin diye bakıyorlar. Eşimde çocuklarla, evle ilgilenmiyor. (Kadın, 36 yaşında, evli, lise mezunu)

Eşinin kahvesine uyuşturucu madde katmasıyla ilk defa madde kullanmış olan kadın katılımcı, bu sebeple denetimli serbestlik sistemine tabi olmuştur. Bu süreçten hem kendisi hem de çocukları olumsuz etkilenmiştir.

Uyuşturucu madde kullanan katılımcıların, madde kullandıkları aileleri tarafından öğrenilince her zaman olumlu tepkilerle karşılaşmadıkları görülmektedir. Uyuşturucu madde kullanan katılımcılardan maddeyi bırakabilmeleri için ailelerinden destek görenlerin yanı sıra, ailelerinden hiç destek göremeyenler hatta şiddet gören katılımcılarda olmuştur. Bu konuda katılımcı görüşleri aşağıda yer almaktadır.

K11: Annem ve abilerim hep lanet okudular bana. Kurtarmaya çalıştılar ama biz kendi kendimizi ittik işin içine. (Erkek, 29 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

K23: Ailem yüz vermiyordu beni görmezden geliyorlardı, takmıyorlardı. Yeter artık kendini düzene sok diyorlardı. (Erkek, 22 yaşında, evli, lise mezunu)

K27: Ailem uyuşturucu kullandığımı öğrendiğinde harçlığımı kesti. Pazarda su sattım, ayakkabı boyadım yine de uyuşturucu aldım.

Bırakmam için destek olmadılar. Söзде sadece kullanma diyorlardı.
(Erkek, 32 yaşında, bekar, açık lise öğrencisi)

K28: Annem sonradan öğrendi ama engel olamıyordu. Ben son zamanlarda evde de içince annem rahatsız olmaya başladı. Annem kızılıyordu gerekirse dövüyorlardı. Eve almıyorlardı. Annem babam ayrılalı bir sene oldu. Babam da sonra öğrendi. Babam aşırı hoca. Babam bu durumdan çok rahatsız oldu ve bizimle pek ilgilenmiyordu. (Erkek, 32 yaşında, bekar, lise mezunu)

Katılımcıların, uyuşturucu madde kullandıklarını ailelerinden gizlemelerindeki en büyük sebeplerden biri, ailelerinin vereceği tepkilerden korkmalarıdır. Ailelerin öğrendiklerinde, çocuklarını yok saymaları, iletişim kurmamaları, duygusal destek vermemeleri nedeniyle katılımcılar gizli gizli uyuşturucu madde kullanmaya devam etmekte ve bağımlı olmaktadır. Katılımcılar, ailelerin ‘uyuşturucu madde kullanmayı bırak’ diyerek kendilerine destek olduklarını düşündüklerini ifade etmişler ancak katılımcıların bu sözü destek olarak görmediklerini, bu sözün daha çok kendilerini önemsemediklerini hissettirdiği görüşmelerde ifade ettikleri dikkat çekmektedir. Sonuç olarak, uyuşturucu madde kullanan katılımcılar aileleri tarafından önemsenmeye, iletişim kurmaya, ilgi ve destek görmeye ihtiyaç duymaktadır.

Ailelerin, uyuşturucu madde kullanan katılımcılara destek verememelerinin temel sebeplerinden biri, bu konuyla ilgili yeterli bilgiye sahip olmamalarıdır. Aileler, uyuşturucu maddenin kişiler üzerindeki etkilerini ve uyuşturucu madde kullanan kişinin vereceği tepkileri bilemedikleri için bu süreçle mücadele edememektedir. Bu konuyla ilgili ailelerin bilgilendirilmesi gerekmektedir.

Uyuşturucu madde kullanınca kendine ve etrafına zarar veren katılımcı, bu durum karşısında annesinin verdiği tepkiyi şu şekilde ifade etmiştir:

K5: Annem içtiğimi anlamıyordu. Dosyalar eve gelince öğrendi. Annem kavgalarımızın asıl sebebini bilmiyordu. Bunu içersen benim evime gelme diyordu. Zarar vermiyordum kendime zarar veriyordum cama vuruyordum, kendimi bıçakladım. Kaybol dedi bir gün kendimi bıçakladım. Sinirlenince dükkânın camlarını

kırdım. Filmin sonu karakolda bitiyordu. (Erkek, 33 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

Uyuşturucu madde bağımlılarının, maddenin etkisiyle şiddet gösterme eğilimleri artabilmektedir. Ayrıca madde bağımlıları, kriz anlarında öfkeli ve sinirli olabilmekte, maddeye ulaşana kadar farklı tepkiler verebilmektedir. Böyle durumlarda madde bağımlılarının çevrelerindeki kişilerin korkması ve destek olmaktan uzaklaşmaları normal görülebilir. Madde bağımlılarının yakınlarının uyuşturucu maddeyle ilgili bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Bu konunun önemini ifade eder nitelikte, yaklaşık on yıldır uyuşturucu madde kullandığını belirten katılımcılardan K14'ün yaşadıkları durumu pekiştirmektedir. Uzun yıllar madde kullanan, madde kullanmayı bırakamayan ve bu sebeple ceza almış olan katılımcının ailesi bu süreçle mücadele etmeye çalışmış ancak uyuşturucu madde bağımlılığıyla mücadele konusunda yeterli bilgiye sahip olmadığı için katılımcıya yeterli destek sağlayamamıştır. Ailenin, bu konuda çaresiz kalışı en son katılımcının cezaevine girmesiyle bağımlılıktan da kurtulabileceği düşüncesini doğurmuş ve aile katılımcının cezaevine girmesini olumlu karşılamıştır. Katılımcı K14, ailesinin cezaevi sürecinde kendisine destek olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

K14: Üzüldüler bir yandan da olumlu baktılar olaya. Her gün içmektense kurtulursun belki diye. Destek oldular, para gönderdiler. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu)

Katılımcıların uyuşturucu madde kullandıklarını gizlemelerinin arkasında yatan temel sebep, karşılaşacakları olumsuz tepkiler ve sosyal dışlanmadır. Uyuşturucu madde bağımlıları, maddenin kötü olduğunun farkında olsa bile uyuşturucu madde kullanmayı bırakamadıkları için çevrenin verdiği tepkiden kaçmak istemektedir. Uyuşturucu madde kullanmayı bırakmayı düşünmeyen katılımcılar ise, çevrenin maddeye bakış açısının çok önyargılı olduğunu ve bu sebeple madde kullandıklarını gizlediklerini veya söylemeye ihtiyaç duymadıklarını ifade etmişlerdir. Uyuşturucu madde bağımlılarına yönelik kötü tepkiler, kişiler üzerinde olumsuz etkilere neden olmakta hatta daha fazla madde kullanımını doğurmaktadır. Eşin ya da ebeveynlerin madde kullanmayı bırakması yönündeki baskıları uyuşturucu madde kullanımını

engellemek yerine daha fazla arttırmaktadır. Bu nedenle uyuşturucu madde bağımlılığıyla mücadele de sadece bağımlılara değil ailelere yönelik de destek mekanizmalarının oluşturulması gerekmektedir.

6.3.6.2. Ekonomik Dışlanma

Sosyal dışlanma çok boyutlu ve karmaşık bir kavramdır. Sosyal dışlanmanın ekonomik, kültürel ve siyasi boyutu bulunmaktadır. (Beall ve Piron, 2005: 9). Sosyal dışlanmanın boyutlarından biri olan ekonomik dışlanma, toplumsal ve ekonomik imkanlardan toplumun bir kesiminin yararlanamamasıdır (Sapancalı, 2005: 3). Başka bir deyişle, ekonomik dışlanma toplumsal hayata ekonomik yetersizlikler nedeniyle katılamamayı ifade etmektedir.

Toplumda ekonomik dışlanma yaşayan kesimlerden birisi hükümlülerdir. Hükümlüler cezaevinden çıktıktan sonra sabıkalı damgasını almakta ve toplumsal yaşama bu damgayla katılmak zorunda kalmaktadır. Bu durum, hükümlülerin toplumsal ve ekonomik kaynaklara ulaşmasını engelleyerek bir dezavantaj oluşturmaktadır. Hükümlülerin yaşadığı bu dezavantajlılık durumu genellikle cezaevi sonrası iş arama ve eski işine geri dönme sürecinde sorun oluşturmaktadır. Sabıkalı olarak damgalanan hükümlüler tehlikeli, güvenilmez, suça meyilli olarak değerlendirilmekte ve işverenler tarafından tercih edilmemektedir. Bu durum, hükümlülerin işsiz kalmasına ve çalışma hayatına katılamamasına neden olmaktadır. Hükümlülerin yaşadığı dezavantajlılık sadece ekonomik dışlanmayla sınırlı kalmamakta toplumsal yaşama katılmalarının önünde de engel oluşturmaktadır. Çalışma hayatına dahil olamamak toplumsal yaşama da katılamamayı beraberinde getirmektedir.

Cezaevi geçmişi olan ve denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülere sabıkalı olmayı nasıl değerlendirdikleri sorulmuştur. Katılımcıların çoğu, sabıkalı damgasıyla en çok çalışma hayatında karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Bu konuyla ilgili katılımcı görüşleri şu şekildedir:

K1: İşe girerken karşıma çıkıyor, almak istemiyorlar. (Kadın, 38 yaşında, boşanmış, lise terk, işsiz)

K5: Sabıka kaydımı götürüyorum senin dünya kadar dosyan var diyorlar. Bir gün patronu döveceğim ama. Haklıyım beni işe alın çalışayım. (Erkek, 33 yaşında, bekar, ortaokul mezunu, işsiz)

K14: İş bulmamda sorun oluyor. Sabıka nedeniyle istediğin yerde istediğin işi bulamıyorsun. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu, fabrika işçisi)

K16: İşte karşıma çıktı. Büyük fabrikalar kabul etmedi. Sabıka olduğu için sormuyorlar bile direk kabul etmiyorlar. (Erkek, 34 yaşında, evli, üniversite öğrencisi, işsiz)

K28: Sabıkamdan dolayı bir süre iş bulamadım. Fabrikalar almak istemiyor. (Erkek, 32 yaşında, bekar, lise mezunu, işsiz)

Katılımcılar, sabıka nedeniyle işverenlerin kendilerine iş vermek istemediklerini ifade etmişlerdir. Bu durum işverenlerin hükümlülere güvensizlik ve şüphe duyduklarını göstermektedir (Kara, 2014: 19-20). Katılımcıların, sabıkalı olmak ile ilgili iş arama sürecinde yaşadıkları sorun karşısında geliştirdikleri temel strateji ise, büyük şirketler ve fabrikalar yerine daha küçük işletmelerde daha düşük ücretle, sigortasız ve güvencesiz çalışmaktır. Düzenli bir işe sahip olmak, hükümlülerin toplumsal yaşama uyum sağlama sürecini olumlu etkilemekte iken, güvencesiz çalışan hükümlülerin toplumsal yaşamla bağları kopmakta ve topluma uyum sağlamaları zorlaşmaktadır.

Katılımcılardan kurumsal bir firmada çalışmayanlar için sabıka kaydının önemli olmadığı görülmektedir. Bu konuda katılımcı görüşleri şu şekildedir:

K8: Kendi dükkanım olduğu için sabıka soran yok. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise terk esnaf)

K19: Şu ana kadar karşıma çıkmadı. Şantiyelerde sabıka nedeniyle sorun yaşamadım. (Erkek, 43 yaşında, evli, ilkokul mezunu, inşaat işçisi)

K22: İnternette satış yaptığım için sabıkayla ilgili bir sorun yaşamıyorum. (Erkek, 26 yaşında, bekar, ilkokul mezunu, e-ticaret)

Bu katılımcılar, taşeron firmalarda ya da kendi iş yerlerinde çalışarak ekonomik dışlanmadan korunmaktadır. Bu durum, sabıkalı damgasına sahip olmanın kurumsal bir şirkette çalışmanın önünde büyük bir engel oluşturduğunu göstermektedir.

Cezaevi aleyhine görüş bildirenler, hükümlülerin iş bulamama sorununu ele almışlardır. Toplumla bağ kurmayı engelleyen hapis cezasına işsizlik sorununun eklenmesiyle topluma bağlanamama daha fazla derinleşmektedir.

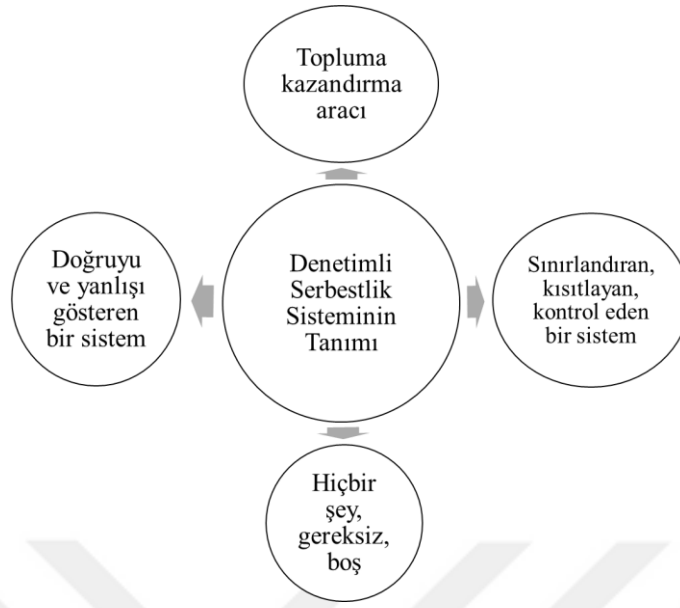
Bu kapsamda dezavantajlı gruplardan olan hükümlülerin, sabıkalı damgasına sahip olmaları çalışma hayatına katılmalarını sınırlandırmakta ve kısıtlamaktadır (Erkul vd., 1984: 68). Ekonomik dışlanma, katılımcıların toplumsal yaşama katılmalarının önünde büyük bir engel oluşturmaktadır.

Özetle, cezaevi geçmişi, uyuşturucu kullanımı ve denetime tabi olma gibi unsurlar, bireyleri toplumsal yaşamda itibarsızlaştırarak toplumsal ve ekonomik imkanlardan dışlanmalarına neden olan etiketler yaratmaktadır.

6.4. Denetimli Serbestlik Sistemi

6.4.1. Denetimli Serbestlik Sisteminin Tanımı

Denetimli serbestlik, cezaevine alternatif bir cezalandırma aracı olarak bireyleri toplumsal yaşama dahil eden ve toplumla bütünleşmelerini sağlayan bir sistem olarak ortaya çıkmıştır. İnsan haklarını merkeze alan denetimli serbestlik, hükümlülerin sosyal hayata dahil olarak cezaevinin olumsuz etkilerinden korunduğu bir sistemdir. Bu sistem de hükümlülere sosyal yaşamlarına devam edebilmeleri, aileleriyle vakit geçirebilmeleri ve bir işte çalışabilmeleri için fırsat sunulmaktadır. Hükümlüler, belirli yükümlülükleri yerine getirmek şartıyla bu sisteme dahil olabilmektedir. Denetimli serbestlik sistemi, denetim ve izleme mekanizmalarıyla hükümlülerin toplumsal normlara uygun davranışlar geliştirmesini ve tekrar suç işlemelerini engellemeyi hedeflemektedir. Denetimli serbestlik sistemi, hükümlünün işlediği suçlu davranışın oluşturduğu zararları görmesini ve arkadaşlarıyla, ailesiyle, toplumla yeniden bağ kurarak toplumla bütünleşmesini hedeflemektedir.

Şekil 6.11. Denetimli Serbestlik Sisteminin Tanımı

Katılımcılara, denetimli serbestlik sistemini nasıl tanımladıkları sorulduğunda, bazı katılımcılar bu sistemi topluma kazandırma aracı olarak ifade etmişlerdir.

K6: Hayata adaptasyon süreci. (Erkek, 40 yaşında, evli, lise mezunu)

K14: Doğru yola sokmaya çalışıyor, topluma kazandırmayı amaçlıyor. İyi bir şey. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu)

K16: Dışarıya alışma. Hayattan beklentisi olmayan insanları hayata adapte edebilir. Bir yaşamın olduğunu bir mücadelenin olduğunu anlatabilir. Cezaevine girmeyen insana direkt denetim verilmesi mantıksız bence ama. (Erkek, 34 yaşında, evli, üniversite öğrencisi)

K28: Kendini kurtarsın gibi bir imkân sağlıyor, topluma kazandırsın kendini diye. (Erkek, 32 yaşında, bekar, lise mezunu)

Denetimli serbestlik sistemi, hükümlüler için toplumsal yaşama geçişi kolaylaştırmak amacıyla geliştirilmiş bir sistem olarak görülmektedir. Bu sistemle bireyin cezaevi sonrası süreçte hayatını yeniden kurabilmesi için uygun norm, değer, tutum ve davranışları öğrenmesi ve toplumla bütünleşmesi amaçlanmaktadır. Hükümlülerin cezalarının belirli bir bölümünü, denetimli serbestlik kapsamında toplumla bütünleşmek, uyum sağlamak ve sosyalleşmek için bir ara dönem olarak

değerlendirdikleri görülmektedir (Demez vd., 2017: 53). Cezaevi geçmişi olan, cezaevini kötü bir yer olarak değerlendiren, suç işlediği için pişman olan, suçlu davranışlardan uzaklaşan katılımcılar için denetimli serbestlik sistemi, toplumsal yaşama katılabilmek ve uyum sağlayabilmek için geliştirilmiş faydalı bir sistem olarak tanımlanmaktadır.

Bazı katılımcılar ise denetimli serbestliği sınırlandıran, kısıtlayan ve kontrol altında tutan bir sistem olarak adlandırmaktadır.

K7: Davranışlarına sınır koyan, seni kontrol eden bir sistem.
(Erkek, 37 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

K8: Hürriyetin kısıtlanmamış, özgürlüğün var ama davranışların kısıtlı, her şeyi yapamazsın. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise terk)

K13: İnsanları tamamen bırakmamakla birlikte kontrol altına almak, insanları izlemek. (Erkek, 34 yaşında, boşanmış, açık lise öğrencisi)

K19: Kontrol altında tutulduğumu düşünüyorum ve devletin bana sunmuş olduğu bir gerçek var ortada buna uyuyor muyum uymuyor muyum devlet beni kontrol altında tutuyor. Yükümlülüklerimi yerine getiriyor muyum diye. (Erkek, 43 yaşında, evli, ilkokul mezunu)

K22: En etkili şey bu. Elimi kolumu ayağımı her şeyi bağlıyor.
(Erkek, 26 yaşında, bekar, ilkokul mezunu)

Modern cezalandırma anlayışının temel felsefesinde disiplin, iyileştirme, denetleme, kısıtlama, sınırlandırma gibi çağdaş uygulamalar bulunmaktadır (Demez vd., 2017 :54-55). Denetimli serbestlik, bireyi hapsetmek yerine toplumsal yaşam içerisinde sosyal normlara uygun davranıp davranmadığını kontrol eden bir sistemdir. Bireyin toplumsal yaşama dahil olma sürecinde elde ettiği özgürlüğü koruması için uyması gereken birtakım kurallar vardır. Bu kurallar nedeniyle, denetimli serbestlik sisteminde katılımcılar kendilerini denetim ve kontrol altında hissederek hapsedilme ile özgürlük arasında kalmaktadır.

Bazı katılımcılar, denetimli serbestlik sisteminin doğruyu ve yanlış öğreten, kişinin hatasını fark etmesini sağlayan ve ders niteliği taşıyan bir sistem olduğunu ifade etmiştir.

K3: Bu sistemi burada öğrendim. Bundan (uyuşturucudan) kurtulmanın bir yolu. Her bir dertten kurtulmanın yolu. Zararlarını anlatır sana. Doğruyu yanlış anlatan bir yer burası. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu)

K9: Hayır demeyi öğretti artık yapmamam gerektiğini öğretti. (Erkek, 36 yaşında, evli, lise terk)

K15: Ders ve sınav. Bundan ders çıkarmışım diye düşünüyorum. (Erkek, 47 yaşında, evli, ortaokul mezunu)

K17: Hatalarımı gösterdi, doğruyu öğretti bana. (Erkek, 35 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

Katılımcıların ifadelerinden hareketle, denetimli serbestlik sisteminin kişinin davranışının yanlış olduğunu fark etmesini sağlayarak davranışlarında olumlu değişimleri teşvik ettiği görülmektedir. Olumlu davranış değişimleri, denetimli serbestlik sisteminde suçluyu sadece cezalandırma yerine iyileştirme anlayışının olduğunu göstermektedir. Cezaevine geri dönmek istemeyen, işlediği suçlardan pişmanlık duyan, yaptığı hataların farkında olan, kendini ve hayatını değiştirmek isteyen katılımcılar için denetimli serbestlik sistemi değişimin kapısını açmaktadır.

Denetimli serbestlik sistemi, suç işlemiş olan kişilerin rehabilite olacağı ve topluma yeniden zarar vermeyeceği düşüncesiyle gelişen çağdaş cezalandırma sistemlerinden birisidir. Katılımcılardan denetimli serbestlik sistemini düzeltme, iyileştirme olarak tanımlayanların görüşleri şu şekildedir:

K1: Bu suçu işlemiş olan insanlara caydırıcı. O suçu suçlunun gözüne gözüne gösteren bir şey/ yönetim. Bizim için gerekli olan bir şey. Benim daha iyi bir şekilde yaşamama, bunun yanlış olduğunu kavramama yani beni bana anlatan bir şey. Benim iyiliğimi isteyen bir şey ama suçlusu yine benim. Suçlusun ve suçu bana öğreten bir kurum. (Kadın, 38 yaşında, boşanmış, lise terk)

K10: Kendini rehabilite etmeye yönelik bir sistem. (Erkek, 33 yaşında, bekar, lise mezunu)

K29: İyi bir şey. İnsanın bazı şeyleri düşünmesine sebep oluyor, yapmamasına sebep oluyor. Ben neden buradayım, neden bunu yapıyorum gibi insana bazı şeyleri sorduruyor. Bunu yapmasaydım bu şekilde olmazdı, onu yapmasaydım buraya gelmezdim. İnsan pişmanlık duyuyor. (Erkek, 45 yaşında, evli, ilkokul mezunu)

Denetimli serbestlik, suçlunun yetkili makamlar tarafından suça yönelik resmi bir karşılığı veya ceza muhakemesi sürecinde tedbir olarak belirlenen yükümlülükleri belirli bir süre, planlama ve gözetim programı kapsamında toplum içinde yerine getirmesini sağlayan bir ceza adalet yöntemidir. Bu yöntemde, kişinin mümkün olduğu kadar toplumdan koparılmadan ve özgürlüğü kısıtlanmadan iyileştirilmesine, işlediği suçtan dolayı toplumun ona ve onun da topluma olan saygısını ve güvenini yitirmeden pişman olmasına ve aklanmasına olanak sağlanmaktadır (Yavuz, 2022: 22). Katılımcıların ifadeleri, toplum içerisinde yükümlülüklerini yerine getirirken toplumun onlara ve onların da topluma duyduğu güveni sarstıklarını ve bu durumu telafi ederek yeniden güven bağının oluşmasını istediklerini göstermektedir.

Bazıları denetimli serbestlik sisteminin kendileri için hiçbir anlam taşımadığını ifade etmiş ve sistemi boş, anlamsız ve zaman kaybı olarak tanımlamıştır.

K4: Boş geliyor bana. Hiçbir anlamı yok benim için. İnsanların kaynaşmasını sağlıyor. Kurtulmak istemiyoruz, kötü gözüyle bakmıyoruz. Hayatımızda bir negatiflik yok buranın haricinde. (Erkek, 25 yaşında, bekar, lise mezunu)

K5: Hiçbir şey ifade etmiyor. Bana kattığı bir şey yok. (Erkek, 33 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

K18: Hiçbir şey ifade etmiyor. Boş, zaman kaybı. (Erkek, 30 yaşında, evli, lise terk)

K20: Hiçbir şey ifade etmiyor. Ben buraya neden geliyorum ki diye soruyorum. Yoruyor burası ve herkesi yorar. Buraya gelen insanları

değiştiremezsiniz insanın içinde olacak. (Erkek, 45 yaşında, boşanmış, ortaokul mezunu)

K25: Boş, zaman kaybı zaten neden buraya çağırıyorlar bazı yerler uygulamıyor bile denetimli serbestlik. Bildiğimiz şeyleri anlatıyorlar. Dejavu yaşıyoruz. (Erkek, 24 yaşında, bekar, açık lise öğrencisi)

Daha önce de denetimli serbestlik kapsamında yer alan katılımcıların işledikleri suça göre, denetimli serbestlik sistemini değerlendirdikleri görülmektedir. Örneğin katılımcılardan K23 (Erkek, 22 yaşında, evli, lise mezunu), daha önce uyuşturucu kullanımı nedeniyle denetimli serbestlik kapsamında yer almış ve o süreçte uyuşturucu maddeyle ilgili bilmediği kötü özellikleri öğrendiğini belirterek uyuşturucu madde kullanmayı bıraktığını ifade etmiştir. Uyuşturucu madde kullanımı ile ilgili suç dosyasında denetimli serbestliğin faydalı olduğunu belirten katılımcı, şu anki suç dosyasında (yaralama) denetimin hiçbir anlamının ve öneminin olmadığını ifade etmiştir. Kaç tane suç dosyası olduğunu hatırlamayan, hep silah ile gezen ve cezaevine girip çıkmaya alışmış olan katılımcı K27 (Erkek, 32 yaşında, bekar, açık lise öğrencisi) için denetimli serbestlik sistemi eziyetten başka bir şey olarak görülmemektedir. Daha önce uyuşturucu madde kullandığı için denetimli serbestlik kapsamında yer aldığını söyleyen K18 (Erkek, 30 yaşında, evli, lise terk), uyuşturucu madde kullanmayı bırakmasında denetimin etkili olmadığını ve şu anki suçu için de (kavga) denetimin bir anlamı olmadığını ifade etmiştir. Uyuşturucu madde kullanımı nedeniyle daha önce denetimli serbestlik kapsamında yer alan, şu anda da hem uyuşturucu kullanımı hem de uyuşturucu madde ticareti nedeniyle tekrar denetime tabi olduğunu ifade eden katılımcı K25 (Erkek, 24 yaşında, bekar, açık lise öğrencisi) için denetimli serbestlik hiçbir şey ifade etmemektedir. Katılımcıların suç ve denetim geçmişleri değerlendirildiğinde, cezaevine girmiş veya denetimli serbestlik kapsamında yer almış olmalarının yeniden suç işlemeye hiçbir caydırıcı etkisi olmadığı dikkat çekmektedir. Bu katılımcıların, suç işlemeyi normalleştirdikleri ve suçtan uzaklaşma gibi bir düşüncelerinin olmadığı söylenebilir. Skyes ve Matza'nın (1957) ifade ettiği gibi, hükümlüler işledikleri suçu her seferinde nötrleştirecek bir gerekçe bulmaktadır.

Katılımcıların denetimli serbestlik sistemine dair temel düşünceleri değerlendirildiğinde, sistemin bireyi toplumsal yaşama hazırladığı, topluma kazandırdığı ve doğru ile yanlış öğrettiği görülmektedir. Bununla birlikte, bireyi kısıtlayan, sınırlandıran ve kontrol eden yönleri de olduğu dikkat çekmektedir. Denetimli serbestlik sisteminin avantajlarının farkında olan bu katılımcılar, cezaevinin yaşamlarını olumsuz etkilediğinin farkına varan, özgürlüğün kıymetini bilen, hatalarını anlayan, kendisine sunulan fırsatı değerlendirmek ve değişmek isteyen kişilerdir. Bazı katılımcılar için, denetimli serbestlik sisteminin hiçbir şey ifade etmediği dikkat çekmektedir. Bu katılımcılar, cezaevi deneyiminden sonra denetimli serbestlik sisteminde toplumsal yaşamda özgür bir şekilde yer alabilmelerinden dolayı bu sistemi bir cezalandırma olarak görmemektedir. Katılımcılar için denetimli serbestlik müdürlüğüne gelmek ve verilen yükümlülükleri gerçekleştirmek sadece bir zorunluluktur. Bu zorunluluğu tamamlamak bile hükümlülere anlamsız gelmektedir. Bu katılımcıların, ‘dışarı çıkardıysan denetimi de verme’ gibi söylemlerinin olması denetimli serbestliği bir cezalandırma aracı olarak görmediklerini ortaya koymaktadır. Hükümlülerin, denetimli serbestlik sisteminde belirli yükümlülükler çerçevesinde dışarıda özgür olmaları, cezaevine kıyasla cezalandırılmadıkları düşüncesini doğurmaktadır. Bu düşünce ‘mahkûm’ statüsünden ‘denetimli serbestliğe tabi tutulan birey’ statüsüne geçiş sürecine karşılık gelmektedir (Demez vd., 2017: 31-32). Bireyin hem denetim altında hem de dışarıda olması edindiği yeni konumla cezalandırılma sürecinin bitmediğini ve toplumsal yaşama alışmaya çalıştığını göstermektedir.

6.4.2. Denetimli Serbestlik Sisteminde Karşılaşılan Zorluklar

Denetimli serbestlik sürecine daha önce dahil olmuş veya ilk kez bu sürece tabi tutulan hükümlülere, denetimli serbestlik sürecinde karşılaştıkları zorluklar sorulmuştur. Katılımcılara bu sorunun sorulmasının temel nedeni, denetimli serbestlik sisteminin geliştirilmesine katkı sağlamaktır. Denetimli serbestlik sistemini deneyimleyen katılımcıların ifadelerinden yola çıkarak, sistemin iyileştirilmesi için öneriler sunulması hedeflenmiştir.

Denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin yaşadıkları iki temel zorluk bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, hükümlünün işyerine denetime tabi olduğunu söylemesi ve yükümlülüklerini gerçekleştirebilmek için iş yerinden izin istemesidir. Katılımcılar, iş yerine denetime tabi olduğunu bildirerek dışlanmaktan ve yükümlülüklerini yerine getirmek için izin isteyerek işlerinin son bulmasından korkmaktadır. Bu konuyla ilgili katılımcı görüşleri şu şekildedir:

K4: Müdüre söylemiyorum, yalan söylüyorum yani çok iyi yalan söylerim hayatım yalan. İyi karşılamazlar çünkü. Denetime gidiyoruz desek oo neler olur önyargıyla yaklaşırlar. (Erkek, 25 yaşında, bekar, lise mezunu)

K11: İmza var. Birde seminere gitmek için izin almak bazen işleri aksatıyor, vermek istemiyorlar. (Erkek, 29 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

K25: Çok uğraştırıyor. Sigortalı çalışıyorum ya sürekli seminer oluyor izin isteyince sıkıntı çıkıyor. İşyeri biliyor ama izin isteyince sorun oluyor. Yanlış bir sistem işe engel oluyor. İş aksatıyor ve ücret kesintisi oluyor. Sürekli iş yerinden belge istiyorlar ben adamı rahatsız ediyorum sürekli. İnsanı uğraştırıyor işinden ediyor. (Erkek, 24 yaşında, bekar, açık lise öğrencisi)

K27: İş konusunda izin alma ve ilçeden gelmek problem oluyor. (Erkek, 32 yaşında, bekar, açık lise öğrencisi)

K29: İşimde çalışırken imza vardı diyorum. İşime engel oluşturuyor, inşaatı bırakıp gidip gelmek. (Erkek, 45 yaşında, evli, ilkokul mezunu)

Katılımcılar, yaşadıkları zorluklar hakkında genellikle iş yerindeki amirlerinin sorun çıkardığını ve izin vermek istemediklerini ifade etmişlerdir. Bu nedenle, denetime tabi olduklarını iş yerine belirtmeyip, yükümlülüklerini yerine getirmek amacıyla farklı bir sebep öne sürerek kısa süreli izin aldıkları görülmüştür. Bunun yanı sıra, iş yerinin denetim süreciyle ilgili bir sorun çıkarmadığını belirten katılımcılar ise ücretlerinde kesinti yaşandığını ifade etmişlerdir. İş yerindeki amirlerinin izin verdiğini ancak ücret kesintisi yaptığını dile getiren katılımcıların,

denetimli serbestlik müdürlüğüne geldiklerinde işe geri dönme konusunda aceleci davrandıkları dikkat çekmektedir. Katılımcılar için, denetimli serbestlik müdürlüğünde geçirilen her dakika, ücretlerinin azalmasına neden olmaktadır.

Denetim sürecinde karşılaşılan ikinci zorluk ise, denetimli serbestlik müdürlüğünün tek bir yerde olmasıdır. Denetimli serbestlik müdürlüğü şehir merkezinde bulunmaktadır ve bu nedenle tüm ilçelerdeki hükümlüler merkeze gelmek zorunda kalmaktadır. Katılımcıların çoğu, farklı ilçelerden gelmekte zorluk yaşadıklarını ifade etmiştir. Bu zorluğun en temel sebebi, otobüs saatlerinin esnek olmaması ve yol ücretlerinin yüksek olmasıdır. Bu konudaki katılımcı görüşleri aşağıda yer almaktadır.

K5: Uzak yerden geliyoruz. Zor geliyor ama buna şükür. (Erkek, 33 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

K10: İlçeden gidip geliyorum yol masrafı var. (Erkek, 33 yaşında, bekar, lise mezunu)

K13: Başarılı. Yol uzak. Sorgusuz bir şekilde tarihler atılıp bizim o tarihlere ayak uydurmamız isteniyor biz uydururuz ama çalıştığımız şirketler kabul etmez. Fabrikadan bir belge almam gerek bu yüzden sıkıntı olacak. (Erkek, 34 yaşında, boşanmış, açık lise öğrencisi)

K15: Sadece gidip gelmek zor. Her saat otobüs yok. (Erkek, 47 yaşında, evli, ortaokul mezunu)

K26: İyi bir şey sadece kurumun tek bir yerde olması sıkıntı. Maddi sıkıntısı olanlar için sorun git-gel yapmak. (Erkek, 54 yaşında, evli, ilkokul terk)

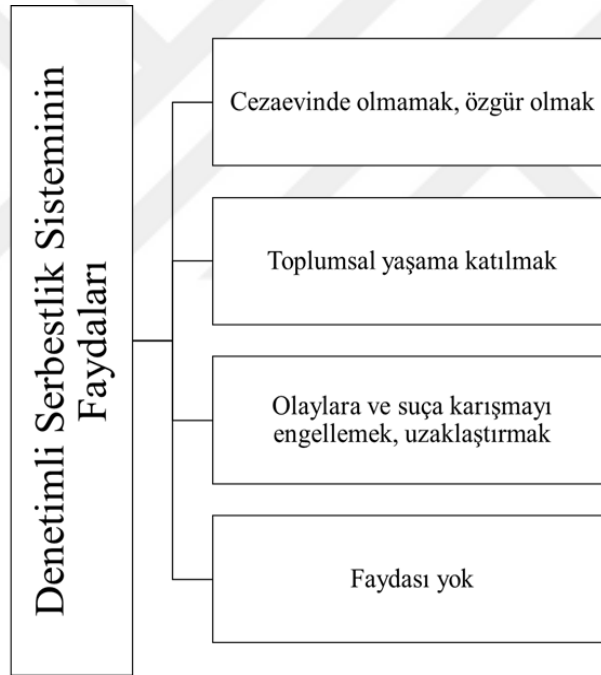
Katılımcılardan K14: *‘İlçeden gelmem ve zamanımı vermem. Yük gibi geliyor.’* (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu) ifadesiyle hem ilçeden gelip gitmenin zorluğundan hem de zamanının boşa harcandığından bahsetmiştir. Katılımcı için denetimli serbestlik sisteminin iyileştirmeye yönelik bir etkisi bulunmamaktadır.

Katılımcılardan genellikle kamuda çalışma yükümlülüğü olanlar ve işsiz olanlar, denetimli serbestlik müdürlüğüne gelme sürecinde ekonomik olarak

zorlanmaktadır. Bazı katılımcılar için hem yol hem de zaman açısından denetimli serbestlik müdürlüğüne gelmek kayıp olarak değerlendirilmektedir.

6.4.3. Denetimli Serbestlik Sisteminin Faydaları

Denetimli serbestlik sistemi, hükümlünün yeniden suç işlemesini önlemek, davranışlarını kontrol etmek, topluma uyum sağlamasını kolaylaştırmak, hükümlüye sosyal ve psikolojik destek vermek ve toplumu korumak gibi amaçlarla hareket eden insancıl bir ceza adalet sistemidir (Özbek, 2015: 50-51). Denetimli serbestlik, bireylerin suçlu davranışlarının zararlarını fark etmelerini sağlayarak iyileşmelerini amaçlayan; cezalandırmanın da ötesinde farkındalık oluşturmaya, bilinçlendirmeye ve dönüştürmeye odaklan bir sistemdir.

Şekil 6.12. Denetimli Serbestlik Sisteminin Faydaları

Katılımcılara göre, denetimli serbestlik sisteminin en büyük faydası cezaevinde olmamak veya özgür olmak olarak ifade edilmiştir.

K1: Denetimli serbestliğin faydası cezaevinden kurtuluyorsun.

(Kadın, 38 yaşında, boşanmış, lise terk)

K7: Yoksa cezaevinde olacağım. En büyük faydası cezaevinde

olmamak. (Erkek, 37 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

K12: Benim açımdan iyi bir sistem. Tüm mahkumlar için iyi çünkü cezaevinden yatmaktan iyidir. Başka faydası yok. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise terk)

K22: Bizi dört duvar arasından kurtardılar. Topluma kendimi kazandırmaya çalışıyorum. En önemlisi özgürlük sağlıyor denetimli serbestlik. (Erkek, 26 yaşında, bekar, ilkokul mezunu)

K23: Cezaevinde yatacağımı buraya geliyorum o iyi. Dışarda olmak iyi geliyor. Onun dışında bir faydasını göremedim. (Erkek, 22 yaşında, evli, lise mezunu)

Denetimli serbestlik, hükümlünün toplumsal yaşamda yer almasını sağlayarak toplumla bağının kopmasını engellemekte ve cezaevi yaşamından korumaktadır. Hükümlüye sınırlı ve kısıtlı bir alanda özgürlüğü elinden alınarak sürdürülen bir yaşama karşılık, denetimli serbestlik sistemiyle ailesinin yanında çalışma hayatına katılarak ve sosyalleşerek sürdürülen bir yaşam sunulmaktadır. Hükümlü için hapsedilmek yerine dışarıda özgür olmak sistemin en büyük faydası olarak görülmektedir. Hükümlülerin çoğu, denetimli serbestlik sistemini özgürlük olarak görmektedir. Amerikan Barosunun (aktaran Yavuz, 2011:43) denetimli serbestlik sisteminin cezaevine kıyasla en büyük avantajlarından biri olan suçluya özgürlük sağladığı düşüncesi katılımcılar tarafından desteklenmektedir.

Katılımcıların ifadeleri Yavuz'un (2011:37), denetimli serbestlik sisteminin hükümlüyü cezaevinin olumsuz etkilerinden arındırarak iyileşmesini sağlama ve toplumu koruma amacına ulaştığını göstermektedir.

Katılımcılara göre, denetimli serbestlik sisteminde cezaevinde olmamak çok önemli bir avantaj sağlarken dışarıda olup işsiz olmak bu avantajı sekteye uğratan bir durum olarak ifade edilmektedir. Denetimli serbestlik sisteminin özgürlük sağladığını ancak iş imkânı sağlamadığını ifade eden katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

K3: Cezaevine almadı beni iyi. Denetimli serbestlik güzel ama iş sağlamadıktan sonra ben iş bulamıyorum. Maddi anlamda çok sıkıntıdayım. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu)

K16: Tabi ki. Sonuçta cezaevinde değilsiniz de ailenizin yanındasınız, özgürsünüz gibi. Denetimden dolayı iş bulamıyorum ama. (Erkek, 34 yaşında, evli, üniversite öğrencisi)

K20: Dışardasın, özgürsün en büyük faydası bu ama gelirin yok. (Erkek, 45 yaşında, boşanmış, ortaokul mezunu)

Denetimli serbestlik kapsamında yer almanın cezaevinde olmamak dışında bir faydası yoktur. Katılımcılar, denetimli serbestlik sisteminin istihdam etme işlevi olmadığını, cezaevinden yeni çıktıkları ve sabıkalı oldukları için iş bulamadıklarını belirterek sistemin olumsuz bir özelliğine dikkat çekmişlerdir. Dışarda olmanın veya özgür olmanın ekonomik olarak özgürlük elde edilmediği sürece bir anlam ifade etmediği katılımcılar tarafından vurgulanmaktadır. Katılımcılar, bu durumu denetimli serbestlik sisteminin dezavantajı olarak belirtmiş olsa da Kavi ve Altun'un belirttiği üzere (2011: 456), denetimli serbestlik sistemi suçluyu cezaevine kapatmak yerine toplum içerisinde iyileşmesi ve yeniden üretken bir birey olarak topluma katılması için fırsat sağlamaktadır. Denetimli serbestlik sistemi verdiği yükümlülüklerle bu durumu desteklemektedir ki özellikle kamuya yararlı bir işte ücretsiz olarak çalışma yükümlülüğü bireyi çalışma hayatına hazırlamayı amaçlamaktadır. Katılımcıların bu durumu göz ardı ettiği görülmektedir.

Hükümlünün toplum içerisinde izlenmesi, denetimi ve takibi sağlanarak yeniden suç işlemesinin önüne geçilmektedir. Katılımcılara göre, denetimli serbestlik sisteminin diğer bir faydası suç oluşumunu önlemektir. Katılımcılar denetimli serbestlik kapsamındayken suçun oluşmasını sağlayacak ortamlarda bulunmadıklarını ve suçlu davranışlardan uzaklaştıklarını ifade etmişlerdir.

K10: Bir işi yapmadan önce düşünmek gerektiğini öğretti. Düşünceli davranıyorum. Sınırlama ve tedbir sağlıyor. (Erkek, 33 yaşında, bekar, lise mezunu)

K12: Şu an denetimde değil de normal dışarı çıksaydım on kişi döverdim. Kısıtlıyor. Denetimdeyken suç işlersem cezaevine gireceğim. Tekrar cezaevine girmemek için beni çok kısıtlıyor. Şehir dışına çıkma yasağın var. Tekrar suça karışmamı önüyor. Sigortamı yatırıyorum kamuda çalışmamak için. Bir de kısıtlıyor,

sınırlandırıyor. Suça bulaşmamı önüyor. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise terk)

K27: Denetim altında olduğum için engelliyor suça karışmıyorum. (Erkek, 32 yaşında, bekar, açık lise öğrencisi)

K29: Faydası var. Görüşmeler iyi geçiyor. İnsan kendini biliyor ve tanıyor. Bir şeye meyilliysen görüştükten sonra vazgeçebiliyorsun. Tecrübe ediniyorsun. (Erkek, 45 yaşında, evli, ilkokul mezunu)

Katılımcıların ifadelerinden hareketle, denetimli serbestlik sistemindeki yükümlülüklerin bireyleri sınırlama, kısıtlama, denetleme ve kontrol altında tutma işlevleriyle tekrar suç oluşumunu önlediği ortaya çıkmaktadır.

Usta ve Öztürk'e göre (2010:7), denetimli serbestlik sisteminin ceza adalet sistemine en büyük katkılarından biri genç suçluların yeniden suç işlemesinin önlenmesidir. Katılımcıların ifadeleri denetimli serbestlik sisteminin bu işlevi gerçekleştirdiğini göstermektedir. Böylece suçluların toplumsal yaşamda denetim altında olması cezaevi kültüründen etkilenmemelerini ve suç makinesine dönüşmelerini engellemektedir.

Uyuşturucu madde kullanımı ve ticareti ile yaralama suçlarından dolayı daha önce de denetim almış olan katılımcılardan K8: *'Denetimli serbestlik sisteminin bir yararı yok. Denetim var diye insan bir şey yapamıyor, kavgayı engelliyor.'* (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise terk) sözleriyle denetiminin bir faydası olmadığını ifade etmesine rağmen suçlu davranışlarda bulunmaktan uzaklaştığını ifade ederek denetimli serbestlik sisteminin yeniden suçun oluşmasını engelleme işlevine değinmiştir.

Bilişim ve yaralama suçları nedeniyle hem cezaevi geçmişi olan hem de daha önce denetimli serbestlik kapsamında olan katılımcı K19'un cezaeviyle denetimli serbestlik sistemini kıyasladığı sözleri şu şekildedir:

K19: Faydalı bir sistem. İmza attığın zaman karşına çıkar caydırıcı bir şey. Denetimli serbestliğin bana çok faydası oldu. Cezaevine girdim çıktım cezaevini gördüm. Bu sistemde hiçbir yere kaçamıyorsun. Suç işlersen katlamalı ceza alıyorsun. O yüzden kolay suç işleyemez bu sistemde kimse. Kendini frenliyorsun. Ben

suç işlesem şimdi cezaevine gireceğim orada öleceğim cezam katlanacak. (Erkek, 43 yaşında, evli, ilkokul mezunu)

Denetimli serbestlik sisteminde denetim ve kontrol hükümlünün iyileşmesi ve hayatını kolaylaştırarak toplumla barışmasını sağlamak amacıyla vardır (Demez vd., 2022: 45-46). Cezasının son kısmını denetimli serbestlik ile tamamlayan hükümlüler için cezaevine kıyasla denetimli serbestlik özgürlüğü kısmen sınırlandırmasına rağmen güçlü denetim ve kontrol mekanizması oluşturabilmektedir. Bu nedenle hükümlü toplumsal norm ve değerlere uygun davranışlarda bulunmak için çaba göstermektedir. Hükümlü davranışlarını kontrol edemezse ve topluma zarar verirse cezaevine gönderileceğini bilmekte bu nedenle davranışlarını yönetmeyi öğrenmektedir. Denetimli serbestlik sisteminin hükümlüye sağladığı önemli faydalara işaret etmektedir.

Bazı katılımcılar, denetimli serbestlik sisteminin toplumsal yaşama uyum sağlamayı kolaylaştıran ve bu amaçla kurulan bir sistem olduğunu farkındadır. Denetimli serbestlik, bireyleri toplumsal yaşama hazırlayan bir sistem olarak katılımcılara fayda sağlamaktadır. Bu konudaki katılımcı görüşleri şu şekildedir:

K1: Topluma karıştırmak için, insana nerede ne yapacağını gösteriyor. Topluma uyum sağlama konusunda kolaylık sağlıyor. (Kadın, 38 yaşında, boşanmış, lise terk)

K9: Denetimli serbestlik toplumla bütünleşmeyi sağlıyor. (Erkek, 36 yaşında, evli, lise terk)

K11: Topluma kazandırıyorlar bizi. Topluma katılma noktasında etkili bir sistem. Yetiştiriyorlar işte bizi. (Erkek, 29 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

K13: İnsanı alıştıran bir şey, hayata yavaş yavaş alıştırıyor. Cezaevine göre daha güzel bir şey. (Erkek, 34 yaşında, boşanmış, açık lise öğrencisi)

K14: Evet. Seni topluma kazandıran bir şey. Toplumsal yaşama uyum sağlama konusunda etkili oluyor. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu)

K16: Toplumsal yaşama uyum sağlama konusunda kesinlikle etkili bir sistem. Evden çıkmak zorunda kalıyorsun, konuşmak zorunda kalıyorsun ve sosyalleşmiş oluyorsun. (Erkek, 34 yaşında, evli, üniversite öğrencisi)

K17: Çalışıyoruz, kızım ile annemle beraberim. Sosyal hayat sağlıyor. Özgürlük demek sosyal hayat demek. Cezaevinde olsan ailenle görüşmen sıkıntı şu anda ailenin yanındasın. Dilediğini yiyebiliyor dileğini içebiliyorsun en önemli özgürlük bu. (Erkek, 35 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

K21: Faydalı bir sistem, toplumsal yaşama katılım diye oluşturulmuş, bizi toplumsal yaşama katmaya çalışıyor. (Erkek, 36 yaşında, evli, ilkokul terk)

Katılımcıların ifadeleri, Nursal ve Ataç'ın belirttiği (2006: 43) denetimli serbestlik sisteminin ceza adalet sistemine sağladığı katkılarla örtüşmektedir. Denetimli serbestlik sistemi, hükümlünün toplumsal yaşama dahil olmasını sağlayarak uyum sürecini hızlandırmaktadır. Hükümlünün toplumsal yaşamda var olmasını sağlayarak suçsuz yeni bir yaşam kurmaya özendirilmektedir. Bu süreci hükümlünün ailesinin yanında olabilmesi, çalışma hayatına katılabilmesi ve arkadaşlarıyla görüşebilmesi desteklemektedir. Böylece, hükümlünün toplumsal yaşamla bütünleşmesi gerçekleşmektedir.

Denetimli serbestlik sisteminin sosyalleşmeye fırsat sağladığını belirten katılımcı K24, sistemden tüm suçluların yararlanmaması gerektiğini şu sözleriyle ifade etmiştir:

K24: En azından sosyalleşıyorsun. Sosyal yaşantım etkilenmedi. Sosyal yaşantımı olumlu etkiliyor. İnsanların elinde olmadan yaptığı suçlar var. Fırsat veriyor sistem, insanlar bu fırsatı hak ediyor ama tüm suçlar için geçerli değil. Güzel bir sistem sadece maddi bir katkı yok. Devlet seni karşılamıyor. Devlete hizmet ediyorsun. (Erkek, 40 yaşında, evli, lise mezunu)

Suç geçmişinde tehdit, yaralama ve kamu görevlisine hakaret olan K24, suçlar arasında farklı cezalandırmalar olması gerektiğini savunmaktadır.

K24: Tecavüz eden biriyle benim sokakta gezmem aynı olmaz. Onların cezası daha çok yükselmeli. Ceza bunlar için mükafat. Bu adamlar cezaevinde ıslah da olmuyor. Bunların yaşamaya hakkı yok. İnsan hata yapabilir ama böyle hata olmaz. İşlenecek suç vardır işlenmeyecek suç vardır. Devletin harbi bir ceza vermesi gerekiyor.

Katılımcının suça ve suçluya dair tanımlaması dikkat çekmektedir: taciz ve tecavüz gibi suçları işlenmemesi gereken suçlar içerisinde değerlendirirken diğer suç türlerini işlenebilecek suçlar içerisinde ele almaktadır. Katılımcının suça dair yaptığı ayırım, suçlular içinde geçerli olmakta ve katılımcı kendisini o suçlulardan ayrı tutmaktadır. Denetimli serbestlik sisteminde bireysel cezalandırma ön planda olduğu için, bireyin işlemiş olduğu suça ve suç işleme nedenlerine göre yükümlülükleri değişmektedir. Katılımcının suça ve suçluya yönelik ayırımlarının, denetimli serbestlik sisteminde ki karşılığının bireysellik ilkesi çerçevesinde yürütüldüğü ifade edilebilir.

Bazı katılımcılar denetimli serbestlik sisteminin hiçbir faydasının olmadığını hatta bu süreçte zamanlarını boşa harcadıklarını düşündüklerini belirtmişlerdir.

K4: Hayır bir faydası olmadı. Zorla geliyorum buraya ben. Bir katkı görsem yok. Bana yaptırım yapıp da bırakmama vesile olacak bir şey yok. Seminerlerin de katkısı yok. Bu denetimli serbestlik olmasa da olur. (Erkek, 25 yaşında, bekar, lise mezunu)

K5: Keşke olmasa bedava geliyorsun gidiyorsun bir de üstüne bedava konuşuyorsun. Millete rezil oluyorsun. Bak diyecekler neden geldi. Çevremdekilerin bir şey deme hakkı yok. Onlarda yaptı zamanında. (Erkek, 33 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

K25: Benim için bir faydası yok hatta zararı var zaman kaybı oluyor. (Erkek, 24 yaşında, bekar, açık lise öğrencisi)

K26: Denetimli serbestlik sisteminin hiç faydasını görmüyorum kayıptan başka bir şey değil vakit kaybı. İmza attık ne işe yaradı beni neden denetliyor. Suçun içeriğine bakacaksın. Suça göre hükümlülük olmalı. Uyuşturucu kullanan ve hırsızlık yapanlar üç

kere imza versin çünkü onlar boş. (Erkek, 54 yaşında, evli, ilkokul terk)

Katılımcıların, denetimli serbestlik sisteminin faydalı olmadığına dair düşüncelerinde sistemin dezavantajlarıyla ilgili herhangi bir ifadeye rastlanılmadığı dikkat çekmektedir. Bu durum, sistemin dezavantajlarından dolayı bir faydasızlığa neden olmadığını göstermektedir.

Daha önce de denetimli serbestlik kapsamında yer aldığını belirten katılımcılardan K5, bu sistemle kişilerin iyileştirilemeyeceğini ve suç işlenmesinin önüne geçilemeyeceğini şu şekilde ifade etmiştir.

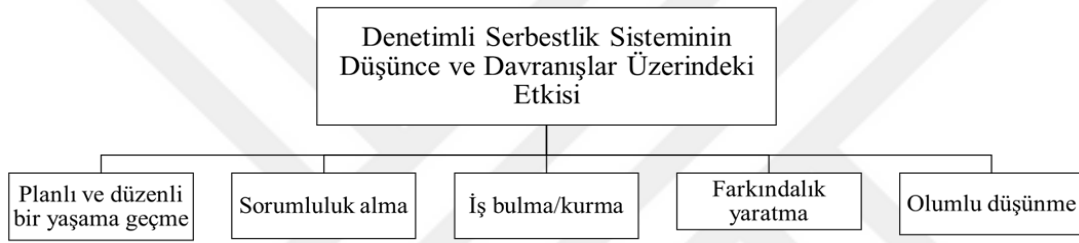
K5: İnsanlar bu şekilde dizginlenemez. (Erkek, 33 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

Katılımcılar, denetimli serbestlik sisteminden maddi ve manevi hiçbir fayda göremediklerini ifade ederek sistemin gereksiz olduğunu belirtmişlerdir. Bu katılımcılar, daha öncede denetimli serbestlik sistemine dahil olmuş, cezaevi geçmişleri olan, suç işledikleri için pişmanlık duymayan, suçun oluşturduğu zararların farkında olmayan, değişime direnç gösteren ve iyileşmek için adım atmayan kişiler olarak özetlenebilir.

Denetimli serbestlik sisteminin cezaevine kıyasla olumlu yanlarının olduğu katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Hükümlüler için denetimli serbestlik sisteminin en büyük faydası cezaevinde olmak yerine dışarıda özgür olmaktır. Sistemin diğer bir faydası, yeniden suç oluşumunun engellenmesidir. Hükümlüler denetim süresince suç işlemekten uzak durmaktadır. Hükümlüler tarafından belirtilen son fayda ise, sistemin toplumsal yaşama katılabilmeyi ve uyum sağlamayı kolaylaştırmasıdır. Katılımcıların ifadeleri, Amerikan Barosunun belirttiği (aktaran Yavuz, 2011:43) denetimli serbestlik sisteminin hükümlüye sağladığı faydalarla örtüşmektedir. Cezaevine kıyasla denetimli serbestlik sisteminin pek çok avantajının olduğu görülmektedir. Denetimli serbestlik, bireyler için hayatlarında kayıp olarak değerlendirebilecekleri bir süreç değil toplumsal yaşamla bütünleşme sürecinde olumlu deneyimler elde ettikleri bir kazanç olarak ifade edilebilir.

6.4.4. Denetimli Serbestlik Sisteminin Düşünce ve Davranışlar Üzerindeki Etkisi

Denetimli serbestlik sistemi, hükümlülerin cezalandırılmasından çok, rehabilite edilerek toplumsal yaşama katılması ve uyum sağlaması için gerekli olan becerileri geliştirmesine imkân vermektedir. Bu anlamda, denetimli serbestlik sistemi bireyi topluma kazandırarak üretken bir bireye dönüştürmeyi ve topluma katkı sağlamalarını amaçlamaktadır.

Şekil 6.13. Denetimli Serbestlik Sisteminin Düşünce ve Davranışlar Üzerindeki Etkisi

Katılımcılara, denetimli serbestlik sisteminin düşünce ve davranışlar üzerindeki etkisinin neler olduğu sorulmuştur. Katılımcılar, denetimli serbestlik sisteminden faydalanmalarının düşünce ve davranışlarını olumlu yönde etkilediğini ifade etmişlerdir. Bu olumlu etkiler; çalışma hayatına katılma, sorumluluk alma, farkındalık kazanma, olumlu düşünme şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Katılımcılardan denetimli serbestlik sisteminin düşüncelerini ve davranışlarını olumlu yönde etkilediğini belirterek hayatlarında büyük değişimler olduğunu ifade edenler olmuştur. Onlar için denetimli serbestlik sistemi, çalışma hayatına düzenli olarak katılmalarını sağlama ve işlerini büyütme yönünde etki sağlamıştır. Bu konuda katılımcı görüşleri şu şekildedir:

K11: Değişim yarattı. Hayatımda çok güzel değişiklikler yaptı.

İşime adapte olmamı sağladı, işimi takip etmemi sağladı.

Düşüncelerimi de olumlu etkiledi. Denetimli serbestliğin bir zararı yok faydası var. (Erkek, 29 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

K17: Denetimli serbestlik düşüncelerimde bir değişim yarattı. Dışarı çıktık iş kuracağız, çalışma hayatımız olacak. Bu yükümlülükler olmasa açık cezaevinde yatacağız. Ailemizden uzak olacağız şimdi çalışıyoruz. Ailemize destek oluyoruz. Her şeyden önce özgürüz yani denetimli serbestlik tabi ki iyi. Sosyal hayatın var. (Erkek, 35 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

Denetimli serbestlik sistemi ekonomik ve sosyal yoksunluğun önüne geçmektedir. Denetimli serbestlik sisteminin çalışma hayatına katılmayı teşvik ettiği katılımcıların ifadelerinde görülmektedir. Katılımcıların çalışma hayatına katılmalarının sosyal yaşamlarını da olumlu yönde etkilediği dikkat çekmektedir.

Bazı katılımcılar denetimli serbestlik sistemi aracılığıyla nasıl bir yaşam sürdürmek istediklerini sorguladıklarını, yaptıkları hataların farkına vardıklarını, olumlu düşünmeye başladıklarını ifade etmişlerdir. Bu konuda görüş belirten katılımcıların ifadeleri aşağıda yer almaktadır.

K12: Buraya gelmek kötü tabi yüzünüz gibi devamlı geliyoruz. Bunun farkına vardırı. Bugüne kadar ki yanlışlarımı vurdu yüzüme. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise terk)

K13: Hayata bakışım değişti. İnsanların özgürlüğünden daha önemli bir şey olmadığını öğrendim. (Erkek, 34 yaşında, boşanmış, açık lise öğrencisi)

K14: Nasıl bir hayat yaşadığımız, nereye gittiğimiz yönünde farkındalık yarattı. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu)

Katılımcıların düşünce ve davranışlarında meydana gelen olumlu değişimler, denetimli serbestlik sisteminin hedeflediği suçluyu iyileştirme amacına ulaştığını gösterir niteliktedir. İyileştirme işleviyle bireylerde farkındalık yaratmak, sorumluluk bilinci geliştirmek, hayatlarında düzen ve disiplin sağlamak, kurallara uymak, suç tekrarını önlemek, toplumsal yaşama dahil etmek amaçlanmaktadır.

Kadın katılımcılar için, denetimli serbestlik sisteminin düşünce ve davranışlar üzerinde olumlu etkileri bulunmaktadır. Daha önce de denetimli serbestlik kapsamında bulunan ve cezaevi geçmişi olan katılımcı K1 için denetimli serbestlik sistemi, davranışlarına dikkat etmesini hatırlatan bir yaptırım olarak işlev görmektedir. İlk defa denetimli serbestlik kapsamında bulunan ve cezaevi geçmişi olmayan katılımcı K2 için denetimli serbestlik müdürlüğüne gelmek duygularını ve düşüncelerini paylaşmasını sağlamakta ve hayata bakış açısını olumlu etkilemektedir.

K1: Attığım adımlara dikkat etmemi sağladı. (Kadın, 38 yaşında, boşanmış, lise terk)

K2: Buraya gelmek iyi hissettiriyor. Aklımda ki kötü düşüncelerden arıyorum biraz rahatlıyorum hayatla ilgili. (Kadın, 36 yaşında, evli, lise mezunu)

Katılımcılardan denetimli serbestlik sistemi aracılığıyla düzenli bir hayata geçtiklerini ve sorumluluk sahibi bireylere dönüştüklerini ifade edenler olmuştur. Bu konuda katılımcı görüşleri şu şekildedir:

K3: Düşüncelerim ve davranışlarımda değişiklik yarattı, hayata adapte olmamı sağladı. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu)

K6: Sakinleştirdi. Dışarıya adapte oldum. Toplumsal hayata katılma konusunda yardımcı oldu. Ertesi günü düşünür olduk. Sabah denetime gideceğim diye bazı şeyleri yarıda kestiğimiz oldu. Sorumluluk verdi. (Erkek, 40 yaşında, evli, lise mezunu)

K13: Önceden tutarsızca bir yaşıtımız vardı. Gece geç yatmak sabah kalkmamak gibi düzenimiz yoktu. Kamuda çalışma verilince erken kalkmak filan iyi. İlçe tarımda çalışmışım. İşe gidip gelmek, işi takip etmek düzenleyici oluyor, boşluğu doldurmak iyi bir şey. İnsanların kafasındaki boşluğu dolduruyor. (Erkek, 34 yaşında, boşanmış, açık lise öğrencisi)

K18: Denetim sayesinde hayatımı düzene koydum. (Erkek, 30 yaşında, evli, lise terk)

K22: Hayat düzene giriyor. Ona göre plan yapıyorsun, işini gücünü ayarlıyorsun. Sorumluluğu hiç bilmezdim sorumluluk verdi. (Erkek, 26 yaşında, bekar, ilkokul mezunu)

Denetimli serbestlik, toplumsal yaşama uyum sağlama sürecini desteklemektedir. Sistem de hükümlüleri toplumdan dışlamak yerine, toplumla bütünleşebilmelerini sağlamak amacıyla ihtiyaçları doğrultusunda çeşitli yükümlülükler verilerek toplumsal yaşama dahil olmalarını planlayan uygulamalar gerçekleştirilmektedir. Braithwaite'in 'birleştirici utandırma' kavramı ile ifade ettiği bireylerin hatalı davranışlarından dolayı damgalanmasının ve toplum tarafından dışlanmasının önüne geçilmektedir (Dolu, 2015: 468-469).

Denetimli serbestlik sisteminin katılımcılar için en büyük katkılarından biri, sorumluluk sahibi bireylere dönüşmeleridir. Denetimli serbestlik sistemi, hükümlüye verdiği yükümlülüklerle sorumluluk bilincinin geliştirilmesine imkân sağlamaktadır. Katılımcılardan, denetimli serbestlik sistemiyle sorumluluklarının farkına vardıklarını ve bu sorumluluklarını yerine getirmek için çaba gösterdiklerini ifade edenlerin görüşleri şu şekildedir:

K7: Fırsat veriyorlar bize topluma kazandırmak için. Farkındayım bu konuda ve daha fazla sorumluluk alıyorum. (Erkek, 37 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

K16: Hala hükümlü olduğumuz aklımızda. Özgürlüğümüzün tam olarak elimizde olmadığına bilincindeyim. Bu durumda sorumluluk yüklüyor insana. (Erkek, 34 yaşında, evli, üniversite öğrencisi)

K19: Devlete karşı bir yükümlülüğümü yerine getirdiğim için rahatlıyorum. Bazen şüpheyeye düşüyorum imza attım mı diye. Devlet bana güvenmiş koşullu salmış içerde de tutabilirdi. Her geçen gün cezamın bittiğini düşünüyorum. Bu sorumluluğu alıyorum ve kurallara uygun davranıyorum. (Erkek, 43 yaşında, evli, ilkokul mezunu)

K24: Sorumluluk altına girdim. Suça karşı geri planda duruyorum. İşimden olmadım. Sosyal yaşantım etkilenmedi. Sosyal yaşantımı

olumlu etkiliyor. Sorumluluk altına giriyorsun bir tık fazla sorumluluk veriyor. Denetimli serbestlik faydalı bir sistem. (Erkek, 40 yaşında, evli, lise mezunu)

K28: Uyuşturucu madde kullanmış olabiliriz bu bizden bir şey almıyor sonuçta. Bu konuda bize yardımcı oldu hatırlatıyor kendine gel, kendini kaybetme bunları hatırlatıyor. Farkındalık oluşturuyor. (Erkek, 32 yaşında, bekar, lise mezunu)

Denetimli serbestlik sisteminin bireysellik ilkesi ışığında, hükümlülere verdiği yükümlülükler bireylerin düşünce ve davranışlarında değişime öncü olmakta ve topluma uyum sağlamalarını kolaylaştırmaktadır. Onarıcı adalet felsefesinin temel ilkelerinden biri olan sorumluluk kavramına (Muş, 2016: 165-166) sıklıkla değinilmesi denetimli serbestlik sisteminin temel dayanaklarıyla birlikte var olduğunu göstermektedir.

Birçok suç dosyası nedeniyle cezaevinde uzun süre kalmış olan katılımcı K27 için denetimli serbestlik, cezaevinden dışarıya açılan bir kapı görevi görmektedir. Cezaevinde uzun süre kalmanın verdiği etki nedeniyle toplumsal yaşama katılmayı unuttuğunu ifade eden katılımcının sözleri şu şekildedir:

K27: Denetim sayesinde dışarıyı gördüm. Cezaevinden çıkınca sevindim. Hiçbir şeyi bilmiyordum artık küçük kardeşim her şeyi bana öğretti. Normalde benim ona öğreteceklerimi o bana öğretti. (Erkek, 32 yaşında, bekar, açık lise öğrencisi)

Katılımcının ifadesinden hareketle, denetimli serbestlik sisteminin cezaevi kültürünün etkisinden hükümlüyü koruduğu ve kriminojenik etkiyi ortadan kaldırmada etkili olduğu görülmektedir. Böylece, hükümlünün toplumsal yaşama uyum sağlamasını engelleyen faktörler ortadan kalkmış olmaktadır.

Birçok suç dosyası ve cezaevi geçmişi olan, daha önce de denetimli serbestlik kapsamında yer aldığını belirten katılımcı K21, denetimli serbestlik sisteminin amaçlarını şu şekilde ifade etmiştir:

K21: Bu planlama anladığım kadarıyla şöyle: cezaevinden çıkan insanları çalışmaya teşvik ediyor, sigorta yaptırmaya teşvik ediyor,

güzel bir gelecek vaat ediyor ben bunu görebiliyorum ve farkındayım. Faydalı bir sistem. (Erkek, 36 yaşında, evli, ilkokul terk)

Denetimli serbestlik sisteminin hükümlü için faydalı olabilmesinin ön koşullarından biri, hükümlünün sistemi doğru bir şekilde anlamasıdır. Hükümlü tarafından doğru anlaşılmayan sistemin gereksiz ve boş olarak tanımlandığı görülmektedir. Denetimli serbestlik sistemine hâkim olan katılımcının yükümlülüklerini yerine getirmeye çalıştığı, ailesine ve topluma faydalı bir birey olmak için çaba gösterdiği ifadesinde yer almaktadır.

Katılımcıların ifadelerinden hareketle, denetimli serbestlik sisteminin düzenli ve planlı bir hayata geçişi sağladığı; sorumluluk bilincini geliştirdiği, aileye zaman ayırmayı ve aile bağlarını güçlendirmeyi teşvik ettiği; çalışma hayatına katılımı desteklediği, suçtan uzaklaşmayı, sosyalleşmeyi ve toplumsal yaşama uyumu kolaylaştırdığı görülmektedir. Katılımcıların düşünce ve davranışlarında olumlu değişimlere neden olan denetimli serbestlik sistemi, bireylerin toplumla bütünleşmelerini kolaylaştırmaktadır.

Katılımcılardan K24, denetimli serbestlik sisteminin sunduğu dışarıda olmanın veya özgür olmanın, suçtan uzaklaşarak toplumsal yaşama uyum sağlamak için yeterli olmadığını vurgulamıştır. Bu bağlamda, sistemin eksiklikleri bulunduğunu ve devletin bu konuda sorumluluk taşıdığını ifade etmiştir.

K24: Devletin burada çok büyük hatası var. Biz bu adamları topluma kazandıralım iş verelim demiyor bu imkânı vermiyor. Daha çok dışarı çıktığında insanlar sana terör suçu işlemişsin gibi bakıyorlar, dışlıyorlar. İkinci üçüncü planda kalıyorsun. Bir yerden kendini suça teşvik ediyorsun sonra bu adamlar akıllanmaz, bu adamlar girer çıkar akıllanmaz diyorlar sormuyorlar ki neden girip çıkıyorlar. Suçtan suça ayırmak gerek sadece dışarı çıkmakla iş bitmiyor. (Erkek, 40 yaşında, evli, lise mezunu)

Hükümlülerin toplumsal yaşama katılabilmelerinin iki koşulu bulunmaktadır. Bu koşullar; sosyal dışlanmaya maruz kalmamak ve çalışma hayatına katılabilmektir. İki koşulun yerine getirilmediği durumlarda kişi topluma uyum sağlayamamakta ve

tekrar suç işleyebilmektedir. Katılımcı sabıkalı olduğu ve denetimli serbestlik kapsamında olduğu için, insanların ön yargılı davrandığını ve yaşadığı sosyal dışlanmanın kendisini suç işlemeye iterek toplumla bütünleşmesini engellediğini belirtmektedir.

Denetimli serbestlik sisteminin kural koyucu ve kısıtlayıcı tedbirlerine hükümlülerin tepkileri değişebilmektedir. Bazı hükümlüler bu kurallara ve kısıtlamalara alışma sürecinde zorluk yaşamaktadır. Uyum sağlama konusunda güçlükler yaşayan hükümlünün ifadeleri bu durumu örnekler niteliktedir:

K5: ‘Ben zaten bunun hükmünü çekmişim. Beni araştırıcaksa devlet yerimde araştırırsın ben neden geliyorum?’ (Erkek, 33 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

Katılımcı cezaevinde cezasını çektiğini düşünerek denetimli serbestlik sisteminde verilen yükümlülüklerin neden verildiğini sorgulamakta ve bu yükümlülükleri gereksiz görmektedir. Katılımcı cezalandırma sürecinin bitmediğinin farkında değildir.

Yavuz’un ifade ettiği gibi (2011: 9-10) denetimli serbestlik sistemi sadece infaz kurumu ya da yaptırım biçimi olarak değerlendirilmemelidir. Denetimli serbestlik sistemi, hükümlüye psiko-sosyal yardım sağlayarak sorunlarını çözümlemeyi, topluma uyumunu kolaylaştırmayı, sorumluluklarını yerine getirmesi için rehberlik hizmeti sunmayı amaçlamaktadır. Denetimli serbestlik sisteminin bu amaçlara ulaşmaya yönelik uygulamalarının yetersiz kaldığı ifade edilebilir.

5.4.5. Denetimli Serbestlik Sistemi ve Sosyal Dışlanma

Avrupa Komisyonu (2002) sosyal dışlanmayı sosyal içermeyi engelleyen risk faktörlerini açıklayarak tanımlamıştır. Bu risk faktörleri; eğitim seviyesi, düşük gelir, kötü sağlık, göç, okul terk etme, vasıfsız işgücü, cinsiyet eşitsizlikleri, ayrımcılık, ırkçılık, suçluluk, boşanma, yaşlılık, uyuşturucu kullanımı, alkolizm ve sorunlu alanlara dair özelliklere sahip olmaktır (Günaydın, 2023: 188). Bu özelliklere sahip oldukları için sosyal dışlanmaya maruz kalan bireyler toplumda dezavantajlı gruplar içerisinde yer almaktadır. Dezavantajlı gruplar içerisinde yer alan suçluların ailelerinden, sosyal hayattan ve iş hayatından dışlanmaları toplumsal yaşama katılma

sürecini engellemektedir. Bu engelleri aşmak için geliştirdikleri en temel strateji ise suçlu olduklarını gizlemektir.

Bu çerçevede, hükümlülere denetimli serbestlik kapsamında olduğunu ve denetimli serbestlik müdürlüğüne geldiklerini çevrelerindeki kişilere söyleyip söylemedikleri sorulmuştur.

Katılımcıların, denetimli serbestlik kapsamında olduklarını ve yükümlülüklerini gerçekleştirmek için müdürlüğe geldiklerini aileleriyle ve yakın arkadaşlarıyla paylaştıkları görülmektedir. Katılımcılardan denetimli serbestlik kapsamında olduğunu sadece ailesine ve yakın arkadaşlarına söyleyenlerin ifadeleri şu şekildedir:

K3: Ailem ve yakın arkadaşlarım denetimli serbestlik müdürlüğüne geldiğimi biliyor. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu)

K11: Ailem ve yakın çevrem denetimden yararlandığımı biliyor. (Erkek, 29 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

K28: Ailem ve birkaç tane arkadaşım biliyor sadece denetimli serbestlikten yararlandığımı. Herkese söylemiyorum, anlatmama da gerek yok bence. (Erkek, 32 yaşında, bekar, lise mezunu)

Bazı katılımcılar, yakın arkadaşları dışında hiç kimseyle bu durumu paylaşmadıklarını hatta arkadaşlarının öğrenmesi durumunda kendilerini suça teşvik edeceklerini ve bu nedenle denetimi ihlal edebileceklerini ifade etmişlerdir.

K4: En yakın arkadaşlar denetime tabi olduğumu biliyor. Saklıyoruz. Ön yargıdan dolayı. Denetim demek infazın var demek. İnfazın varken bir olaya karışsan suç. Sizi zorlayabilirler. Benim kolay cezaevine girmem onlara güven veriyor. (Erkek, 25 yaşında, bekar, lise mezunu)

K8: Ailem denetimden yararlandığımı biliyor. Arkadaşlar bilmiyor. Denetimde olduğumu bilseler zorlarlar, üstüme gelirler, baskı yaparlar. Beni yakmaya çalışırlar gerek yok. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise terk)

K29: Ailem denetimli serbestliğe geldiğimi biliyor. Çevre bilmiyor.
Arkadaşa söylemem dost var düşman var. (Erkek, 45 yaşında, evli,
ilkokul mezunu)

Katılımcıların ifadelerinde, aileleri ve yakın arkadaşları dışında kimseye güvenmedikleri dikkat çekmektedir. Katılımcıların güvenlerinin kırılmasında etkili olan faktör suç işlemelerinde veya cezaevine girmelerinde arkadaşlarının etkisinin olmasıdır. Kötü bir arkadaş çevresine sahip oldukları için, suç işlediklerini ifade eden katılımcılar, denetimli serbestlik kapsamında olduklarını gizleyerek tekrar suç işlememek için önlem almaktadır. Denetimli serbestlik kapsamında olmak, katılımcıları suçlu arkadaş çevresinden uzaklaştırmaktadır. Denetimli serbestlik sistemini ihlal etme durumunda cezaevine geri dönme yaptırımının olması, katılımcıları kontrollü ve temkinli davranmaya iterek tekrar suç oluşumunu engellemektedir.

Genel olarak katılımcıların görüşleri değerlendirildiğinde, denetimli serbestlik sistemine tabi olduklarını ve denetimli serbestlik müdürlüğüne geldiklerini hatta cezaevi geçmişleri olduğunu katıldıkları sosyal ortamlarda söylemedikleri görülmektedir. Katılımcılar, suç geçmişlerinden ve denetim sürecinden katıldıkları sosyal ortamlarda bahsetmeye gerek duymadıklarını ifade etmişlerdir. Bu durumun arkasında yatan temel sebeplerden biri, cezaevine girme korkusu iken diğeri yaşayacakları dışlanma durumudur.

Denetimli serbestlik sisteminin damgalanmayı ve dışlanmayı önleyici bir işlevi bulunmaktadır. Hükümlüler, denetimli serbestlik kapsamında olduklarını söylemedikleri sürece bir damgalanma ve dışlanma yaşamamaktadır. Cezaevine kıyasla, denetimli serbestlikte hükümlüler toplum içerisinde yer aldıkları için damgalanmanın ve dışlanmanın önüne geçilmiş olmaktadır.

5.4.6. Denetimli Serbestlik Sisteminde Yükümlülükleri Değerlendirme

Denetimli serbestlik sisteminin temel amaçlarından biri, toplumsal değerlerden ve normlardan uzaklaşan bireyleri iyileştirme faaliyetleri, rehberlik çalışmaları ve denetim mekanizmalarıyla topluma kazandırmak ve sosyalleşmelerini sağlamaktır. Denetimli serbestlik sistemi kapsamında verilen eğitim ve iyileştirme faaliyetleri içerisinde bireysel görüşme, grup çalışmaları ve seminerler yer almaktadır. Denetimli

serbestlik sistemi uygulamalarıyla toplumsal değerlere ve normlara uygun olmayan sorunlu davranışların farkına varılması ve düzeltilmesi sağlanarak bireylerin topluma kazandırılması hedeflenmektedir. Toplumun güvenliğini tehlikeye atan ve toplumun işleyişini bozan davranışların ortadan kaldırılmasını sağlayarak, bireylerin doğru toplumsallaşması noktasında denetimli serbestlik sistemi işlevsel bir role sahip olmaktadır.

Denetimli serbestlik, hükümlüleri cezaevine göndermek yerine, onlara yükümlülükler vererek toplum içerisinde bu yükümlülükleri gerçekleştirmelerini beklemektedir. Toplum içerisinde yer almalarını sağlayan denetimli serbestlik sistemi, bireyi yükümlülüklerle kısıtlamakta ve sınırlandırmaktadır. Kontrol ve denetim altında olan bireyin davranışlarını değiştirmesi ve iyileşmesi beklenmekte ve bu süreç sistem tarafından takip edilmektedir. Verilen yükümlülüklerle bireylerin suç dünyasından uzaklaşmaları ve topluma üretken bireyler olarak katılmaları hedeflenmektedir. Böylece, bireyin tekrar suç işlemesi engellenmekte ve topluma uyum sağlama süreci başlamaktadır.

Denetimli serbestlik sisteminde, yükümlülükler belirlenirken hükümlünün suç işleme riski ve sosyo-demografik özellikleri dikkate alınmakta ve kişisel bir planlama yapılmaktadır. Hükümlünün risk ve ihtiyaçlarını belirlemek için araştırma ve değerlendirme formu (ARDEF) uygulanmaktadır. Hükümlüye yönelik denetim planı hazırlanarak iyileşme çalışmaları başlatılmaktadır. Böylece, bireyin sistemden daha fazla fayda sağlaması amaçlanmaktadır. Kişiyeye yönelik denetim planı hazırlanarak iyileştirme çalışmalarının belirlenmesi, denetimli serbestlik sisteminin hükümlüyü iyileştirme sürecine birey odaklı yaklaştığını göstermektedir. Denetimli serbestlik sisteminin birey odaklı iyileştirme yöntemlerini tercih etmesi, ceza adalet sistemine sağladığı en büyük katkılardan biridir.

Bu bölümde denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin yükümlülükleri nasıl değerlendirdikleri açıklanmıştır. Ayrıca hükümlülerin yükümlülüklerini gerçekleştirirken yaşadıkları denetimi ihlal etme korkularına değinilmiştir.

Tablo 6.3. Hükümlülerin Yükümlülükleri ve Denetim Süresi

Katılımcı Kodu	Denetim süresi	Yükümlülükler	Daha önce denetim almış mı?
K1	8 ay	Kamuda ücretsiz çalışma, bireysel görüşme	Evet
K2	1 yıl	Bireysel görüşme	Hayır
K3	2 yıl	İmza, seminer,	Hayır
K4	2 yıl	Seminer, bireysel görüşme	Hayır
K5	2 yıl	İmza, kamuda ücretsiz çalışma, seminer, bireysel görüşme	Evet
K6	1 yıl	Bireysel görüşme, bir konutta denetim ve gözetim altında bulundurulma	Evet
K7	2 yıl	Kamuda çalışma, bireysel görüşme, imza	Evet
K8	3 yıl	Ev hapsi, kamuda ücretsiz çalışma, imza	Evet
K9	8 ay	İmza, seminer,	Evet
K10	1,5 yıl	Kamuda ücretsiz çalışma	Evet
K11	4 yıl	İmza, bireysel görüşme, kamuda ücretsiz çalışma	Evet
K12	4 yıl	İmza, bireysel görüşme, seminer	Evet
K13	1 yıl	İmza, bireysel görüşme	Evet
K14	1,5 yıl	İmza, bireysel görüşme, kamuda ücretsiz çalışma, bir konutta denetim ve gözetim altında bulundurulma	Evet
K15	4 yıl	İmza, kamuda ücretsiz çalışma, seminer, bireysel görüşme, bir konutta denetim ve gözetim altında bulundurulma	Evet
K16	3 yıl	İmza, kamuda ücretsiz çalışma, bir konutta denetim ve gözetim altında bulundurulma	Evet
K17	4 yıl	İmza, bireysel görüşme, bir konutta denetim ve gözetim altında bulundurulma	Evet
K18	1,5 yıl	İmza, bireysel görüşme	Evet
K19	2 yıl	İmza, bireysel görüşme, seminer	Evet
K20	4 yıl	İmza, bireysel görüşme, seminer	Evet
K21	1,5 yıl	İmza, kamuda ücretsiz çalışma, bireysel görüşme, bir konutta denetim ve gözetim altında bulundurulma	Evet
K22	2 yıl	İmza, bireysel görüşme, seminer	Evet
K23	1 yıl	İmza, bireysel görüşme	Evet
K24	8 ay	İmza, bireysel görüşme	Evet
K25	4 yıl	Bireysel görüşme, imza, seminer	Evet
K26	3 ay	Kamuda ücretsiz çalışma, imza, bireysel görüşme	Evet
K27	5 yıl	İmza, bireysel görüşme, konutta infaz	Hayır
K28	2 yıl	İmza, kamuda ücretsiz çalışma	Evet
K29	3 yıl	İmza, bireysel görüşme, seminer	Evet

Katılımcılardan sadece 4 kişinin (1'i kadın (K2)) daha önce denetimli serbestlik kapsamında yer almadığı, 25 kişinin daha önce denetimli serbestlik kapsamında yer aldığı görülmektedir. Bu durum, denetimli serbestlik sisteminin suç tekrarını önleme noktasında caydırıcılığının az olduğunu göstermektedir.

Katılımcıların denetim süresi en az 3 ay en fazla 5 yıldır. Katılımcılardan sadece 2 kişinin tek bir yükümlülüğü bulunmakta iken diğer katılımcıların birden fazla yükümlülüğü vardır. Bu yükümlülükler ARDEF raporuna göre kişiye özel hazırlandığı için farklılık barındırmaktadır.

Katılımcılardan sadece 2 kişinin (1'i kadın (K2)) cezaevi deneyimi olmadığı görülmekte iken diğer katılımcıların birçok kez açık veya kapalı cezaevine girdiği bilinmektedir. Birçok katılımcının hem açık hem de kapalı cezaevi deneyimi bulunmaktadır.

6.4.4.1. Uyuşturucu Madde Kullanan Hükümlülerin Yükümlülükleri Değerlendirmesi

Uyuşturucu madde kullanımı nedeniyle denetimli serbestlik kapsamında olan katılımcıların, denetimli serbestlik mekanizmasına ilişkin yükümlülükleri değerlendirme süreçlerinde ortak bir görüşe sahip olamamışlardır. Bazı katılımcılar, eğitim ve iyileştirme faaliyetlerinin uyuşturucu maddeyi bırakmalarında etkili olduğunu ifade ederken bazı katılımcılar ise tam tersini ifade etmiştir.

Katılımcılardan K16, iyileştirme çalışmalarından biri olan seminerlerde uyuşturucu maddenin zararlarıyla ilgili bilgilerin verildiğini ve bu bilgiler doğrultusunda uyuşturucu madde kullanmayı azaltabildiğini ifade etmiştir.

K16: Faydası oluyor neyin ne kadar zararı olduğunu öğreniyorsun. Samba eğitimi aldım. Eğitimlerden sonra ara verdim. Üç dört günde bir içiyordum uzmanlar nasıl bırakabileceğimi söyledi, yardımcı oldu. Daha az kullanmaya başladım bırakmak için. (Erkek, 34 yaşında, evli, üniversite öğrencisi)

Sigara, alkol, madde bağımlılığı tedavi programı (SAMBA) çerçevesinde yürütülen seminerler katılımcının uyuşturucu madde kullanmayı azaltarak

bırakabilmesinde etkili olmuş ve uzmanların yönlendirmeleri olumlu davranış değişikliğini kolaylaştırmıştır.

Uyuşturucu madde kullanan ve birçok suç dosyası olan katılımcı, belirlenen konutta denetim ve gözetim altında bulundurulma yükümlülüğünde yani ev hapsinde iken uyuşturucu maddeden kurtulamadığını, arkadaşlarının uyuşturucu maddeyi eve getirdiğini ifade etmiştir.

K6: Ev hapsinde evdesin bu sefer gelen eve geliyor yine devam.
Sabah denetime gideceğim diye gönderiyordum evden arkadaşları.
(Erkek, 40 yaşında, evli, lise mezunu)

Belirlenen bir konutta denetim ve gözetim altında bulundurulma, toplumun ve mağdurun korunması için hükümlünün belirlenen bir konutta kalarak denetlenmesine dayanan bir yükümlülüktür. Denetim sürecinde olduğu için uyuşturucu madde kullanmadığını ve arkadaşlarını reddettiğini ifade eden hükümlü üzerinde denetimin sınırlandırıcı bir etkisi olmakta iken kötü arkadaş çevresinden uzaklaşmanın kolay olmadığı görülmektedir.

Denetimli serbestlik sürecinde verilen seminerlerin hiçbir etkisinin olmadığını ve bu süreçte uyuşturucu madde kullanmaya devam ettiklerini ifade eden katılımcılar bulunmaktadır. Seminerlerin ancak uyuşturucu madde kullanmayı bırakmak isteyen kişiler için etkili olabileceği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu konuyla ilgili katılımcı görüşleri şu şekildedir:

K14: Faydalı tabi ki. Bu konuda rahat bırakmamaları iyi. Boşlukta kalmamak iyi yoksa uyuşturucuya bulaşırsın. Kamuda çalışmayı bedavaya çalıştığın için gereksiz diye düşünüyorum. Bireysel görüşler kendimi iyi hissettiriyor. Seminerlerde uyuşturucunun zararlarını anlatıyorlardı ama ben zaten bilinçliydim bilerek içiyordum. Farkındalık vardı ama içiyorduk arada bıraktığım zamanlar oldu. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu)

K18: Etkisi yok. Boş oturup gidiyorduk. Sonuçta içiyorsun. (Erkek, 30 yaşında, evli, lise terk)

K28: Daha önce de denetim aldım uyuşturucudan dolayı. Seminerlere katıldım. Bazen seminerden çıkıp uyuşturucu madde içmeye gittiğimiz de oldu. (Erkek, 32 yaşında, bekar, lise mezunu)

Genel olarak uyuşturucu madde kullanan hükümlülerin çoğunun, uyuşturucu maddenin zararları hakkında bilgi sahibi oldukları görülmektedir. Hükümlülerden uyuşturucu maddeyle ilgili uzmanlardan daha fazla bilgiye sahip olduklarını ifade edenler olmuştur. Bu konuda katılımcılardan K4'in ifadesi şu şekildedir:

K4: Ne içtiğini bilmeli insan. Cahillik ya da geri insanlar değiliz. Hepsi hakkında çok iyi bilgiye sahibim. Diğer maddeler benim için kötülüklerin anası. Ben hepsinin tadına baktım en iyisi sigara yani esrar. Tütünle karıştırılarak içiliyor gayet sağlıklı lösemi tedavisinde de kullanılıyor. İçindeki madde ABD de bazı yerlerde yasak bazı yerlerde çocuklara veriliyor kapsül olarak. (Erkek, 25 yaşında, bekar, lise mezunu)

Benzer şekilde katıldığı seminerlerde anlatılan konuları bildiğini, anlatılanların kendisi için bir şey ifade etmediğini ve bu sebeple sistemin kendisine fayda sağlamadığını ifade eden katılımcının sözleri şu şekildedir:

K25: Daha önce denetim aldım. Seminere gelmiştim. Uyuşturucuyu bıraktığım için zaten bu işten çıkan insanım. Onlar anlatıyor da onlar seyirciyken ben oyuncuydum. Denetimli serbestliğin benim hayatımda bir etkisi yok. Benim için zorunluluk buraya gelmek. (Erkek, 24 yaşında, bekar, açık lise öğrencisi)

Uyuşturucu madde kullanmayan katılımcılardan K26 da seminerlerle ilgili benzer düşüncelere sahip olduğunu ifade etmiştir.

K26: Çok boş geliyor sadece gelip gidiyorum. Faydası ne bilmiyorum. Bir faydası olmadı. Seminerlere katıldım, faydası var desem yalan olur. Seminere giriyorsun zaten ben bunları biliyorum bilincindeyim kaç yaşında adamım. (Erkek, 54 yaşında, evli, ilkokul terk)

Denetimli serbestlik sisteminde eğitim ve iyileştirme faaliyetleri kapsamında gerçekleştirilen seminerlerin etkili olmadığına dair hem uyuşturucu madde kullanan hem de kullanmayan katılımcıların ortak düşüncelerinin olduğu görülmektedir.

Kamer'e göre (2008:69), denetimli serbestlik sistemi uyuşturucu madde bağımlılarını rehabilite etmeyi amaçlamaktadır. Katılımcıların ifadelerinden hareketle, denetimli serbestlik sisteminin bu amacına ulaşma noktasında tüm bağımlılarda etkili olmadığı görülmektedir.

6.4.4.2. Kamuya Yararlı Bir İşte Ücretsiz Olarak Çalışma Yükümlülüğü

Kamuya yararlı bir işte ücretsiz olarak çalışma yükümlülüğü, hükümlünün kurallara uyma becerisi ve çalışma disiplini kazanmasını, diğer çalışanların haklarına saygı duymasını, zamanı planlamasını, bir meslek veya iş edinmesini amaçlayarak kişiyi iyileştirmeyi ve topluma kazandırmayı hedeflemektedir (Yavuz, 2022: 153-161). Bu yükümlülükte hükümlü günde dört, ayda seksen saat çalışarak herhangi bir ücret almamaktadır.

Kamuda çalışma yükümlülüğünden memnun olduğunu belirten hükümlülerin ifadeleri şu şekildedir:

K1: Kamuda çalışma olarak camiye yardım ediyorum sevap işliyorum. Ben kendim seçtim camiye. Biraz da Allah yolunu deneyelim. (Kadın, 38 yaşında, boşanmış, lise terk)

K5: Bu işleri yapacak insanda lazım. Kamuda çalışma için. Görev olarak yapıyorum. (Erkek, 33 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

K15: Kamuda çalışmadan memnunum. Ben bir suç işledim o suçun karşılığında çıkardılar beni çalıştırıyorlar. O çalışmayı Allah razı olsun verdikleri için. Çalıştırmayabilirlerdi. (Erkek, 47 yaşında, evli, ortaokul mezunu)

Katılımcılar kamuda çalışma yükümlülüğünü işledikleri suça karşılık cezaevine girmek yerine bir işte çalışmakla tamamladıkları görüşündedir. Katılımcılar bu süreci bir görev olarak gerçekleştirmektedir.

Katılımcılardan K16, kamuda çalışma yükümlülüğünün hedeflediği amaca uygun bir değerlendirme yaparak bu yükümlülüğünden fayda gördüğünü ifade etmiştir.

K16: Kamuda çalışma zamanı kullanma noktasında etkili. Zamanın bir anlamı olduğunu gösteriyor. Hayattan beklentisi olmayan insanları hayata adapte edebilir. Bir yaşamın olduğunu bir mücadelenin olduğunu anlatabilir. (Erkek, 34 yaşında, evli, üniversite öğrencisi)

Kamuya yararlı bir işte ücretsiz olarak çalışma yükümlülüğü, hükümlüye sigortalı bir işte çalışmama durumunda verilen bir yükümlülüktür. Hükümlüler hem sabıka veya denetim nedeniyle sigortalı bir işe alınmadıklarını ve bu yüzden kamuda çalışma yükümlülüğü aldıklarını hem de kamuda çalışma yükümlülüğünü gerçekleştirirken sigortasız bir işe dahi giremediklerini ifade ederek bu yükümlülüğünden memnun olmadıklarını belirtmişlerdir. Aynı sorunun belirlenen bir konutta denetim ve gözetim altında bulundurulma yükümlülüğünde de olduğu dikkat çekmektedir. Katılımcılar, bu yükümlülükte belirli bir saat aralığında dışarı çıkamadıkları için fabrikada çalışmadıklarını çünkü fabrikaların çoğunluğunun üç vardiya çalıştığını ifade ederek işe alınmadıklarını belirtmişlerdir. Hükümlülerin bu yükümlülüklerden memnun olmadıkları ve çalışma hayatına katılmalarında engel olduğu için şikayetçi oldukları görülmektedir. Bu konuda katılımcı görüşleri şu şekildedir:

K14: 23 gün kamuda çalışma yükümlülüğü verilmişti. Benim gelirim yok. Bedavaya para cezası ödüyorum buradan para da almıyorum. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu, fabrika işçisi)

K21: Çok saçma buluyorum. İş arıyorum bunlar karşıma çıkıyor. Ev hapsim olduğu için 3 vardiya çalışamıyorum. İş vermiyorlar işi nasıl bulacağız. (Erkek, 36 yaşında, evli, ilkokul terk, işsiz)

K28: Bu süreç içerisinde parasız kaldım. Kamuda çalışma nedeniyle çalışamıyorum. (Erkek, 32 yaşında, bekar, lise mezunu, işsiz)

Hükümlülerin toplumsal yaşama uyum sağlamalarında, çalışma yaşamına dahil olmak önemli bir adım olarak görülürken bu yükümlülükler nedeniyle bu süreç sekteye uğramaktadır.

Katılımcılardan kendi işini yapanlar/iş yeri olanlar bu yükümlülüklerin işlerini olumsuz yönde etkilediğini ifade etmişlerdir.

K8: Bir yararı yok işimi aksatıyor daha çok. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise terk, esnaf)

K17: Ev hapsi nedeniyle işlerin başında duramıyorum. 10.00'dan sonra dışarı çıkmam yasak. Ev hapsi önümde büyük bir engel. İmzayı atıyorum onda sorun yok. İmza atıyorum zaten neden ev hapsi var ki? (Erkek, 35 yaşında, boşanmış, lise mezunu, kurye şube müdürü)

Kamuya yararlı bir işte ücretsiz olarak çalışma yükümlülüğünün amacına ulaşamadığı, tek bir hükümlü hariç hiçbir hükümlünün belirtilen amaçlarla ilgili bir faydadan söz etmediği dikkat çekmektedir. Bu yükümlülükten beklenen çalışma yaşamına dahil olma ve uyum sağlama hedefine ulaşamamış ve toplumsal yaşamla bütünleşme sağlanamamıştır.

6.4.4.3. Bireysel Görüşmeler

Katılımcılardan K19 ve K22, iyileştirme faaliyetlerinden olan bireysel görüşmelerin olumlu geçtiğini ifade etmişlerdir.

K19: Devletin bana vermiş olduğu şeyi yerine getirme amaçlı olduğu için sorun yok. Bireysel görüşmeler iyi geliyor. Verimli geçiyor. En azından karşında seni dinleyen biri var. (Erkek, 43 yaşında, evli, ilkokul mezunu)

K22: Bireysel görüşmeler güzel, içimi döküyorum. Hiç değilse anlamaya çalışan bir insan var. (Erkek, 26 yaşında, bekar, ilkokul mezunu)

Katılımcılardan K19 suçlama nedeniyle ceza aldığını ve suçlu olmadığını; K22, işlemiş olduğu birçok suç nedeniyle çevresi tarafından damgalandığını ve

dışlandığını ifade etmiştir. İki katılımcı, suçlu davranışlarıyla ilgili kendilerini açıklamaya ihtiyaç duyduklarını ancak hiç kimsenin kendilerini dinlemeden sadece yargıladıklarını belirtmişlerdir. Bu sebeplerden dolayı hükümlülerin uzmanlarla gerçekleştirdikleri bireysel görüşmeler kendilerini iyi hissetmelerini sağlamıştır. Denetimli serbestlik uygulamalarında, bireylerin suçlu davranışlarının tüm yaşamlarını kuşatarak etiketlenmelerinin önüne geçmek hedeflenmektedir. Tannenbaum'un vurguladığı üzere, denetimli serbestlik bireyin gündelik yaşamını devam ettirmesini engellemeyen ve aile ilişkilerine de zarar vermeyen bir sistemdir. Ayrıca, sosyal ilişkiler üzerinde de olumsuz bir etkisi bulunmamaktadır. Denetimli serbestlikte, işlenen suçun dramatize edilmesinin önüne geçilir ve hayat devam eder. Bireyin yaşamına devam ederken tek bir davranışı (suçlu davranışı) abartılarak kimliği çarpıtılmaz (Tannenbaum, 1951: 456-458). Bu etiketlemelerin yetkili kişiler tarafından yapılmaması, hükümlünün suçlu kimliğinden uzaklaşarak toplumla bütünleşmesinde etkili olmaktadır.

Eşinin uyuşturucu madde bağımlılığı nedeniyle mağdur olan kadın katılımcı K2, denetimli serbestlik sisteminde uzmanlarla gerçekleştirilen görüşmelerin kendisi için faydalı olduğunu ifade etmiştir.

K2: Buraya geldiğimde yaşadıklarımı anlatmak benim için önemli. Anneme babama anlatsam onlar beni anlayamaz. İçeriğini bilen birine anlattığımda onun anlaması benim içimi rahatlatıyor. İş bilenden öğrenmek gerek. (Kadın, 36 yaşında, evli, lise mezunu)

Katılımcıların ifadelerinden hareketle, denetimli serbestlik uygulamalarında bireyselliğin ön planda olması, kişilerin davranışlarının ve duygularının anlaşılmasına çalışılması sistemin temel özellikleri arasında yer almaktadır.

Uzmanlarla gerçekleştirilen bireysel görüşmeleri olumlu olarak değerlendiren katılımcılar olduğu gibi, bireysel görüşmelerin çok kısa sürdüğünü ve olumlu bir etkisinin olmadığını ifade eden katılımcılarda olmuştur. Bu katılımcıların görüşleri aşağıda yer almaktadır.

K3: Görüşmelerde daha çok mecburi değil de daha bize yönelik ve bırakmamıza yönelik olursa daha iyi olur. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu)

K5: Bireysel görüşmeler kısa sürüyor, genel bilgiler konuşuluyor ve bitiyor. Onların verdiği bilgi yok hep ben bilgiyi veriyorum. Yönlendirme olmadığı için bir katkısı yok. (Erkek, 33 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

K11: İyi, bir dakikada çıktım. (Erkek, 29 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

K12: Bireysel görüşmede bir fayda yok. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise terk)

K20: Bireysel görüşmeler çok kısa sürüyor, nasıl etkileyebilir ki? (Erkek, 45 yaşında, boşanmış, ortaokul mezunu)

Katılımcıların ifadeleri Nursal ve Ataç'ın (2006:49) denetimli serbestlik sisteminin dezavantajlarından biri olarak ifade ettikleri, uzman sayısının az ve uzmanların iş yüklerinin fazla olması nedeniyle sistemin başarılı bir şekilde işleyememe durumuyla açıklanabilir. Bireysel görüşmelerin kısa sürmesinin nedeni, kapsamındaki hükümlü sayısının fazla olmasına karşılık uzman sayısının az olmasıdır. Bu nedenle, her hükümlüye yeterli zaman ayırlamamakta ve görüşmeler kısa sürmektedir.

Denetimli serbestlik sisteminde yer alan yükümlülüklerle hükümlülerin yanlış davranışlarını telafi etmeleri, topluma verdikleri zararın farkına varmaları, bilinç düzeylerini arttırmaları, üretken olmaları, toplumsal kurallara uymaları ve toplumsal hayata dönebilmeleri hedeflenmektedir. Hükümlülerden denetim sürelerinin bitmesiyle bu yetkinliklere sahip olmaları beklenmektedir. Katılımcıların ifadelerine bakıldığında genel olarak yükümlülüklerle istenen olumlu değişimlerin gerçekleştirilemediği ifade edilebilir.

6.4.4.4. Yükümlülükleri Gerçekleştirememe Korkusu

Denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin çoğu, yükümlülüklerini gerçekleştirirken korktukları ve kaygılandıkları bir durumdan bahsetmişlerdir. Bu durum, adli kontrol hükümlerinden olan imza yükümlülüğünü ve iyileştirme çalışmalarını ihlal etme korkusudur. İmza yükümlülüğünde katılımcılar, belirlenen gün ve saatlerde bir kuruluşa/kuruma giderek imza atmaktadır. Katılımcılar bireysel

görüşme ve seminer gibi iyileştirme çalışmalarına katılmak zorundadır. Katılımcılar, belirlenen gün ve saatlerde imza atma ve iyileştirme çalışmalarına katılmayı unutma korkusu yaşadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılar, bu korkularıyla baş edebilmenin yolunu telefonlarına alarm kurarak, notlar alarak ve ailelerinin kendilerine hatırlatmalarını istemekte bulmuşlardır. Bu konuda katılımcı görüşleri şu şekildedir:

K7: Unuturum korkusu oluyor. Eğitimleri, görüşmeleri unutabiliyorum. İhlal etmekten korkuyorum. Cezaevinde kimse yatmak istemez. (Erkek, 37 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

K13: Zorluğu imzalar. İmzaya gidemezsem filan diye. Koşa koşa da emniyete gittiğim oluyor. İmzayı kaçırırsam diye korkuyorsun. (Erkek, 34 yaşında, boşanmış, açık lise öğrencisi)

K16: Pek bir faydası yok. Sürekli yetişememe telaşı, gerginlik, heyecan yaratıyor bu konuda rahatsız ediyor. Kaçırmaktan korkuyorum böyle bir şey yüzünden cezaevine gitmek istemiyorum. (Erkek, 34 yaşında, evli, üniversite öğrencisi)

K20: Geç mi kalırım diye korku başladı. Endişeleniyoruz yani. İmzayı kaçırırsam diye tedirgin oluyorum gün sayıyorum. (Erkek, 45 yaşında, boşanmış, ortaokul mezunu)

K22: Denetimli serbestlik çok ciddi bir şey benim için. İmzayı, görüşmeyi kaçırırsam diye korkuyorum yoksa cezaevine gireceğim. Sonucun ne olacağını biliyorum. Hep aklımda. Ne zaman bitecek diyorum bitmiyor. Unuturum endişesi var ama unutmak gibi lüksüm yok. (Erkek, 26 yaşında, bekar, ilkokul mezunu)

K29: İmzayı unutursam, görüşmeyi kaçırırsam kaygısı yaşıyorum. (Erkek, 45 yaşında, evli, ilkokul mezunu)

Katılımcıların en büyük korkularının denetimi ihlal ederek cezaevine girmek olduğu görülmektedir. Yükümlülüklerini gerçekleştirememeye korkusu, katılımcıların denetim süresince devam etmektedir. Bu durum, katılımcılar üzerinde baskı ve kontrol oluşturarak bir disiplin sağlamaktadır. Yavuz'a göre (2022: 153-161), hükümlüler hakkında verilen yükümlülüklerde dikkat edilmesi gereken en temel

özelliklerden biri, hapis cezasından daha ağır sonuçlar doğuracak yaptırımların verilmemesidir. Katılımcıların yükümlülüklerini gerçekleştirememeye korkusu, hem cezaevine kıyasla denetimin daha insancıl olduğunu hem de verilen yükümlülüklerin hükümlünün denetimini, iyileştirilmesini sağladığını ve infazını gerçekleştirdiğini göstermektedir.

Katılımcılardan K9, daha öncede denetimli serbestlik kapsamında yer aldığını ve ihlal ettiğini ifade ederek tekrar ihlal etme endişesi yaşadığını belirtmiştir.

K9: Tekrardan aynı şeyleri yaşar mıyım düşüncesi var. Tekrardan ihlal eder miyim/ yakar mıyım düşüncesi oluyor. (Erkek, 36 yaşında, evli, lise terk)

11 yaşında uyuşturucu madde kullanmaya başlayan ve 25 yaşında cezaevine giren K7, denetimli serbestlik sistemine dahil olduğu süreç boyunca diğer insanların bilinçli olarak suçlamalarda bulunabileceğini ve böyle bir durumda cezaevine girme endişesini yaşadığını belirtmiştir.

K7: İyi değerlendiriyoruz ama bir kanun var mantıksız buluyorum. Denetim süreci içerisinde bir suç işlediğinde sizi açık cezaevine iade ediyor. Süresi bakımından ve sağladığı avantajlar bakımından iyi. Denetim sürecinde eğer bir iddia/iftira olursa suçlanırsam ve sonunda suçsuz olursam yani beraat edersem ve dava sürecinde boş yere cezaevinde yatmış oluyorum. (Erkek, 37 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

Denetimi ihlal edip cezaevine girme korkusu, hükümlüleri suçtan uzaklaştırma noktasında etkili olmaktadır. Denetimli serbestliğin suçtan caydırma işlevinin yanı sıra verilen yükümlülüklerle hükümlülerin çalışma hayatına katılabilmeleri, yaşamlarını düzenleyebilmeleri, planlı ve disiplinli bir yaşam sürebilmeleri, üretken bireyler olabilmeleri, topluma katılabilmeleri ve uyum sağlayabilmeleri amaçlanmaktadır. Hükümlüler yükümlülüklerini gerçekleştirirken bu amaçların farkında olmamalarına rağmen düşünce ve davranışları üzerindeki etkiler bu amaçların birer ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır.

6.4.5. Denetimli Serbestlik ve Suç İşlemeyi Önleme

Denetimli serbestlik sistemi, bireyi toplum içerisinde rehabilite etmeyi amaçlarken aynı zamanda bireyin tekrar suç işlemesini engellemeyi hedeflemektedir. Denetimli serbestlik sistemindeki yükümlülükler, bireyi suçtan uzaklaştırarak topluma yakınlaştırmakta ve topluma geri kazandırmaktadır. Bu doğrultuda denetimli serbestlik sistemi ve suç tekrarı arasındaki ilişkiyi açıklayabilmek için katılımcılara denetimli serbestlik sisteminin tekrar suç işlemeyi engelleyip engellemediği sorulmuştur.

Katılımcılar, denetimli serbestlik kapsamında olmanın suç işlemeyi engellediğini ifade etmişlerdir. Katılımcılar için denetimli serbestlik sisteminin tekrar suç işlemeyi engellemesinin temel nedeni denetimi ihlal edip cezaevine girmektir. Bu konuda katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

K8: Denetimim var diye suça bulaşmıyoruz yakarsak cezaevindeyiz. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise terk)

K10: Denetim altında olduğum için engelliyor suça karışmıyorum. (Erkek, 33 yaşında, bekar, lise mezunu)

K12: Denetimdeyken suç işlersem cezaevine gireceğim. Tekrar cezaevine girmemek için beni çok engelliyor. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise terk)

K14: Engelliyor. Denetim verdiklerinde en ufak bir suça karışsan denetim yanıyor, cezaevine girmen daha kolay olacak. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu)

K17: Caydırıcı oluyor yoksa kapalı cezaevine gideceksin. Çekiniyorsun hiç kimseye bulaşmıyorsun. (Erkek, 35 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

K29: Denetim suç işlememi engelliyor artık yanlış yapmak yok. (Erkek, 45 yaşında, evli, ilkokul mezunu)

Katılımcıların, denetimi ihlal edip cezaevine girmemek için tekrar suç işlemedikleri görülmektedir. Bunun yanı sıra, genellikle denetim süresi boyunca

hükümlülerin suçtan uzak durdukları görülürken, hükümlülerden denetim süresi bitince tekrar suça karışanların olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla, denetimli serbestlik sistemi bazı katılımcılar için sadece kısa bir süre suç işlemeyi engellemekte ya da ertelemektedir. Hükümlülerin daha önce de denetimli serbestlik kapsamında yer almış olmaları, bu durumu destekler niteliktedir. Bu durum, hükümlülerin denetim süreci bittikten sonra yeniden suç işlediğini göstermektedir.

İlk kez denetimli serbestlik kapsamında bulunan katılımcı K3, uyuşturucu madde kullanmasına sebep olan arkadaşı nedeniyle kötü arkadaşla vurgu yaparak denetimli serbestliği ‘iyi arkadaş’ olarak adlandırmış ve iyi arkadaşın yanlış bir yola girmesini engellediğini ifade etmiştir.

K3: İnsanı kötü yola götüren de arkadaşdır iyi yola götüren de. İyi bir arkadaş olsa kötü olduğunu anlatır denetimde öyle iyi arkadaş gibi bir yer. Denetimli serbestlik tekrar suça bulaşmanı engeller. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu)

İlk kez denetimli serbestlik kapsamında bulunan katılımcılar için sistem, suç işlemeyi engelleme konusunda daha etkilidir.

Denetimli serbestlik sisteminin tekrar suç işlemeyi önleme noktasında etkili olmadığını, kişileri tekrar suça teşvik ettiğini ifade eden katılımcılarda bulunmaktadır. Bu katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

K5: Denetimli serbestliği biz gibi adama uygulamasınlar. İşleyeceğim suçu engellemez. (Erkek, 33 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

K13: Etkili değil. Cezaevine girmeseydim yine suç işleyebilirdim çünkü özgürlüğün elinden alınmamış. Denetimli serbestliğin bu noktada faydası yok. (Erkek, 34 yaşında, boşanmış, açık lise öğrencisi)

K18: Denetimli serbestlik sisteminde verilen eğitim internetten de izlenebilir. Suça teşvik ediyor çünkü burada torbacısıyla tanışıyorsun. Olumsuz etkiliyor daha çok özendiriyor. (Erkek, 30 yaşında, evli, lise terk)

K23: İşsiz, kopuk, torbacı insanları denetimde tut. İşini gücünü kurmuş insanlara gerek yok böyle insanları daha fazla suça teşvik ediyorlar. İt kopuk göre göre it kopuk olurum dışımı göstermeyeceğim mi? Bela belayı çekiyor. Bende çok iyi biri değilim hepimizin hataları var. (Erkek, 22 yaşında, evli, lise mezunu)

Katılımcıların ifadeleri, Nursal ve Ataç'ın (2006:49) denetimli serbestlik sisteminin avantajlarının yanı sıra dezavantajlarının da olduğu düşüncesini hatırlatmaktadır. Denetimli serbestlik sistemiyle özgür kalan suçluların, tekrar suç işledikleri ortamlara dönerek suç işlemelerinin kolaylaşması, sistemin dezavantajlarından birini oluşturmaktadır. Böylece, suçlu cezadan kaçmakta ve tekrar suç işlemektedir. Sistemin diğer dezavantajı ise, suçlunun özgür kalmasıyla toplumun güvenliğinin tehlikeye atılmasıdır.

Genel olarak bakıldığında, katılımcıların çoğunun birçok kez suç işlediği ve işledikleri suçların çoğunu artık unuttuğu, daha öncede denetimli serbestlik kapsamında yer aldığı ve birkaç kez cezaevine girdiği bilinmektedir. Bu doğrultuda, denetimli serbestlik sisteminin, tekrar suç işlemeyi önleme noktasında profesyonel suçlular için caydırıcı olmadığı görülmektedir. Profesyonel suçlular için Amerikan Barosu tarafından hazırlanan belge (American Bar Association, Standards Relating to Probation, 1970 aktaran Yavuz, 2011:43) yol gösterici olabilir. Belgede, bazı koşullarda denetimli serbestlik yerine hapsedme cezasının uygulanabileceği ifadesi yer almaktadır. Bu koşullar içerisinde; hükümlülerin potansiyel tehlikelerinin denetimli serbestlik sistemiyle ortadan kaldırılamaması, suç işleme potansiyellerinin yüksek olması ve iyileşme süreçlerinde cezaevinin daha etkili olabileceği yer almaktadır. Amerikan Barosu'na göre, hükümlülerin bu koşulları sağladığı için cezaevine gönderilmesi uygun görülmektedir.

6.4.6. Cezaevi mi Denetimli Serbestlik mi?

Cezaevi deneyimi olan ve denetimli serbestlik kapsamında yer alan hükümlülere cezaevinde olmak yerine denetimli serbestlik kapsamında olmayı nasıl değerlendirdikleri sorulmuştur. Katılımcıların çoğu genellikle cezaevi yerine denetimli serbestlik sistemini tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılara göre,

cezaevi yerine dışarıda olmak veya özgür olmak denetimli serbestlik sisteminin en çok tercih edilme sebebidir. Denetimli serbestlik sistemini tercih etmelerinin diğer sebebi, aileleriyle beraber olmak ve onlarla vakit geçirebilmektir. Katılımcıların denetimli serbestlik sistemini tercih etmelerindeki bir başka sebep ise, çalışma hayatına katılabiliyor olmalarıdır.

Katılımcılar, aileleriyle beraber olma fırsatı sağladığı için cezaevi yerine denetimli serbestlik sistemini tercih etmektedir. Bu konuda katılımcı görüşleri aşağıda yer almaktadır.

K3: Sana büyük bir şans tanıyorlar. Sen bu hatayı bir daha yapma diye. Cezaevinde olsaydım bir şey yapamazdım. En azından dışarda çalışıyorum ailemle görüşüyorum. Cezaevine girersem her şey yanar. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu)

K9: İçerde yatmaktan iyi. Ailenin yanındasın özgürsün. İçerde yapacağın şeyler belli. İçerde her an başına bir şey gelebilir. Paylaşım yok, kapalı kutu herkes. Herkesin birbirinin üstüne basıyor. (Erkek, 36 yaşında, evli, lise terk)

K17: Çok güzel bir şey denetimli serbestlik. Hürriyetin kısıtlanmamış özgürlüğün var. Ailenin başındasın bundan iyi bir şey var mı? Yararlanamasak daha kötü olurdu. (Erkek, 35 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

K15: Çok güzel bir şey. Cezaevi insan çiftliği. Evindesin, dışarda vakit geçiriyorsun sonra köyüne dönüyorsun. Özgürlük gibisi yok. (Erkek, 47 yaşında, evli, ortaokul mezunu)

K19: İyi. En azından çalışıyorum aileme destek oluyorum. Cezaevinde olsam aileme maddi destek sağlayamam. Dışarda olmam bir avantaj. Ailemin ve çocuklarımın yanıdayım hem de destek sağlıyorum. (Erkek, 43 yaşında, evli, ilkokul mezunu)

K29: Çok güzel bir şey denetimden yararlanmak hiç olmazsa dışardasın çalışabiliyorsun ailenin yanındasın. En önemlisi çalışmak zaten. (Erkek, 45 yaşında, evli, ilkokul mezunu)

Cezaevine kıyasla, denetimli serbestlik sisteminde hükümlüler ailelerinin yanında olarak, çalışma hayatına katılarak normal gündelik yaşamlarını sürdürebilme avantajına sahiptirler. Ayrıca, hükümlüler ailelerine destek olabildikleri için, hapsetmenin suçlunun yakınlarını cezalandırmasına dair olumsuz etkilerden ailelerini koruyabilmektedir.

Kadın katılımcılar da cezaevi yerine denetimli serbestlik sistemini aileleriyle beraber olmalarını sağladığı için tercih ettiklerini ifade etmişlerdir.

K1: Daha iyi tabi ki. En azından evindesin. (Kadın, 38 yaşında, boşanmış, lise terk)

K2: Daha iyi ailenle berabersin. İş olsun, çalışma olsun gerekirse ailenle berabersin. (Kadın, 36 yaşında, evli, lise mezunu)

Bazı katılımcılar denetimli serbestlik sisteminin sağladığı özgürlük nedeniyle cezaevi yerine bu sistemi tercih etmektedir.

K10: Cezaevine girmek yerine denetimli serbestlik iyi bir sistem. Mutlu oluyor insan tabi. Özgürlük gibisi yok. (Erkek, 33 yaşında, bekar, lise mezunu)

K14: Cezaevi yerine denetimi tercih ederim. Özgürlük iyidir. Cezaevinde yatmaktan çok iyi. Güzel bir şey, çok iyi bir avantaj.

K21: Güzel bir şey ama bu kadarı çok fazla. Cezaevine göre iyi. Güneş görmek, kelebek görmek çok güzel şeyler, değerli şeyler. (Erkek, 36 yaşında, evli, ilkokul terk)

Dört duvar arasıyla sınırlı olan cezaevinden sonra denetimli serbestlik sisteminde toplumsal yaşamın içinde olabilmenin verdiği özgürlük ve mutluluğun katılımcıların ifadelerinde görülmektedir.

Denetimli serbestlik sisteminin cezaeviyle kıyaslanamayacak kadar iyi bir sistem olduğunu vurgulayan katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

K7: İyi bir şey. Bizim için avantaj faydalı bir şey. Şans yani denetimli serbestlikten yararlanmak. (Erkek, 37 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

K11: Çok güzel bir şey. Denetimi tercih ederim tabi ki. Denetim olmasaydı şu an bu cezaları cezaevinde yatıyor olacaktık. Buranın aracılığıyla cezamız düşmüş, geliyoruz gidiyoruz anlatıyorlar kazandırıyorlar işte insanları. Geri çevirmeye çalışıyorlar. İşlediğimiz suçların hepsinin kötü yanlarını anlatıyor. (Erkek, 29 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

K18: İçerde olmaktansa çok çok iyi. (Erkek, 30 yaşında, evli, lise terk)

K26: Cezaevinde olmak yerine 24 saat gelirim. Cezaevi yerine tercih edilebilir kıyaslayamam bile Allah kimseyi düşürmesin. (Erkek, 54 yaşında, evli, ilkokul terk)

K28: Çok güzel bir şey. Cezaevinde yatmaktansa güzel. (Erkek, 32 yaşında, bekar, lise mezunu)

Katılımcıların ifadeleri, denetimli serbestlik sisteminin insan onuru ve insan hakları ilkeleriyle hareket eden ve bu hakları gözeten bir sistem olduğunu göstermektedir.

Katılımcılardan K24, cezaevine kıyasla denetimli serbestlik sistemini sosyal yaşama katılma fırsatı vermesi nedeniyle tercih ettiğini ifade etmiştir.

K24: Dışardaki sosyal yaşantım geride kalmamış oluyor. (Erkek, 40 yaşında, evli, lise mezunu)

Katılımcıların ifadelerinden hareketle, cezaevine göre denetimli serbestlik sisteminin tercih edilme nedenleri sistemin avantajlarını göstermektedir. Bireylerin cezaevi yerine denetimli serbestlik sistemini tercih etmeleri, onarıcı adalet anlayışı çerçevesinde cezaevinin olumsuz etkilerinden (suçlularla bir arada olma, yeni suçlar öğrenme, psikolojik etkiler, yoksunluklar vb.) kurtulmalarına ve toplumla bütünleşmelerine imkân vermektedir.

Denetimli serbestlik sistemi yerine cezaevini tercih eden katılımcılarda bulunmaktadır. Katılımcıların cezaevini tercih etmelerinin temel sebepleri arasında; cezaevinin rahat olması, cezaevinde herhangi bir sorumluluğun olmaması ve

denetimli serbestlik sisteminde yükümlülüklerin çok fazla olması gibi özellikler yer almaktadır. Bu konuda katılımcı görüşleri şu şekildedir:

K5: 90 gün içinde yatsaydım daha iyiydi. Faydası yok çünkü. Her şey para çünkü. (Erkek, 33 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

K6: Cezaevini tercih edecektim neredeyse. Yatıyoruz daha rahat. (Erkek, 40 yaşında, evli, lise mezunu)

K8: Kötü. Bunun yerine cezaevini tercih ederim. Bari birini ver birini verme yükümlülüklerden. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise terk)

K20: Bazen cezaevi benim için daha iyiydi diyorum. Ekonomik şartlar nedeniyle. 8 yıldır elektrik, su yok kira yok şimdi dışarı çıkınca her şey para. (Erkek, 45 yaşında, boşanmış, ortaokul mezunu)

K25: Cezaevinde olsan sıkıntın olmayacak. Cezaevinde kafan rahat, özgürlüğün yok. İş konusunda gel git sıkıntısı oluyor böyle. Güzel bir şey her şeye rağmen özgürsün ama uğraşları çok. Seni kısıtlıyor ve alıkoyuyor. Cezaevinde zaten kısıtlıydık şimdi dışardayız yine kısıtlıyız. Dışarıya bıraktın neden tekrar kısıtlıyorsun başka suçumuz da yok. (Erkek, 24 yaşında, bekar, açık lise öğrencisi)

K26: İmzaya göre cezaevinde yatayım daha iyi. (Erkek, 54 yaşında, evli, ilkokul terk)

Cezaevinin kendine ait bir yaşam düzeni ve kültürü bulunmaktadır. Cezaevi geçmişi uzun olan yani mahkûmlaşma düzeyleri yüksek olan hükümlülerin cezaevine alıştıkları ve cezaevi kültürünü benimsedikleri görülmektedir. Hükümlüler, cezaevinden çıktıktan sonra toplumsal yaşama geçişte sorunlar yaşamaktadır. Hükümlüler cezaevini içselleştirdikleri için, toplumsal yaşamdaki sorumluluklardan uzaklaşmakta ve cezaevini bu sorumluluklardan kaçış olarak görmektedirler. Denetimli serbestlik sistemi, sorumluluk bilincinin geliştirilmesi, toplumsal kurallara uyulması ve toplumsal yaşama geri dönmeyi hedeflediği için hükümlülere

sorumluluk vermekte, kısıtlamakta, sınırlandırmakta ve kontrol etmektedir. Denetimli serbestlik sistemi, bu özelliklerinden dolayı katılımcılar tarafından tercih edilmemektedir. Denetimli serbestlik sisteminin cezaevini tercih eden hükümlüler için, toplumsal yaşama katılma ve uyum sağlama konusunda olumlu bir etkisi bulunmamaktadır.

Katılımcılardan K13, cezaeviyle denetimli serbestliği kıyasladığında cezaevinin daha öğretici olduğunu ifade etmiştir.

K13: Hayatı cezaevinde öğrendim ben. Daha öncede denetim gördüm ama cezaevi kadar öğretici değil denetime tabi olmak.
(Erkek, 34 yaşında, boşanmış, açık lise öğrencisi)

Katılımcının küçük yaşta cezaevine girmesiyle oluşan kriminojenik etki nedeniyle hayatı cezaevinde öğrendiği ve bu nedenle cezaevini tercih ettiği görülmektedir.

6.4.7. Covid-19 ve Denetimli Serbestlik Sistemi Uygulamaları

2020 yılında ortaya çıkan Covid-19 salgını nedeniyle suç ve cezalandırma alanında yeni uygulamalar yapılmıştır. Bu uygulamalardan biri, 5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun’a 7242 sayılı Kanun ile eklenen geçici 9. madde ile açık ceza evlerinde bulunan veya açık ceza evlerinden ayrılmaya hak kazanan hükümlüler ile denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin 14/04/2020 tarihinden 30/11/2020 tarihine kadar Covid-19 iznine gönderilmesine yönelik karardır. Bu karar doğrultusunda denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülere hiçbir yaptırım uygulanmamış ve açık cezaevindeki hükümlüler tahliye olmuştur. Katılımcılardan K9 ve K20 Covid-19 izninin uzun sürmesinden dolayı izinden sonra denetime tabi olmalarını anlamsız bulduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılar cezalarının geç verilmesinin yaşamlarını olumsuz yönde etkilediğini ve toplumla bütünleşme süreçlerine zarar verdiğini belirtmişlerdir.

K9: Sonradan suçların ortaya çıkması çok kötü bir şey hayatımı da kendi hayatımı da engelliyor. Denetimli serbestlik güzel ama kendi hayatıma engel. İmza atmak, işten izin almak zor. İş yerindekiler biliyorlar söyledim. İmzayı unutursan sıkıntıymış cezaevine

götürüyorlarmış. Unutursam diye korkuyorum alarm kurdum.
(Erkek, 36 yaşında, evli, lise terk)

K20: Eski dosyalar bekledi bekledi şimdi geldi. Covid ile dışarı çıktık iki yıldır dışardayım şimdi bu verilen mantıklı mı? 2 yıldır hiçbir şey yok neden şimdi böyle bir şey var? İki sene boyunca beni arayıp sormadınız iki sene sonra gel hadi denetimli serbestlik saçma bence. (Erkek, 45 yaşında, boşanmış, ortaokul mezunu)

Covid-19 pandemisine ilişkin salgın riskinin ortadan kalkmamış olması nedeniyle hükümlülere verilen Covid-19 izinleri sürekli uzatılmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisinde kabul edilen düzenlemeye göre, 31 Temmuz itibarıyla Covid-19 izninde olan hükümlülerden denetimli serbestliğe ayrılmalarına 5 yıl veya daha az süre kalanlar, tekrar cezaevine dönmeyecek ve kalan süreyi denetimli serbestlik sistemiyle tamamlayacaktır. 31/7/2023 tarihi itibarıyla kapalı ceza evlerinde olan ve cezasının belirli bir süresini bu kurumlarda geçiren hükümlüler ise iyi halli olmak şartıyla 3 yıl daha erken açık ceza evlerine geçebilecektir. Hükümlüler cezalarının süresine göre en az 3 ay açık ceza evinde kalmak şartıyla 3 yıl daha erken denetimli serbestliğe ayrılabilir. Kabul edilen teklife göre ayrıca; 31/7/2023 tarihi itibarıyla denetimli serbestlikte olup da izinli sayılanların yükümlülükleri kalkacaktır ancak suç işlemeleri durumunda doğrudan cezaevine alınacaklardır. Covid-19 izninde olup da bu düzenlemeyle denetimli serbestliğe ayrılanların tüm yükümlülükleri devam edecektir.(<https://adalet.gov.tr/bakan-tunc-denetimli-serbestlige-ayrilmalarina-5-yil-veya-daha-az-sure-kalanlar-tekrar-cezaevine-d#:~:text=%E2%80%9CTBMM%20Plan%20ve%20B%C3%BCt%C3%A7e%20Komisyonunda,denetimli%20serbestlik%20alt%C4%B1nda%20infaz%20edecektir>)

Araştırmanın görüşmeleri 10/6/2023- 31/9/2023 tarihleri arasında gerçekleştirildiği için, katılımcıların bir kısmı Covid-19 izninden bir kısmı da açık cezaevinden denetimli serbestlik sistemine dahil olmuştur.

Covid-19 pandemisi sürecinde alınan bu kararlar sonucu, hükümlülerin uzun bir süre izinli sayıldıktan sonra denetimli serbestliğe tabi olduklarını öğrendikleri görülmektedir. Hükümlüler denetimli serbestlik sistemine tabi olduklarını geç öğrendikleri için, hangi suçtan dolayı denetimli serbestlik kapsamında yer aldıklarını

hatırlamamakta ve bu suçlarının cezalarını çektiklerini düşünmektedir. Bu nedenle, geç verilen cezanın hükümlü için etkili olmadığı görülmektedir. Hükümlüler Covid-19 pandemisi boyunca uzayan izinler nedeniyle cezadan kurtulduklarını düşünmekte ve alıştıkları özgür yaşama devam etmek istemektedir. Hükümlüler suç işlemlerinin üzerinden uzun bir süre geçtikten sonra denetimli serbestliğe tabi olmalarına tepkilidir.

6.4.8. Tedavi ve Denetimli Serbestlik

Tedavi ve denetimli serbestlik; 5237 sayılı Kanunun 191 inci maddesi gereğince, kullanmak için uyuşturucu veya uyarıcı madde satın alan, kabul eden veya bulunduran ya da uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanan kişi hakkında kamu davasının açılmasının ertelenmesi süresi zarfında bir ilâ beş yıl süreyle denetimli serbestlik tedbiri uygulanmasını ve gerek görülmesi hâlinde denetimli serbestlik süresi içinde tedaviye tabi tutulmasını öngören bir tedbirdir. Denetimli serbestlik sisteminin tedavi boyutu, uyuşturucu veya uyarıcı madde satın alan, bulunduran ya da uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanan kişilere denetimli serbestlik tedbiri uygulanmasını ya da bu kişilerin tedaviye tabi tutulmasını ifade etmektedir. Tedavi, uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanan bağımlı kişilerin maddeden arınmasını, yoksunluk belirtilerinin giderilmesini ve kişilerin iyileştirilmesine yönelik uygulanan ilaç tedavisi ve psiko-sosyal desteği kapsamaktadır. Bu tedavi işlemleri, uyuşturucu veya uyarıcı madde tedavisine ilişkin mevzuata uygun olarak ilgili sağlık kurumu tarafından ayaktan veya yatarak gerçekleştirilmektedir. Denetimli serbestlik tedbiri ise, uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanan, bulunduran kişilerin uyuşturucu madde kullanmasının nedeninin belirlenerek madde ihtiyacının kontrol altına alınması, yaşam standardının arttırılması ve topluma yararlı bir birey olabilmesi için uygulanan rehberlik çalışmalarını kapsamaktadır (DSHY, Beşinci Bölüm, Madde 71).

Bu bölümde uyuşturucu madde kullanan hükümlülerin denetimli serbestlik sisteminin tedavi boyutunu nasıl değerlendirdikleri açıklanmıştır. Sistemin uyuşturucu madde kullanımını bırakma sürecinde etkili olup olmadığı değerlendirilmiştir.

Katılımcılardan uyuşturucu madde kullanma nedeniyle denetime tabi olanlar, uyuşturucu madde kullanmayı bıraktıkları için, denetimli serbestlik sisteminin bir

faydası olmadığını ifade etmişlerdir. Katılımcılar, denetimli serbestlik sisteminin faydadan çok maddi zararı olduğunu ve işlerini aksattığını belirtmişlerdir.

K5: Verilen yükümlülüklerin bir faydası yok. Maddi anlamda zararı var. Buraya gelmek, vakit öldürmek gibi zararları var. (Erkek, 33 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

K23: Yararı var ama ben zaten bunu bıraktım. Benim şu anda buraya gelmem boş diye düşünüyorum. Belki benim için zararlı maaşımdan kesilecek bu benim için zarar. (Erkek, 22 yaşında, evli, lise mezunu)

K25: Faydası yok bana zararı var. Ben zaten kendimi bildiğim için bıraktım. Bunu bana vermemeliydiler sadece imza olmalıydı seminer olmamalıydı. Ben uyuşturucuyu bıraktım ama denetim beni bırakmadı. Bu nedenle herhangi bir katkısı yok. (Erkek, 24 yaşında, bekar, açık lise öğrencisi)

Benzer düşünceye sahip olan katılımcılardan K18, uyuşturucu maddeyi bırakma sürecinde denetimli serbestlik sisteminin bir faydası olmadığını hatta denetime geldiğinde tekrar uyuşturucu maddeyi hatırladığını ifade etmiştir.

K18: Uyuşturucuyu bırakmamda bir etkisi olmadı hatta bıraktığımda buraya geldiğimde uyuşturucu isteğim uyandı. Sürekli haptan bahsediyorlar. O insanları görüyorsun. Çevreden uzaklaşırken tekrar aynı çevreye geliyorsun. Geçen geldiğimde tüm torbacılar buradaydı görünce aklıma geliyor. Faydası yok zararı var. İşlerimi aksatıyor. (Erkek, 30 yaşında, evli, lise terk)

Hakkında tedavi ve denetimli serbestlik kararı verilen hükümlünün denetim süresince uyuşturucu ve uyarıcı madde kullanması yasaktır. Hükümlünün denetim sürecinde uyuşturucu veya uyarıcı madde kullandığı ortaya çıkarsa denetim süreci sona ermektedir. Katılımcılar, bu kuralı bilmelerine rağmen denetimli serbestlik sürecinde uyuşturucu madde kullanmaya devam ettiklerini itiraf etmişlerdir.

K4: Uyarıcı ile uyuşturucuyu ayırmak gerekiyor. Uyarıcıların hepsi kötü. Uyarıcıyı bırakma oranı yüzde 5'i geçemez. Esrarı

bırakmazsınız yani başlamak diye bir şey yok. Esrar hep hayatımda olacak içiyorum sadece çok içtiğimde sıkıyor. Elinde olsa da içmiyorsun. Dört akşam içsen beşinci akşam içmezsin. (Erkek, 25 yaşında, bekar, lise mezunu)

K5: Dün akşam içtim ama psikolojim bozuk diye içtim. Ailevi sıkıntılar nedeniyle içtim. 1,5 senedir olaya karışmıyorum her şeyden elimi ayağımı çekmişim. Baktım hep dışlama hep dışlama ben senin evladın değil miyim? Neden dışlıyorsun ki annem dışlıyor babam o kadar dışlamaz. Bunlar böyle yaptıkça daha çok çıldırıyorum kendimi oraya veriyorum. Bir iki hafta hiç durmadan içiyorum. Uykusuz kalıyorsun uyuman gerek. (Erkek, 33 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

K28: Bazen seminerden çıkıp uyuşturucu madde içmeye gittiğimiz de oldu. İşimiz olmadığı için boşlukta olduğumuz için konusu açıldığında insan içiyor. Vaktin olduğunda içmek istiyorsun. Arada bir aklıma gelince madde kullanıyorum. (Erkek, 32 yaşında, bekar, lise mezunu)

Katılımcılar, istedikleri zaman uyuşturucu madde kullanmayı bırakabildiklerini iddia etmektedir. Katılımcılar, genellikle madde bağımlısı olmadıklarını sadece arada bir keyif için madde kullandıklarını belirtmiştir. Katılımcılar, her ne kadar keyif için uyuşturucu madde kullandıklarını belirtmiş olsalar da uyuşturucu maddeler bireyin sinir sistemine keyif verecek yönde etki yapmaktadır. Maddenin etkisi geçtikten bir süre sonra kişi uyuşturucu maddeyi yeniden almadan duramamaktadır (Dönmezer, 1987: 457). Uyuşturucu madde kullanmaya keyif için başlayanların belli bir süre sonra madde bağımlısına dönüştüğü görülmektedir.

Uyuşturucu madde kullanma ve satma suçu nedeniyle denetimli serbestlik kapsamında bulunan hükümlüler, grup veya seminer çalışmaları için denetimli serbestlik müdürlüğüne geldikleri zaman diğer uyuşturucu kullanan ve satan kişilerle bir arada bulunduklarını ve bu bir aradalığın kişileri uyuşturucu madde kullanmaya ittiğini ifade etmişlerdir.

K5: Benim burada hiç tanımadığım insanlar vardı. Burada tanıyıp uyuşturucu içtiğim insanlar oldu torbacı geliyor buraya hiç kontak kuramıyorsa eğitimden sonra uyuşturucu alıp içiyor. İnsanların uyuşturucu içmesi için daha bağdaştırılması gereken bir kurum gibi olmuş. (Erkek, 33 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

K7: Bazı şeyler mecburi olması lazım. Düzenli olmalı. Sürekli tahlil olmalı. Denetimden sonra hep beraber madde alanları da biliyorum seminerden sonra çünkü diğer seminere bir ay var. İki hafta içiyordum son iki hafta içmiyorduk belki tahlile gönderirler diye. Ayda iki kere zorunlu tahlil konsa iyi olur. 14 günde siliniyor çünkü ve herkes biliyor. Seminerlerin de bir etkisi yok. Anlatılan konularla bırakmanın alakası yok. Derse girmekle olmaz yaptırımı olması lazım. 40 dakika anlatılan konuyu dinlemekle bırakılacak bir şey olsa daha farklı yöntemlerin olması lazım. (Erkek, 37 yaşında, boşanmış, lise mezunu)

K28: Uyuşturucu içen arkadaşları seminere topluyorlar. Ne kadar uyuşturucu içen varsa bir araya getirip daha çok kaynaştırıp arkadaşlar yapıyorlar. Suçluyu bir araya getirme birbirini tanımasınlar. Birbirlerini tanıya tanıya suçlar büyüyor tanımasa büyümeyecek. (Erkek, 32 yaşında, bekar, lise mezunu)

Benzer şekilde katılımcı K11, denetimli serbestlik sisteminin faydalı olmadığını, bu sistemle kişilerin tedavi edilemeyeceğini ve sistemin suçluların birbirini tanımasını kolaylaştırdığını ifade etmiştir.

K11: Denetimli serbestlik hiçbir işe yaramayan zaman kaybı. Hiçbir insanı tedavi edemezsiniz. Buranın faydası olmaz zararı olur. Torbacı biri gelse insanlar birbirini tanıyacak dışarda kaynaşacaklar. Daha çok bağlantı, esrar içenlere hizmet sağlıyor. Satıcı müşteri bulur. Bir araya gelmesi zor insanları bir araya getirip kaynaşmasını sağlıyorsun. Bu insanlara tanınan son şans da değil. (Erkek, 29 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

Denetimli serbestlik sisteminin rehberlik sürecinde, hükümlülere SAMBA Sigara, alkol, madde bağımlılığı tedavi programı uygulanmaktadır. Programın temel amacı, bağımlılıklardan kurtulmak ve bilinçlilik kazanmaktır. SAMBA programından beklenen sonuç, kişinin tedaviye olumlu yanıt vermesidir. Katılımcıların ifadelerinden hareketle denetimli serbestlik sisteminin rehberlik sürecinde yürüttüğü çalışmalarda beklenen sonucu elde edemediği görülmektedir. Hükümlülerin bağımlılıktan kurtulması ve tedavi olması beklenirken, hükümlülerin uyuşturucu madde kullanan ve satan kişilerle temas etmeleri sonucu bağımlılık düzeyleri artmaktadır.

Denetimli serbestlik sistemi, uyuşturucu madde kullanmayı bırakan katılımcılar için bir fayda sağlamamakta iken, uyuşturucu madde kullanmaya devam eden katılımcılar için sistemin faydalı olup olmadığı kişiye göre değişmektedir. Bazı katılımcılar, eğitim ve iyileştirme çalışmalarının uyuşturucu madde kullanmayı bırakmalarında etkili olduğunu ifade ederken, bazı katılımcılar ise seminerlerde uyuşturucu madde kullanan ve satan kişilerin bir arada yer almasından dolayı uyuşturucu maddeye ulaşmayı daha da kolaylaştırdığını ve madde kullanmaya teşvik ettiğini ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra, uzun süredir uyuşturucu madde kullanmayan kişilere denetimli serbestlik müdürlüğüne gelmek uyuşturucu maddeyi hatırlatarak kullanmaya teşvik etmektedir. Denetimli serbestlik sisteminin tedavi boyutunun, madde bağımlılarının maddeden kurtulması, iyileştirilmesi ve topluma faydalı olması amaçlarını başarılı bir şekilde gerçekleştirebilmesi için katılımcıların ifadelerinin dikkate alınması gerekmektedir. Denetimli serbestlik sisteminin tedavi boyutunda dezavantajların yer aldığını ve bu dezavantajların avantaja çevrilmesi yönünde geliştirilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Uyuşturucu madde kullanan katılımcılar, polis çevirmesi ya da ihbar nedeniyle yakalandıklarını ve denetimli serbestlik kapsamına dahil olduklarını ifade etmişlerdir.

K14: Polis çevirmesine denk geldim İstanbul'da. Üzerimde taşıyordum yakalandım. İstanbul'dan uzaklaştım burada iş bulup düzen kuruyorum. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu)

K25: Madde kullanıyordum. Arkadaşın arabasıydık polis çevirmesi oldu. Cezaevine girdim. Madde almak için almaya gittim

dönüşte yakalandım. İstanbul'dan 250 gram aldım yetsin diye. Büyük içici değilim. 4 ay Bilecik kapalı cezaevinde yattım. Cezaevinden sonra hiç kullanmadım. (Erkek, 24 yaşında, bekar, açık lise öğrencisi)

K28: Evi bastılar. İhbar etmişler. Evde kendim içiyordum. Jandarma geldi. 2-3 gram esrar buldular. Tanıdık birileri ihbar etti. (Erkek, 32 yaşında, bekar, lise mezunu)

Katılımcıların çoğu uzun süredir uyuşturucu madde kullandıklarını ve bu süreçte yakalanmadıklarını ifade etmişler, ancak yakalanmama durumları kısa sürmüştür. Uyuşturucu maddeyle mücadelede, güvenlik birimlerinin ve denetimlerin büyük bir rolünün olduğu görülmektedir. Denetimler ve tedbirler sürecinde pek çok uyuşturucu bağımlısının yakalanması, hem bağımlıların uyuşturucu maddeden kurtulma süreçlerinin başlatılmasını sağlamakta hem de toplumun zarar görmesini engelleyerek güvenliğini sağlamaktadır.

6.4.9. Denetimli Serbestlik Kapsamındaki Hükümlülerin Gelecekle İlgili Beklentileri

Denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin, gelecekle ilgili beklentileri toplumsal yaşama uyum sağlamaya yönelik atacakları adımları ifade ettiği için önemli görülmektedir. Geleceğe dair beklentileri olan hükümlüler, toplumsal yaşama daha kolay uyum sağlamakta ve toplumsal hayata aktif bir şekilde katılmaktadır. Bunun yanı sıra denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin, toplumsal yaşama uyum sağlayabilmeleri noktasında gelecekle ilgili planlarının ve beklentilerinin neler olduğunun bilinmesi sistemin geliştirilmesi için katkı sağlayacaktır.

Katılımcıların gelecekle ilgili beklentileri ve planları üç başlık altında ele alınmaktadır. İlk olarak bekar olan katılımcıların evlenmek, iş kurmak ya da iş bulmak istedikleri ve genel olarak mutlu ve güzel bir yaşam sürmek istedikleri görülmektedir.

K3: Normal bir insan nasılsa öyle evlilik filan. İş kurmak istiyorum. Ticaretle uğraşmak. Madde kullanımında kendimi

frenleyebildiğim için iş kurmamda engel oluşturmaz. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu)

K10: Güzel bir iş bulmak. Evlilik, güzel bir hayat yaşamak istiyorum. (Erkek, 33 yaşında, bekar, lise mezunu)

K22: Eş, iş, aş başka bir şey yok. Normal bir şeyler fazlasını istemiyorum. (Erkek, 26 yaşında, bekar, ilkokul mezunu)

Katılımcılar, cezaevi ve denetimli serbestlik sürecinden sonra suçlu bir yaşamdan sıradan ve gündelik bir yaşama geçiş yapmak istemektedir. Katılımcılar, suçlu davranışlardan uzaklaşarak kendilerine yeni ve düzenli bir yaşam kurma amacındadır.

İkinci olarak katılımcılardan ebeveyn olanların, kendi hayatlarıyla ilgili neredeyse hiçbir beklentilerinin olmadığı daha çok çocuklarıyla ilgili hayallerinin ve beklentilerinin olduğu dikkat çekmektedir. Katılımcıların en temel hedeflerinden birisinin çocuklarını iyi yetiştirmek olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra, çocuklarının büyüme sürecinde cezaevinde olan katılımcıların çocuklarının yanında olmak ve iyi bir baba olmak gibi istekleri bulunmaktadır. Katılımcılar aileleriyle mutlu bir yaşam sürdürmek istemektedir. Bu konuda katılımcı görüşleri aşağıda yer almaktadır.

K2: Eşimin maddeden kurtulması ve çocuğuma güzel bir gelecek sağlamak istiyorum. Eski halimize dönelim istiyorum. (Kadın, 36 yaşında, evli, lise mezunu)

K13: Şu anda temiz bir şekilde ilerlemek. Temiz bir sayfa açtık hayatımızda. Geçmişteki kötü şeylerden uzak durmak. Çocuğumuza iyi bir hayat sunabilmek. (Erkek, 34 yaşında, boşanmış, açık lise öğrencisi)

K19: Çocuklarımın okuyup iyi bir yerlere gelmeleri. Çocuklar için elimden gelen mücadeleyi vermek. Büyüğünü okutamadım ben cezaevindeydim. Şu an büyük çocuk yanımda benimle birlikte çalışıyor ve açıktan okuyor. (Erkek, 43 yaşında, evli, ilkokul mezunu)

K21: Çalışıp aileme bakabilmek. Çocuklarıma güzel bir yaşam sunabilmek amacım artık. (Erkek, 36 yaşında, evli, ilkokul terk)

K24: Bu saatten sonra planım olmaz. Planımız çocuğumuzun çocuğumuzun rahat bir ortamda yaşaması. (Erkek, 40 yaşında, evli, lise mezunu)

Üçüncü olarak katılımcıların yurtdışına gitme planlarının olduğu görülmektedir. Katılımcıların yurtdışına gitmek istemelerinin temel sebebi ise, iş bulmak/kurmaktır. Katılımcıların daha önceki ifadelerinden hareketle, sabıkalı damgasına sahip olmaları nedeniyle iş bulmakta zorlandıkları ve bu yüzden yurtdışına gitmek istedikleri görülmektedir.

K4: Yurtdışına gitmek istiyorum iş için yurtdışına açılmak istiyoruz orada içen çok. Geleceğimi etkilemiyor bu zaten. Yaptığım işte ilerlemek istiyorum. (Erkek, 25 yaşında, bekar, lise mezunu)

K5: Yurtdışına gideceğim. (Erkek, 33 yaşında, bekar, ortaokul mezunu)

K18: Yurtdışına gideceğim. (Erkek, 30 yaşında, evli, lise terk)

Katılımcıların cezaevi yerine denetimli serbestlik sürecinde sosyal hayatla temas ediyor olmaları, geleceğe dair beklenti ve planlarının oluşmasını sağlamaktadır. Katılımcılar, denetim sürecinin bitmesiyle istedikleri yaşama kavuşabileceklerinin farkındadır. Bu durum bireylere umut vermekte ve yaşama tutunmalarını sağlamaktadır.

Katılımcılardan geleceğe dair hiçbir planı ve beklentisi olmadığını söyleyenler de olmuştur. Bu konuda katılımcı görüşleri şu şekildedir:

K1: İyi bir hayat yaşamak. Çok da iyi bir planımız yok. Yaşamak zorundayız. (Kadın, 38 yaşında, boşanmış, lise terk)

K12: Geleceğim bitti. Hiçbir şey. Denetimi sağ salim bitirmek ve sonra buralardan gitmek istiyorum. (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise terk)

K15: Hiç yaşıntıyı beklemiyorum. Yaşanacak bir durum değil. Fazlasıyla umutsuzum. (Erkek, 47 yaşında, evli, ortaokul mezunu)

K25: Şu an için düşünmüyorum. Geleceğin ne getireceğini bilmediğim için. Denetim sürecinde olduğum için yakarız filan cezaevine gireriz. İmzayı, görüşmeyi kaçırırım diye endişeleniyorum. İmzayı kaçırmışım uyarı aldım. O yüzden geleceğe dair plan oluşturmuyorum. (Erkek, 24 yaşında, bekar, açık lise öğrencisi)

Bu katılımcıların ortak özellikleri incelendiğinde, birçok kez suç işlemiş, cezaevi geçmişine sahip ve daha önce denetimli serbestlik kapsamında yer almış olan kişiler oldukları görülmektedir. Bu kişilerde kriminojenik etki çok fazla olduğu için, suçlu bir yaşam döngüsünden çıkmak neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Katılımcılar, bu nedenle gelecekle ilgili karamsar, umutsuz ve çaresiz hissetmektedir. Katılımcıların gelecekle ilgili bir plan ve beklenti içine girmekten kaçındıkları ve şu an sadece denetimi bitirmeyi hedefledikleri görülmektedir. Katılımcıların ifadelerinden hareketle, denetimli serbestlik sisteminin toplumsal yaşama katılma ve uyum sağlama sürecinde yetersiz kaldığı görülmektedir. Denetimli serbestlik sisteminde kriminojenik etkiye çok fazla maruz kalan katılımcılar için, farklı uygulamalara ihtiyaç duyulmaktadır.

7. SONUÇ

Çalışma, denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin toplumsal yaşama uyum sağlama süreçlerini ele almaktadır. Denetimli serbestlik sistemi, cezaevine kıyasla bireyi toplumdan koparmadan toplum içerisinde iyileşmesini hedefleyen bir sistemdir. İnsan hakları ve insan onuru ilkeleriyle geliştirilen denetimli serbestlik sistemi, onarıcı adalet anlayışının bir yansıması olarak ceza adalet sisteminde yerini almıştır. Denetimli serbestlik sistemi, cezaevine alternatif bir yöntem olarak suçluların hapsedilmesi yerine topluma kazandırılmasını ve verdikleri zararı telafi etmelerini amaçlamaktadır. Bu doğrultuda yapılan çalışmada, denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin cezaevi deneyimleri göz önünde bulundurularak, denetimli serbestlik sisteminin toplumsal yaşama uyum sürecine etkilerinin açıklanması amaçlanmıştır. Denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin sosyo-demografik özelliklerine dair bulgular özetlenecek olursa; 27 erkek, 2 kadın katılımcı bulunmaktadır. Araştırmada yer alan katılımcıların çoğunluğunun erkeklerden oluştuğu görülmektedir. Bu durum hem suçluluk literatüründe genellikle erkek suçluların ön planda olmasıyla hem de Ceza İnfaz Kurumu'nun 2024 yılı istatistiklerinde cezaevine giren kadın sayısının erkek sayısından az olmasıyla paralellik göstermektedir. Kadın suçlu sayısının erkek suçlu sayısından düşük olması, denetimli serbestlik kapsamındaki kadın sayısının da az olmasına neden olmuştur. Katılımcıların meslekleri doğrultusunda kamu sektöründe çalışan hükümlü bulunmadığı; genellikle hükümlülerin fabrikalarda, küçük işletmelerde veya kendi iş yerlerinde çalıştığı gözlemlenmektedir. Katılımcıların eğitim ve gelir seviyelerinin düşük olduğu dikkat çekmekte, bu durumun ise suç işlemelerinde etkili bir faktör oluşturduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların orta yaş dağılımında yer aldıkları diğer bir bulgudur. Sonuç olarak denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlü profilinde erkek, orta yaş grubunda, eğitim seviyesi düşük, ekonomik geliri az, düzenli bir işi olmayan kişiler yer almaktadır. Ayrıca hükümlü profili, küçük yaşlardan itibaren birçok kez cezaevine giren, erken yaşlarda uyuşturucu maddelerle tanışan ve farklı suç türleri nedeniyle daha öncede denetimli serbestlik kapsamında olma özelliklerini içermektedir.

Denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerle yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla derinlemesine görüşmeler yapılmış ve nitel bulgular elde

edilmiştir. Bu bulgular içerik analizi ve betimsel analiz yapılarak yorumlanmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntem ve teknikleriyle elde edilen bulgular üç tema altında ele alınmıştır. ‘Suç’ olarak belirlenen ilk temanın altında denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin suç tanımları, suç işleme nedenleri, pişmanlık durumları, sosyal çevreleri ve tekrar suç işlemeye yönelik düşünceleri alt kategorilerde tartışılmıştır. Hükümlülerin birçoğunun uyuşturucu madde kullanması sebebiyle uyuşturucu maddeyle ilgili temel düşüncelere de bu tema altında yer verilmiştir. Denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin ‘cezaevi deneyimleri’ne ilişkin görüşlerinin ele alındığı ikinci temada ise hükümlülerin cezaevi tanımları, cezaevinin düşünce ve davranışlarına etkileri, cezaevinde boş zaman değerlendirme, cezaevinin caydırıcılığı, cezaevinden çıkınca oluşan korkular ve kaygılar, cezaevinin aile üzerindeki etkilerine dair alt kategoriler bulunmaktadır. Denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin ‘denetimli serbestlik sistemi’ne ilişkin düşüncelerinin incelendiği üçüncü temada denetimli serbestlik sistemi tanımlamaları ve algıları, sistemin faydaları, zorlukları, düşünce ve davranışları üzerindeki etkileri, caydırıcılığı, sosyal dışlanma ve toplumsal yaşama katılma, yükümlülükleri, gelecekle ilgili temel düşüncelerinin ele alındığı alt kategorilerden oluşmaktadır. Hükümlülerin üç tema ve alt kategorilere ilişkin düşüncelerine dair bulgular, literatüre bağlı kalınarak sosyolojik bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir.

İlk olarak denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin suça bakış açıları, suç işleme nedenleri, kendilerini suçlu olarak görüp görmemeleri, pişmanlık durumları ve yeniden suç işlemeye yönelik düşüncelerine dair bulgulara yer verilmiştir.

Öncelikle, katılımcılar işledikleri suçun yanlış bir davranış olduğunun farkındadır ve bu eylemi bilinçli olarak gerçekleştirmişlerdir. Onlar için suç, bilinçli ve rasyonel bir şekilde işlenen bir eylemdir.

Suç ile ilgili elde edilen temel bulgulardan biri katılımcıların suç işleme nedenlerinin sosyolojik faktörlere dayanmasıdır. Katılımcılar genellikle başarısız toplumsallaşma nedeniyle suçlu davranışlarda bulunmaktadır. Toplumsallaşma sürecinde bireyin toplumsal değerleri ve normları benimsemesi beklenirken, bazı durumlarda birey bu normlardan saparak suç işlemektedir. Bu süreçte aile ve arkadaş

çevresi, bireyin davranışlarını şekillendiren en önemli etkenlerden biridir ve suçlu eğilimlerin oluşmasında belirleyici bir rol oynamaktadır. Toplumsallaşma sürecini, parçalanmış aile yapıları, suçun normalleştirildiği ortamlar ve iletişim ile ilgi eksikliğinin belirgin olduğu ailelerde veya suç eğilimli arkadaş gruplarında gerçekleştiren hükümlülerin sıklıkla suçlu davranışlar sergilediği görülmüştür. Bu süreçte, hükümlülerin suçlu davranışları ailelerinden ve arkadaş çevrelerinden öğrenerek benimsedikleri anlaşılmıştır. Katılımcıların suç işlemelerinde düşük sosyo-ekonomik yapıya sahip olmak, işsizlik ve yoksulluk gibi ekonomik faktörlerin etkili olduğu görülmüştür. Sonuç olarak suçlu davranışın oluşmasında bireysel ve psikolojik özelliklerden ziyade aile, arkadaş çevresi ve ekonomik koşullar gibi çeşitli sosyolojik faktörler etkili olmuştur.

1967 yılında, ABD Başkanı Johnson'ın emriyle oluşturulan Kanunların Uygulanması ve Ceza Adalet Yönetimi Komisyonu tarafından hazırlanan raporda, *'Tek başına hiçbir teori, hiçbir genelleme bu kadar geniş bir alanda ortaya çıkan ve adına suç dediğimiz davranışı açıklamaya yetmez'* ifadesi kullanılmıştır. Bu ifade, suçun düşünüldüğü kadar basit bir olgu olmadığını göstermektedir (Dolu, 2015: 550). Raporda, suçluluk ile çok sayıda faktör arasında ilişki bulunduğu ve bu nedenle suç davranışının tek bir teoriyle açıklanamayacağı vurgulanmaktadır. Kürzinger'in (1996: 110) ifade ettiği üzere, *'Her durumda ve koşulda suçluluğu tek başına tam anlamıyla açıklayan bir teori yoktur.'* Dolayısıyla, suçluluğu açıklamak için çeşitli sosyolojik kuramlardan yararlanılmıştır.

Suçun sadece bireysel değil aynı zamanda toplumsal sonuçları bulunmaktadır. Ülkeler açısından suçun maliyeti oldukça yüksektir ve bu nedenle tüm ülkeler suç oranlarını düşürmeye yönelik çalışmalar yapmaktadır. Suçun topluma iki tür maliyeti olduğu gözlemlenmektedir. Birincisi suç sonrası ortaya çıkan zararlardır. Bu zararlar topluma olumsuz etkiler yaratmakla kalmayıp, toplumdaki bireyleri de etkileyerek suçlu davranışın bireysel zararı ile sonuçlanmaktadır. İkincisi ise, suç işlendikten sonra suçlu bireyin yakalanması, yargılanması ve cezalandırılması aşamaları ile devletin suç oluşmadan önce yürüttüğü suç önleme faaliyetlerine dair maliyetlerdir (Sheley, 1985: 18; aktaran Akıncı, 2012: 52-53). Bununla birlikte, suçun maliyeti sadece maddi boyutla sınırlı değildir. Suçun toplumda yol açtığı huzursuzluk, güvensizlik ve sisteme olan inancın sorgulanması gibi durumlar toplumsal zararları

oluşturmaktadır. Ayrıca, suç nedeniyle oluşan kişisel zararlar ve suç korkusu gibi psikolojik etkiler de göz önünde bulundurulduğunda, suçun toplum üzerindeki zararının oldukça büyük olduğu anlaşılmaktadır (Sheley, 1985: 18; aktaran Akıncı, 2012: 57). Bu nedenlerle, toplumların suçun oluşumunu engelleme ve suçla mücadele etme yöntemleri geliştirebilmeleri için bu konudaki çalışmalara olan ihtiyaç son derece önemlidir. Bu çalışma da bu ihtiyacı karşılamayı hedeflemiştir.

Araştırmada, katılımcıların genellikle uyuşturucu madde kullanma ve satma suçlarından dolayı denetimli serbestlik kapsamında oldukları belirlenmiştir. Bunun yanı sıra uyuşturucu madde kullanıcılarının uyuşturucu madde kullanımını suç olarak görmedikleri dikkat çekmektedir. Uyuşturucu madde kullanan bireyler, madde kullanımını suç olarak görmezken, madde satmayı suç olarak kabul etmiştir. Uyuşturucu madde kullanımını suç olarak görmemelerinin temel nedeni, sadece kendilerine zarar verdiklerini ve topluma herhangi bir zararlarının olmadığını düşünmeleridir. Katılımcılar, uyuşturucu madde satan kişilerin sayısındaki artışa yönelik öfke duyarken, bu durumdan devleti sorumlu tutmaktadır. Uyuşturucu maddeyi bırakma sürecinde yaşadıkları zorluklar nedeniyle devletin yeterli desteği sağlamadığına dair algılarının oluştuğu dikkat çekmektedir. Öte yandan, bazı katılımcılar esrar gibi uyuşturucu maddeleri kullanmayı bırakmayacaklarını belirtmiş ve bu tür maddelerin ülkemizde yasallaştırılması gerektiğini savunmuştur.

Çalışmada elde edilen diğer bir bulgu, uyuşturucu madde ile suç arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Bu ilişkinin temel belirleyicileri uyuşturucu maddenin türü, kullanım süresi ve sıklığı, alınan doz, kullanımın gerçekleştiği ortam ve maddelerin kimlerle kullanıldığıdır. Katılımcılar, uyuşturucu maddeyi belirli bir süre tek başına kullanan kişilerin suç işlemeyeceğini ancak uyuşturucu maddenin kalabalık bir ortamda ve yüksek bir dozda kullanılması durumunda suç oluşturan birçok davranışın ortaya çıkabileceğini belirtmişlerdir. Ayrıca uyuşturucu madde kullanımının neden olduğu suçlar arasında genellikle uyuşturucu maddeyi temin etmek vardır. Uyuşturucu madde kullanma ihtiyacı, bireyleri maddeye ulaşma sürecinde yasal olmayan yollara başvurmaya itebilmektedir. Katılımcılar uyuşturucu maddeye erişmek için hırsızlık, tehdit, yaralama ve madde kuryeliği suçlarına karışmışlardır. Uyuşturucu madde kullanıcılarının, maddeye ulaşma dışında suç işlediklerine pek rastlanılmamıştır. Ayrıca uyuşturucu madde kullananlar ile satanlar

arasında, maddenin az ya da kalitesiz olması nedeniyle tartışmalar ve kavgalar yaşanabilmekte; bu durum bazen suça dönüşebilmektedir. Uyuşturucu maddeyle ilgili önemli bulgulardan biri, birçok katılımcının bu maddeleri trafikte seyir halindeyken kullanıyor olmasıdır. Katılımcıların, uyuşturucu madde kullanırken asayiş kontrollerine yakalandığı ve ceza aldığı suç öykülerinden bilinmektedir.

Araştırmada elde edilen önemli bulgulardan biri, katılımcıların çevrelerinde suçlu bireylerin bulunmasıdır. Genel olarak, katılımcıların ailelerinde, akrabalarında, arkadaşlar çevrelerinde, mahallelerinde suçlu bireylerin yer aldığı dikkat çekmektedir. Bireylerin, suçlu bir sosyal çevrede toplumsallaşmaları suçu öğrenilen bir davranışa dönüştürmektedir. Sosyal öğrenme kuramının temel varsayımı olan, bireylerin diğer davranışları öğrendikleri gibi suçlu davranışları da suçlu çevreden öğrendikleri ifadesi durumu açıklar niteliktedir. Edwin Sutherland'ın vurguladığı gibi, katılımcılar suçu sosyal çevreleriyle kurdukları etkileşim yolu ile öğrenmekte ve Gabriel Tarde'nin belirttiği üzere, etkileşim içerisinde oldukları kişileri taklit ederek suçlu davranışı içselleştirmektedir.

Katılımcıların suç işledikleri için pişman oldukları, aynı şartlar oluşsa dahi aynı suçu işlemeyeceklerini ifade ettikleri, kendilerini suçlu olarak gördükleri ve suçun cezasını bilmedikleri için suç işledikleri sonucu ortaya çıkmıştır. Bu sonuç bireylerin yeniden suç işlemeye meyilli olmadığını göstermektedir. Katılımcıların çoğunun ilk kez suç işlemedikleri düşünüldüğünde bu durum çok gerçekçi gelmemekte iken işledikleri son suça dair ifade ettikleri bu düşüncelerde denetimli serbestlik sürecinde yaşadıkları farkındalığın etkisi bulunmaktadır. Daha önce cezaevi deneyimlerinin olması ya da denetimli serbestlik kapsamında yer almış olmaları katılımcıların suça bakışını şekillendirmiştir. Katılımcıların, işledikleri suçun karşılığında cezaevi yerine denetimli serbestlik sistemiyle kısmi olarak özgür olmalarının sunduğu olanaklar, düşünce ve davranışları üzerinde olumlu etkiler yaratmış ve onların suçtan uzaklaşmalarını sağlamıştır. Cezaevinde ailelerinden ve çocuklarından ayrı kalma sürecini telafi etme arzusu, sorumluluk alma, olgunlaşma ve baba olma gibi faktörler, katılımcıların aynı şartlar oluşsa dahi aynı tepkiyi vermelerini engellemektedir. Katılımcıların yarısı kendilerini suçlu görürken diğer yarısı suçlu olarak görmemektedir. Kendilerini suçlu olarak tanımlayan katılımcıların, neden suçlu eylemlerde bulunduklarına dair kendilerini sorguladıkları, pişmanlık duydukları ve

suç oluşturan ortamlar veya durumlarda bulunmadıkları görülmektedir. Bu katılımcılar, hatalarının farkında oldukları için davranışlarında temkinli hareket etmekte, değişime ve gelişime açık bir tutum sergilemektedir. Kendilerini suçlu olarak tanımlamayan katılımcılar, suçluluk durumlarını daha çok ‘arkadaş kurbanı’, ‘kader’ ve ‘adaletsizlik’ kavramları üzerinden açıklamaktadır. Arkadaş kurbanı olduklarını ifade eden, bu durumun yaşanmasını kader olarak nitelendiren ve toplumdaki adaletsizlik nedeniyle suçlu davranışlarda bulunduklarını söyleyen katılımcılar, bu gerekçelerle suçu nötrleştirmektedir. Bu sonuç Skyes ve Matza’nın (1957: 667) sorumluluğun reddedilmesi adlı nötrleştirme tekniğine karşılık gelmektedir. Böylelikle, katılımcılar kendilerini suçtan arındırmış saymaktadır. Katılımcılar, suçun işlenmemesi noktasında cezaların net bir şekilde belirlenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Katılımcılar, bu konuda bir netlik olmadığını suç öykülerinde diğer suçlu arkadaşlarıyla karşılaştırarak ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra, katılımcılar bazı suçlara karşılık hiç ceza alınmadığını ya da çok az ceza alındığını, af yasasının çıkacağını ve farklı uygulamaların (denetimli serbestlik gibi) olabileceğini düşünmektedir. Bu durum, katılımcıların suç işlemesini kolaylaştırmakta ve ceza adalet sistemine olan güvenlerini sarsmaktadır. Katılımcılar, cezaların caydırıcı olabilmesi için zamanında verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Zamanında uygulanmayan her cezanın yeni bir suçu doğurabileceğine dikkat çekmişlerdir. Bu nedenle cezaların kesin, hızlı ve eşit bir şekilde verilmesinin önemini vurgulamışlardır. Özellikle uyuşturucu madde kullanan ve satan bireylerle ilgili olarak, katılımcılar bu kişilerin eşit ve adil bir şekilde cezalandırılmadığını, cezalandırma sürecinde yeterli netlik olmadığını belirtmiş ve bu durumun haksızlıklara yol açtığını düşündüklerini dile getirmişlerdir.

Araştırma sonucunda, denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin dışlanma deneyimine dair iki temel boyut ortaya çıkmıştır. Birincisi, hükümlülerin sosyal yaşama katılma sürecinde karşılaştıkları sosyal dışlanma; ikincisi ise iş hayatına katılma sürecinde yaşadıkları ekonomik dışlanmadır. Her iki dışlanma türü de bireylerin toplumsal yaşamla bağ kurma ve topluma uyum sağlama süreçlerini önemli ölçüde etkilemiştir.

Bu çerçevede elde edilen bulgulardan biri, denetimli serbestlik kapsamında olan ve cezaevi geçmişi bulunan hükümlülerin, cezaevi sonrası süreçte ‘sabıkalı’

damgası nedeniyle toplumsal yaşama dahil olma noktasında karşılaştıkları en temel zorluğun iş hayatına katılım olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılar, sabıkalı damgası nedeniyle büyük şirketler veya fabrikalarda çalışmak için yaptıkları başvuruların işverenler tarafından reddedildiğini ve bu nedenle ekonomik dışlanma yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu durum, hükümlülerin güvencesiz, düşük ücretli ve geçici işlerde çalışmak zorunda kalmalarına neden olmaktadır. Katılımcılar, sabıkalı damgasıyla baş edebilmek için bu durumu gizlemek zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılar hem iş yaşamında hem de toplumsal yaşamda sabıkalı olduklarını gizleyerek dışlanmayı engellemeye çalıştıklarını ve bu şekilde toplumsal yaşama katılım sağladıklarını belirtmişlerdir. Araştırma sonucunda elde edilen bir diğer önemli bulgu ise, bazı katılımcıların çalışma yaşamına dahil olma sürecinde dışlanma ile karşılaşmamasının arkasında yatan temel sebebin, esnafılık, çiftçilik, zanaatçılık, serbest meslek veya e-ticaret gibi işlerle uğraşıyor olmalarıdır. Çünkü bu tür işlerde sabıka kaydı önemli bir kriter olarak görülmemektedir.

Bu çerçevede elde edilen diğer bulgu ise katılımcıların yarısının sosyal dışlanma yaşadığı, diğer yarısının ise yaşamadığıdır. Bazı katılımcılar toplumsal yaşama katılma sürecinde farklı bakışlara, sözlere ve davranışlara maruz kaldıklarını belirterek yaşadıkları dışlanmayı ifade etmişlerdir. Bazı katılımcıların çevrelerinin de suçlu bireylerden oluşması nedeniyle, kendilerinin de sabıkalı olmalarının sosyal ilişkileri üzerinde olumsuz bir etki yaratmadığı ve bu nedenle sosyal yaşamlarında dışlanma yaşamadıkları ortaya çıkmıştır.

Uyuşturucu madde kullanan katılımcılar, sosyal ve ekonomik dışlanma yaşamamak için uyuşturucu madde kullandıklarını ailelerinden, çevrelerinden ve iş yerinden saklamaktadır. Katılımcıların diğer suçlulardan farklı bir dışlanma deneyimi yaşadıkları, çevrelerinden farklı tepkiler gördükleri ve genellikle acıma duygusu ile karşılaştıkları ortaya çıkmıştır. Sosyal dışlanma nedeniyle uyuşturucu madde kullanan bireylerin çevresinin yalnızca diğer madde kullanıcılarından oluştuğu görülmektedir. Bu durum, uyuşturucu madde kullanıcılarının bir alt kültür içerisinde sosyalleşmesine neden olmuştur. Bunun yanı sıra, eşlerinden, ailelerinden veya çevrelerinden uyuşturucu maddeyi bırakmaları yönünde baskılara maruz kalmaları katılımcıları daha fazla uyuşturucu madde kullanmaya itmektedir. Katılımcılar, bu

süreçte yargılanmamayı, eleştirilmemeyi ve dışlanmamayı beklerken; anlaşılacak, dinlenilmek ve önemsenmek istediklerini dile getirmişlerdir.

Araştırmada elde edilen önemli bulgulardan biri, katılımcıların büyük çoğunluğunun uyuşturucu madde kullanmış veya hala kullanıyor olmasıdır. Farklı suç dosyaları nedeniyle denetimli serbestlik kapsamında olan katılımcıların geçmişte uyuşturucu madde kullandığı ve uyuşturucu maddelerle ilgili yasal işlemlerinin olduğu bilinmektedir. Uyuşturucu madde kullanımıyla ilgili dikkat çeken bir diğer bulgu ise katılımcıların tek bir maddeye bağlı kalmadıkları aksine birçok farklı maddeyi denedikleri yönündedir. Son dönemde piyasada bulunan sentetik uyarıcılardan ekstazi ve metamfetamin ile doğal halüsinojenlerden esrarın yaygın olarak tercih edildiği görülmektedir. Ayrıca katılımcılar, farklı uyuşturucu maddeler arasında ayırım yapmakta ve esrarı diğer maddelere kıyasla daha az zararlı olarak değerlendirmektedir. Bu ayırım, uyuşturucu madde kullanım alışkanlığının kolay ulaşılabilirlik ve tüketim kolaylığı nedeniyle esrar ile başlamasına, ardından diğer maddelerin denenmesine ve düzenli kullanımına yol açmıştır. Katılımcılarda bağımlılığın gelişmesiyle birlikte, zamanla daha güçlü uyuşturucu maddelere geçiş kaçınılmaz hale gelmiştir. Öte yandan, katılımcıların uyuşturucu maddelere kolay erişebildiği dikkat çekerken, bu maddelerin yasa dışı yollarla nasıl yaygınlaştığı konusu önemli bir endişe kaynağıdır.

Katılımcıların küçük yaşlarda, genellikle arkadaş çevresi veya yakın çevre etkisiyle esrar kullanarak uyuşturucu madde kullanımına başladıkları dikkat çekmektedir. Uyuşturucu madde kullanımına iten sebeplerin birbiriyle ilişkili olduğu görülmektedir. Aile içinde yaşanan sorunların, katılımcıları arkadaş ortamına yönlendirdiği; bu ortamlarda ise zevk, heyecan gibi duyguların arayışıyla uyuşturucu madde kullanımının başladığı anlaşılmaktadır. Uyuşturucu maddelerin etkileri, kullanılan madde türüne ve kullanım süresine bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Genel olarak, uyuşturucu madde kullanımı uykusuzluk, açlık, gözlerde kızarıklık, sağlıklı düşünememe, ani ruh hali değişimleri ve halüsinasyonlar gibi etkiler yaratmaktadır. Bu etkiler, bireyin hem gündelik yaşamını olumsuz etkilemekte hem de çalışma hayatına katılımını engellemektedir. Ancak, istisnai olarak, uyuşturucu madde kullanımı gün içinde belirli bir dozda tutulduğunda, gündelik yaşamı olumsuz etkilemediği ve bireylerin çalışma hayatlarına ve günlük aktivitelerine devam

edebildikleri gözlemlenmiştir. Bu durum, kişinin uyuşturucu maddeyi ne kadar süredir kullandığı, hangi maddeyi tercih ettiği ve ne miktarda kullandığı gibi faktörlerin önemini ortaya koymaktadır.

Uyuşturucu madde bağımlılığının genellikle tek bir deneme ile başladığı ve ilk kullanımın ardından sürekli olmasa da ara sıra devam ettiği, zamanla ise kullanılan maddenin dozunun giderek arttığı gözlemlenmektedir. Katılımcıların büyük bir kısmı kendilerini bağımlı olarak görmemekte, yalnızca keyif almak amacıyla madde kullandıklarını ifade etmektedir. Ancak, bağımlılığı kabul etmemelerine rağmen uyuşturucu maddeyi bırakma sürecinde uzun ve zorlu bir mücadele verdikleri görülmektedir. Katılımcıları uyuşturucu maddeyi bırakmaya yönelten temel sebepler arasında aile kurma isteği, çocuk sahibi olma arzusu, fiziksel ve ruhsal değişimlerin fark edilmesi, alınan cezalar ve cezaevi süreci önemli bir yer tutmaktadır. Bunun yanı sıra, madde bağımlılığını sonlandırmak için tedavi süreci etkili bir yöntem olarak öne çıkmaktadır. Birçok katılımcının tedavi ile uyuşturucu maddeyi bırakabildiği gözlemlenirken, tedaviye olumsuz yanıt veren katılımcılar da mevcuttur. Uyuşturucu maddeyi bırakabilmek için en önemli adım, bireyin bu süreçte kararlı ve istikrarlı olmasıdır.

Tedavi ve denetimli serbestlik kararının uyuşturucu madde kullanan bireyler üzerindeki etkisine bakıldığında, çoğunun denetim sürecinde madde kullanımını bıraktığı, ancak süreç sona erdiğinde tekrar kullanmaya başladığı gözlemlenmektedir. Denetim süreci boyunca uyuşturucu madde kullanımının yasak olmasına rağmen bazı katılımcılar bu kuralları aşmak için çeşitli stratejiler geliştirmiştir. Denetimden belirli bir süre önce madde kullanmamak, detoks suları tüketmek, göz damlası kullanmak, hatta başkasının yerine tahlil vermek gibi yöntemlerle bazı katılımcılar, denetim süreci boyunca uyuşturucu madde kullanmaya devam etmiş ancak kuralları ihlal etmemiş gibi görünmüştür. Bu durum, söz konusu kişilerin madde kullanımını bırakmayı istemediklerini, bunu yalnızca keyif almak amacıyla sürdürdüklerini ve uyuşturucu maddeyi zararlı görmediklerini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, denetimli serbestlik sisteminin daha etkin önlemler alması ve kontrolleri sıklaştırması gerektiği düşünülmektedir.

Denetimli serbestlik sisteminin tedavi boyutuna yönelik etkililiği incelendiğinde, uyuşturucu madde kullanan bireylerin bu sistem aracılığıyla maddeyi bırakma süreçlerinde yeterince etkili olmadığı görülmektedir. Ayrıca, denetimli serbestlik uygulamasının uyuşturucu kullanan ve satan kişiler arasındaki etkileşimi artırarak, uyuşturucu ticaretini dolaylı olarak teşvik edebileceği yönünde bir değerlendirme yapılmaktadır. Denetimli serbestlik tedbirinin temel amaçları arasında yer alan bireyleri uyuşturucu maddeden arındırma, madde bağımlılığını kontrol altına alma, rehabilite etme ve topluma yeniden kazandırma işlevlerinin istenen düzeyde başarıya ulaşmadığı görülmektedir.

Araştırmanın sonuçlarına göre, ikinci tema çerçevesinde katılımcıların cezaevi algısı ve cezaevi sürecine ilişkin düşüncelerine yer verilmiştir. Katılımcılar, cezaevini birkaç metreyle ya da birkaç adımla sınırlı, küçük, kalabalık, kapalı ve kısıtlı bir alan olarak tanımlamış; farklı suçlar işlemiş bireylerin bu ortamda bir arada bulunduğunu ve rehabilite edilmelerinin beklendiğini ifade etmişlerdir. Katılımcıların genel olarak cezaevine yönelik olumlu bir bakış açısına sahip olmadıkları görülmüştür. Onlara göre cezaevinin en yıkıcı etkisi, bireylerin özgürlüklerinin ellerinden alınmasıdır. Katılımcılar, cezaevinin suçlulara uyguladığı en büyük cezanın, onların özgürlüklerini elinden alarak hapsetmek/kapatmak olduğunu belirtmiştir.

Katılımcılar, cezaevinin genel olarak caydırıcı bir etkisi olduğunu ancak aynı zamanda suç öğretme işlevini sürdürdüğünü ifade etmektedir. Cezaevinin bir tür "suç okulu" niteliği taşıdığına dikkat çeken katılımcılar, farklı suçlar işlemiş bireylerin burada bir araya gelerek kriminojenik bir ortam oluşturduğunu belirtmektedir. Bu ortamda suçlular, kendi suç öykülerini paylaşarak suçla ilgili yeni bilgilerin öğrenilmesini kolaylaştırmakta ve suç eğilimlerini pekiştirmektedir. Suçtan ve suçlulardan uzaklaşmak amacıyla cezaevine giren bireyler, burada suç ve suçlularla daha fazla iç içe olmaktadır. Katılımcılara göre, cezaevi suçluları rehabilite etmekten ve suçu ortadan kaldırmaktan ziyade, suçla daha fazla etkileşim kurulmasına sebep olmaktadır. Özellikle uyuşturucu madde kullananlar ile satanların cezaevinde birbirlerini tanıma fırsatı bulduğu ve bu durumun bir suç ağı oluşturduğu belirtilmektedir. Cezaevinden çıkan bireylerin bu suç ağından yararlandıkları, bu ağa dahil olmanın daha fazla uyuşturucu madde kullanmayı, geniş bir suç çevresine katılmayı ve hatta uyuşturucu madde satıcısına dönüşmeyi beraberinde getirdiği ifade

edilmektedir. Cezaevinde uyuşturucu maddeye erişimin olmaması nedeniyle madde kullanımını bırakan katılımcı sayısının düşük olması, cezaevinin uyuşturucu maddeyle mücadelede etkisiz kaldığını göstermektedir. Cezaevinin caydırıcı etkisi, ancak kriminojenik ortamın farkında olan, işlediği suçtan pişmanlık duyan ve değişim arzusu taşıyan bireyler için geçerli olmaktadır. Katılımcılar, cezaevindeki suç ortamından uzaklaşmak amacıyla çeşitli stratejiler geliştirmektedir. Bu stratejiler arasında, diğer mahkûmlarla fazla iletişim kurmamak adına bireysel aktivitelere yönelmek (kitap okumak, ibadet etmek, spor yapmak vb.) ve çalışmak bulunmaktadır. Böylece katılımcılar cezaevi kültüründen uzaklaşmaktadır. Cezaevi sürecinde hükümlüler, aile desteğine, ekonomik ve psikolojik desteğe ihtiyaç duymaktadır. Hükümlünün cezaevinden çıktığında kendisini bekleyen bir ailesinin olması, cezaevi kültürünü benimsemesini engelleyen önemli bir faktör olarak görülmektedir. Cezaevindeki kriminojenik ortamdan etkilenme düzeyi ise hükümlünün cezaevinde kalma süresiyle doğru orantılıdır. Kısa süreli hapis cezası yerine uzun süre cezaevinde kalmak, bireyin cezaevi kültürünü benimsemesini kolaylaştırarak mahkûmlaşma düzeyini artırmakta ve suç işlemeyi daha kolay hale getirmektedir. Daha önce birçok kez cezaevine giren ve kabarık suç dosyasına sahip olan katılımcıların cezaevine girme konusunda korku hissetmemesi, onların mahkûmlaşma düzeylerinin yüksek olduğunu ve cezaevi kültürünü içselleştirdiklerini göstermektedir. Bu bulgular, Clemmer'in (1970) görüşleriyle paralellik taşımaktadır. Sonuç olarak, cezaevinde kriminojenik ortamın varlığının kaçınılmaz olduğu göz önüne alındığında, suçluların yalnızca kapatılarak iyileşmelerinin beklenmesi, etkili bir cezalandırma yöntemi olarak görülmemektedir. Katılımcıların birçok kez cezaevine girmeleri, hapsedmenin suçun nedenlerini ortadan kaldırma ve suçu önleme açısından yeterli bir çözüm sunmadığını ortaya koymaktadır (Mandıracı, 2015: 21).

Cezaevi, kriminojenik bir ortama sahip olmasına rağmen katılımcıların düşünce ve davranışlarını şekillendirmede etkili olmuştur. Araştırma sonuçlarına göre, cezaevi deneyiminin bazı katılımcılar üzerinde olumlu etkiler yarattığı görülmüştür. Bu etkilerden biri, hükümlülerin suç işlemelerinde etkili olan arkadaş çevrelerini cezaevinden çıktıktan sonra değiştirmeleri ve daha dikkatli arkadaş seçiminde bulunmalarıdır. Bunun yanı sıra, bireylerin olgunlaşmaları, daha dikkatli

davranmaya başlamaları, hatalarının farkına varmaları ve ailelerine olan bağılıklarının artması gibi olumlu değişimler de ortaya çıkmıştır. Ancak, cezaevinin bireylerin sosyal iletişimini zayıflattığı ve asosyalleşmelerine neden olduğu da belirtilmektedir. Sosyalleşmekten uzaklaşan hükümlüler, ya tek başlarına vakit geçirmeyi tercih etmekte ya da hayvanlarla etkileşim kurarak zamanlarını değerlendirmektedir. Asosyalleşen bireylerin, iletişim kurma ve sorun çözme becerilerinin zamanla zayıflaması riski bulunmaktadır. Bu durum, tekrar suçlu davranışların ortaya çıkmasına neden olabilir. Toplumdan kendini soyutlayan bireylerin, toplumsal yaşama yeniden katılmaları ve uyum sağlamaları giderek zorlaşmaktadır.

Cezaevinde katılımcıların her günleri birbirine benzemektedir. Cezaevinde günlerini genellikle televizyon izleyerek, sohbet ederek, boncuklardan aksesuar yaparak, volta atarak, kitap okuyarak, spor yaparak, ibadet ederek ve çalışarak geçirdikleri görülmektedir. Hükümlüler cezaevinde kısa süreli alışkanlıklar edinmektedir. Bu alışkanlıklar arasında kitap okumak ve spor yapmak yer almaktadır. Hükümlüler cezaevinden çıktıktan sonra bu alışkanlıklarını sürdürmemektedir.

Cezaevi, hükümlülerin düşünce ve davranışları üzerinde olumlu etkiler yaratabilse de bu değişimlerin genellikle birden fazla cezaevi deneyimi sonucunda gerçekleştiği göz ardı edilmemelidir. Hükümlüler için önceki cezaevi deneyimleri sonrasında da yaşanan değişimlerin pek uzun soluklu değişimler olmadığı ve kalıcılıktan uzak olduğu görülmektedir. Sonuç olarak, cezaevi düşünce ve davranışlarda olumlu dönüşümler sağlayabilir; ancak bu değişimlerin davranışa kalıcı şekilde yansması, hükümlülerin gelecekteki tutum ve eylemleriyle belirlenmektedir.

Cezaevinde rehabilitasyon faaliyetlerinin eksikliği nedeniyle, mahkûmlar tahliye sonrası toplumsal yaşama uyum sağlamak için bir geçiş sürecine ihtiyaç duyduklarını ifade etmektedirler. Bu bağlamda, denetimli serbestlik sistemi, cezaevinden sonra topluma yeniden entegrasyonu destekleyen önemli bir basamak olarak öne çıkmaktadır.

Cezaevinden çıkan bireyler; tekrar suç işleme, suç ortamlarına dahil olma, işsizlik, aile ilişkilerinde kopukluk ve geleceğe dair kaygılar gibi birçok zorlukla

karşılaşmaktadır. ‘Mahkûm’ damgasının yerini ‘denetimli serbestlik sistemine tabi olmanın’ alması, bu bireylerin toplumdan dışlanmalarını önlemekte, aynı zamanda yaşadıkları korku ve endişeleri hafifletmektedir. Denetimli serbestlik sistemi, bireyleri bu olumsuzluklardan uzaklaştırarak onları toplumsal yaşama hazırlama ve yeniden sosyalleşmelerini sağlama işlevini üstlenmektedir.

Cezaevi sürecine ilişkin önemli bir bulgu, cezanın bireyselliği ilkesinin göz ardı edilmesidir. Katılımcılar, cezaevinde bulundukları süre boyunca yalnızca kendilerinin değil, ailelerinin de bu süreçten olumsuz etkilendiğini ve dolaylı olarak cezalandırıldıklarını ifade etmektedirler. Özellikle ailede erkeğin cezaevine girmesi, ona bağımlı olan tüm aile bireylerini etkilemekte ve sürecin uzamasıyla birlikte ekonomik ve psikolojik destek giderek azalmaktadır. Aile bireyleri arasındaki iletişimin ve bağların kopması, aile birliğini derinden sarsmakta ve uzun vadede olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Çocukların cezaevi sürecinden psikolojik olarak zarar görmemesi adına, çoğu zaman bu süreç onlardan gizlenmektedir. Çocuklara, babalarının cezaevinde olduğu yerine iş nedeniyle şehir dışında bulunduğu söylenmektedir. Ancak cezaevinin aile üzerindeki ekonomik, psikolojik ve sosyal yükleri, aile kurumunun zedelenmesine ve ailelerin parçalanmasına neden olmaktadır.

Araştırmada elde edilen önemli bulgulardan biri, uzun süre kapalı bir ortamda kalan bireylerin dışarı çıktıklarında ilk olarak özgürlüğü hissettikleridir. Bu özgürlük hissi, başlangıçta bireylerin suç işlemesini önleyici bir etkiye sahipken, zamanla bu etkisini kaybetmektedir. Ancak cezaevinden çıkan bireyler, ‘sabıkalı’ damgası nedeniyle özgürlüklerini tam anlamıyla yaşayamamakta, hayatları çeşitli yönlerden kısıtlanmaktadır. Özellikle çalışma hayatına katılım sürecinde, bu sınırlanma belirgin bir şekilde hissedilmektedir. Sabıka damgası nedeniyle hükümlüler iş bulmakta zorlanmakta ve eski işlerine geri dönememektedir. Bu bireyler çoğunlukla geçici, güvencesiz ve düşük ücretli işlerde çalışmak zorunda kalmaktadır.

Ekonomik yaşamdan dışlanmayı engelleyen temel faktör ise küçük işletmelerde çalışmak veya kendi işyerini açmaktır. Ancak ekonomik yaşamdan uzak kalan bireyler, toplumsal yaşamla bütünleşmekte güçlük çekmekte, bu durum ise sosyal dışlanmayı beraberinde getirmektedir. Sosyal dışlanma, hükümlülerin farklı

bakışlara maruz kalması, çekingen ve tedirgin davranmaları ve iletişim kurmaktan kaçınmaları şeklinde kendini göstermektedir. Öte yandan, bazı katılımcılar sosyal dışlanma yaşamadıklarını ifade etmektedir. Bu durumun en önemli nedeni, çevrelerinde suçlu kişilerin bulunması, dolayısıyla toplumdan dışlanma hissini yaşamamalarıdır. Bunun yanı sıra, bazı katılımcıların sabıkalı olduklarını gizlemeleri de sosyal dışlanmayı önleyen bir faktör olarak öne çıkmaktadır.

Genel olarak cezaeviyle ilgili bulgular değerlendirildiğinde, cezaevinin bireyi rehabilite etme amacından uzak olduğu görülmektedir. Cezaevinde geçirilen sürecin, mahkûmların topluma yeniden kazandırılmasını desteklemek yerine, toplumsal uyumlarını zorlaştıran birçok faktörü barındırdığı ortaya çıkmaktadır.

Araştırmadan elde edilen önemli sonuçlardan biri, üçüncü tema olan denetimli serbestlik sistemi etrafında şekillenmiştir. Katılımcılara göre denetimli serbestlik, bireyi topluma kazandıran, doğru ve yanlış öğreten, aynı zamanda sınırlandıran, kısıtlayan ve kontrol eden bir sistemdir. Araştırma bulgularına göre, katılımcılar denetimli serbestlik sayesinde sosyal yaşamdan kopmadan hayatlarına devam edebilmekte, ailelerinin yanında olabilmekte, çalışma yaşamına katılabilmekte ve sosyalleşebilme imkânı bulmaktadır. Bir yandan özgürlüğün tadını çıkarırken, diğer yandan denetim ve kontrol altında olduklarını hissetmektedirler. Katılımcılar, davranışlarının sınırlandığını ve kısıtlandığını ifade ederek, bu durumun kendilerini yanlış davranışlardan uzaklaştırdığını ve hareket alanlarını daralttığını belirtmişlerdir. Pek çok katılımcı, denetimli serbestlik sisteminin doğru ve yanlış davranışı ayırt etme noktasında etkili olduğunu ifade etmiştir. Bu durum, denetimli serbestliğin cezalandırma anlayışının temelinde yer alan yanlış davranışın farkına varıp telafi etmesi için imkân sağladığını göstermektedir.

Hükümlülerin cezaevi sonrasında denetimli serbestlik sistemine tabi olmalarının büyük bir avantaj sağladığı görülmektedir. Bu bağlamda, denetimli serbestlik; affeden, bağışlayan, onarıcı, fırsat tanıyan, insancıl ve toplum temelli bir sistem olarak tanımlanabilir.

Denetimli serbestlik sisteminin sağladığı faydalar, üç başlık altında incelenebilir: cezaevinde bulunmamak, suçun oluşumunu önlemek ve bireyi topluma kazandırmak. Bu faydalardan ilki, denetimli serbestlik sisteminin cezaevine kıyasla

bireylere özgürlük ve dışarıda olma imkânı sunmasıdır. Cezaevi deneyimini olumsuz bulan katılımcılar için, denetimli serbestlik sisteminin sağladığı dışarıda olma fırsatı en büyük avantajlardan biridir. Suç işlediği için pişmanlık duyan, cezaevine tekrar girmek istemeyen, hatalarının farkında olan ve değişmek isteyen katılımcılar açısından, denetimli serbestlik sistemi suç ortamlarından uzak durmalarını sağlamaktadır. Bu sayede, katılımcılar tekrar suç işlemekten kaçınmaktadır. Aynı zamanda, suç dünyasından uzaklaşmak isteyen katılımcılar için denetimli serbestlik, toplumsal yaşama uyum sağlama ve bireyleri topluma kazandırma noktasında önemli bir fayda sunmaktadır.

Denetimli serbestlik sisteminin hiçbir fayda sağlamadığını ifade eden katılımcıların ortak özelliklerine bakıldığında, bu sistemi anlamsız ve boş buldukları dikkat çekmektedir. Bu katılımcılar, denetimli serbestliği yalnızca anlamsız olarak değerlendirmekle kalmayıp, aynı zamanda bir ceza olarak görmemektedir. Denetimli serbestlik sistemindeki yükümlülüklerin minimum düzeyde cezaya denk gelmesi, suçluların hatalarını anlamaları ve davranışlarını olumlu yönde değiştirmeleri açısından yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Denetimli serbestlik sisteminin, cezalandırmanın ötesinde bireyleri toplumsal yaşama katmayı amaçladığı görülmektedir. Ancak, bu amacın bazı katılımcılar için geçerliliği bulunduğu ifade edilse de bu durum toplum açısından bir tehlike oluşturabilmektedir. Bu katılımcıların yeniden suç işleme olasılığının yüksek olduğu ve denetimli serbestlik sisteminin bu durumu kolaylaştırıcı bir etkiye sahip olduğu belirtilmektedir. Bu özellik, denetimli serbestlik sisteminin önemli dezavantajlarından birini temsil etmektedir. Ayrıca, bazı katılımcıların sistemi faydasız bulmasının sebepleri arasında, kendilerine iş imkânı sunulmadığı yönündeki düşünce de yer almaktadır.

Denetimli serbestlik sisteminin, bireylerin toplumsal yaşama uyum sağlamasını kolaylaştırmak adına meslek edindirme, iş bulma veya kurma ve istihdam sağlama noktasında daha etkili olması gerektiği düşünülmektedir. Katılımcıların denetimli serbestlik sisteminden beklentileri genellikle bu yöndedir. Bu durum, denetime tabi olan bireylere verilen yükümlülüklerin, ekonomik ve sosyal yaşama katılmak için çaba göstermeleri gerektiğini hatırlatmaktadır. Ancak, bireylerin kendilerine tanınan özgürlüğü değerlendirmeyip, birçok fırsatın hazır bir şekilde sunulmasını bekllemeleri dikkat çekmektedir.

Denetimli serbestlik sisteminin düşünce ve davranışlar üzerindeki etkilerine bakıldığında, bu sistemin hükümlüler üzerinde olumlu bir etki yarattığı görülmektedir. Katılımcılar, denetim sayesinde düzenli ve planlı bir yaşama geçiş yapma fırsatı bulmuş, gündelik yaşam pratiklerini düzenlemiş ve sosyal yaşama katılmaya başlamışlardır. Özgürlüğün getirdiği etkilerle, hayata dair daha olumlu düşünceler geliştirmişlerdir. Denetimli serbestlik sistemi, katılımcıları iş bulmaya, iş kurmaya ya da mevcut işlerini sürdürmeye teşvik etmektedir. Ayrıca, katılımcıların suçun yarattığı olumsuzlukları fark edip hatalarını anlayarak suçtan uzaklaşmalarını desteklediği, bu konuda farkındalık kazandırdığı görülmektedir. Denetim sürecinin gerektirdiği yükümlülükler ve uyulması gereken kurallar, katılımcıların sorumluluk duygusunu güçlendirmektedir. Katılımcıların düşünce ve davranışları üzerinde gözlemlenen bu olumlu etkiler, denetimli serbestlik sisteminin toplumsal yaşama katılım ve uyum sağlama konusunda önemli bir araç olduğunu ortaya koymaktadır.

Denetimli serbestlik sisteminde, katılımcıların yükümlülüklerini yerine getirirken iki temel zorlukla karşılaştıkları görülmektedir. İlk olarak, katılımcılar yükümlülüklerini yerine getirme sürecinde işyerinden izin alma veya işyerine bilgi verme konusunda zorluk yaşamaktadır. İşverenlerin izin vermek istememesi ya da ücret kesintisi uygulaması nedeniyle, bazı katılımcılar denetime tabi olduklarını gizlemeyi tercih etmektedir. İkinci olarak, katılımcıların denetimli serbestlik müdürlüğüne gidip gelme süreçlerinde sıkıntılar yaşadığı belirtilmektedir. İlçeden merkeze ulaşımın masraflı olması ve otobüs saatlerinin esnek olmaması, katılımcıların yükümlülüklerini yerine getirmesini olumsuz etkilemektedir. Bu zorluklardan özellikle işsiz katılımcıların ekonomik olarak daha fazla etkilendiği görülmektedir. Bu durum, bu katılımcılar için denetimli serbestlik sisteminin faydalı olmamasına ve toplumsal yaşama katılım sürecinde olumsuz bir etki yaratmasına neden olmaktadır.

Denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin yükümlülüklerle ilişkin değerlendirmelerine bakıldığında, imza yükümlülüğünün amacını anlamadıkları ve bu yükümlülüğü gereksiz buldukları dikkat çekmektedir. Katılımcılar, birden fazla yükümlülüğün verilme nedenini sorgulamakta ve bu durumu anlamsız bulmaktadır. Kamuda ücretsiz çalışma yükümlülüğü ise hükümlüleri ekonomik açıdan olumsuz etkilemektedir. Bu yükümlülüğün, çalışma hayatına uyum sağlamayı kolaylaştırması

beklenirken, hükümlüler için süreci daha da zorlaştırdığı görülmektedir. Sabıkalı damgası nedeniyle bir işe kabul edilmekte zorlanan katılımcılar, denetimli serbestlik sistemindeki yükümlülüklerini yerine getirirken sigortasız bir işte çalışamamaları sebebiyle hayata dair beklentilerini kaybetmekte ve umutsuzluğa kapılmaktadır. Belirli bir konutta denetim ve gözetim altında bulunma yükümlülüğü, katılımcıların çalışma hayatına katılımını olumsuz etkileyebilmektedir. Ayrıca, bu durumun sosyal çevrelerinden gizlenmek istenen denetim durumunun açığa çıkmasına yol açarak, katılımcıların etiketlenmesine neden olduğu görülmektedir. Bireysel görüşmeler, bazı katılımcılar üzerinde olumlu etkiler yaratırken, bazıları için aynı etkiyi göstermemektedir. Bunun başlıca nedeni, görüşmelerin kısa sürmesi, yeterli yönlendirmenin sağlanamaması ve genellikle tanıtıcı bilgilerle sınırlı kalmasıdır.

Araştırmadan elde edilen bir diğer önemli sonuç, denetimi ihlal etmek istemeyen katılımcıların yükümlülüklerini yerine getirememe kaygısı ve korkusu yaşadıklarını göstermektedir. Katılımcılar, özellikle imza atma ve görüşmelerin gün ve saatlerini kaçırma kaygısıyla karşı karşıya kalmakta, bu durum endişe ve stres yaratmaktadır. Hükümlülerin gün içinde ‘İmza attım mı?’, ‘Görüşme bugün müydü?’, ‘Seminere ne zaman gideceğim?’ gibi sorularla sürekli meşgul oldukları ve bu durumun baskı ve kontrol mekanizması oluşturduğu dikkat çekmektedir. Bu kaygı ve korkunun temel sebebi, denetimi ihlal etmeleri durumunda cezaevi sürecinin yeniden başlamasıdır. Bu durum, denetimli serbestlik sisteminin katılımcılar için bir kontrol mekanizması görevi gördüğünü ortaya koymaktadır.

Araştırmadan elde edilen önemli sonuçlardan bir diğeri, denetimi ihlal ederek cezaevine girme korkusunun bireyleri suçtan uzaklaştırmada etkili olmasıdır. Birçok katılımcı için denetim süreci boyunca suç işlemek, yapılmaması gereken bir davranış olarak değerlendirilmiştir. Denetimli serbestlik sisteminin suç işleme noktasında caydırıcı olduğu birçok katılımcı tarafından ifade edilmiş olsa da birçok katılımcının daha önce de denetimli serbestlik sistemine tabi olduğu bilinmektedir. Bu durum, denetimli serbestlik süresince katılımcıların suç işlemekten uzak durduklarını, ancak denetim sona erdiğinde tekrar suç işleme eğilimi gösterebildiklerini ortaya koymaktadır. Katılımcıların denetim sürecinde suçtan uzak durmalarının temel nedeni, yeniden cezaevine girme korkusudur. Ancak, denetim sona erdikten sonra katılımcılar tekrar suç dünyasına dönmekte ve cezalarını yeniden denetimli serbestlik

sistemiyle çekebileceklerine inanmaktadır. Bu durum, denetimli serbestlik sisteminin bir cezalandırma aracı olmaktan ziyade bir af olarak algılandığını göstermektedir.

Denetimli serbestlik sisteminin yeniden suç işleme konusunda tamamen etkisiz olduğu söylenemez; ancak kalıcı bir davranış değişikliği sağlamadığı dikkat çekmektedir. Sistem, bireyde geçici bir farkındalık oluşturmaktadır; ancak bu farkındalık, denetim süreci sona erdiğinde ortadan kalkmaktadır. Katılımcılar, denetim süreci boyunca davranışlarına özen göstermekte; ancak denetimin sona ermesiyle eski alışkanlıklarına ve yaşam tarzlarına geri dönmektedir. Denetimli serbestlik sistemi, kısa vadede suçtan uzaklaştırmada etkili olsa da uzun vadeli bir caydırıcılık sağlamadığı görülmektedir. Cezalandırmanın ötesinde bireylere farkındalık ve bilinç kazandırmayı hedefleyen denetimli serbestlik sistemi, bu amacına tam anlamıyla ulaşamamaktadır.

En eski cezalandırma yöntemlerinden biri olan cezaevi sistemi ile yeni ve alternatif cezalandırma yöntemlerinden biri olan denetimli serbestlik sistemi karşılaştırıldığında, denetimli serbestlik sisteminin daha çok tercih edildiği görülmüştür. Katılımcılar, bu sistemi tercih etme sebeplerini denetimli serbestliğin sunduğu avantajlar doğrultusunda ifade etmişlerdir. Özgür olabilme, dışarıda zaman geçirebilme, çalışma imkânı bulma, aileyle vakit geçirme, sosyalleşebilme gibi unsurlar, denetimli serbestlik sisteminin tercih edilme nedenleri arasında yer almaktadır. Cezaevinin olumsuz etkilerinden (suçlularla bir arada olma, yeni suçlar öğrenme, psikolojik etkiler, yoksunluklar vb.) kurtulmak isteyen, tekrar cezaevine girmek istemeyen, pişmanlık duyan, hatalarını fark eden, suç dünyasından uzaklaşmayı arzu eden, düzenli ve planlı bir yaşam kurmayı hedefleyen ve ailesinin yanında olmak isteyen kişiler için denetimli serbestlik avantajlı bir sistemdir. Bu avantajlardan yararlanmak isteyen katılımcılar, denetimli serbestlik sisteminin yükümlülüklerine uymakta ve kendilerini değiştirmeye yönelik adımlar atmaktadır. Bu bireyler, denetimli serbestlik tarafından sağlanan özgürlüğü olumlu yönde değerlendirmektedir.

Cezaevi kültürüne alışmış katılımcıların cezaevini tercih ettikleri görülmektedir. Özellikle uzun süre cezaevinde kalan bireyler, dışarıdaki yaşama uyum sağlamakta güçlük çekmekte ve bu zorluğu aşmak yerine yeniden cezaevini

tercih edebilmektedir. Bunun yanı sıra, suç işlemeye eğilimli olan katılımcılar için denetimli serbestlik sisteminin sunduğu özgürlük, bir fırsat olarak değerlendirilmektedir. Bu kişiler, tekrar suç işleyip denetimli serbestlik sürecine tabi olabileceklerini düşünmektedir. Sistem kapsamında cezalarını toplum içinde çekmek, hükümlüler açısından bir sorun oluşturmamaktadır. Hatta cezaevi ile denetimli serbestlik karşılaştırıldığında, kendilerini avantajlı bir konumda hissetmektedirler. Bu bağlamda denetimli serbestlik sisteminin dezavantajlarının göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Suça meyilli hükümlülere yeniden suç işleme fırsatı sağlamak ve onları suça daha fazla yakınlaştırmaktadır. Suçlu davranışlarını değiştiremeyen hükümlüler için denetimli serbestlik sistemi caydırıcı bir etki yaratmamakta, aksine bir tür ödül gibi algılanmaktadır. Bu durum, toplum için ciddi bir tehlike oluşturmaktadır. Denetimli serbestlik sisteminin bu tür durumlarda suçlu davranışları ortadan kaldırma konusunda yetersiz kaldığı ve toplum üyelerinin güvenliğini sağlama konusunda etkili olmadığı ifade edilebilir.

Denetimli serbestlik sistemiyle ilgili elde edilen bir diğer önemli sonuç, bu sistemin sosyal dışlanmayı ve damgalanmayı önlemesidir. Hükümlüyü toplumsal yaşam içerisinde cezalandıran bu sistem, bireyin sabıkalı damgasını almasını engellemektedir. Toplumsal yaşama dahil olan birey, yaşamını sürdürürken yükümlülüklerini de yerine getirerek toplumdan soyutlanmamakta ve toplumun aktif bir üyesi olmaktadır. Denetimli serbestlik sistemi, Braithwaite'nin (aktaran Dolu, 2015: 468) 'kucaklayıcı' ya da 'birleştirici utandırma' anlayışıyla örtüşmekte ve bireyin damgalanmasını engellemektedir. Katılımcıların sabıkalı olarak anılmak yerine denetimli serbestlik sistemine tabi tutulan birey olarak tanımlanmaları, onların rencide olmalarını ve ayıplanmalarını önlemektedir. Katılımcılar genellikle aileleri ve en yakın arkadaşları dışında, denetimli serbestlik kapsamında yer aldıklarını kimseyle paylaşmamaktadır. Cezaevine girdiklerinde sosyal dışlanma yaşadıklarını ifade eden katılımcılar, denetime tabi tutulduklarında bu dışlanmayı yaşamamaları nedeniyle bu sistemi tercih etmektedir. Ancak bu gizlilik durumu, katılımcılar açısından olumlu bir etki yaratırken toplumun güvenliği açısından olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Suç işlemekten vazgeçmeyen bireyler için bu durum bir fırsat olarak değerlendirilmektedir. Bu bireylerin toplum içinde yer almaları, suç potansiyeli nedeniyle toplumun güvenliği için tehlike arz etmektedir. Bu durum,

denetimli serbestlik sisteminin dezavantajlı yönlerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır.

Hapsetme, bireyin rehabilite edilmesini zorlaştıran ve sabıkalı damgası taşımasına yol açan bir yöntem olarak öne çıkarken, denetimli serbestlik sistemi, damgalanma ve dışlanmayı ortadan kaldırarak bireyin toplumsal yaşama uyum sağlamasını kolaylaştıran bir yaklaşım olarak dikkat çekmektedir.

Covid-19 pandemisinin denetimli serbestlik sistemi üzerindeki etkilerine dair elde edilen önemli sonuçlardan biri, izinlerin uzamasıyla cezaların gecikmesi sonucu hükümlüler tarafından ‘cezalandırılmama’ anlayışının benimsenmiş olmasıdır. Onarıcı adalet anlayışı doğrultusunda cezalandırmanın temel amacı, suçlunun işlediği suçu telafi etmesi ve rehabilite edilerek tekrar suç işlemesinin önlenmesidir. Ancak, pandemiden kaynaklı gecikmeler sonucunda hükümlülerin kendilerini affedilmiş ve cezalandırılmayacaklarını düşündükleri dikkat çekmektedir. Bu durum, suçluların en kısa zamanda cezalandırılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Cezasız geçen süreçte, hükümlülerin işledikleri suçları ve topluma verdikleri zararları unuttukları gözlemlenmektedir.

Denetimli serbestlik kapsamındaki hükümlülerin geleceğe dair planlarının ve beklentilerinin şekillenmesinde, bu sistemin etkili olduğu görülmektedir. Denetimli serbestlik sisteminin sağladığı en büyük avantajlardan biri olan özgürlük, hükümlülerin geleceğe yönelik plan ve beklentiler oluşturmalarına yardımcı olmakta ve onları toplumsal yaşama bağlamaktadır. Katılımcıların denetim sürecinde gelecekle ilgili planlar ve hayaller kurmaları, toplumsal yaşama katılabilmek adına atılmış önemli adımlar arasında yer almaktadır. Bu planlar arasında evlenmek, iş bulmak veya kurmak, çocuk sahibi olmak, güzel bir yaşam sürmek ve iyi bir ebeveyn olma hedefleri bulunmaktadır. Denetimli serbestlik sistemi, bu katılımcılar açısından faydalı bir sistem olarak değerlendirilmekte ve toplumsal yaşama katılmaları ile uyum sağlamaları konusunda onları cesaretlendirmekte ve desteklemektedir. Öte yandan, geleceğe dair hiçbir planı ve beklentisi olmayan az sayıda katılımcı da bulunmaktadır. Bu bireyler için denetimli serbestlik sistemi bir anlam ifade etmemekte, hatta boş ve gereksiz bir uygulama olarak görülmektedir. Genellikle bu katılımcıların geçmişte birçok kez cezaevine girdikleri, daha önce denetimli

serbestlik kapsamında oldukları, suç dünyasından uzaklaşma düşüncesine sahip olmadıkları ve suçlu bir çevreye bağlı oldukları gözlemlenmektedir. Bu noktada, denetimli serbestlik sisteminin toplumsal yaşama katılımı ve uyumu teşvik edecek yeni pratikler geliştirmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak, suçların çeşitlendiği ve arttığı 21. yüzyıl toplumlarında, yeni cezalandırma anlayışlarına duyulan ihtiyacı karşılama noktasında denetimli serbestlik sistemi etkili bir yöntem olarak öne çıkmaktadır. Toplumsal düzensizliklerin dikkat çektiği bu dönemde, toplumsal değişim önemli bir ihtiyaçtır. Toplumsal düzeni bozan davranışların engellenmesi noktasında, toplumsal kontrolün önemine vurgu yapıldığında, sosyalleşme en etkili araçlardan biri olarak değerlendirilmektedir (Bozkurt, 2008:174). Denetimli serbestlik sistemi, toplumsal kontrol mekanizması olarak işlev görmekte ve toplumsal değişime katkıda bulunarak suçluya yönelik bakış açısını değiştirmektedir. Klasik ekolün önemli temsilcilerinden Lombroso'nun belirttiği üzere (aktaran Reid, 1997: 103), cezaevlerinin bir düzelme ve iyileşme yeri olmadığı gerçeği, uzun vadeli rehabilitasyonu sağlayan alternatif ceza sistemlerine olan ihtiyacın altını çizmektedir. Bu ihtiyacın denetimli serbestlik sistemi aracılığıyla karşılandığı görülmektedir. Denetimli serbestlik sisteminin, cezaevine alternatif bir yapı olarak geliştirildiği dikkate alındığında, toplumsal yaşama katılma ve uyum sağlama süreçlerinde daha başarılı olduğu gözlemlenmektedir. Ancak, bu sistemin geliştirilmeye açık özelliklerinin olduğu da unutulmamalıdır.

Bu sonuçlar doğrultusunda bazı öneriler şunlardır;

Toplumu ve bireyi olumsuz etkileyen suç davranışlarını ortadan kaldırmak ya da etkilerini azaltmak için öncelikli olarak suçu oluşturan nedenlere odaklanılmalı, ailelerin temel sorunlarını çözmeye ve aile refahını artırmaya yönelik sosyal hizmetler daha etkin hale getirilmeli, aile danışmanlığı, aile terapisi ve evlilik terapisi gibi aile refahını artırmaya yönelik hizmetler devlet tarafından ailelere sunulmalı, ekonomik nedenlerle işlenen suçların önüne geçmek için meslek edindirme kursları düzenlenmeli ve girişimciler için destek programlarının oluşturulmalı,

Suçların önlenmesinde eğitim, etkili bir araç olarak kullanılmalı, okullarda değer eğitimi, insan hakları eğitimleri gibi programlar düzenlemeli ve bireyler, suçların sonuçları ile yasal yaptırımları konusunda bilgilendirilmeli,

Suçun önlenmesi ve suçluların tespiti noktasında teknolojiden daha fazla faydalanılmalı, özellikle kameralar, dronlar ve robotlar suçluların tespiti ve takibinde etkili bir şekilde kullanılmalı,

Gençleri uyuşturucu madde kullanımı ve suçlu davranışlardan uzaklaştırmak amacıyla, yaşadıkları bölgelerde sosyal, kültürel, eğitsel ve sportif etkinlikler artırılmalı,

Uyuşturucu kullanımını önlemek amacıyla, gençlere ve ailelere uyuşturucu kullanımının zararlarıyla ilgili bilgi vermek için okullarda ve toplum merkezlerinde eğitim programları düzenlenmeli, sosyal hizmetler aracılığıyla psiko-sosyal destek, rehabilitasyon hizmetleri ve sosyal destek programları oluşturulmalı,

Denetimli serbestlik müdürlüklerinde uzman sayısı artırılmalı, hükümlülerle gerçekleştirilen bireysel görüşmelerin daha etkili ve verimli hale getirilmesine olanak sağlanmalı,

Hükümlülerin sosyalleşmeleri ve yeni beceriler ile olumlu alışkanlıklar kazanmaları adına sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği yapılmalı,

Denetimli serbestlik sistemine tabi tutulan bireylere istihdam sağlayan işverenlere destekler sunulmalı,

Tedavi ve denetimli serbestlik sürecinde hükümlülerin madde kullanımı konusundaki düşüncelerinin öğrenilerek, bu doğrultuda bir yol haritası belirlenmeli,

Her ne kadar bu çalışma suç sosyolojisi alanındaki eksiklikleri gidermeye yönelik bir katkı sunsa da suçlu bireylerin toplumla bütünleşmelerini sağlamaya yönelik yeni araştırmalar yapılmalıdır.

EXTENDED ABSTRACT

Social Integration Process of Prisoners Under Probation: A Case Study in Bilecik

Behaviors defined in laws and deemed undesirable by society are identified as crimes, and individuals exhibiting these behaviors are labeled as criminals. Criminal behaviors that do not conform to societal norms and values disrupt social harmony and harm the community. To compensate for this harm, criminals are punished; however, despite punishments, the problem of crime persists. This situation has prompted a shift in the understanding of punishment, moving away from approaches such as confinement, imprisonment, and exclusion. The absence of positive effects of imprisonment on criminals and its failure to provide rehabilitation have been driving forces behind this change. Thus, alternative approaches to punishment have started to emerge. The punitive approach of depriving individuals of their freedom has been replaced by a restorative approach aiming to rehabilitate individuals by compensating for their crimes. The new understanding of punishment seeks not to eliminate crime and criminals but to teach and internalize why individuals should not commit crimes. For this purpose, community-based practices have been developed. One such practice, the probation system, aims to reintegrate criminals into society as an alternative to imprisonment. The probation system encompasses a process in which convicts can participate in social life under certain obligations and services. Through probation practices, the rehabilitation of convicts and their adaptation to society, achieving societal integration, are targeted. Accordingly, a study was conducted to investigate the impact of convicts under the probation system on their social adaptation. The study was designed to reveal the social adaptation processes of convicts within the scope of the probation system. Additionally, the study explores participants' thoughts regarding crime and imprisonment. It is considered significant as it demonstrates how the probation system is implemented and provides opportunities for its development. The study examines the issue of crime, one of society's major problems, from a sociological perspective, investigating the fundamental causes of the problem. In this respect, the study is thought to make a significant contribution to the literature on the sociology of crime.

The study is a qualitative research. Using phenomenology, a qualitative research design, the aim is to understand social phenomena within their own context. Within the scope of the research, in-depth interviews were conducted with 2 female and 27 male convicts whose obligations are ongoing at the Bilecik Probation Directorate, utilizing a purposeful sampling technique. The in-depth interviews aimed to allow convicts to express their feelings and thoughts, as well as to understand how they interpret the prison and probation processes. The qualitative findings obtained from the in-depth interviews were analyzed and interpreted using content analysis and descriptive analysis methods. Themes were developed to explain the data through content analysis, while descriptive analysis included direct quotations from participants' views. The study does not aim for generalizations. The research findings consist of three main themes and subcategories. The thoughts of convicts under the probation system were analyzed and interpreted within three themes: (1) crime, (2) prison experience, and (3) the probation system.

The results under the "crime" theme are as follows: according to the convicts, crime refers to behaviors that are illegal and deemed undesirable by society. Sociological factors such as family, economic conditions, and social environment played a significant role in the commission of crimes by the convicts. Drug use and trafficking were the most frequently repeated crimes among the types of offenses. It was observed that participants started using drugs at a very young age within their peer groups. Among those who used various drugs, cannabis and methamphetamine were the most commonly consumed substances. Some participants managed to quit drug use during their prison terms, while others did so during the probation process. According to participants, treatment was seen as an effective method to quit drug use.

The findings surrounding the "prison experience" theme are as follows: convicts hold negative perceptions of prison, viewing it as a system that does not align with human rights and dignity. It has been found to have a high criminogenic effect, with deterrence stemming solely from the deprivation of freedom, and it is ineffective in promoting rehabilitation. It was observed that participants spent their time in prison by walking in circles (pacing), engaging in sports, reading books, watching television, chatting, working and praying. Prison, representing a limited and restricted space, strips convicts of all their freedom. It is a place where convicts come to understand the value of freedom. For convicts, time spent in prison is seen as a loss, leading them to recognize the importance of many aspects of life. As a result, convicts are unwilling to return to prison and strive to avoid crime. The negative impact of prison on family relationships further increases its deterrent effect. Additionally, the stigma experienced by both the individual and their family contributes to the pessimism surrounding imprisonment.

The findings under the "probation system" theme are as follows: the probation system is seen as an important step in helping individuals adapt to social life after imprisonment. For convicts, the probation system not only facilitates reintegration and adaptation into society but also serves as a mechanism for control and supervision. These features have been effective in shaping the behavior of convicts. Through the probation system, convicts have begun to gain awareness, transition to a regular and planned lifestyle, take responsibility, participate in working life, and form stronger bonds with their families. Convicts expressed that they started feeling liberated through the probation system and distanced themselves from criminal behaviors to maintain this freedom. These statements highlight the deterrent effect of the probation system.

Convicts integrated into social life through the probation system have been protected from exclusion. Being outside rather than in prison positively influenced their relationships with their families, and their participation in work life facilitated their adaptation to society. The probation system has helped convicts develop positive expectations and plans for their future. Along with this process, convicts have started to find meaning in their lives. However, there are challenges faced by convicts during the probation process. These challenges include transportation and cost issues due to the center being in a single location, as well as difficulties in explaining their situation to employers. For unemployed convicts, traveling to the center poses economic difficulties. For employed convicts, explaining their probation status and obtaining permission has become a problem. The reluctance of employers to grant

permission has made this process more difficult. When examining convicts' thoughts about their obligations, the obligation to sign is considered meaningless and unnecessary. Although unpaid community work aims to integrate individuals into working life, this goal has not been achieved for some participants. It was expressed by convicts that individual counseling sessions were brief and conducted carelessly. Lastly, the preference of convicts for the probation system over prison demonstrates the effectiveness of the system's goal of reintegrating individuals into society.

Based on the study, the punishments given to prevent crimes should be clearly and explicitly defined. Vocational training courses can be organized and support for entrepreneurs can be provided to prevent crimes committed due to economic reasons. Individuals can be educated on topics such as rights, justice, ethics, and human rights.

To combat drug use, educational programs targeting children and families should be organized, and awareness levels in this area should be raised. Families should maintain communication with their children and provide support to them. The number of centers for addiction treatment and rehabilitation should be increased to ensure easy access for those using drugs. Social services can be utilized to establish psychosocial support, rehabilitation services, and social support programs to prevent drug use.

To ensure public safety, law enforcement checks can be conducted more frequently. Technology can be utilized to prevent crime. Cameras, drones, and robots can be used to detect and track criminals. The number of organizations offering social, cultural, and sports activities to facilitate individuals' socialization can be increased.

In the probation system, the number of specialists should be increased to enable more interaction and support for convicts. The educational programs provided within probation practices can be diversified. Social support mechanisms can be established to help reintegrate offenders into society.

KAYNAKÇA

- Abadinsky, H. (2006). *Probation and Parole: Theory and Practice*, Ninth Edition, New Jersey.
- Adler, F., G. O. W. Mueller, and W.S.Laufer. (1991). *Criminology*, Mc Graw Hill Inc. New York.
- Adak, N. (2009). *Sosyal Problemler Sosyolojisi Dünyadan ve Türkiye’den Örnekler*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Agnew, R. (1991). *Strain and Subcultural Theories Criminology.*, J.F. Sheley (Ed.) Wodsworth Pub. Belmont.
- Akbaş, A. (2024). Suç Sosyolojisi: Türkiye’deki Hapishanelerin Mekânsal ve Zamansal Bağlamı. *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 26(1), 104-131.
- Akgül, A. ve Irmak, F. (2023). Sosyal Yapı Teorileri., M. A. Sözer ve E. Balcıoğlu (Editörler), *Kriminoloji içinde* (s.73-87). Ankara: Nobel Yayınları.
- Akıncı, F. S. (2012). *Kriminoloji*, İstanbul: Beta Basım Yayın.
- Altuner, D., Engin, N., Gürer, C., Akyay, İ. ve Akgül, A. (2009). Madde Kullanımı ve Suç İlişkisi: Kesitsel Bir Araştırma. *Tıp Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 87-94.
- Anayurt, Ö. (2001). *Hukuka Giriş Hukukun Temel Kavramları*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Arıcan, M. (2009). *Ceza Adaleti Sistemi, Etkinliği ve İşleyişi*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Artuk, M.E., Gökçen, A., Alşahin, M.E., Çakır, K. (2022). *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Ankara: Adalet Yayınevi.
- Atalay, O. (2016). Ceza Hukukunda İnfaz Hukukunun Yeri ve Denetimli Serbestlik Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü Denetimli Serbestlik Daire Başkanlığı (8-10 Aralık, 2015, İstanbul) (Düzenleyen), D. Özyörük (Ed.), Türkiye’de Denetimli Serbestliğin 10. Yılı Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı: “Uluslararası Yaklaşımlar” (s.8-12) içinde. Ankara: Arpub Medya.
- Bahar, A. (2018). Uyuşturucu Madde Kullanımının Nedenleri ve Bağımlılık Oluşum Sürecinde İletişimsel Yaklaşımların Rolü ve Önemi: Polis Kayıtları Üzerinden Olgusal Bir İnceleme. *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences*, (55), 1-36.
- Bal, H. (2003). *Hukuk-Hukuk Sosyolojisi*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayın No: 32.
- Bal, H. (2016). *Suç Sosyolojisi*, İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Balcıoğlu, E. (2023). Sosyal Süreç Teorileri., M. A. Sözer ve E. Balcıoğlu (Editörler), *Kriminoloji içinde* (s.89-112). Ankara: Nobel Yayınları.
- Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.

- Balseven, A., Doğan, Y. B, Hancı, H., Özdemir, Ç. ve Tuğ, A. (2002). Madde Kullanımı, Bağımlılıktan Korunma ve Medya. *Sürekli Tıp Eğitim Dergisi*, 11, 91-93.183
- Baron, R. M. and Graziano, W. G. (1991). Social Psychology, Second Edition, Holt, ABD: Rinehart and Winston, Inc.
- Bartollas, C. and Schmallegger, C. (2017). *Çocuk Suçluluğu* (Çev. D. Yücel ve B. Gönültaş). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Baş, N. (2023). *Uyuşturucu Maddeler: Sınıflandırılması, Özellikleri ve Zararlı Etkileri*.
- Beall, J. and I. H. Piron (2005). DFID Social Exclusion Review, London, The London School of Economics and Political Science.
- Beccaria, C. (2003). *Suçlar ve Cezalar*, Ankara: Çağdaş Hukukçular Derneği.
- Becker, H. S. (1991). *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*, New York: The Free Pres.
- Bentham, J. (1948). *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, New York: Dover Publications.
- Berger, P. (1999). The Meaning of Social Control, in The Meaning of Sociology, (Ed.J.M.Charon, Prentice Hall, Upper Saddle River, New Jersey.
- Berberoğlu, N. ve Bilge, Y. (2023). *Kriminoloji*, Ankara: Bilge Yayınevi.
- Bilgiç, Ş. (2012). *Hapsedilme, İyileştirme ve Yeniden Suç İşleme*, Ankara: Vadi Yayınları.
- Bilgiç, Ş. (2014). Mahkûmların Suç Algısı, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16 (1), 8-17.
- Bozkurt, V. (2008). *Değişen Dünyada Sosyoloji*, Bursa: Ekin Basın Yayın.
- Braithwaite, J. (1995). 'Reintegrative Shaming, Republicanism, and Policy'. In Huges Barlow, Putting Theory to Work, Boulder, CO:Westview Press, Inc., pp.191-205.
- Brown, S.E., Finn-Aage, E. and Gilbert, G. (1998). *Criminology: Explaining Crime and Its Context*. Third Edition, Cincinnati, OH: Anderson Publishing.
- Browne, K. (2005). *An Introduction to Sociology*, US: Polity Press.
- Burkay, S. (2009). Sosyal Problem Görünümüyle Sapma ve Suç., N. Adak (Editör). *Sosyal Problemler Sosyolojisi: Dünyadan ve Türkiye'den Örnekler*, Ankara: Siyasal Yayın.
- Burke, R. H. (2009). *An Introduction to Criminological Theory*, Devon: Willan Publishing.
- Bütün, M. ve Demir, B.S. (2014). Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri, (Çev. M. Q. Patton). Ankara: Pegem Akademi.
- Bogdan, R. ve Biklen, K. (2022). *Eğitimde Nitel Araştırma*. Ankara: Pegem Akademi.

- Bonger, W.A. (1916). *Criminality and Economic Conditions*, Little Brown and Comp. Boston.
- Centel, N., Zafer, H. ve Çakmut, Ö. (2005). *Türk Ceza Hukukuna Giriş*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Centel, N. (2008). “Denetimli Serbestlik”, Sulhi Dönmezer Armağanı, Cilt 1, Ankara, s. 531- 552.
- Clemmer, D. (1970), “Prisonization”, The Sociology of Punishment and Correction., N. Johnston, L. Savitz and M.E. Wolfgang (Editörler), New York: John Wiley and Sons, Inc
- Creswell, J. W. (2013) *Nitel Araştırma YöntemleriBeş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, Ankara: Siyasal Kitabevi
- Cote, S. (2002). *Criminological Theories: Bridging the Past to the Future*, United States of America: Sage Publications.
- Çolak, H. ve Altun, U. (2006). “Denetimli Serbestlik Kavramının Yaptırım Teorisi ve Penolojik Bakımdan Tahlili ile Pozitif Hukukumuzdaki Düzenlemeler”, *Adalet Dergisi*, 25 (1), 1-33.
- Coser, Lewis A. (2008). *Sosyolojik Düşüncelerin Ustaları*, Ankara: Deki Basım Yayın.
- Dannerbeck, A. (2005). Differences in Parenting Attributes, Experiences, and Behaviors of Delinquent Youth With and Without a Parental History of Incarceration. *Sage Journals*, 3(3), 199-213.
- Demez, G. Kart, E. Timurturk, M. Ertan, C. Cankurtaran, S. Aktin, S. (2017). *Denetimli Serbestlikte Yeniden Sosyalleşme: Suç ve Dezavantajlılığın Sosyolojisi*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Demirbaş, T. (2015). *İnfaz Hukuku*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Demirbaş, T. (2016). *Kriminoloji*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Demirbaş, T. (2016). ‘Denetimli Serbestlik Tedbiri Uygulanarak Hapis Cezasının İnfazı (Cegtik M.105a)’, *Türkiye’de Denetimli Serbestlik 10.Yıl Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı*, D. Özyörük (Editör), Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, Atalay Matbaası, Ankara, 27-31.
- Dressler, D. (1965). *Practice and Theory of Probation and Parole*, New York and London: Columbia University Press.
- Durkheim, E. (2018). *Toplumsal İş bölümü*, (Çev. Ö. Ozankaya), İstanbul: Cem Yayınevi
- Durkheim, E. (2019). *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Duman, N. (2001). Uçucu Madde Bağımlılığı Olan Çocuk ve Gençlere Yönelik Sosyal Hizmet. V. Duyan, A.M. Aktaş (Ed.). Prof. Dr. Nihal TURAN’a Armağan: Sosyal Hizmette Yeni Yaklaşımlar ve Sorun Alanları içinde (s.86-100). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayın No: 008, Aydınlar Matbaası.
- Doğan, F.K. (2010). *Cezanın Amacı ve Hapis Cezası*, İstanbul: Legal Yayıncılık.

- Dolu, O. (2015). *Suç Teorileri: Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji*, Ankara: Global Politika ve Strateji Yayınları.
- Dönmezer, S. (1984). *Kriminoloji*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Dönmezer, S. ve Erman, S. (2016). *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, İstanbul: Der Kitabevi.
- Dönmezer, S. (1987). Hukuk ve Uyuşturucu, Alışkanlık Yapıcı Maddeler. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 43, 457-474.
- Ellis, L. and Anthony, W. (2000). *Criminology: A Global Perspective*, USA: Allyn and Bacon
- Ekiz, D. (2007). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, İstanbul: Lisans Yayıncılık
- Erkul, İ., Altan, Ö.Z. ve Gerek, N. (1984). *Sosyal Politika Dersleri*, C. 2, Eskişehir, 1984, 68-69.
- Farrington, D. P. (2010). Family influences on delinquency. Springer, D. W. and Roberts, A. R. (Ed.) *Juvenile Justice and Delinquency* içinde, 203-222. Jones and Bartlett Publishers.
- Foucault, M. (2006). *Hapishanenin Doğuşu*, (Çev. M. Ali Kılıçbay), Ankara: İmge Kitabevi.
- Garland, D. (1991). "Sociological Perspectives on Punishment", M. Tonry (Editör), *Crime and Justice* içinde, (14). s. 115-165.
- Geleri, A. (2013). *Suç Sosyolojisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*, İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Goffman, E. (2015). *Tımarhaneler: Akıl Hastalarının ve Kapatılmış Diğer Kişilerin Toplumsal Durumu Üzerine Denemeler*, Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Goffman, E. (2022). *Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*, (Çev. Ş. Geniş., L. Ünsaldı., S. N. Ağırnaslı) Ankara: Heretik Yayınları.
- Gottredson, M.R. and Hirschi, T. (2003). 'A General Theory of Crime.' In Francis T.Cullen and R. Agnew (Eds), *Criminological Theory: Essential Readings – Past to Present*, Second Edition, Los Angeles, CA: Roxburg Publishing Company, pp.240-261.
- Gover, İ. H., ve Şenol, D. (2017). Toplumsal Bir Gerçek Olarak Suç: Sosyolojik Bir Analiz. *Sosyal Bilimler Üzerine Güncel Araştırmalar Dergisi*, 7 (2), 191-208.
- Gökçen, A. (1989). Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- Güçlü, İ. ve Akbaş, H. (2019). *Suç Sosyolojisi*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Güler, A., Halıcıoğlu, B.M. ve Taşgın, S. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Gültekin, K. (2023). Eleştirel Kriminoloji., M. A. Sözer ve E. Balcıoğlu (Editörler), *Kriminoloji* içinde (s.115-134), Ankara: Nobel Yayınları.

- Günaydın, D. (2023). Sosyal Dışlanma Unsuru Olarak Sosyal Yardım Sistemleri: Utanç ve Damgalamanın Yeniden Üretimi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 34(1), 185-207.
- Gökulu, G. (2013). Onarıcı Adalet Kavramı ve Uygulamaları., G. Önkal ve Ö. Sarı. (Editörler), *Suçun Sosyolojisi Cezanın Felsefesi* içinde. (s.79-98). Ankara: Nobel.
- Ghiglieri, Michael P. (2002). Erkeğin Karanlık Yüzü, (Çev. Ü. Yıldız), Ankara: Phoenix Yayınları.
- Halıcıoğlu, M. B. (2023). Onarıcı Adalet., M. A. Sözer ve E. Balcıoğlu (Editörler), *Kriminoloji* içinde (s. 459-478), Ankara: Nobel Yayınları.
- Hirschi, T. (1969). *Causes of Delinquency*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- İçel, K., Sokullu-Akıncı, F., Özgenç, İ., Sözüer, A., Mahmutoğlu, F. S., ve Ünver, Y. (2002). Yaptırım Teorisi. *Beta Yayıncılık, İstanbul*.
- İçli, T. ve Öğün, A. (1999). Türkiye’de Cezaevlerindeki Rehabilitasyon Faaliyetleriyle İlgili Sosyolojik Bir Analiz, Ankara: Adalet Bakanlığı Yayınları
- İçli, T. (2012). Toplum, Sosyal Düzen ve Sosyal Düzensizlik., İ. Sezal (Editör). *Sosyolojiye Giriş*. İstanbul: Beta Yayınları.
- İçli, T. (2019). *Kriminoloji*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- İnce, H. (2006). Türk Ceza Hukukunda Kısa Süreli Hürriyeti Bağlayıcı Cezalara Seçenek Yaptırımlar. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İnce, Hüseyin (2007). *Türk Ceza Hukukunda Kısa Süreli Hürriyeti Bağlayıcı Cezalara Seçenek Yaptırımlar*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kamer, V. K. (2008). “Ceza Adalet ve İnfaz Sistemi İçinde Denetimli Serbestliğin Önemi”, *Adalet Dergisi*, 31, 69-80.
- Kamer, V. K. (2016). ‘Türkiye’de Denetimli Serbestlik Sisteminin Kuruluşu ve Gelişimi’, Türkiye’de Denetimli Serbestlik 10.Yıl Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı, Ed: Deniz Özyörük, Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, Atalay Matbası, Ankara, 24-26.
- Kara, T. (2014). Eski Hükümlülerin İstihdamında Yaşanılan Güçlükler ve İşkur’un Bu Konudaki Rolü. Uzmanlık Tezi. Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara
- Karakartal, D. (2020). Uyuşturucu Madde Kullanımı ve Suç İlişkisi. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 6(14), 614-617.
- Karadöl, C. (2016). Denetimli Serbestliğin Doğuşuna Kadar Avrupa Tarihinde Suç ve Ceza. Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü Denetimli Serbestlik Daire Başkanlığı (8-10 Aralık, 2015, İstanbul) (Düzenleyen) D. Özyörük (Ed.), Türkiye’de Denetimli Serbestliğin 10. Yılı Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı: “Uluslararası Yaklaşımlar” içinde (s.47-53). Ankara: Artpub Medya.
- Kavi, E. ve Altun, S. (2011). “Sosyal İçerme Açısından Eski Hükümlülerin Girişimcilğe Yönlendirilmesi ve Denetimli Serbestlik Faaliyetleri”,

- Uluslararası II. Trakya Bölgesi Kalkınma- Girişimcilik Sempozyumu Bildiri Kitabı II, Kırklareli Üniversitesi Yayınları, S:2, 449-461.
- Kaya, M. (1998). Uyuşturucu Madde Suçlarında Muhbirin Dinlenmesi. Davaya Müdahale ve Suçta Kullanılan Eşyanın Müsaderesi. *Yargıtay Dergisi*. 586-604.
- Klaus, Jon F. (1998). Handbook on Probation Services: Guidelines for Probation Practitioners and Managers. Rome: UNICRI, United Nations Interregional Crime & Justice Research Institute.
- Kızılçelik, S. (1994). *Sosyoloji Teorileri 2*, Konya: Yunus Emre Matbaacılık.
- Kızmaz, Z. (2005). ‘Sosyolojik Suç Kuramlarının Suç Olgusunu Açıklama Potansiyelleri Üzerine Bir Değerlendirme’, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29 (2), 149-174.
- Kızmaz, Z. (2006). Cezaevinin ve Hapsetmenin Suçu Engellemedeki Etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (17).
- Kury, H., Ferdinand, T.N, and Obergfell-Fuchs, J. (2003). Does Severe Punishment Mean Less Criminality?, *International Criminal Justice Review*, 13, 110- 147
- Kul, M. (2023). Erken Dönem Pozitivist Biyolojik ve Psikolojik Yaklaşımlar, M. A. Sözer ve E. Balcıoğlu (Editörler), *Kriminoloji içinde* (s.59-71). Ankara: Nobel Yayınları.
- Kümbetoğlu, B. (2015). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Kürzinger, J. (1996). *Kriminologie*, Stuttgart.
- Koştas, M. (1999). Sosyalleşme. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29, 329-334.
- Korkmaz, A. ve Kocadaş, B. (2015). *Toplumsal Sapma, Sapmanın Teorik Temelleri*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- Larry, K. G. and Peter, B. (1998). *Drugs Crime and Justice*. USA
- Lewis, D. (1960). “What is Probation?”, *Journal of Criminal Law and Criminology*, 51 (2), 189-209.
- Link, B.G. and Phelan, J.C. (2001). “Conceptualizing Stigma”, *Annual Review of Sociology*, 27 (1), 363-385.
- Macionis, J. J. (2015). *Sosyoloji*, Nobel Akademik Yayıncılık Yayın No: 446
- Mandıracı, B. (2015). Türkiye’de Ceza İnfaz Politikaları ve Kurumlarına İlişkin Yapısal Sorunlar ve Çözüm Önerileri. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Mannheim, H. (1965). *Comparative Criminology II*, London: Routledge.
- Marsh, I., Melville, G., Morgan, K., Norris, G. and Walkington, Z. (2006). *Theories of Crime*, New York: Routledge.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev. O. Akınhay ve D. Kömürcü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

- McCaghy, C. H. (1985). *Deviant Behavior. Crime, Conflict and Intereset Groups*, New York: MacMillan Publishing Company.
- Merton, R. K. (1968). *Social Theory and Social Structure*, The Free Press, New York.
- Moyer, I. L. (2001) *Criminological Theories*. London: Sage Publications.
- Muş, E. (2016). *Kriminoloji Suç Teorileri ve Uygulamalar*, Ankara: Karınca Yayınevi
- Neuman, W. L. (2006). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar I*, Ankara: Yayınodası Yayıncılık
- Nursal, N. ve Ataç, S. (2006). *Denetimli Serbestlik ve Yardım Sistemi (Probation)*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Jahic, G. ve Yeşiladalı, B. (2008). Onarıcı Adalet: Yeni Bir Yaklaşım. In G. Jahic and B. Yeşiladalı (Eds.), *Onarıcı Adalet, Mağdur Fail Arabuluculuğu ve Uzlaşma Uygulamaları: Türkiye ve Avrupa* (ss. 45-82). İstanbul: Bilgi Üniversitesi
- Ögel, K., Taner S. ve Yılmaz Çetin, C. (2003). *Ergenlerde Madde Bozukluklarına Yaklaşım Kılavuzu*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Ögel, K. (2002). *Türkiye’de Madde Bağımlılığı*. İstanbul: Iq Kültür Sanat.
- Oktik, N. ve Önkal, G. (2016). Cezai Adalet ve Denetimli Serbestlikte Yerellik/Evrensellik: Uluslararası Bir Proje Örneği, N. Oktik, G. Önkal ve Ö.Sarı (Editörler). *Suçun Sosyolojisi ve Cezanın Felsefesi* içinde s.19-29, Nobel Akademik Yayıncılık.
- Öner, M. Z. (2011). *Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde İmal ve Ticareti Suçları*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Önder, A. (1992). *Ceza Hukuku Dersleri*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Örken, C. ve Tavşanlı, E. M. (2014). Madde Bağımlılığının Nörolojik Etkileri. *Okmeydanı Tıp Dergisi*. 30 (2), 110-114.
- Özbek, V. Ö. (2015). *İnfaz Hukuku*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Özkalp, E. (2008). *Sosyolojiye Giriş*, Bursa: Ekin Yayın.
- Özbay, Ö. (2021). *Suç Teorilerine Giriş*, Türk Eğitim Yayınları.
- Özmen, S. ve Erdem, R. (2018). Damgalamanın Kavramsal Çerçevesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1), 185-208.
- Özden, S.Y. (1992). *Uyuşturucu Madde Bağımlılığı*. İstanbul: Nobel Tıp Kitap Evleri.
- Park, E. R. and Burgess, E. W. (2018). *Şehir: Kent Ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler*, (Çev. P. Kayalıgil). Ankara: Heretik Yayınları.
- Patton, M. Q. (1987). *How To Use Qualitative Methods in Evaluaition*. Newbury Park, CA:Sage

- Paternoster, R. and Bachman, R. (2001). *Explaining Criminals and Crime: Essays in Contemporary Criminological Theory*. Los Angeles: Roxburg Publishing Company.
- Petersilia, J. (1990). When Probation Becomes More Dreaded Than Prison. *Federal Probation*, 54(1), 23-27.
- Petersilia, J. (1998). Probation and parole. M. Tonry (Ed.) *The Handbook of Crime and Punishment* içinde (s.563-588). United States of America: Oxford University Press.
- Pınarcı, M. (2014). *Uyuşturucu Sorunu ve Mücadele Politikaları*, Ankara: Adalet Yayınları.
- Polat, O. (2022). *Kriminoloji ve Kriminalistik Üzerine Notlar*, Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Reid, S. T. (1997). *Crime and Criminology*. 8th Edition. Madison, WI: Brown and Benchmark.
- Ritzer, G. and Stepnisky J. (2013). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri*. (Çev. I. Ertuna Howison). Ankara: De Ki Yayıncılık.
- Ritzer, G. (2016). *Sosyolojiye Giriş*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Saatçioğlu, Ö., Yapıcı, A., Ciğerli, G., Üney, R. ve Çakmak, D. (2007). Yatarak tedavi gören bağımlı hastalarda nüksün değerlendirilmesi. *Bağımlılık Dergisi*, 8(3), 133-137.
- Sapancalı, F. (2005). Avrupa Birliği'nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri, *Çalışma ve Toplum*, 2005-03.
- Schmallegger, F. (2005). *Criminal Justice Today: An Introductory Text for the Twenty-first Century*, New Jersey: Prentice Hall
- Slattery, M. (2007). *Sosyolojide Temel Fikirler*. (Yay. Haz. Ü. Tatlıcan ve G. Demiriz). İstanbul: Sentez.
- Seggie, N. F ve Bayyurt, Y. (2015). *Nitel Araştırma Yöntem, Teknik, Analiz ve Yaklaşımları*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sevim, K. (2020). Sosyal Çalışma ve Damga. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 4(1), 44-54.
- Seyidoğlu, S. ve Kızmaz, Z. (2024). Cezaevinden Çıkan Eski Hükümlülerin Suçu Terk Etmeleri Üzerinde Aile Desteğinin Önemi. *Journal of Penal Law and Criminology*, 12(1), 25-56.
- Shoemaker, D.J. (2000). *Theories of Delinquency: An Examination of Explanations of Delinquent Behavior*, New York, NY: Oxford University Press.
- Siegel, L. J. (1989). *Criminology*, St.Paul: West Pub. Company.
- Skyes, G. and Matza, D. (1957). Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency. *American Sociological Review*, 22 (6), 664-673.
- Sykes, G. (1970). "The Pains of Imprisonment", *The Sociology of Punishment and Correction* (Ed. Norman Johnston v.d), New York: John Wiley and Sons, Inc.

- Sutherland, E. H. and Cressey, D. R. (1978). *Criminology*. 10th Edition, Philadelphia: J. B. Lippincott Company.
- Solmaz, A. ve Okumuş, M. (2015). Yeni Bir Uyuşturucu Madde olan Bonzai Haberlerinin İnternette Sunumu: www.milliyet.com.tr Örneği. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 8(4), 341–356.
- Soyaslan, D. (2005). *Ceza Hukuku Özel Hükümler*, Ankara: Yetkin Yayınevi.
- Sönmez, V. ve Alacapınar, F. (2018). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Şahin, C. ve Özgenç, İ. (2018). *Türk İnfaz Hukuku Bilgisi*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Takak, K. G. (2024). Tekerrür Şiddet Suçlarında Hapishane Kültürü, Tehlikeli Birey Algısı ve Suçlu Kimliğin İnşası. *Journal of Society & Social Work*, 35(4).
- Tamar, D., Ögel K. ve Duran, Ç. (1997). *Uyuşturucu Madde Kullanımının Aile Üstüne Etkisi*, Ankara: Takav Matbaası.
- Tannenbaum, F. (1951). *Crime and the Community*, New York: Columbia University Press.
- Tarhan, N. ve Nurmedov, S. (2011). *Bağımlılık Sanal veya Gerçek*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Taşkın, E.O. (2007). Ruhsal Hastalıklarda Damgalama ve Ayrımcılık., E. Oryal Taşkın (Editör). *Stigma Ruhsal Hastalıklara Yönelik Tutumlar ve Damgalama içinde* (s.17-30), İzmir: Meta Basım ve Matbaacılık.
- Taylan, H. H. ve Genç, Y. (2017). Liselerde Sigara, Alkol ve Uyuşturucu/Uçucu/Uyarıcı Madde Kullanım Eğilimleri: Kocaeli Örneği. *Asos Journal Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 47, 180-199.
- Tekindal, M., Attepe Özden, S., Gedik, T.E., Ege, A., vd. (2021). Nitel Araştırmaların Raporlanmasında Standartlar: SRQR Kontrol Listesinin Türkçe Uyarlanması. *OPUS International Journal of Society Researches*, 18 (42), 5425-5443.
- Thrasher, F. M. (1979). 'The Gang.' J. E. Jacoby., T. A. Severance and A.S. Bruce. (Eds.), *Classics of Criminology in*, (s.3-6), Long Grove, Ill.: Waveland Press.
- Turhan F. ve Altıkat A. (2012). 'Yeni Bir Ceza İnfaz Usulü Olarak Denetimli Serbestlik ve Bu Usulden Yararlanma Şartları', *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 1-46.
- Türkmen, M. (2015). Rehabilit Edici Bir Ceza İnfaz Türü Olarak Probation Üzerine Sosyolojik Bir Analiz. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Türkmen, M. (2017). Cezaya Alternatif Bakışlar ve Yeni Bir Disiplin Olarak Ceza Sosyolojisinin İmkânı, *Journal of International Social Research*, 10(52).
- Türkmen, M. (2018). *Modernleşme ve Hukuk Türkiye'de Ceza Adalet Sistemi ve Denetimli Serbestlik*, İstanbul: Doğu Kitabevi

- Topçuoğlu, T. (2015). Türkiye'de Denetimli Serbestlik Hizmetlerinin Etkinliğinin Bilimsel Olarak Değerlendirilmesi İçinde: Türkiye'de Denetimli Serbestlik 10. Yıl Uluslararası Sempozyumu (s. 445-455), İstanbul.
- Uçar, F. R. (2021). Madde Bağımlılarının Günlük Yaşamda Benliklerinin Sunumu ve Damgalanma Pratikleri Gaziantep Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- Usta, İ. ve Öztürk, H. (2010). “Denetimli Serbestlik”, *Ceza Hukuku Dergisi*, 13, 1-44.
- Wallace, R. and Wolf. A. (2013). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları* Klasik Geleneğin Genişletilmesi, (Çev. L. Elburuz ve M.E.Ayas). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Walker, N. (1987). “The Unwanted Effects Of Long-Term Imprissonment”, A.E. Bottoms and R. Light (Eds.), *Problem Of Long-Term Imprisonment in, Aldershot: Gower Publishing*
- Whitehead, P. and Statham, R. (2006). *The History of Probation: Politics, Power and Cultural Change 1876 - 2005*. Crayford: Shaw and Sons.
- Vito, G. F., Holmes, R.M. and Maahs, J.R. (1994). *Criminology, Theory, Research And Policy*, Belmont/ California: International Thomson Pub.
- Williams, F. P. and McShane, M. D. (2004). *Criminological Theory*. New Jersey: Prentice Hall.
- Yavuz, H. A. (2011). Ceza Adalet Sisteminde Denetimli Serbestlik. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Yavuz, H. A. (2012). Denetimli Serbestliğin Türk Ceza Adalet Sistemindeki Tarihsel Gelişim Süreci. *TBB Dergisi*, 100, 317-342.
- Yavuz, H. A. (2022). *Denetimli Serbestlik*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yarsavut, D. (1984). “Bir Sosyolojik ve Kültürel Alt Grup Olarak Cezaevi Toplumu”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2, 453-464.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Yumak, S. (2024). *Kriminoloji*, Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Yüksel, M. (2017). *Suç Sosyolojisi*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.
- Zehr, H. (2002). *The Little Book Of Restorative Justice*. Good Books.

İnternet Kaynakları

- Avrupa Konseyi Cezaevi İstatistik Raporu,(2020)
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-56673644>, Erişim Tarihi:
08.05.2024
- Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri, (2023)
<https://adlisicil.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/ceza-infaz-kurumu->

istatistikleri-2023-haber-bulteni-yayimlandi20052024091112, Erişim tarihi: 21.05.2024

Denetimli Serbestlik Daire Başkanlığı, (2020) <https://cte.adalet.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 20.06.2024

Dünya Uyuşturucu Raporu, (2023). <https://www.trthaber.com/haber/dunya/bmden-korkutan-uyusturucu-raporu-777587.html> Erişim tarihi: 09.07.2024

Türkiye Uyuşturucu Raporu, (2024) [https://www.narkotik.pol.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/duyurular\(1\)/2024_uyus_ra_poru.pdf](https://www.narkotik.pol.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/duyurular(1)/2024_uyus_ra_poru.pdf) Erişim Tarihi: 25.12.2024

TÜİK,(2021).<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ceza-Infaz-Kurumu-Istatistikleri-2020-37202>, Erişim Tarihi: 10.05.2024

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5237&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>, Erişim Tarihi: 10.10.2024

<http://www.amatem.org/amatem/amatem-nedir/>, Erişim Tarihi: 02.08.2024

<https://adalet.gov.tr/bakan-tunc-denetimli-serbestlige-ayrilmalarina-5-yil-veya-daha-az-sure-kalanlar-tekrar-cezaevine>
[d#:~:text=%E2%80%9CTBMM%20Plan%20ve%20B%C3%BCt%C3%A7e%20Komisyonunda,denetimli%20serbestlik%20alt%C4%B1nda%20infaz%20edecektir](https://adalet.gov.tr/bakan-tunc-denetimli-serbestlige-ayrilmalarina-5-yil-veya-daha-az-sure-kalanlar-tekrar-cezaevine), Erişim Tarihi 05.08.2024.

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/11/20211110-1.htm>, Erişim tarihi: 21.12.2022

<https://cte-ds.adalet.gov.tr/gorevlerimiz>, Erişim tarihi: 21.12.2022

<https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/7242-sayili-kanun-kapsaminda-bazi-hukumluler-icin-uygulanan-covid-19-izni-ile-ilgili-duyuru27112020055723>, Erişim tarihi: 25.12.2023

EKLER

EK- 1. Hükümlülerin Suç Öyküleri

Katılımcı K1 (Kadın, 38 yaşında, boşanmış, lise terk, işsiz), eşi yurtdışına giderek ailesini terk etmiş ve çocuklarıyla birlikte kalmıştır. Hırsızlık ve yaralama suçları nedeniyle denetimli serbestlik kapsamındadır. Katılımcı, pazar yerinde yaşanan tartışma sırasında terlik fırlattığını ve bunun silah olarak değerlendirilmesi sonucunda ceza aldığını ifade etmiştir. Hırsızlık olayına ilişkin olarak, katılımcının kızı, okulunun önünde park edilmiş bir bisikleti kullanmak istemiştir. O sırada okulun önüne mıcır döküldüğünden çocuğun bisikleti daha rahat sürebilmesi için bahçenin dışına çıkarmışlar. Okul görevlileri, bisikletin çalındığı düşünerek suç duyurusunda bulunmuş ve olay sonucunda katılımcı hırsızlık suçundan ceza almıştır.

Katılımcı K2 (Kadın, 36 yaşında, evli, lise mezunu, işsiz), uyuşturucu madde kullanımı nedeniyle denetimli serbestlik kapsamındadır. Eşi, arkadaşları tarafından uyuşturucuya alıştırılmış ve üç yıldır kullanmaktadır. Anlatımına göre; katılımcının eşinin arkadaşı ve eşi misafirlige geldikleri bir gün, kahvesine kendisinden habersiz metamfetamin konulmuştur. Çocuğu, bu duruma tanık olmuş ve okulda öğretmenine anlatmıştır. Öğretmen konuyu yetkililere bildirmiş, bunun sonucunda polisler eve gelerek katılımcıyı ve eşini hastaneye yönlendirmiştir. Yapılan tahlillerde katılımcının kanında metamfetamin tespit edilmiştir. Katılımcı, eşinin bağımlılıktan kurtulabilmesi için tedavi olması yönünde destek vermesine rağmen eşi tedavi olmayı reddetmiştir.

Katılımcı K3 (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu, fabrikada kaynakçı), uyuşturucu madde kullanımı nedeniyle denetimli serbestlik kapsamındadır. Küçük yaşlarda arkadaş çevresinin etkisiyle uyuşturucu madde kullanmaya başlamıştır. Uzun yıllar boyunca esrar, ekstazi ve metamfetamin gibi maddeleri kullanmış; madde bağımlılığından kurtulmak amacıyla tedavi görmesine rağmen, bu süreçten etkili bir sonuç alamamıştır. Ailesi, uyuşturucu maddeyi bırakma sürecinde destek olmuş ancak katılımcı uyuşturucu madde kullanmayı bırakamamıştır. Uyuşturucu maddeyi temin ettiği kişinin yakalanmasının ardından adının verilmesi üzerine,

evinde ve işyerinde yapılan aramalar sonucunda bazı uyuşturucu madde kullanım aparatlarına rastlanılmış ve cezaevine girmiştir.

Katılımcı K4 (Erkek, 25 yaşında, bekar, lise mezunu, fabrikada işçi), uyuşturucu madde kullanımı nedeniyle denetimli serbestlik kapsamındadır. Kardeşiyle birlikte evinin bahçesine esrar eken katılımcı birçok uyuşturucu maddeyi denemiş ve esrarın zararlı bir madde olmadığını ifade etmiştir. Esrar kullanımının bazı ülkelerde yasak olmamasına değinerek, Türkiye'de de yasaklanmaması gerektiği görüşünü dile getirmiştir. Esrarın yaşamında kalıcı bir yeri olduğunu ve kullanmayı bırakmayacağını vurgulamıştır. Katılımcı, 22 yaşındaki kardeşinin esrar kullanımını sorun olarak görmezken, diğer uyuşturucu maddeleri kullanmasına karşı olduğunu belirtmiştir. Kendini 'medeni torbacı' olarak tanımlayan katılımcı, denetim süresi sona erdiğinde esrar kullanmaya devam edeceğini ifade etmiştir.

Katılımcı K5 (Erkek, 33 yaşında, bekar, ortaokul mezunu, işsiz), tehdit, bıçakla yaralama ve uyuşturucu madde kullanımı nedeniyle denetimli serbestlik kapsamında olup, 12 yaşında arkadaş ortamında esrar kullanmaya başlamıştır. Uyuşturucu madde kullandığında agresifleştğini ve çevresine zarar verdiğini belirtmiştir. Uyuşturucu madde kullandığında, arkadaşıyla telefonda konuşurken ona yalan söylemesi ve küfür etmesi yüzünden kafesine gitmiş ve tartışmışlardır. Tartışmanın ilerleyen aşamalarında bıçaklar çekilmiş ve katılımcı işyerinin camlarını kırmıştır. Bu olay sonucunda katılımcı ceza almış olmakla birlikte, ayrıca tehdit ve bıçakla yaralama suçlarından sabıkası da bulunmaktadır. Uyuşturucu madde bağımlılığını sonlandırmak amacıyla tedavi gördüğü halde, bu süreçten olumlu bir sonuç alamamıştır. Ailesi tarafından dışlandığını ifade eden katılımcı, bu nedenle daha fazla uyuşturucu madde kullanmaya başladığını belirtmiştir.

Katılımcı K6 (Erkek, 40 yaşında, evli, lise mezunu, elektrik tesisatçısı), birçok suç dosyası bulunmakta ve eşinin de benzer şekilde birden fazla suç kaydı vardır. Eşiyle birlikte uzun süre uyuşturucu madde kullanan katılımcı, eşinin hamile olduğunu öğrendiklerinde uyuşturucu madde kullanmayı bırakmışlardır. Katılımcı gençlik dönemlerinde *deli dolu* bir yaşam sürerek birçok suça karışmış hatta uyuşturucu madde temin edebilmek için de çeşitli suçlar işlemiştir. Bunun yanı sıra alkol de kullanan katılımcı, alkol ile uyuşturucu maddeyi aynı anda kullandığı zaman bir

kişiyi çarpmış; benzer suçlarının olduğundan bahsetmiştir. Asayiş kontrolü sırasında aracında uyuşturucu madde ve kullanım aparatları tespit edildiği için denetimli serbestlik kapsamındadır.

Katılımcı K7 (Erkek, 37 yaşında, boşanmış, lise mezunu, esnaf), 11 yaşında yaşadığı mahallede uyuşturucu madde kullanmaya başlamış, tedavi görmesine rağmen uyuşturucu madde kullanmayı bırakamamıştır. Keyif amaçlı uyuşturucu madde kullandığını ve bağımlı olmadığını ifade etmiş, uyuşturucu madde kullanımının suç sayılmaması, yalnızca satışının cezai yaptırımlara tabi olması gerektiğini savunmaktadır. Araç kullanırken uyuşturucu madde etkisi altında olduğu için denetimli serbestlik kapsamındadır. Uyuşturucu maddeyi bırakmaya çalışırken alkol kullanmaya başlamış zamanla hem alkol, hem de uyuşturucu madde kullanmayı sürdürmüştür. Birçok kez uyuşturucu madde ile yakalanan ve ceza alan katılımcı, aldığı cezaları beklediğinden daha ağır bulmuştur.

Katılımcı K8 (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise terk, esnaf), birçok suç dosyası bulunmasına rağmen uyuşturucu madde kullanımı ve ticareti nedeniyle denetimli serbestlik kapsamındadır. Uyuşturucu madde kullanmaya küçük yaşlarda arkadaş ortamında başlamış ve daha sonra uyuşturucu madde satıcılığı yapmıştır. Uyuşturucu madde ticaretinde rakip olduğu satıcılarla yaşadığı anlaşmazlık nedeniyle ceza almıştır. Yaralama ile ilgili suç dosyalarının temel sebebinin uyuşturucu madde kullanımıyla ilgili olduğundan bahsetmiştir. Katılımcı zaman içinde fiziksel görünümde meydana gelen olumsuz değişimler nedeniyle uyuşturucu madde kullanmayı bırakmıştır.

Katılımcı K9 (Erkek, 36 yaşında, evli, lise terk, tesisatçı), 10 yıl boyunca birçok uyuşturucu madde kullanmıştır. Arkadaş çevresi aracılığıyla uyuşturucu maddeyle tanışan katılımcı, evlenince ve çocuk sahibi olunca uyuşturucu madde kullanmayı bırakmıştır. Denetimli serbestlik kapsamında bulunmasının nedeni; alkollüyen karıştığı kavgada bıçak ve silah kullanarak bir kişiyi yaralamasıdır. Bu nedenle cezaevine giren katılımcı cezaevindeyken ailesini yalnız bıraktığı için pişmanlık duymakta ve cezası bitince bir daha suç işlemeyeceğini söylemiştir.

Katılımcı K10 (Erkek, 33 yaşında, bekar, lise mezunu, fabrika işçisi), 52 tane suç dosyası bulunmaktadır fakat cezaevine girmekten korkmadığını ifade etmiştir.

Meyhanede çalıştığı dönem hem alkol kullandığı için hem de meyhane ortamı nedeniyle birçok suça karışmıştır. Denetimli serbestlik kapsamında bulunma nedeni de, meyhanede alkollü olduğu bir gün çevreye ateş açarak birçok kişinin yararlanmasına neden olmasıdır. Katılımcı meyhane ortamının ve alkol tüketiminin şiddete yönelmesinde etkili olduğunu belirtmiştir. Yaşanan olaylardan pişmanlık duyan katılımcı meyhanede çalışmayı düşünmemektedir.

Katılımcı K11 (Erkek, 29 yaşında, bekar, ortaokul mezunu, oto galeride işçi), uyuşturucu madde kullanımı ve ticareti, hırsızlık suçları nedeniyle denetimli serbestlik kapsamında olmasına rağmen suçlarının 2013 yılından önceye çocukluk ve gençlik dönemlerine ait olduğunu ifade etmiştir. Katılımcı 15-16 yaşlarında arkadaş çevresinin etkisiyle uyuşturucu madde kullanmaya başlamış, tedavi görerek uyuşturucu madde kullanmayı bırakmıştır. Uyuşturucu madde ticareti yapmadığını belirten katılımcı, uyuşturucu madde satıcısı olarak ceza almıştır. Hırsızlık suçlarını da uyuşturucu madde temin etmek amacıyla işlediğinden bahsetmiştir.

Katılımcı K12 (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise terk, esnaf), birçok suç dosyası olduğu için denetimli serbestlik kapsamında olma nedenini bilmemektedir. Yüz kızartıcı suçu olmamasına rağmen bekleyen 49 tane suç dosyası bulunmaktadır. Katılımcı uyuşturucu madde kullanmış ancak uyuşturucu maddenin yaşamını olumsuz etkilemesi nedeniyle bırakmıştır. Ailesi, akrabaları ve arkadaş çevresinde suçlu bireyler bulunmaktadır. Katılımcı suç dosyasının kabarık olmasında çevresinin etkili olduğunu belirtmiş ve almış olduğu cezalar sonucunda çevresinden uzaklaşmıştır.

Katılımcı K13 (Erkek, 34 yaşında, boşanmış, açık lise öğrencisi, fabrika işçisi), yaralama ve tehdit suçlarından dolayı denetimli serbestlik kapsamındadır. Alkol kullanmaktadır ve alkollü olduğu bir gün kavgaya karışmış ve bıçakla bir kişiyi yaralamıştır. Bu nedenle cezaevine girmiş ve ilk zamanlar eşi her ne kadar destek olsa da süreç uzayınca ayrılmıştır. Çocuğunun yanında olmak isteyen katılımcı, temiz bir hayat sürmeyi hedeflemektedir.

Katılımcı K14 (Erkek, 28 yaşında, bekar, lise mezunu, fabrika işçisi), uyuşturucu madde kullanımı nedeniyle denetimli serbestlik kapsamındadır. Annesi ve babası ayrı olan katılımcı, babaannesi tarafından büyütülmüştür. Annesi ve babasından yeterli ilgiyi görmediği için arkadaş çevresine daha fazla yönelmiş ve 18 yaşında arkadaş

ortamında uyuşturucu madde kullanmaya başlamıştır. Uyuşturucu maddenin yaşamını olumsuz yönde etkilemesi ve cezaevi sürecinden sonra babaannesinin verdiği destekle uyuşturucu madde kullanmayı bırakmıştır.

Katılımcı K15 (Erkek, 47 yaşında, evli, ortaokul mezunu, fabrika işçisi), uyuşturucu madde kullanımı, kamu malına zarar verme ve yaralama suçlarından dolayı denetimli serbestlik kapsamındadır. Katılımcı arkadaş çevresinde uyuşturucu madde kullanmaya başlamış ve evinin bahçesine esrar ekmesi nedeniyle yakalanmıştır. Uyuşturucu madde kullanmayı cezaevine girince bırakmıştır. Kamu malına zarar verme suçunda ise jandarma ve karakolun camlarını kırmıştır. Cezaevine 20 yaşında giren katılımcı tekrar cezaevine girmekten korkmamaktadır.

Katılımcı K16 (Erkek, 34 yaşında, evli, niversite ğrencisi, işsiz), uyuşturucu madde kullanma, tehdit ve yaralama suçlarından dolayı denetimli serbestlik kapsamındadır. 13 yaşında alkol kullanmaya başlamış ve birçok suç işlemiştir. Uyuşturucu madde de kullanmış olan katılımcı uyuşturucu maddeyi sevmemiş ve kendisini ‘alkol aşığı’ olarak tanımlayarak sadece uyuduğu zamanlarda alkol kullanmadığını belirtmiştir. Alkollyken tehdit, yaralama gibi olaylara karışmış ancak birçoğunu hatırlamamaktadır. Alkol kullanmadığında kendisinin öleceğini düşünen katılımcı, cezaevinde kaldığı süre zarfında alkolün kendisi için en büyük tehdit olduğunu fark etmiş ve alkol kullanmayı bırakmıştır.

Katılımcı K17 (Erkek, 35 yaşında, boşanmış, lise mezunu, kurye şube müdürü), hırsızlık, yaralama, mala zarar verme ve tehdit suçları nedeniyle denetimli serbestlik kapsamındadır. Arkadaş evresi ve maddi yetersizlikler nedeniyle suç işlediğini belirten katılımcı, küçük yaşlarda babasını kaybetmiş ve annesine destek olmaya çalışmıştır. Cezaevindeyken eşinden ayrılan katılımcı, cezaevi sürecinden sonra eski arkadaşlıklarına son vermiş ve annesi ile kızına destek olabilmek için işine odaklanmıştır.

Katılımcı K18 (Erkek, 30 yaşında, evli, lise terk, makine bakım), yaralama ve uyuşturucu madde kullanımı nedeniyle denetimli serbestlik kapsamındadır. Katılımcının anlatımına göre arkadaşıyla yolda yürürken bir grup haraç almaya çalışmış, arkadaşı silahını çıkarınca karşı tarafın polisi çağırması üzerine ceza evine girmiştir. Diğer taraftan katılımcı kavga nedeniyle suç dosyalarının bulunmasını

ailede *irsi* bir durum olarak değerlendirmiş ve ailesinin ilgisizliğinden dolayı iletişim sorunları yaşadığını belirtmiştir. Arkadaş ortamında uyuşturucu madde kullanmaya başlayan katılımcı, eşinin ve çocuklarının desteğiyle uyuşturucu madde kullanmayı bırakmıştır.

Katılımcı K19 (Erkek, 43 yaşında, evli, ilkokul mezunu, inşaat işçisi), yaralama ve bilişim suçu nedeniyle denetimli serbestlik kapsamındadır. Şoförlük yaptığı dönem de birlikte çalıştığı arkadaşıyla benzin almaya gittiklerinde arkadaşının benzini sahte çekle alması sebebiyle suça kendisini de ortak etmiş ve bu nedenle katılımcı ceza olarak cezaevine girmiştir.

Katılımcı K20 (Erkek, 45 yaşında, boşanmış, ortaokul mezunu, serbest meslek), hırsızlık, mala zarar verme, yaralama suçlarından dolayı denetimli serbestlik kapsamındadır. Ekonomik sıkıntılar yaşayan katılımcı, kardeşiyle para meselesi yüzünden kavga etmiş ve kardeşini yaralamıştır. Bu nedenle ceza alan katılımcı cezaevi sürecinde eşinden ayrılmış ve eşi çocuklarını terk edince, çocukları sevgi evinde kalmıştır. Bu süreçte cezaevinde olması psikolojisini olumsuz yönde etkilemiştir.

Katılımcı K21 (Erkek, 36 yaşında, evli, ilkokul terk, işsiz), birçok suç dosyası olduğu için hangi suçtan dolayı denetimli serbestlik kapsamında olduğunu bilmemektedir. Suç dosyasının kabarık olmasında babasından şiddet görmesi ve eve gitmek istemediği için arkadaş ortamında zaman geçirmesi olarak ifade etmiştir. Katılımcı arkadaş çevresinin genellikle suçlu bireylerden oluşmasından dolayı kendisinin suç işleme eğilimini arttığını ve birçok kez cezaevine girdiğini söylemiştir.

Katılımcı K22 (Erkek, 26 yaşında, bekar, ilkokul mezunu, e-ticaret), birçok suç dosyası bulunmasına rağmen yaralama suçundan dolayı denetimli serbestlik kapsamındadır. Katılımcı genellikle 18 yaşından küçükken, arkadaşlarıyla birlikte suç işleyerek cezaevine girmiştir. Yaralama suçundan dolayı denetimli serbestlik kapsamındadır. Yaralama suçunu bir kişinin annesini takip etmesi nedeniyle işlediğini ifade etmiştir.

Katılımcı K23 (Erkek, 22 yaşında, evli, lise mezunu, fabrika işçisi), basit yaralama ve tehdit suçlarından dolayı denetimli serbestlik kapsamındadır. Katılımcı, kız arkadaşıyla lunaparkta sıra beklerken biriyle tartışmış ve bıçakla yaralamıştır. Bu

olay nedeniyle cezaevine giren katılımcı, cezaevi sürecinden sonra olaylara yaklaşımının değiştiğini ve artık şiddete başvurmak yerine doğrudan polise şikâyetle bulunmayı tercih edeceğini belirtmiştir. Katılımcı 18 yaşlarında arkadaş çevresi aracılığıyla uyuşturucu maddeyle tanışmış ve eşinin, uyuşturucu madde kullanımına bağlı olarak fiziksel görünümünde değişimlere tepki gösterdiğinden dolayı uyuşturucu madde kullanmayı bırakmıştır.

Katılımcı K24 (Erkek, 40 yaşında, evli, lise mezunu, serbest meslek), tehdit, yaralama ve kamu görevlisine hakaret suçlarından dolayı denetimli serbestlik kapsamındadır. Katılımcı, kredi kartını kaybettiği için karakola gitmiş, görevlilerin ilgisiz davranması üzerine masaya vurarak kötü sözler söylediğini belirtmiştir. Bu olay kamu görevlisine hakaret suçundan cezaevine girmesine neden olmuştur.

Katılımcı K25 (Erkek, 24 yaşında, bekar, açık lise öğrencisi, soğuk demirci), uyuşturucu madde kullanımı ve ticareti nedeniyle denetimli serbestlik kapsamındadır. Katılımcı, 13 yaşında arkadaş çevresi aracılığıyla uyuşturucu maddeyle tanışmış, uzun yıllar uyuşturucu madde kullanmıştır. İstanbul'a arkadaşıyla birlikte uyuşturucu madde satın almak için gitmiş ve dönüşte aracında uyuşturucu madde kullanırken polis çevirmesine yakalanmıştır. Katılımcı, uyuşturucu madde satın almak için yeterli parasının olmaması nedeniyle uyuşturucu madde ticaretine başladığını ifade etmiştir. Katılımcı cezaevinden sonra uyuşturucu madde kullanmayı bırakmıştır.

Katılımcı K26 (Erkek, 54 yaşında, evli, ilkokul terk, çiftçi), birçok suç dosyası bulunmasına rağmen yaralama suçu nedeniyle denetimli serbestlik kapsamındadır. Katılımcı, kavga sırasında karşı tarafın küfür ettiğini ve küfüre karşı olduğunu belirterek bıçakla yaralama suçunu işlemiştir. Bu duruma ilişkin pişmanlık duymadığını açıkça ifade etmektedir. Katılımcı, insanlarla iletişim kurmak istemediği için çiftçilik yaptığını ve vaktinin büyük bir kısmını hayvanlarla geçirdiğini belirtmiştir.

Katılımcı K27 (Erkek, 32 yaşında, bekar, açık lise öğrencisi, esnaf), hırsızlık, tehdit, yaralama gibi birçok suç dosyası olduğu için hangi suçtan dolayı denetimli serbestlik kapsamında olduğunu bilmemektedir. Babasının fikirlerine önem vermediğini ve kendini kanıtlamak için evi terk ettiğini ifade etmiştir. 13 yaşında arkadaş çevresinin etkisiyle uyuşturucu madde kullanmaya başlamış ve uzun yıllar uyuşturucu madde

kullanmıştır. Katılımcı, cezaevine girdikten sonra uyuşturucu madde kullanmayı bırakmıştır.

Katılımcı K28 (Erkek, 32 yaşında, bekar, lise mezunu, işsiz), yaralama ve uyuşturucu madde kullanımı nedeniyle denetimli serbestlik kapsamındadır. 14-15 yaşlarında amcasının oğullarıyla birlikte evde uyuşturucu madde kullanmaya başladığını ifade etmiştir. Evde uyuşturucu madde kullanırken annesinin polise şikâyet etmesi sonucu ceza almıştır. Annesiyle babası ayrı olan katılımcı, annesiyle yaşamakta ve annesi katılımcının uyuşturucu madde kullandığından dolayı kendisine şiddet uygulamaktadır. Katılımcı tedavi olmasına rağmen uyuşturucu madde kullanmayı bırakamamıştır.

Katılımcı K29 (Erkek, 45 yaşında, evli, ilkokul mezunu, inşaat işçisi), birçok suç dosyası bulunmasına rağmen uyuşturucu madde kullanımı nedeniyle denetimli serbestlik kapsamındadır. 35 yaşlarında arkadaş ortamında uyuşturucu madde kullanmaya başlamıştır. Yüksek dozlarda uyuşturucu madde kullanan katılımcı, bu süreçte ailesinin parçalanmaya başladığını fark ettiğinde tedavi olmaya karar verdiğini ifade etmiştir. Tedavi sürecinde uyuşturucu madde kullanmamış ve cezaevi süreci de maddeyi bırakmasında etkili olmuştur.

EK-2. Görüşme Formu

Demografik Sorular

- 1) Cinsiyetiniz?
- 2) Yaşınız?
- 3) Medeni durumunuz?
 - a) Çocuğunuz var mı?
- 4) Eğitim durumunuz?
- 5) Mesleğiniz? Şu anda ne iş yapıyorsunuz? Bu işi nasıl buldunuz? Denetimli serbestlik sisteminin bu konuda bir katkısı oldu mu?
- 6) Gelir durumunuz?
- 7) Sosyal güvenceniz var mı?
- 8) Nerede yaşıyorsunuz? Kimlerle yaşıyorsunuz?
- 9) Sigara ve alkol kullanıyor musunuz?

Görüşme Soruları

- 1) Suç nedir açıklar mısınız?
- 2) Cezaevine hangi suçtan dolayı girdiniz?
 - a) Daha önce suç işlediniz mi?
- 3) Suç işleme nedeniniz neydi açıklar mısınız? Sizce insanları suça iten nedenler nelerdir? Açıklayınız.
- 4) Ailenizin işlediğiniz suçla ilgili olarak düşünceleri, tavırları ne oldu?
 - a) Çocuklarınıza bu durumu nasıl açıkladınız, çocuklarınızın tavırları ne oldu?
 - b) Çevrenin, yakın akrabaların işlediğiniz suçla ilgili olarak tavırları ne oldu?
- 5) Ailenizde de suç işleyenler var mı? Varsa kimler/hangi suçu işledi/ ceza süresi ne kadar?
 - a) Çevrenizde ve akrabalarınızda suç işleyenler var mı? Varsa kimler/hangi suçu işlediler/ ceza süreleri ne kadar?
- 6) Aile ile suç ilişkisi hakkında ne düşünüyorsunuz? Aile ile suç arasında nasıl bir ilişki kurarsınız? Aile yapısı/ortamı ile suç arasında bir ilişki var mıdır?
- 7) Uyuşturucu madde/alkol kullanımı ile suç ilişkisi hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 8) Toplumun suç işleyenlere karşı tutumu nasıl bu konuda ne düşünüyorsunuz?
- 9) Toplum suçlu bireyi dışlıyor mu bu konuda ne düşünüyorsunuz? Toplumun suçluyu dışlama sebepleri neler olabilir?
- 10) Suç işlediğiniz için pişman mısınız? Nedenini açıklar mısınız?
 - a) Aynı şartların oluşması durumunda tekrar suç işler misiniz? Neden?
- 11) Kendinizi suçlu görüyor musunuz? Nedenini açıklar mısınız?
- 12) Suçlu cezasını almalıdır konusunda ne düşünüyorsunuz?
- 13) Denetimli serbestlik uygulamasından yararlanmadan önce ne kadar süre cezaevinde kaldınız?
 - a) Hangi cezaevinde kaldınız?
 - b) Daha önce cezaevi deneyiminiz oldu mu?
- 14) Cezaevi sizin için ne anlam ifade etmektedir? Cezaevi size nasıl bir deneyim kazandırdı?
- 15) Cezaevinde kalmanız düşüncelerinizi, davranışlarınızı nasıl etkiledi?
- 16) Cezaevinden çıktıktan sonra sizi en çok korkutan şey/en çok kaygı duyduğunuz şey nedir? Açıklar mısınız?
- 17) Cezaların caydırıcı etkisi var mıdır? Neden?
 - a) Suçun cezasını bilme durumunda yine suç işler miydiniz?

- 18) Denetimli serbestlik sistemini nasıl öğrendiniz?
- a) Hangi halden dolayı denetimli serbestlik sisteminden yararlanmaya başladınız?
 - b) Denetimli serbestlik sisteminden ne kadar süredir yararlanıyorsunuz?
 - c) Denetimli serbestlik tedbirine dair yükümlülüğünüz var mı? Açıklar mısınız?
- 19) Denetimli serbestlik size ne ifade ediyor? Açıklar mısınız?
- 20) Denetimli serbestlik müdürlüğüne gelmek size ne hissettiriyor?
- 21) Denetimli serbestlik müdürlüğüne geldiğinizi ailenizden ve çevrenizden kimler biliyor?
- a) Dahil olduğunuz sosyal ortamlarda denetimli serbestlik sisteminden yararlandığınızı söylüyor musunuz?
- 22) Denetimli serbestlik sistemindeki herhangi bir eğitim programından (mesleki, sosyo-kültürel faaliyetler, psiko-sosyal faaliyetler ve tedavi programları) yararlanıyor musunuz? Bu hizmetler hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 23) Denetimli serbestlik sürecinde karşılaştığınız zorluklar nelerdir?
- 24) Topluma uyum konusunda karşılaştığınız güçlükler nelerdir? Bu güçlükleri aşmak için geliştirdiğiniz stratejiler var mı?
- 25) Denetimli serbestlik sisteminin toplumsal yaşama uyum sağlama konusunda nasıl bir etkisi vardır? Açıklar mısınız?
- 26) Denetimli serbestlik sisteminin toplumsal bağları güçlendirmede etkisi nedir? Açıklar mısınız?
- 27) Denetimli serbestlik sisteminin toplumsal ilişkilere (aile, arkadaşlık, yakın çevre, evlilik) etkileri nelerdir?
- a) Denetimli serbestlik sisteminden yararlanıyor olmak aile, arkadaş, çevre vb. ile iletişiminizi ve ilişkilerinizi nasıl etkiledi?
 - b) Denetimli serbestlik sisteminden yararlanan diğer kişilerle iletişim kuruyor musunuz?
- 28) Denetimli serbestlikten önce ve şu andaki özel ve sosyal yaşamınızı nasıl değerlendirirsiniz?
- 29) Sosyal içerilme yani eğitim, mesleki eğitim, sağlık ve ulaşım hizmetlerinden yararlanma, istihdama dahil olma, mal ve hizmetlere erişim, konut edinme, kültürel faaliyetlere katılabilme hakkında ne düşünüyorsunuz? Denetimli serbestlik sisteminin bu hizmetlere erişebilme konusunda katkısı nedir?
- 30) Toplumun suçluya bakışı açısı sizce nasıl? Denetimli serbestlik sisteminin bu konuda bir etkisi var mıdır? Açıklayınız.
- a) Damgalanma ya da dışlanma deneyimi yaşadınız mı? Denetimli serbestlik sisteminin dışlanmayı ve damgalanmayı önleyici bir rolü olduğunu düşünüyor musunuz?
- 31) Cezaevinde olmak yerine denetimli serbestlik sisteminden yararlanarak yükümlülüklerinizi toplum içinde yerine getiriyor olmanızı nasıl değerlendiriyorsunuz?
- 32) Denetimli serbestlik sistemi/hizmetleri düşüncelerinizde/davranışlarınızda farklılık yarattı mı?
- 33) Denetimli serbestlik sistemini nasıl değerlendiriyorsunuz?
- 34) Denetimli serbestlik sisteminin size sağladığı yararlar nelerdir?
- 35) Denetimli serbestlik sisteminden/hizmetlerinden beklentileriniz nelerdir?
- 36) Denetimli serbestlik sisteminde değiştirilmesini istediğiniz bir özellik var mı? Denetimli serbestlik sisteminin geliştirilmesine yönelik önerileriniz nelerdir?

37) Geleceğe yönelik planlarınız ve düşünceleriniz nelerdir?

EK-3. Etik Kurul Kararı

Evrak Tarih ve Sayısı: 18.05.2023-183047

T.C.
ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
Etik Komisyonu

Sayı : E-11054618-302.08.01-183047
Konu : Bilimsel ve Eğitim Amaçlı

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 05.04.2023 tarih ve E.175643 sayılı yazı.

İlgi yazınız ile göndermiş olduğunuz, Enstitünüz Sosyoloji Anabilim Dalı **Doktora öğrencisi Nilgün DALI, Prof.Dr. Hacer TOR** danışmanlığında yürüttüğü "**Denetimli Serbestlikten Yararlanan Hükümlülerin Toplumsal Uyum Süreci: Bilecik Örneği**" adlı tez çalışması ile ilgili konu Komisyonumuzun 17.05.2023 tarih ve 05 sayılı toplantısında görüşülmüş olup,

Etik Komisyonunca onaylanan ilgilinin çalışmasının, yapılması planlanan yerlerden izin alınması koşuluyla yapılmasında etik açıdan bir sakınca bulunmadığına oybirliği ile karar verilmiş; karara ilişkin katılım listesi ve onaylanan çalışmalar ekte gönderilmiştir.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Araştırma Kod No: 2023/131

Prof. Dr. Ramazan ÇAĞLAYAN
Komisyon Başkanı

Ek:

- 1- Katılımcı Listesi
- 2- Onaylı Çalışma

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
ETİK KOMİSYONU KATILIM LİSTESİ**

TOPLANTI TARİHİ :17.05.2023		TOPLANTI SAYISI : 05	
ADI-SOYADI		İMZA	
Prof.Dr. Ramazan ÇAĞLAYAN BAŞKAN		KATILAMADI	
Prof.Dr. M.Fadıl YILDIRIM Başkan Yrd.		KATILDI	
Prof.Dr. Mustafa EKİNCİKLİ		KATILDI	
Prof.Dr. Yıldız AYANOĞLU		KATILDI	
Prof.Dr. Bekir ESKİCİ		KATILAMADI	
Prof.Dr. Ramazan Pars ŞAHBAZ		KATILDI	
Prof.Dr. Neşe Yaşar ÇEĞİNDİR		KATILDI	
Prof.Dr. Bilgehan GÜLCAN		KATILDI	
Prof.Dr. Funda YURDAKUL		KATILDI	
Prof.Dr. Serdar ÖZTÜRK		KATILAMADI	

Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. Maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

EK- 4. Araştırma İzni

Evrak Tarih ve Sayısı: 08.06.2023-187378

T.C.
ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı

Sayı : E-13349523-302.08.01-187378
Konu : Araştırma İzni (Nilgün DALI)

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : a) 18.05.2023 tarihli ve 74178132-302.99- 183293 sayılı yazı.
b) 07.06.2023 tarihli ve 78978950/(204.04)/216/79937 sayılı yazı.

Enstitünüz Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora programı tez dönemi öğrencisi Nilgün DALI'nın, Prof. Dr. Hacer TOR danışmanlığında hazırlamakta olduğu "Denetimli Serbestlikten Yararlanan Hükümlülerin Toplumsal Uyum Süreci: Bilecik Örneği" konulu tezi kapsamında araştırma yapmak istediğine ilişkin ilgi (a) yazınız Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğüne iletilmiş olup alınan ilgi (b) cevabi yazı ekte sunulmuştur.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

İbrahim UZUNMEHMETOĞLU
Daire Başkanı

Ek:2 Sayfa

Evrak Tarih ve Sayısı: 07.06.2023-187223

T.C.
ADALET BAKANLIĞI
Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü

Sayı :E-46985942-204.04-216/79937
Konu :Araştırma İzin Talebi

07.06.2023

BİLECİK CUMHURİYET BAŞSAVCILIĞINA

İlgi :a) Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesinin Bilâ tarihli ve E-13349523-302.08.01-183396 sayılı yazı,
b) 26.05.2023 tarihli ve 46985942-204.04/E.205/74807 sayılı yazımız,
c) Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesinin Bilâ tarihli ve E-13349523-302.08.01-186064 sayılı yazı.

İlgi (a) yazı ve ekleri ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora Programı öğrencisi Nilgün DAL'ın Prof. Dr. Hacer TOR'un danışmanlığında yürüttüğü "Denetimli Serbestlikten Yararlanan Hükümlülerin Toplumsal Uyum Süreci: Bilecik Örneği" konulu tez çalışması kapsamında Bilecik Denetimli Serbestlik Müdürlüğünde denetimli serbestlik ile tedavi ve denetimli serbestlik tedbiri uygulanan hükümlülere ilgi (a) yazı ekinde sunulan görüşme formunda yer alan soruların uygulanabilmesi için izin talebinde bulunulmuş; ilgi (b) yazı ile de yapılması planlanan araştırmaya dair ayrıntılı araştırma önerisinin (amaç, kapsam, önem, evren, örneklem, çalışma takvimi) Genel Müdürlüğümüze gönderilmesi durumunda izin talebinin yeniden değerlendirileceği bildirilmiştir.

İlgi (c) yazı ile yapılması planlanan araştırmaya dair ayrıntılı araştırma önerisi Genel Müdürlüğümüze gönderilmiştir.

Bu kapsamda ilgi (a) ve (c) yazılar incelenmiş olup; Nilgün DAL'ın Prof. Dr. Hacer TOR'un danışmanlığında, "Gönüllü Katılımcı Onam Formu"nda yer alan "Katılımcının Adı - Soyadı, Adres, Telefon ve e-posta"nın yazılı olduğu bölümün çıkarılması, çalışmada bu bilgilerin yerine rumuz, numara ya da kod isim kullanılması, ses kaydı ve görüntü alınmaması, hükümlülerin kimlik bilgilerinin gizli tutulması ve bilgilerin basında paylaşılmaması, çalışma esnasında müdürlüğün işlerinin aksatılmaması, tez çalışmasında enstitü kararıyla yapılan değişiklikler hakkında bilgi verilmesi, tez çalışmasının jüriye sunulmadan önce Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğüne gönderilmesi, Genel Müdürlükten onay alınmadan çalışmanın hiçbir şekilde kullanılmaması ve yayınlanmaması koşullarıyla 10 Haziran - 10 Eylül 2023 tarihleri arasında Bilecik Denetimli Serbestlik Müdürlüğünde denetimli serbestlik ile tedavi ve denetimli serbestlik tedbiri uygulanan hükümlülere ilgi (c) yazı ekinde sunulan görüşme formunda yer alan soruların uygulanması uygun bulunmuştur.

Bilgilerini ve gereğini rica ederim.

Alperen ÖZTÜRK
Hâkim
Bakan a.
Daire Başkanı

Bu belge görsel olarak imza ile imzalanmıştır.

Bu l

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyad, ad : DALİ, Nilgün

Eğitim Derece

Eğitim Birimi

Mezuniyet

Yüksek Lisans Lisans

Anadolu Üniversitesi
Anadolu Üniversitesi

2017
2015

İş deneyimi (varsa) Yıl

Yer

Görev

2019 – devam ediyor

Bilecik Şeyh Edebali
Üniversitesi

Öğretim Görevlisi

Yayınlar (varsa)

Dali, N. Ve Tor, H.(2023). ‘Türkiye’de Denetimli Serbestlik Uygulamaları’, Bursa 4. International Conferences on Scientific Researches, Bursa, Türkiye, 8 Temmuz 2023, ss.39-48.

Dali, N. ve Tor, H. (2024). “The Unforgivable” Filmi Üzerinden Eski HükümlülerinYeniden Toplumsal Yaşama Katılımı ve Uyum Sürecine İlişkin Bir Değerlendirme. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(5), 334-353.

